

محمدی میر لاکریم

مفتی اقرأ الثقافیا

www.iqra.ahiamontada.com

له رنگای نه وهب و له پیناوی نالی

«دیرانی نالی و فرهنگ نالی» به که ی دوکتور محترم خزنه دار
له نای ترازوی فرهنگ

www.iqra.ahiamontada.com
للکتاب (کوردی، عربی، فارسی)

چاپخانه ی کوزی زانیاری کوردی

بغدا - ۱۹۷۹

له جگهر گوشه ی شمرم مهده معنایی خراب
بن خهتا کهس نیسه زاری که له نهولادی درئی

بۆدابهزاندنی چۆرهما کتیب:سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پدای دانیود کتایهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (کوردی ، عربی ، فارسی)

له جگه گوتنه بی سیرم مه ده مه عنای خراب
بی فه نا کهس فی یه پازی که له نه ولادی درئی
"نالی"

محمدی مه لاکیرم

له پزنجای نه ده بو

له پیناوی "نالی" وا

"دبرانی نالی و فه رهه نگی نالی" به که ی دوکتور ماف خزنده دار

له تای ترازووی په فه نه دا

نهم کنتیبه له ناماده کردنی

منتدی إقرأ الثقافی

بوو

چاپخانه ی کۆزی زانیاری کورد

بهغه ۱ - ۱۹۷۹

بہشتی یہ کم

ہمسہ نگارنی بیسہ کی و باسہ نہ عربی یہ کہ و باسہ کی کتبہ کی

دو کتور ہارف غہ زنہ دار

(۱)

له دواژۆژه کانی سالی ۱۹۷۷دا (دیوانی نالی و فهرهنگی نالی) ی دوکتۆر مارف خهزنه دار کهوته بهردهستی خوینده وارانانی کورد .

ئهم کتیبهی دوکتۆر مارف بریتی به له سه ره تایهك له م باسانه پیکهاتوو : کورته میژوو به کی ژبانی نالی له چه ند دیزیکدا به ناوونیشانی : نالی ، میژووی بلاو کردنه وهی شیعی نالی ، نالی و شیعی لای خۆمان و له ژۆژه لاتدا ، نالی و شیعی له ژۆژاوادا ، دیوانی ده سنووس و به یازو ده فته ری شیعی کۆنو دیوانی چاپکراوی نالی بنجی ئهم چاپه ن ، ئهو شیعرانه ی هبی نالی نین ، شیعیکی تورکی به ناوی نالی به وه تو مارکراوه ، به رنامه بۆ تیگه یشتی نالی ، فهرهنگی دیوانی نالی ، دوا وشه ، سوپاس . ئه نجا پاش بلاو کردنه وهی زه نکۆگرافی تو لاپه زه ده سنووس و لاپه زه به کی گۆقاری (ژۆژی کورد) که له سالی ۱۹۱۳دا له ئهسته موول ده رچوو وه چه ند پارچه شیعیکی نالی تیا بلاو کراوه ته وه و ، لاپه زه به کی کتیبی (ئه نجومه نی ئه دیبان) ی ئه مین فه یضی که پارچه شیعیکی تری نالی تیا له چاپ دراوه ، هاتوو ته سه ر دیوانه که که کردوو به به دوو به شه وه : (غه زه ل) و (قه سیده)^(۱) و هه ردوو جۆره که ی به پیتی پسته کانی ئه لف و بی

(۱) له باره ی دابهش کردنی شیعه کانی نالی به وه به دوو بهش (غه زه ل) و (قه سیده) ، به زای من پتو یستی به ك بۆ ئهم کاره نی به ، چونکه زور به ی خوینده وارانانی کورد شاره زای ئهو جیاوازی به هونه ری به نین که له نیتوان غه زه ل و قه سیده دا هه به و ، ئهم دابهش کردنه ی دوکتۆر کردوو به ته ی ئه بی به هۆی ئه وه که کاتیکی زۆر تر به گه ژان به دوا ی پارچه شیعیکی

زَنكخستووه . پاشان هاتووه ته سهر فهرهنگی نالی كه لهویدا ناوی ناوه
(فهرهنگی دیوانی نالی) (۲) . له دوایشدا سنج لاپهژهی لهبارهی
کاره که یه وه به عهره بی نووسیوه ، جا پاشه کی به کیشی بو داناوه . نه و جا
به پیژستی غه زهل و قه سیده کان کتیبه که ی دوایی هیناوه .

له بهر نه وه که دوکتور مارف ماموستای زانکویه و پایهی (یاریده دهری
پروفسور له کولێجی نه ده بییات له زانستگای به غدا) ی هه یه و ، بزوانامهی
به رزی کاندیداتی به دهسته وه یه و ، سه ری زمان و بنی زمانی باسی (عیلم) و

به رنه سهر که نازانن له به شی غه زهلدا یه یا له به شی قه سیده دایه . یا
نه بوو دوکتور له سه ره تا که یدا واتای هونهریی نه م دوو جوژه ی
لێ بیدا یه ته وه . بۆیه وا من له جیاتی نه و نه م کاره نه که م و هیوام وایه بو
دۆزینه وه ی زووی ههر پارچه شیعرێکی نالی له دیوانه که ی چاپی دوکتور
مارفدا ، مایه ی سوود لێ وه رگرتنی خوینده وارن بێ .

غه زهل : شیعرێکه له چند به یته پیکهاتبێ (به عادهت له جهوته وه تا
دوازه) که سه نگیان نه وه نده ی به ک بێ و دوایی نیوه ی به که می به یته
یه که م و نیوه ی دووه می هه موو به یته کانی له به ک قافیه بێ و بابه ته که شی
باسی یارو خوار دنه وه و دلدار ی بێ [دکتر محمد معین ، فرهنگ فارسی ،
جلد دوم ، ص ۲۴۱۲ ، تهران ، ۱۳۴۳] . قه سیده یش پارچه شیعرێکه
وه ک غه زهل به یته کانی سه نگیان وه ک به ک وایه دوایی نیوه ی به که می
به یته یه که م و نیوه دووه مه کانی هه موو به یته کانی به ک قافیه یان بێ .
قه سیده له غه زهل درێژ تره و خاوه نه که ی له ته وای قه سیده که یدا به ک
بابه تی وه ک نامۆژگاری و وێل و تعریف و کاروباری کومه لایه تی و ئایینی و
شتی وای باس کردوه [دکتر محمد معین ، فرهنگ فارسی ، جلد دوم ،
ص ۲۶۸۳ ، تهران ، ۱۳۴۳] . زاسته که ی جوژی دابهش کردنه که ی
دوکتور مارف به ته وای له گه ل نه م تعریفانه ناکه ویته به ک .

(۲) نه م زسته یه له ناوی کتیبه که دا که له سهر به رگه که ی و له په ژهی به که می
نوو سراوه ، وشه ی « دیوانی » به که ی پتوه نی به و ته نها « فهرهنگی
نالی » یه . نه مهش به به راورد له گه ل زسته ی « دیوانی نالی » ی ناوی
کتیبه که دا له وانه یه مروی بێ ناگا به هه لده به رێ و کارێکی لێ بکا و
گومان ببا که و نالی وه ک دیوانێکی شیمری هه یه ، فهرهنگیکی زمانیشی
هه یه .

(عالم) و (ژی وشوینی زانستی یانه) و (لیکۆلینه وه) و (تینگه یشتنی نالی) و (جیهانی نالی) و شتی وایه و ، ئەم کتیبەشی بەشیکە لەو بەرھەمەیی لە ئەنجامی بیرکردنەوە و خۆخەریک کردن بە نالی یه وه هاتووێته کایه که له ۱۹۶۳ وە ، کاتێ که له یه کیتی سۆفیه ت بووه ، تا یه کی نیسانی ۱۹۷۵ ی گرتووێته وه (۳) [بەلکو له وه پاشتریش !] و بۆئەوهی بزاین ئەم شتانهی ئەو هه میسه لی یان ئەدووی ، چەند لە کاره کهیدا هاتووێته دی و ، له پیناوی ئەوه شدا که ئەو خۆتێنده واره کوردانهی کاتی خۆتێنده وه یه کی وردی بەرھەمە کهی دوکتۆر ماریان نی یه یا ناتوانن له که م و کورتی یه کانی بگه نو کون و که له بەرھە کانی یان پین نادۆزریته وه ، بتوانن بەرھەمی کاری دوازه سالی دوکتۆر ماریان باش هه لێسه نگیئن ، به پیتی سەر شانی خۆم زانی به م نامیلکه یه به سه ر کاره کهی دوکتۆر دا بیمه وه و ئەو هه له و ناتە و او ی یانه ی ده رکیان پین ئە که م بی یان خه مه ژوو . له م کاره مدا ژینگای خۆم دا وه سوود له و بابە تانه ش وه ربگرم که له م دوا یی به دا له باره ی ئەم کاره ی دوکتۆر ماریه وه نووسراون (۴) . ژاسته که ی زور به ی بۆچوو نه کانی ئەو براده رانه ، من خۆیشم به ر له بلا و کردنه وه ی بابە ته کانی ئەوان بۆیان چوو بووم ، به لام هه ندیکیشیان به تابه تی هه ر هیی خۆ یانه . هه رچۆن پین دیاره ئە وه ی ئەوان

(۳) دوکتۆر ماری خه زنده دار ، دیوانی نالی و فره نهنگی نالی ، بهغدا ، ۱۹۷۷ .
 لاپه ژه ۴۰۸ .

(۴) ئەوهی تا ئاماده کردنی ئەم بابە ته ، له م ژوو وه به رچاوم که وتبێ ، ئەم دوو سه رچاوه یه : محمه د عه لی قه ره داغی ، ژیبازی لی کۆلینه وه و لی کۆلینه وه ی ئەم جاره ی دیوانی نالی ، ژۆژنامه ی هاوکاری ، ژماره ۴۰۴ ی ۱۹۷۷/۱۲/۲۲ ، لاپه ژه ی سیه م ؛ کمال غمبار ، وجهه نظر حول دیوان نالی و قاموس نالی ، عرض و تعلق ، جریده العراق ، العدد ۵۶۵ ، ۱۹۷۸/۱/۵ ، الصفحه الثالثه . پاش نووسینی ئەم کتیبه ش ئازاد عبدا واحد له ژماره ۴۴۰ ی ۱۹۷۸/۹/۱۱ ی ژۆژنامه ی هاوکاریدا و تاریکی به ناوونیشانی « دیوانی نالی و فره نهنگی نالی » بلا و کرده وه .

پیشتر نووسیویانه و من لیره دا دووباره م کردووه ته وه ، هه ر ئه بێ به هه می
ئه وان دابنێ ، هه رچه ند من خۆش م بۆی چووبم ، چونکه ئه وان به ر له
هه رکه س بلاویان کردووه ته وه و به وه بوون به خاوه نی .

هيوام وایه به م کاره بچووکه م یارمه تی به کی که می خوینده وارانی
کورد م دابن و ، کاریکیشم کردبێ که دوکتۆر له « لیکۆلینه وه فراوان و
دوو رو درێزه که یدا له ژوخسار و ناوه ژۆکی شیعری نالی و دیار کردنی جینگای
شاعیری مه زندا له ئه ده بی کورددا » (5) ، که خۆی وای لێ چاوه ژوانی ئه کا
« فراواترین کتیبی کوردی بێ له سه ر شاعیرێک نووسرابێ » (6) ، له

(5) تیکستی ناو دوو که وانوولکه که هه می دوکتۆر مارف خۆیه تی له په راویزی
لاپه ره 1.8 ی کتیبه که یدا . له به رئه وه ی که لاپه ره کانی پیشه کی و باشه کی
کتیبه که ی دوکتۆر مارف ئه وه نده زۆر نین ، به پتویستم نه زانی هه ر
ژسته یه کی ئه وم خواستبێ ، بخوین بگێزمه وه بۆ سه ر ئه و لاپه ره یه ی
کتیبه که که ئه و ژسته یه م لێ وه رگرتوه ته نها له شوینیکا نه بێ که
ژسته که م به ده سکاریه وه وه رگرتبێ ، به لام ئه یخه مه ناو چوارچێوه ی
دوو که وانوولکه وه تا بخوین بزانی هه می دوکتۆره . هه ر ده سکاریه کی
ژسته یه ک یا تیکستیکی دوکتۆریش بکه م ، بۆ ئه وه یه که وا له گه ل داژشتنی
ژسته که ی خۆمدا بگونجێ ، یا بۆ ژاست کردنه وه ی هه له یه کی زه قی
ژێزمانی یه وه که له ژسته ی ده سکاری کراوی په راویزی داها توودا .

(6) دوکتۆر مارف خه زنده ار ، سه رچاوه ی پێشو و ، هه مان لاپه ره . دوکتۆر
له شوینهدا له کتیبه که یدا له جیاتیبی (نووسرابێ) نووسیویه
(نووسرابێته وه) . دوکتۆر هه میشه (نووسرابێ) به (نووسرابێته وه)
ئه نووست ، به لام ئه مه هه له یه کی ئاشکرایه . له کوردیدا باشگری
(... وه) که ئه چێته سه ر فیعل ، مه عنای دووباره کردنه وه ئه گه یه نێ
وه که (هاتن .. هاتنه وه ، چوون .. چوونه وه .. ، کردن .. کردنه وه)
که چی ئه م نووسینه ی دوکتۆر ئه ی نووست یه که مجاره . نووسینه وه له
کوردیدا مه عنای (استنساخ) ی عه ره بی ئه گه یه نێ . ژاسته که ی دوکتۆر
تیکرا له مه بدانی ژاگرتنی بنه ره ته کانی ژێزماندا به خیلی پێ نابری .
له م ژووه وه به وردی له و کۆپلانه ی دوکتۆر وردبینه وه که من
وه ریان ئه گرم .

شوتن پین به کی پته و تر دا پین دانی و له و شوته خلیسکانه ژزگاری بپن که له م
به ره مهیدا هاتو و نه ته ژژی ۰۰

به ره له هرچی دوکتور مارف دایناوه که وا نالی له ۱۸۰۰ ی. زدا
هاتو و نه دنیاوه له ۱۸۵۶ دا مردووه . دوکتور خه زنه دار به پیویستی
نه زانیوه ، وهك (عیلم) به پیویستی نه زانی ، بلن نه و سه رچاوه به کامه به
نه م میژووه ی لی و هر گرتووه و چۆنی بو ژاست بووه ته وه که ژاسته . به
له دوکتور مارف ، موحه مه د نه مین زه کی به گ نووسیویه که وا نالی له
سالانی ۱۲۱۵ - ۱۲۷۳ ی. زدا ژیاوه (۷) . له گه ل نه وه شدا که نه ویش هیچ
سه رچاوه به کی بو نه م میژووه دیاری نه کردووه ، هیچ مه رج نیه به ۱۲۱۵
به رابه ری ۱۸۰۰ و ، ۱۲۷۳ به رابه ری ۱۸۵۶ بپن ، چونکه له وانیه نه گه ر
ژاستیش بپن نالی له ۱۲۱۵ دا هاتیته دنیاوه و له ۱۲۷۳ دا مردپن ، نه م دوو
ژووداوه ژیکه وتی ۱۸۰۱ و ۱۸۵۷ بکن چونکه هر کام له ساله کۆچی به کان
به شیک له هر کام له م دوو ساله زاینی به یان به ره نه که وتی . دوکتور که مال
فونادیش ، وهك دوکتور مارف ، هر پستی به م میژووه ی موحه مه د نه مین
زه کی به گ به ستووه (۸) . ته نها مامۆستا عه لانه ددین سه ججادی وتوو به تی
له ۱۷۹۷ دا له دایک بووه و له ۱۸۵۵ دا مردووه (۹) . نه ویش ، وهك موحه مه د

---

(۷) محمد امین زکی ، خلاصة تاریخ الكرد و کردستان (ترجمه محمد علی
عونی) ، القاهرة ، ۱۹۳۶ ، ص ۳۵۸ .

(۸) کهمال فوناد ، ده سنووسی کوردی ، فیزبان ، ۱۹۷۰ (به زمانی
نه لمانی) [دوکتور مارف خۆی پیشتر له م سه رچاوه به ناگاداری
کردووم] .

(۹) علاءالدین سجادی ، میژووی نه ده بی کوردی ، ل ۲۴۰ - ۲۴۴ ، چاپی
دووه م ، به غدا ، ۱۹۷۱ .

ئەمىن زەكى بەگ ، ھېچ بەلگە يەككى بۆ ئەم ئىدىدىعايەى خۆى ديارى
نە كىردووە .

بەلام با چش بىكەىن لە سەرچاوە بەلگەو ، عىلم بىخەىنە لاوەو ، ھەر
بە عەقل لىكى بەدەىنەو ، بزائىن ئەشى ئەم دوو سالە سالى ھاتنە دىناو كوچى
دوايى نالى بن و نالى ۵۶ سال ژىايى ؟

ئەوەى عەقل نىشانى ئەدا ئەو بە تائىستا كەسىك نى بە لەم جىھانەدا بتوانى
بلى نالى كەى لەدايك بوو ، ئەو ش تەنھا لە بەرئەو كە نالى مكاىەلى ،
ئەگەر باوكىشى جافىكى كوچەرى گەرميانو كوستان كەر نەبووى ، كۆزە
فەلاخىكى ئەوپەزە كەى گوزەران باشى شارەزور بوو ، چ ناوجافو
چ شارەزورى ئەو سەردەمەش بەدەگمەن نەبى خويئەدە وارىكيان تيا
ھەلنە كەوتوو . لە ھەموو كوردستاندا كۆزە مىرو مەلاو بازارگانە
گەرەكان نەبى كە لەوانە بە باوكيان مېژوو ھاتنە دىنايانان لە پال كىيىكدا
نووسىيەتەو مائىتەو بۆ ئىستا ، كەسىك نەبە بزائى كەى لەدايك بوو .
لەوانە بە داىك و كەس و كارو دەرو دراوسى كەسىك لە يادىان بووى
ئەو كەس ، بۆنمونه ، لە سالە گرانى بە كەدا ، يا لە سالى چاوە قوولە كەدا ، يا
لە سالى خۆرگىرانە كەدا لەدايك بوو . بەلام ئەو بە دەردى كى ئەخوا مادەم
ئەو سالە خۆى نازائى چ سالى بوو و زائارى بەكى تەنانەت لەم بابە تەشمان
لە بارەى لەدايك بوونى نالى بەو بەدەستەو نى بە . كەواتە ئەبى كى بن كاتى
كە داىكى نالى لەسەر كاسە بوو ، ئەو لەوئى بووى و مېژوو لەدايك بوونى
نووسىيەتەو ، لە كوئىدا نووسىيەتەو ، كى پاشان دىيەتەو ، ئىستا ئەو
سەرچاوە بە لە كوئى بىو ، بۆ كەس تائىستا باسىكى نە كىردوو ؟ ئەمە
لەدايك بوون . مردنىشى ھەر ھەمان دەستور . بەلى راستە نالى لە وىانيا
برووزى كىردوو و خەلك لە زۆر لا ناسىوانەو گەشتووە و لا تىكى
ئاوەدان و پىشكە و تووى وەك ئەستەموول و لەوئى مردوو ، بەلام خۆ

نایستا کەس سەرچاوەیەکی دەس‌نیشان نەکردوو، تیا نووسراوەی نالی لە
 نۆلانی سالدای مردوو . کۆترین مێژوویەکی ژبانی نالی ئەوەیە ئەمێن فەیزی
 نە (ئەنجومەنی ئەدیبان) هەڵبەدا نووسیویە کە ئەلی : « چوو تە ئەستەموول . .
 تانیا هەتی عومری لە ئەستەموولدا ماوە تەو . مەدەفەنی موبارەکی ئەوە تە
 لە (ئۆسکۆدار) » (۱۰) . ئەستەموولی ئەو سەردەمە لە هەر شوێنیکی
 کوردستان باشتەر دەستی داوە بۆ ئەوە کە مێژووی مردنی ناواریکی وەک
 نالی تیا ون نەکرێ . ئەمێن فەیزی بێش لە گەلێ کەس باشتەر ئەوەی لە توانادا
 بوو کە ئەگەر مێژووی مەرگی نالی بنووسرایە ، یزانێ . ئەگەر
 بێشیزانی یان ئەینووسی . هێچیش دیار نییە . . کەواتە دوکتۆر ماریف و
 کەسانی (لێکۆلەرەو) ی وەک ئەو ئەم مێژوو لە کۆی دێن و پشت بە چ
 سەرچاوە (بەلگە یەکی زانستی) ئەیکە نە سەر قاقەز ؟

لە سەریکی تریشەو هەلێ بەلگە ی واهەن لە شیعری نالی خۆی و لە
 شتی تریش ، ئەوەمان پێ ئەسەلێن کە نالی زۆر پیر بوو کە مردوو .
 دیارە ۵۶ سالی تەمەتیک نییە مۆفی تیا بە (زۆر پیر) دابنێ . سەریکی
 ئەم بەیتانە ی نالی بکەن کە ئەلی :

موی سپی کردم بە شۆشتن ناوی عەینی شۆرە شەط
 شۆرە شەط یەعنی کە تێدا خود بە خود قەل بوو بە بەط
 هەلگرا ، وەک مۆمی کافووری بە شەودا ، موی بە موم
 دا سیاھیی زوو بخوینم نوقطە نوقطە ، خەط بە خەط
 من دەلێم شەو بوو بە زۆژ ، نەفسم دەلێ زۆژ بوو بە شەو
 ئەو موصیبە ، چونکە چاوی پێ سپی بوو ، من غەلەط
 زەو غەنی دینەم زۆایە سەر کیتابی خەطی خۆم
 چاوی لە ئێشی ئەو سپی ، نووریش بەسەر ئەودا سەقەط (۱۱)

(۱۰) امین فیضی ، انجمن ادیبان کورد ، استانبول ، ربیع الاول ۱۳۳۹ .

(۱۱) بۆ لێکدانەو هەمی معنای ئەم شیعراوە بزووانەرە : مەلا عبدالکریمی مدرس و
 فاتح عبدالکریم ، دیوانی نالی ، بەغدا ، ۱۹۷۶ ، ل ۲۴۲ - ۲۴۷ .

باشه با بلتین نالی ئەم پارچه شیعری له دواسالی ژیانیدا وتوو ،
بهلام توخوا ۵۶ سالی بهك شتی وائین و ئەگونج پیاو له ۵۶ سالییدا مووی
وا سپی هه لگه ژابن و چاوی وا کزو کویر بووبن ؟

ههروه ها سهیریکی ئەم بهیتانهی بکهن که ئەلین :

ئهی تازه جهوان ! بیرم و ئوفتادموو کهوتووم
تا ماوه چهیاتم
دهستج بدهره دهستی شکستهه ، که بهسهرچووم
فوربانی وهفاتم
تو یوسفی نهوحوسنی لهسهر میصری جینانی
من بیرم و فانی
لهم کولبهیی ئەجزانه نه زیندووم و نه مردووم
ههروا بهتهماتم (۱۲)

سهیریکی ئەم بهیتهش بکهن که ئەلین :

بۆ مەمەك « نالی » چ مندالانە وهی وهی کردووه !
گەرچی مووی وهك شیره ، بهو شیره شكوفهیی کردووه ! (۱۳)

باشه ، کن ، بهعادت ، له ۵۶ سالییدا ، ئەگەر دیسانهوه بلتین نالی
ئەم شیعرا نهی تریشی هه ره له دواسالی ژیانیدا وتوو ، ئەوهنده پیر ئەبن
«ئوفتاده» ببن و «بکهوی» و، پیوستی بهوه ئەبن دهست بده نه دهستی و خۆی
به «فانی» له قه لهم بدا ؟ کن له ۵۶ سالییدا مووی وهك شیر سپی ئەبن ؟ ئەم
وهزعهی نالی ئەگەر هه ندیکیشی موبالهغه و زیاده زهوی بن ، هیتا هه
ئەبن نیشانهی پیری بهکی تهواو بن که له ۵۶ سالییدا نایه ته دی .

ئەمه هه مووی سه ره زای ئەوه که حاجی مه لا عه بدوللای جه لی زاده
(باوکی جه نابی مه لای گه وره ی کویه) گیزاویه ته وه و دیاره قسه که شی
جینگای متمانیه ، که وا له سالی ۱۲۸۸ی .ك (۱۸۷۱ - ۱۸۷۲ی .ز) دا نالیی

(۱۲) بزوانه ره : سه رچاوه ی پیشوو ، ل ۲۶۴ - ۲۷۰ .

(۱۳) بزوانه ره : هه مان سه رچاوه ، ل ۵۴۴ - ۵۴۷ .

نه مهكکه دیوهو که دیویشیه زۆر پیر بووهو زهنگه له ههشتا سالییدا بووبین^(۱۴) . ههروا سه‌ره‌زای نه‌وه‌ش که دوکتۆر خۆی نه‌یلنج که کونسۆل و زۆزه‌لاتناسی زووس خۆدزکۆ له ۱۸۵۳دا له پاریس چاوی به نه‌حمه‌د خان ناویک که وتووه خه‌لکی سلیمانی بووهو له نه‌سته‌مووله‌وه چووه بو نه‌وروپا . نه‌م خۆدزکۆیه هه‌والی شاعیره‌تیی نالی له نه‌حمه‌د خانه بیستووه^(۱۵) . دیاره نه‌بێ نالی له‌م سه‌رده‌مه‌دا له شام بووبین چونکه شیعره‌که‌ی که له‌پاش تیکچوونی میرنشینی بابان بو سالی ناردووه بو سلیمانی ، له شامه‌وه ناردوویه . له‌ولاشه‌وه هه‌موان هاوده‌نگن له‌وه‌دا که نالی و نه‌حمه‌د پاشا ماوه‌یه‌کی زۆریان پیکه‌وه له نه‌سته‌موول ژابواردووه . جا نه‌گه‌ر نالی له ده‌ورو به‌ری ۱۸۵۳دا له شام بووبین و پاشان چووینه نه‌سته‌موول و ماوه‌یه‌کی زۆری له‌وئێ ژابواردین ، که‌چی له ۱۸۵۶یشدا مردین ، نه‌وه دیاره هه‌له‌یه‌ک له مه‌سه‌له‌که‌دا هه‌یه چونکه سه‌ن سال به‌شی چوونی نالی له شامه‌وه بو نه‌سته‌موول و گه‌زانه‌وه‌ی نه‌حمه‌د خان بو نه‌وئێ و ژیا تیککی دوورو درێژان له‌وئێ پیکه‌وه ناکا ، له‌به‌ره‌وه که میرنشینی بابان له ۱۸۵۱دا تیکچووه و نه‌حمه‌د پاشای دوامیری بابان [که دیاره نه‌بێ نه‌حمه‌د خانه‌که‌ی خه‌لکی سلیمانی له‌مه‌ز خۆدزکۆ بێ] پاش زووخانی میرنشینی به‌که‌ی په‌نای بردووه‌ته تاران و شای قاجار تکای لای سولتانی نه‌سته‌موول بو کردووه که لیبی بیوورئێ و نه‌ویش له‌سه‌ر تکای نه‌م لیبی بووردووه و نه‌نجا نه‌حمه‌د پاشا چووه بو نه‌سته‌موول . جا که نه‌حمه‌د پاشا له ۱۸۵۳دا له پاریس خۆدزکۆی دیبێ ، نه‌وه دیاره نه‌وه‌نده له

(۱۴) بزوانه‌ره : مه‌سه‌وود موحه‌مه‌د ، چه‌پیکێ له گوتزاری نالی ، به‌غدا ، ۱۹۷۶ ، ل چل و پینج .

(۱۵) بزوانه‌ره : محمدي مه‌لاکریم ، به‌ره‌می نه‌م چه‌ند ساله‌ی بزوتنه‌وه‌ی زۆشنیبری کوردو پلانیک بو له‌مه‌وپاشمان ، گۆفاری زۆژی کوردستان ، ژماره (۴)ی سالی (۲) ، حوزه‌یرانی ۱۹۷۳ .

ئەستەموول ئەماوەتەوہ چووہ بۆ پاريس و پاشان سەرلەنوئى لەوئوہ گەژاوہتەوہ بۆ ئەستەموول و ماوہيەكى زۆر لەوئى لەگەل نالى ژياوہ كە ئەوئش لەو سەردەمانەدا لە شامەوہ چووہ بۆ ئەستەموول ، چونكە ئەو دوو سالەى ئىوان ١٨٥١ و ١٨٥٣ ھەر بەشى ئەو پەنابردنە تارانەى ئەحمەد پاشا و تەكبۆكردنەى شای ئيران لای سولتانی ئەستەموول و بەتەككاردنەكەى ئەم چوونى ئەحمەد پاشا بۆ ئەستەموول و بۆ پاريس - ئەكا ، ئەوئش بەحال . كەواتە ئەببى چوونى نالى بۆ ئەستەموول پاش گەژانەوہى ئەحمەد پاشا لە پاريس يا ھىچ نەببى پاش چوونى بووببى لە ئەستەموولەوہ بۆ پاريس و پاش ئەوہ ماوہيەكى زۆريان پىكەوہ لە ئەستەموول زابواردببى ، كە ئەمەش لەگەل ئەوہ زىك ناكەوئى كە نالى لە ١٨٥٦دا مردببى (١٦) .

كەواتە وا بەزوونى دەر كەوت كەس نازانبى نالى كەى ھاتووہتە دنياوہ و زىشى تى ناچبى بە ٥٦ سالى مردببى و لە ١٨٥٦يشدا مردببى .

ھەر لەو باسەى مێزووى ژيانى نالیدا ، دوكتور مارف خەزنەدار ئەلچى نالى « لەپيش زووخاندنى ميرنشینی سلیمانی ، ولاتی بەجى ھىشتووہ و چووہ بۆ حەج » .

زاستە نالى حەجى کردووہ . ئەمە لە زىگای ھەندى پارچە شىعرى خۆيەوہ ديارو ئاشكرایە ، بەلام كەى ولاتی بەجى ھىشتووہ كەى چووہ بۆ حەج ، ئەوہ تائىستا بۆ كەس زاست نەكراوہتەوہ . ئیمە لە زىگای شىعەرەكانى نالى خۆيەوہ ھەر ئەوہندەمان بۆ دەرئەكەوئى كە نالى بە پىرى

---

(١٦) بە زای من گەژانتيكى ورد بە كتيبخانەكانى مەككەو مەدينەو شامدا ، سەرەزای كتيبخانەكانى ئەستەموول ، لەوانەبە ببى بە ھۆى زانينى گەلچى شتى نەزانراو لەبارەى نالىيەوہ .

حجی کردووہ ، وہك له و پارچه شیعره یدا دهرئه که وئی که له سه فهری
حجیدا له سه ر قه بری پیغه مبه ر (ده خ) و توو یه تی و تیا ئه لئی :

ئهی تازه جهوان ! بیرم و ئوشتاده وو که و تووم
تا ماوه جهیاتم
دهستی به ره دهستی شکسته م ، که به سه رچووم
قوربانی وه فاتم

تا ئه لئی :

موددیگه که همم گهردشی ده و رانی سو بیهرم
موغبه ز بووه میهرم
ئاوینه یی دل شاهیده هرچهنده سییه ه زووم
میرئانی جه لاتم (۱۷)

هه روا له شیعی نالی خویدا نیشانه ی ئه وهش هیه که له حه جه وه
چوو ه بو شام و ئه سته موول ، وهك ئه وه که ئه لئی :

وهی که زوو زه ردی مه دینه و زووسیا هی مه که که خو م !
دهرکراوو دهر به دهر ، یازهب ده خیلی عه فوی تو م !
ده فته ری ئه عمالی من ، بئ قه طره ییگی زه حه مه ت
که ی به سه د زه مزه م سیا هیی نوقه ییگی لئ ده شو م ؟!
که عبه ئی شراقی وه کوو خو رشیده ، من چاوم ضعیف
لیم بووه زووشن که بوعدی قوربه ، قوربی بوعدی بو م
بو جیواری حه ق ، له هه ر چئ صیدقی نییه ت کافی به
من له (بیت الله) ئینشه للا (باذن الله) ده زو م
لیم حه رامه دانه وو ئاوی حه ماماتی حه رم
من که بازی دینه بازم نهك شه واره ی ده سته مو م
تا به که ی وهك زاوییه و وهك سانییه ی سئ به ل شکاو
بئ طه وافو سه عی و عه مره هه ر بخره مو هه ر بخو م
من له وانه م چی که وا ئه هلی وه سیله و مه سته له ن
عامیل و ناچار و مه عنوور ئه ر بلین هه ر بیته بو م

(۱۷) بگه زیره وه سه ر به راویزی ژماره ۱۲ .

خەوفی من لێره لەبەر زۆری گوناوه بەك بە صد
 گەرچی عاصی و موزنیب ، ئەمما موقیرۆو بێدرۆم
 شادمانی بێوهفایه ، یاری تیری مستییه
 یاری تەنگانەم غەمە ، با هەر غەمی خۆم بخۆم بخۆم
 لامەدە « نالی » لە ئەنباری جیرایە صالجان
 گەرچی بیه خۆشەچینی دانەیی خەرمانی زۆم ۰۰ (۱۸)

بەلکو نیشانی ئەوێش هەیه که له وهزعی کوردستان بێزار بووه ،
 بهجێ هێشتوووه و لهویوه چوووه بۆ ههجوو ئەوێش له ئاخری عومریدا بووه ،
 وهك ئەوه که ئەلێ :

ئەلا ئەی نەفسی بووم ناسا ، هەتا کەمی جەرسی وێرانە
 لەگەڵ ئەم عیشقیازانە بۆ نازانە ، بازانە !
 موسولمان ! لێره مانی خانو مانت هەر نەمان دینی
 بەشیمان بە که دەرمانی نەمانت مایە ئیمانە
 بلا بۆ کوندەبوو بێ ، مفتی مشکو ماری کەندوو بێ
 خەطیە کونجی وێرانە ، ئەخیری کونجی کاشانە
 بەقییە عومری ضایع گەر مورات بێ تەبارە بێ
 حەباتی مەککەتو مەوتی مەدینەت جەبری نوقصانە ۰۰ (۱۹)

تا دواي .

ئێمە ئەتوانین ئەم بەیتانە که نیشانی بێزاری نالین له باری ئەو زۆرۆی
 ولاتەکە ، بێیانکەین بە بەلگەئەوه که لەپاش زوو خانە میرنشینیی
 بابانەکان کوردستانی بەجێ هێشتوووه مەبەستی له وێرانە ولاتەکە و ،
 له کوندهبوو ئەو کەسانەیه که زازی بوون بە سەرشۆژی لە ژێر سایە
 عوسمانی بەکاندا بژین ۰۰

(۱۸) بزوانەرە : مەلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم ، سەرچاوهی
 ناوبراو ، ل ۲۹۹ - ۳۰۴ .

(۱۹) بزوانەرە : سەرچاوهی بێشو ، ل ۴۸۲ - ۵۲۰ .

نیشانه یه کی تریش هه یه کهوا نالی له تاو سته مکاران ، که دیاره نه بئ
هه عوسمانی به کان بن ، ولاتی به جئ هیشتوووه . نهو نیشانه یه ش نه وه ته
که نه لئ :

سوی مصراست مرا عزم از این لجهء غم
تا که در نیل کشم جامه ز بی داد و ستم

واته : نیازی نه وه م هه یه خۆم له م گیزاوی خه مه دهر باز که م و بۆم بۆ
میسر ، تا بۆ دهر بۆینی بیزاری و نازه زایی له جه ورو ستم کراسه که ی خۆم
نه ئاوی نیل هه لکیشم .

جا نه بئ نه م جه ورو سته مه که نالی له دهستی هه لئئ ، له جه ورو
سته می عوسمانی به کان به ولاره چی بئ که سوله یمانی یان داگیر کردبوو ؟

دهس نیشان کردنی میسریش بۆ بۆچوون ، نیشانه یه کی تری زاستیی
نه م بۆچوونه ی ئیمه یه ، چونکه میسری نه و سه رده مه تا قه ولاتیکی سونئی
مه ذه به بی موسولمانان بووه سه ری بۆ عوسمانی به کان نه خه وان دبئ و لئ یان
یاخی بووبئ .

جا نه گه ر نه م لیکدانه وه و به راورد کردنا نه ی من ، که له چاپی
نالی به که ی خۆیشماندا زۆریمان وتوووه ، زاست بن ، نه وا دیاره نالی پاش
زووخانی میرنشینی بابانه کان سلیمانی به جئ هیشتوووه ، به پیریش
به جئ هیشتوووه ، پیشانیش چوووه بۆ حه ج و زیاره تی قه بری پیغه مبه رو ،
به لکو نیشانه ی نه وه ش نه بن که گه لئ بهر له ۱۸۰۰ له دایک بووه .

★ ★ ★

دوکتور مارف خه زنه دار له باسی « میژووی بلاو کردنه وه ی شیعی
نالی » دا نه لئ : « هه ر لیکۆلینه وه یه که له بابته نالی و شیعه کانی وه ده بئ له
زووی هه موو چاپه کانی دیوانه وه بئ » . زاسته که ی ، وه که دوکتور خۆیشی

زەخەنە لە ھەموو چاپەکانی [پیش چاپەکە ی ئیمە ی] دیوانی نالی گرتووہ :
 ژاست کردنەوہ ی ژاستەقینە ی شیعری نالی (نەك نالی خۆ ی !) ئەبێ بەر
 لە ھەرچی لەسەر بناغە ی بەراورد کردنی دەستنووسەکان بێ ، چونکە ئەو
 دەستنووسانە ھەرچۆن بێ بە شیوہ نووسینی سەردەمی نالی
 نووسراونەتەوہ ، چاپەکان کەم و زۆر ژینووسی کۆنیان تیا دەسکاری
 کراوہ ، گواہی ھینراونەتە سەر ژینووسی نوێ . جا کە ئەوہشمان زانی
 لەوانە یە نوسخەکانی بەردەستی خاوەن چاپەکان خۆیان ھەلە ی زۆریان تیا
 بووبێ ، بۆمان دەرئەکوێ ئەو نووسەرانە بەوہ بەو گۆژینە ی بەسەر
 ژینووسی دەسنووسەکانیاندا ھیناوە ، ھەلەکانیان دووبادکردووہتەوہ .
 کەواتە بۆ ژاست کردنەوہ ی دیوانی نالی یا ھەر دیوانێکی کلاسیکی ، ئەبێ
 پشت بە دەستنووسە کۆنەکان ببەستری و کەلکیش لە چاپەکان وەربگری .
 بەلام دیارە بۆ کەسانێ کە شارەزای ژینووسی فارسی نامیزی کۆن نەبێ ،
 خۆتندنەوہ ی چاپەکان ئاساترە . بۆیە ئەو جۆرە کەسانە پشت بەو نوسخە
 چاپیانە ئەبەستن و باسی دەستنووس ھەر بۆ وەزنی شیعەر دیننە کایەوہ .
 جا ژەنگە دوکتۆریش ھەر لەم ژۆوہ ئەو ژایە ی ھەبێ وەکوو لەمەولاش
 بۆمان دەرئەکوێ .

دوکتۆر ھەر لەم باسەدا ئەلێ : « دەبێ ئەوہش لەبیرنەکەبێ کە ھەموو
 ئەو شیعرانە ی بە ناوی نالی بەوہ تۆمار کراون و لە چاپەکانی دیوانی خۆ ی و
 (لە) ژۆژنامە و کۆوارەکاندا چاپ کراون ، وەنەبێ ھەموویان ھیبی ئەو بێ » .
 ئەنجا ئەلێ : « دیارە ئیرە جینگە ی ئەوہ نێ بە لیکۆلینەوہ بەلگە پیشاندان
 ئەو شیعرانە دەست نیشان بکری ، چونکە ئەمە زۆردە کیشی . . تەنیا ئەوہندە
 ھەبە پاش لیکۆلینەوہ یەکی قوول و ھەولدا ئیکێ دوورو درێژ ، ھەموو ئەو

شیرانه مان لهم دیوانه دوورخسته وه که به باوه ژى ئیمه هیچ پیوه ندى به کیان
به سه نالی به وه نی به « ... »

منیش ئەمه وئى بلیم ئەگەر (ئیره) جیگه ی لیکۆلینه وه به لگه پیشاندان
نه بئى بۆ بابە تیکى وا بایه خدار که پیوه ندى به شیعری نالی به وه هیه وه ،
دیوانه که ش دیوانی نالی به ، ئەى ئەبئى کوئى جیى بئى ؟ کوئى له دیوانی نالی
خۆى شایاتره به وه به لگه پیشاندان و لیکۆلینه وه به ؟ ئەنجا له (عیلم) دا که ی
ترسى (زۆر کیشان) کراوه به پاساوده رى لئى نه کۆلینه وه به لگه پیشان نه دان ؟
زیاد له وهش ئیمه ی خوینده وار چۆن به م « لیکۆلینه وه ی قوول و هه ولدانی
دوو رو درێژ » هى دوکتۆر بزانیو ، به چیدا بۆمان ده رکه وئى که « باوه ژ » ه که ی
ئهو له جیى خویدایه تی و ئەو شیرانه ی ئەو ئەلئى هیه نالی نین ، زاسته هیه
نالی نین ؟

له باسى « نالی و شیعری لای خۆمان و له زۆژه لاتدا » يشدا دوکتۆر
مارف خه زنه دار تیکستی ئەو سه رگوزه شته یه ی نالی بلاو کردو وه ته وه که
ئهمین فه یضى له (ئەنجومه نی ئەدیبان) ه که یدا نووسیویه ، که سه باره ت به وه ی
یه که مین که سه له باره ی نالی به وه نووسییتى ، گهلئى شتى به زرخى تیا به
که چى هه ر خۆى پاش چهند دێژ ئەلئى : « گرنگترین و کۆترین سه رچاوه
له باره ی ژيانى نالی به وه پیشه کى چاپى به که مى دیوانه که یه تی » .

ئیمه له وانه به بتوانین بلین ئەو زانستى بانه ی له پیشه کى چاپى به که مى
دیوانى نالیدا بلاو کراوه ته وه ، بایه خدارترین زانستین ، چونکه بابە تی زۆر تریان
له وه ی ئەمین فه یضى تیا به ، به لām دیاره کۆتر نین . ته نانه ت هه ر دوکتۆر
خۆى ، چهند دێژ تیک پیش ئەم نووسراوه ی ، له گه ل بلاو کردنه وه ی
تیکسته که ی ئەمین فه یضى دا نووسیوو ی ئەم پیاوه ئەو شته ی له ۱۹۲۰ دا

بلاوکردووو تهوهو (٢٠) : له پهراويزی باسی چاپی يه که می دیوانه که شدا نووسیویه که له ١٩٣١دا له بهندا له چاپ دراوه ٠٠ ئیتر چۆن ئهوهی له پیشه کیی دیوانه کهیدا نووسراوه کوترین زانستی به ؟ کئی بن نه زانی ١٩٢٠ له پیش ١٩٣١هوه به !؟

که باسی وتاره که ی پیره میردیش ئەکا که له (زیان ی ژماره ٢٩٣ی ١٤ی ئهیلوولی ١٩٣١دا له باره ی چاپی کوردی و مهربوانیی دیوانی نالی بهوه بلاوی کردوو تهوه ، له پهراويزه کهیدا ئیشارهت بو ئهوه ئەکا که منیش ئهوه وتارم له ژماره ٣٥ی گوڤاری (بهیان ی نيسانی ١٩٧٦دا بلاوکردوو تهوه (٢١) . ئەمه به هه موو ئاشکرایي بهک وائه گه یه نێ دوکتور به زانستی نه بوه که میژووی ١ی نیسانی ١٩٧٥ی بو نووسینی ئهوه بابه تانه داناوه که پاشانیش ئەلێ له میژووهدا له هه مووشتن بووه تهوه . که واته ئەهی له بهرچی له گه ل باسی چاپه کانی دیوانی نالی دا تا قه دێژیکیشی له بابه تی چاپه که ی ئیمه وه نه نووسیوه ؟ تو بلێی لای وابوو بێ به و ناونه هینان و میژووگۆژینه (خۆبه خو به درۆدا خستوووه) ئەتوانی کاره که ی ئیمه له میژوووی چاپه مه نیی کوردی و لیکۆلینه وه ی نالی دا بسرێته وه ؟ خو ئه گه ر بيشلێ ئهوه پهراويزه ی له کاتی راست کردنه وه ی هه له ی چاپدا نووسیوه ، ئەوا

(٢٠) له کتیبه که ی ئه مین فهیضی خویدا نووسراوه : ربیع الاول ١٣٣٩ . ئەم میژووو زیکه وتی ته شرینی دووهه م و کانوونی یه که می ١٩٢٠ ئەکا .
(٢١) لاموايه دوکتور له زێی منه وه به و وتاره ی پیره میردی زانیوه و خو ی پیشتر ناگای لێ نه بوه . ئیشارهت کردنه که شی بو ئهوه که من ئه و وتارم دووباره بلاوکردوو تهوه ، به لکه ی ئه مه یه ، ئەگینا قازانجی ئه و له وه دابوو ئه و ئیشاره ته نه کاو ئه و گه روگرفته بو خو ی نه خو لقی نێ که چۆن له بابه تیکی له وه پیش نووسراودا باسی زووداویکی له وه باش زووداو ئەکا .

نیش ئەلیم ئەی نەئەشیا لە پەراوێزیکێ تریشا هیچ نەبێ تەنھا باسی
 دەرچوونی چاپەکە ی ئیمەش بکاو بیخاتە زیزی چاپەکانی ترەو! بەلام راستیی
 مەسەلەکە ئەوێه سەرەتا کە تیکرا لە پاش دەرچوونی چاپەکە ی ئیمە
 نووسراوە دوکتۆر بە دەسەنقەست باسی ئەوێ ئیمە ی نە کردوووە ،
 ئیشارەت کردنە کە ی هەر لەم باسەدا بۆ هەندێ وتاری خۆی لە بارە ی
 نالی یەووە کە لە تەشرینی یە کەم و دوو هەمی ۱۹۷۵ و کانوونی دوو هەم و
 شوبات و مارتی ۱۹۷۶ ی گوڤاری (زۆژی کوردستان) و تەشرینی دوو هەمی
 ۱۹۷۵ ی گوڤاری (زۆشنیری نوێ) دا بلاوی کردوو نەتەووە ، هەموو
 زۆی تێ چوو تیکێ نووسینی سەرەتا کە ی بەر لە بلاو کردنەووە ی چاپە کە ی ئیمە
 هەلئەووە شینتەووە ، ئەم کردارە ی دوکتۆر ئەکا بە کرداریکی وا بە هیچ
 کلۆجێ لە دادگای ئەدەبدا چاوی لێ نەپۆشری .

دوکتۆر خەزەندار کە لەم باسەدا دیتە سەر وتارە کە ی مامۆستا گۆران
 لە لاواندەووە ی پیرەمێرددا ، ئەوێ کە بەراوردی پیرەمێردو نالی تیا
 کردوووە ، ئەلێ : « ئەم تییینی یانە ی گۆران وە کو شتیکی بە جێ و پەسند
 خۆیان دەنوین » ئەنجا گورج دوا بە دوا ی ئەووە ئەشلی : « بە لای ئیمەووە
 وێنە کێ زیاتر هونەری یە بۆ بەراورد کردن لە تیوان نالی و پیرەمێردو
 هەلسەنگاندنی شیعری نالی لەوێ زانستی بێ ، لە بەر ئەوێه ئیمە بیرو
 زای ترمان هە یە لەم بابەتەووە لە لیکۆلینەووە ی تایبە تیماندا لە بارە ی نالی یەووە
 دەری دەبرین » .

لێرەشدا ، وەك لە باسی ئەو شیعرا ئەدا کە دراو نەتە پال نالی و دوکتۆر
 ئەلێ هێی نالی نین، من لام وایە ئەبوو دوکتۆر چەردە یەك لەو باری سەرنجە ی
 خۆی دەرخوا ، جا ئەگەر پاشان وەك خۆی ئەلێ لیکۆلینەووە ی کێ تایبە تی

له باره‌ی شیعرى نالى به‌وه نووسى ، زياتر دريژمى بداتې و باشترو گوشادتر
 نه و بارى سهرنجى ژوون بکاته‌وه . نه‌مه‌ى ئيستا کتبيککه حازرو بازرو
 به‌ده‌سته‌وه و تهرخانه بو نالى و شيعرى نالى . زايه‌کى گورانش له باره‌ى
 نالى به‌وه‌يه و دوکتور لاي وايه زايه‌کى زانستى يانه نر به . که واته نه‌گر
 شتيکى لايه بو ليره‌دا نايې و بو دواى نه‌خا بو دهرفه‌تيکى تر ، که خوا نه‌زاني
 بوى نه‌لوئ يا نه ؟ . راسته‌کى من له و باوه‌زه‌دام دوکتور به مافى خوئى
 نه‌زاني له هه‌موو ديزه‌يه‌کى نه‌ده‌بى کورددا نه‌سکوئ بې و ، نه‌وه به‌لايه‌وه
 بايه‌خى نر به ئاخو به‌زاستى نه‌سکوئ يه‌تبي بې نه‌کري يا نه ، نه‌گينا نه‌ى
 بوچى که سهر دته سهر باسى ماموستا عه‌لاه‌ده‌دين سه‌ججادی ، نايوئري و
 دواى ناخا بو نه و ليکولينه‌وه چاوه‌ژوانى کراوه و ، ده‌س به‌جې پتوه‌ى نه‌دا !

دوکتور مارف که له‌م‌باسه‌يدا زه‌خه له بىرو زاکانى ماموستا عه‌لاه‌ده‌دين
 سه‌ججادی نه‌گرئ نه‌وه‌ى له‌ياد نه‌چې که (عالم ده‌بې متواضع بې) . به‌رابر
 به که ستيکى وهک ماموستاى سه‌ججادی که له پيشه‌نگه‌کانى ليکولينه‌وه‌ى
 نه‌ده‌بى کورده له عيراقدا ، گوئ به‌وه نادا که زه‌خه نابې برىتى بې له تىرو
 توانج و قسه‌ى تال و سوئرى به‌ناهق ، زسته‌ى وهک « به بې نه‌وه‌ى زانايانه و
 وشيارانه لى يان ورد يته‌وه » به‌کاردتني . دياره ماموستا يه‌تبي
 سه‌ججادی نابې به هيچ کلوجى وابگه‌يه‌نې که که‌س مافى نه‌وه‌ى نر به
 زه‌خه‌ى لى بگرئ . به‌پيچه‌وانه‌وه . به‌لام نه‌م شيوه‌ى له‌خوبايى بوون و
 فيزو خه‌لک به سووک زانينه له‌پاي چى و ، که‌ى شيوه‌ى (عالم) هو ، له چيدا
 له‌گه‌ل (زه‌خه‌ى زانستى) يه‌ک نه‌گرته‌وه ؟

دوکتور خه‌زنه‌دار که زه‌خه له سه‌ججادی نه‌گرئ نه‌لې : « له کتبيى
 (نه‌ده‌بى کوردى و ليکولينه‌وه له نه‌ده‌بى کورديدا) . . . زيچکه‌ى به‌لاغه‌ى

عەربیی بۆ ئەم مەبەسە وەرگرتوووە . ئەمەش وەنەبێ کارئیکێ زۆر بەجێ بێ
بۆ نیکۆلئینەووە لە ئەدەبی کوردی » .

بەلاغە یا زەوانبێژی ، وەك زانستیک ، هەرچەند بەش بەحالی ئەدەبی
گەنە موسولمانەکان تیکرا بەسەر ئەدەبی عەرەبدا پراکتیکە کراووە و زاناکانی
ئەم گەلانە لەم مەیدانەدا خۆیان لە گەڵ ئەدەبی عەرەب خەریک کردوووە ، نابێ
ئەمە ئەو زانستی بەمان لە بیرباتەووە کە گەلێ قانوون و پێزەوی گشتی ریشی
هەبە ئەکری بە بالایی هەموو ئەدەبێک بپزێ . مەجاز ، کینایە ، تەشبیە ،
ئێستیعارە ، هونەرەکانی بەدیو و گەلیکی تر لە بابەتەکانی بەلاغە لە هەموو
زمانیکدا هەن و بەکارئەهێنرێن . ئەوێندە هەبە ئەبێ وریای ئەووە بێن بە
جۆرئیکێ و بەسەر بابەتەکانی زمانی خۆمانیاندا پراکتیکە بکەین خاسیەتەکانی
ئەدەبەکەمانمان لەیاد نەچێتەووە ، نموونەیان لە ناوجەرگەئەدەبەکەئە
خۆمانەووە بۆ بەئینەووە . ئەم زانستی بەلاغەئە عەرەبییە کە ئێستا لە
قوتابخانەکاندا ئەخوێنرێ و پێشانیش لە حوجرەکانی مەلاو فەقیدابا و بووە ،
گەلێ قانوونی گشتیی وای تیا بە ئەکری بۆ شی کردنەووەئە تیکستی ئەدەبی
لە هەر زمانیکێ تردا بەکاربھێنرێ . زاناوانی ئێسلامیش هەر وایان کردوووە
لە گەڵ ئەدەبی عەرەبداو ، سەرچاوەئە بەلاغەئە عەرەبیش لە کرئیتیکێ
یۆنانی بەووە هاتوووە . من نائیم مامۆستا عەلا ئەدەبێن لە بەکارھێنانی بەلاغەئە
عەرەبیدا بۆ ئەدەبی کوردی توانیویە زچەبەکی زەسەنی کوردانە بگرێتە بەر ،
بەلام لەجیاتیی زەخەنگرتن لەو کە هەنگاویکی لەم مەیدانەدا بۆپێشەووە ناوہ
باشتر ئەووە زەخەنگران هەولی نووسینی بابەتێ بەدەن ئەووەئە تیا
زۆونبکەنەووە بۆمان کە بەلاغەئە کوردی چۆن ئەبێ و قانوونەکانی کامەن تا
بەسەر تیکستیکێ کوردی یاندا پراکتیکە بکەین .

دوکتور مارف هر له م باسه دا هه ندى زه خه ي ئاراسته ي ماموستا مه سعود موحه مه ديش كردووه كه وا كه متر له ٦٠ ديز شيعرى له ١٩٥ لاپه زه دا ليك داوه ته وه ، ته رخا ن ك ردى ١٩٥ لاپه زه ي بو ليك دانه وه ي كه متر له ٦٠ ديز به لاره گه ليك زوره . هه روا زه خه ي نه وه شى لى گرتووه كه « زوره ي قسه كانى له دوورو نزيكه وه به هيج جورى هر پتوه ندى يان به نالى به وه نى به » . له باره ي ئوسلو وي شه وه زه خه ي نه وه ي لى گرتووه كه كاريكى و اى كردووه له زور جيگه دا « ليكولينه وه زوون ك رده وه كانى پتويستى يان به ليكولينه وه زوون ك رده وه بى » . هه روه ها زه خه ي نه وه شى لى گرتووه كه ناوى كتيبه كه ي ، واته « چه پيك له گولزارى نالى » ، ناويكى نازانستى و دوور له ليكولينه وه زوماتيكي يانه يه .

من له وه لامى نه م زه خه نانه دا نه ونده نه ليم نه گه ر وه ك دوكتور نه لى زوره ي قسه كانى ماموستا مه سعود موحه مه د له دوورو نزيكه وه پتوه ندى به كيان به نالى به وه نه بى ، نه وا دياره له ١٩٥ لاپه زه كه ي كتيبه كه ي زور كه مى مايه وه بو ليكولينه وه ي ٦٠ ديزه به يته كه ، واته له وان به هه نه وه نده ي بو مايبته وه كه پتويستى بى و ، به م جوره زه خه كه ي دوكتور سه رى تيا نه چى . مه سه له ي گراني و ئاساني هه ر باه تيكي ش مه سه له يه كه ي موطله ق نى به و نيسي به و له وان به نه وه ي بو دوكتور ئاسانه بو كه سيكى تر گران بى و به پيچه وان وه ش . جا نازانم دوكتور نه و گراني و ئاساني به ي به ش به حالى خوى زه چاو كردووه يا به ش به حالى كى ! . سه باره ت به وه ش كه ناوى زوماتيكي يانه بو باه تى زانستى ده س نادا ، لام وا به دوكتور له وه دا بو نه چوه كه زوماتيكي به ت و زانستى ليك جوئ كردووه ته وه ، چونكه زوماتيكي به ت خوى باه تيكه له باه ته كانى نه ده ب و نه ده ب خويشى به كيكه له زانسته كان . نه وه نى به دوكتور خوى خويندنى به رزى له نه نستيتوويكى نه ده بى سه ر به نه كاديمي اى زانسته كانى به كتيبي سو قيه ت ته واو كردووه ؟

زه‌خه‌که‌ی دوکتور مارف له کتیبه‌که‌ی ماموستا مه‌سه‌وود موحه‌مه‌د
 که نه هاوینی ۱۹۷۶دا دهرچووه ، له کاتیکا که زه‌خه‌که ، وه‌ک دوکتور خۆی
 ئەنێ ، له ۱ی نیسانی ۱۹۷۵دا نووسراوه . دیسانه‌وه مه‌سه‌له‌ی ژاستی و
 ژاستی ئەو میژوووه دینیته‌وه ئاراوه که دوکتور له داوینی سه‌ره‌تای
 کتیبه‌که‌یه‌وه نووسیویه ، که ئەوه‌ش به‌لگه‌یه‌کی گه‌وره‌ی هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی
 ئەو قسه‌یه‌ی دوکتوره که له پاشه‌کی‌یه‌که‌یدا نووسیویه گوایه به هیچ جۆری
 که‌لکی له نالی‌یه‌که‌ی ئیمه وهر نه‌گرتوووه کتیبه‌که‌ی ئیمه نه‌بوه به سه‌رچاوه
 بۆی . هه‌روه‌ها به‌لگه‌ی ئەوه‌شه که سه‌ره‌تای کتیبه‌که‌شی له ۱ی نیسانی
 ۱۹۷۵دا نه‌نووسیوه .

وه‌ک پێشتر باسمان کرد دوکتور مارف له باسی «میژووی بلاوکرده‌وه‌ی
 شیعی نالی» دا وتی « هه‌ر لیکۆلینه‌وه‌یه‌که له‌بابه‌ت نالی و شیعه‌کانیه‌وه
 ده‌بێ له‌ژووی هه‌موو چاپه‌کانی دیوانی‌یه‌وه بێ » . ئیمه له‌باره‌ی ئەم زایه‌ی
 دوکتوره‌وه دوا‌ین و باری ژاستی مه‌سه‌له‌که‌مان خسته‌ژوو . وا دوکتور
 خۆشی پاش چه‌ند لاپه‌زه‌یه‌ک سه‌ر له‌نوێ ئە‌گه‌ژیته‌وه سه‌ر ئەم باسه‌و ،
 سه‌ر‌باسی « دیوانی ده‌سنووس و به‌یازو ده‌فته‌ری شیعی کۆن و دیوانی
 چاپ‌کراوی نالی بنجی ئەم چاپه‌ن » دا‌ئه‌نێ . دياره‌ شیوه‌ی ژاست ئەوه‌یه
 دوکتور لیره‌دا کردوو‌یه‌تی و زۆر باشی کردوووه وا گورج ئەو هه‌له‌یه‌ی
 پیشووی ژاست کردوو‌یه‌ته‌وه . . من نا‌پرسم بۆچی پێشان دوکتور دهر‌کی
 به‌مراس‌تی‌یه‌ نه‌کرد ، به‌لام بۆم هه‌یه‌ به‌لیم ماده‌م لیره‌دا به‌هه‌له‌ی خۆی زانی ،
 بۆچی ئەوه‌ی پیشه‌وه‌ی هه‌ر به‌جاری لانه‌برد ؟ خۆ وه‌نه‌بێ هه‌ر جاری
 لاپه‌زه‌یه‌کی ئەم پیشه‌کی‌یه‌ی دا‌بێ به « ده‌زگای ژۆش‌نیری » تا نه‌توانی
 ئەوه‌ی پیشووی ده‌سکاری بکاو ژاستی بکاته‌وه ؟

دوکتور هر له مباسه دا ئه لى : « بۆ ئاماده كردنى ئه م چاپه ى ديوانى نالى هه موو ئه و سه رچاوه و كه ره ستانه ى لاي خواره وه به وردى و قوولى لى بان كۆلراوه ته وه و ساغ كراونه ته وه ، ئنجا هوشيارانه وه رگىراون و له م چاپه دا خويان نوواندوه » . جا ناوى ۴ چاپى ديوانى نالى و ۱۳ سه رچاوه ى ده سنووس دىنى . . به لام نه وتوويه چۆن « به وردى و قوولى لى بان كۆلراوه ته وه و ساغ كراونه ته وه ، ئنجا هوشيارانه وه رگىراون » و نه به باشى رش له سه رچاوه ده سنووسه كان دواوه .

ئاشكرايه ژاست كردنه وه ى ژاسته قينه به وه ئه لىن [دياره دوكتوريش ئه مه زۆر باش ئه زانى] لى كۆله ره وه ، هر وشه يا ژسته به كى كام له نوسخه كانى به لاوه ژاستره بى كا به (مه تن) و تىكستى نوسخه كانى تر له گه ل هينانى ناوى نوسخه كانى شدا له په راويزدا دانى ، تا ئه گه ر خۆشى نه لى بۆچى ئه وه يانى به ژاست زانىوه كه خستويه تيه مه تنه وه ، خوينده وارى لى هاتوو خۆى هۆى به ژاست زانىنه كه ى لى كۆله ره وه كه بدۆزى ته وه ، يا هىچ نه بى بتوانى بى به سه رى شك و زايه كى تر ده رى بى ژى . به لام دوكتور مارق واى نه كردوه . ته نها به ژاى خۆى نوسخه به كى هه لى ژاردوه كه زياتر نوسخه چاپه كه ى عه لى موقبى لى سه نى به و ، جياوازى نوسخه كانى ترى خستوه ته لاوه ، مه گه ر وه ك خۆى ئه لى جياوازى نوسخه ى ترى له وان هى [ئه وىش به ژاى دوكتور خۆى و بى هىچ جۆره به شدار كردى كى خوينده وار له ژادانا] هى نالى بى . ئه وه له و حاله دا ئه و جياوازى به شى له گه ل ته واوى به يته كه دا [كه هىچ پى وىست به وه نى به] له په راويزه وه نووسيوه ته وه ، بى ئه وش بلى ئه م جۆره هى هى كام نوسخه به . ئه م كاره ى دوكتور كردويه و بۆ خۆى به « ورد » و « قوول » و « هوشيارانه » ى دا ئه نى ، نه ك هر وردو قوول و هوشيارانه نى به ، به لكو له جيهانى تۆزى نه وه دا به لى كۆلینه وه ش داناننى ، چونكه كنى بى بتوانى ئه وه دا بىن بكا كه بۆچونه كه ى دوكتور

غچوویکی ته اوو ژاست بووه ، ئه و بزیاره دیکتاتور یانه ی داویه بۆ
 سوودی دۆزینه وه ی تیکستی ژاسته قینه ی نالی بووه ، به تایبه تی که له وانه شه
 -وکتور ده سخه تی کونی فارسی نامیزی به خه تی شکسته نووسراوه ی به
 یشی بۆ نه خوینرتیه وه ، له وانه به هه ر بۆیه ش زیاتر - وه ک خۆی ئه لێ -
 بستی به نوسخه چاپه که ی عه لی موقبیل به ستن .

ماده م دوکتور نه هاتووه زانستی پتویست له باره ی نوسخه کانی
 به رده سته وه بخاته به رده سته ی خوینده واران ، ئیتر ئه بێ ئیمه چی له وه حاله
 یین که دێ هه ندێ شیعی له وه وپیش بلاونه کراوه ی نالی ئه داته پال
 دهنووسیک که ئه لێ له ئه لمانیا به و ئه زانی ده سته ژه خنه گری کوردستانی
 بێ ناگاو ته نانه ت نه هاتووه زه نکۆگرافی وینه ی لاپه ژه به کیشی لێ بلاو
 بکاته وه ! من به ش به حاله ی خۆم دلنیا م له وه که دوکتور ئه مه ی بۆ پاساودانی
 وه رگرتنی ئه و چه ند پارچه شیعه ی نالی وتوو که به ر له ئیمه که سی تر
 بلاوی نه کردوو نه ته وه دوکتور خستوویه ته ناو چاپه که ی خۆیه وه و
 نه شی وتوو له کوئی هیناون [پاشان دیمه وه سه ر ئه م باسه] . یاخود ئه بێ
 چی له وه تی بگه ین که دێ (کومه له ده فته رو به یازو په ژه کاغه زه کونی
 ئه رشیفی نامه خانه ی تایبه تی خۆیان) ئه کا به سه رچاوه ؟ کام بیلوگرافیا بۆ
 ئه م ئه رشیفه خراوه ته به رده سته ی خوینده وار تا بگه ژینه وه سه ری ؟ ئه و که
 ئه لێ « نامه خانه ی تایبه تی خۆمان » ، له یه کێ وایه باسی کتیبخانه ی
 به ماله ی حه یده ری به کان یا مه ردۆخی به کان یا جه لی به کان یا کتیبخانه ی
 شیخ موحه مه دی خال یا مزگه وتی گه وره ی سلیمانی یا خانه قای بیاره
 ئه کا . . ئاخه ئه و « کومه له ده فته رو به یازو په ژه کاغه زه کون » انه همی
 کین و کێ نووسیویه ته وه ، ئه مه له گه ل (لیکۆلینه وه ی زانستی) دا چه ندی
 به چه نده ؟

له هه موو سه یرتر ئه وه یه دوکتور په راوژیکی له سر ئه م باسه نووسیوه تیا ئه لئې « ئه مه به شیک بوو له و سرچاوانه ی که که لکیان لئې وەرگیراوه به وه ی شتی تازه یان تیدا بووه ، یا هه له ی سرچاوه ی تریان ژاست کردووه ته وه . له ژاستیدا زیاتر له بیست نسخه دیوانی ده ست نووسی نالی به کاره ی تراوه بو ئاماده کردنی ئه م چاپه » .

سرچاوه کانی دوکتور که ناوی هینان ۱۸ بوون . له م ۱۸ یه ۴ یان چاپو ۶ یان ده سنووسی دیوانی نالی و ۷ یان کومه له ده سنووس و به یازو په ژه کون و تاغه یه کیکیشیان بیستن بوو له ده می ئه م و ئه و که دوکتور باوه ژی پئ کردوون . . باشه ئه گهر وایه که دوکتور ئه لئې ، ئه ی بو ، با به تاغه دیزیکیش بئ باسیکی ئه و لای که می ۱۴ نسخه دیوانه که ی تره ی نه کردووه که لای بوون ؟ ئه و ته نها ناوی ۶ ده سنووسی دیوانی نالی هینا ، که چی ئه لئې ته ماشای پتر له بیست نسخه دیوانی ده ست نووسی کردووه . ئه گهر ژاسته وایه ، ئه ی بۆچی وینه ی لاپه ژه یه کی ئه وانیشی نه گرتووه ، که چی وینه ی لاپه ژه یه کی نسخه یه کی خه تی ماموستا عه لی باپیر ئاغای گرتووه [هه رچه ند نه شی و تووه خه تی ئه وه ، به لام ئیمه خه ته که ی ئه ناسینه وه] له گه ل ئه وه شدا که ماموستا عه لی باپیر ئاغا به کون دانانزی . . به لکو وینه ی لاپه ژه یه کی نسخه یه کی ئه وه نده تازه شی گرتووه نیشانه ی (۷) ی له سر تیبی (ل) تیا دانراوه ، که ئه وه وائه گه یه نئې ته نانه ت له نسخه که ی ماموستا عه لی باپیر ئاغایش تازه تره . نا ، به لکو وینه ی لاپه ژه ی گوڤاری (ژوژی کورد) و (ئه نجومه نی ئه دیان) شی گرتووه که که س گومان له بوونیان ناکا . . ئه گهر دوکتور به ژاستیه تی ئه و هه موو نسخه یه ی لابووه ، بۆچی وه ک باسی نه کردوون ، هیچ نه بئې نه شهاتووه وینه ی لاپه ژه یه کیان بگری ؟ دیاره ئه م دیوانه ده سنووسانه غه یری ورده ده سنووس و به یازو ده فتره و په ژه قاقه زه کونه کانن . . بشی ئه م ۱۴ نسخه یه تیکرا له کومه له ده فتره و

هیزو په زه کاغه زه کانی نه م لاو نه ولاو نه ر شیفی تایه تی خویان بی بایه ختر
 عوبن ، یا بشی چند وشه په کیان تیا نه بوو بی نوسخه په کی تریان پی راست
 کړته وه ؟ یا تیا اندا بووه به لام نه و نه یخویند وونه ته وه ، یا هر له راستیدا
 ه بوونو نین ، وهک هه موو نیشانه په ک وانه گه په نی .

هروه ها له م باسه دا دوکتور نووسیویه نه لی : « له پاش لیکولینه وه
 ه هه موو نه م سرچاوانه ، به تایه تی دیوانه ده سنووس و چاپکراوه کان ،
 زستی په کمان بو در کهوت نه ویش نه وه بوو که له زووی زانستی په وه
 ده بوو چاپی سنه ی دیوانی نالی بکری به بنج و بناوان بو ساغ کرده وه ی
 شیره کان، بویه هر پارچه شیریک له سر کاغه زیکی تایه تی نووسرایه وه،
 نجا به رامبه رو به راورد کرا له گه ل هه موو چاپ و ده سنووسه کانی تر .
 ه مه دا هه له ی چاپی و هه له ی له بهر نووسینه وه و زوونوس کردن و ده سکاری
 کردنی شیره کان ناشکرا بوون . له نه نجامدا نه و تیکسته مان هه لېژارد که
 نه گیانی نالی و نوسلووبی نالی و دنیای نالی په وه نریکه . . » .

نه گه ر نه م قسانه ی دوکتور وهک خویان وه ربگرین ، نه بی وابگه په نن
 دوکتور زور چاک چوویته ناو جیهانی ناوخوی نالی په وه و له نوسلووبی
 نالی زور شاره زا بوو بی و به و پیه تیکستی هه لېژارده ی خوی دیاری
 کرد بی . بو به لکه هینانه وه که نه مه وانی په و دوکتور ، به داخه وه ، خه لکی
 نه و « جیهانه » نریه ، من هر نه وه نده نه لیم نه گه ر و ابواپه دوکتور پارچه
 شیریک ی پینج به تی و به تیککی نالیی که هه ردو و هر تورکین ، به لام وه زن و
 قافیه و بابه تیان به ته واوی له په ک جیاپه ، لی نه نه بوو به په ک پارچه شیرو به
 جیاوایی وه زن و قافیه و بابه تیان نه زانی و نه شی زانی هپی نالین و تووژی
 نه نه دانه لاوه . . یاخود وشه په کی وهک (شیرین قهلم) و (ته سبجی مورغان) و

(تهسیج) و (دیده باز) و (سهرسهری باز) ی - بۆنموونه - به ژاست
مه عنا لئ ئەدا یه وه (۲۲) .

ئهمه سهره ژای ئه وه که ئه و ژبازیهی دوکتۆر گرتوویه تیه بهر له گه ل
پتویستی یه کانی لیکۆلینه وه دا یه ک ناکه وی که به گویره ی ئه و پتویستی یانه
ئه بهی لیکۆله ره وه هه موو نوسخه دهنوس و چاپه کانی بابته که کۆبکاته وه
که ئه یه وی لپی بکۆلته وه و ، بۆ ئهم مه بهسته سهر به ههر کونیکا بکا که
له وان بهی شتیکی لپوه ده سگير بهی و ، چپی ده سکه وتبوو ههر له سهره تا وه
مه علوماتی ته واویان له هه موو ژوویه که وه له باره وه بدا به دهسته وه وه که له
کتیبه کانی باسی چۆنی ته یی لیکۆلینه وه دا ژوون کرا وه ته وه و ، به پپی ئه و
پیره وان ه ی بۆ ئهم مه بهسته دانراون نوسخه ی له هه موان ژاستریان بکا به
بناغو ئه نجا ههرچی جیاوازی یه که له نوسخه کانی تر دا هه بوو هه موویان له
شوینی خۆیاندا له په راویژدا بنوسین و ، له کاتی بوونی ههر جیاوازی یه کیشدا
به وردی ژوونی بکاته وه بۆچی ئه وه یانی لا ژاستره . . دياره ئه مهش ئه بی
له پاش خویندنه وه ی هه موو تیکسته کان بهی ئه وه نده که لیکۆله ره وه په رده ی
له ژووی جیهانی ناوه وه ی شیوه ی نووسینی ژوونوس که ره کان له ژوودا
هه لگیری . . ههروه ها له گه ل شاره زایی یه کی ته واویشدا له و بابته تانه ی
له وان ه به له م تیکسته دا پتویست بن ، که بهش به حالی دیوانی نالی شیوه ی
شعیری غه زه لو ، ته عریفی کلاسیکی فارسی و ، ئاگاداری له به لاغو
ژه وان بیتی عه ره بی و ، ئه فسانه ی کۆنی ژۆژه لات و ، چه رده یه که له کولتووری
ئیسلام و ، ژهمزو ئیشاره ته کانی ئه ده بی ژۆژه لات و ، بهر له ههرچی توانای
خویندنه وه ی شیوه نووسینی کۆنی کوردی یه که له سه ر بناغو ی نووسینی
عه ره بی و فارسی دانراوه . .

(۲۲) ئه مانه م ههر بۆ نمونه هیناره . پاشان چاو پیاگیزانیکی تۆزی باشمان
به بابته ی فهره نکه که شدا ئه بی .

جا ئەم مەرجانە چەند لە کارەکەى دوکتۆردا هاتوونەتەدى ، ئەو
 ئەگەر ئەم سەرەتایەدا ژوونەبوویتەو ، با بىننى بۆ بەشى دووھەم و
 سێھەمى زەخنەکەمان کە لەبارەى چۆنیەتیی نووسینەوہى پارچە شیعەرەکان و
 نەبارەى فەرھەنگى دیوانەکەوہ پاش ئەم بەشى یەکەمە ئەیاننوسین .

دوکتۆر مارف لە بابەتى « ئەو شیعرانەى هبى نالى نین » دا نو پارچە
 شیعرى دەس نیشان کردووە کە بە بۆچوونى ئەو هبى نالى نین . پىنج
 پارچە لەم نو پارچە یە لە چاپى سەنەو هەولیرى دیوانى نالى دا بلأو
 کراونەتەوہ . جواریشیان هەر لە چاپەکانى هەولیردا بلأوکراونەتەوہ .
 پىنج پارچە کە ئەمانەن :

- (١) زوخم زەنگینى زەنگى ژوومەتى زەنگینتە ، باز
  - (٢) عەزىزم ، زۆحى شیرینم ، دو چاوم
  - (٣) ماچى دەمەکەى دامى کە دامى سەرو مالم
  - (٤) هیندە بىزارى کە زانیومە بە زارى نایەوہ
  - (٥) با زەفیانم بکەن شیوەن کە وەقتى زارى یە
- چوار پارچە کەش ئەمانەن :

- (١) سەیلی (د : سەیری) هيجرت بەردى بنچینەى لە زەگ هینامەدەر
- (٢) شەوى یەلدایە یا دەيجوورە ئىمشەو
- (٣) ئەمژۆ عاشوورایە دونیا بۆیە تارو پز تەمە
- (٤) دەرویش نىبەم کە وتوومە ئیئل بە حەى حەى

پىنج پارچە کە هبچ کامیان لە هبچ کام لە دەسنووسەکانى بەردەستى
 ئیمەشدا نەبوون ، بەلام ئیمە لە نالى یەکەى خۆماندا ، چوارەمیان نەبى ،
 هەموویانمان بلأوکردووەتەوہ و سەرنجى خۆشمانمان لەبارەیانەوہ

پیشان داوه • تیکرا ئیمهش به دوورمان زانیوه ئەمانه هیی نالی بن و وتوو مانه
 ئەگەر هیی ئەویش بن ، هیی سەرەتای شیعەر و تینی • جا ئەگەر وایچ ، دیاره
 ئەوه هەر خۆی پاشان پشت گوئی خستوون و هەر بۆیهش نه که وتوو نه ته ناو
 دەسنووسه کانهوه • بهش بهحالی پارچهی چوارهمیش ژوونمان کردوو تهوه
 که هیی مهلا صالحی حه ربقه •

هەرچی چوار پارچه که شه ، ئەوه به که میان له دهسنووسه کانی بهردهستی
 ئیمه دا له وهی (کاگردهلی) و (موحه مه د ئەمین زه کی) و ، دووه میان له
 دهسنووسه کانی (چروستانی) و (چنگنیانی) و (موحه مه د ئەمین زه کی) و
 (مهلا عه زیزی زیشاوی) و (مهلا ئەحمه د) و نوسخه ی به که می کتیبخانه ی
 (شیخ موحه مه دی خال) دا هه بوون ، بۆیه نه ماتوانی ، دوکتۆر ئاسایی ،
 ئەم هه موو نوسخانه که تیکرا نوسخه ی جیگای باوه ژو متمانه ن ، به درۆ
 بخهینه وه • ئەو دوو پارچه که ی تر ئیمهش بلآومان نه کردوو نه ته وه •

من لام وایه ئەبوو ئیمهش ئەو دوو پارچه که شمان بلآو بکردایه ته وه ،
 دوکتۆریش هه موویان بلآو بکاته وه و په راوێژیکیان له سه ر بنووسی ، باری
 سه رنجی خۆیی وه ک زه خنه گریکی کارامه و لی هاتوو تیا ژوون بکاته وه •
 ئەگەر وای بکردایه دیاره له لایه که وه هیچی له سه ر نالی نه ئە کرد به مال و ،
 له لایه کی تریشه وه زینگای له وهش ئەبژی سه یینی که سی بلج ئەو بۆچی بیرو
 زای خۆی له هه مووشتیکدا به زۆره ملی ئەکا به سه رپشک • زاسته که ی
 ئەگەر که سیک به لگه ی زانستی بانه ی به دهسته وه بئو متمانه ی به بیرو زای
 خۆی هه بئو له وه ناترسی بیخاته ژوو ، بۆیه ئەبوو دوکتۆریش تیکستی
 شیعه کانو زای تایه تیی خۆی پیکه وه بلآو بکاته وه و ژبی زاستیش هه ر
 ئەمه یه •

★ ★ ★

دوکتۆر له دوا دێزه کانی ئەم باسهیدا ئەشلی » له دهسنووسه کانا

شيعری و امان بهرچاؤ نه كهوت كه گومان له نالی به تي بان بكری ته نيا دوو سڼ
پارچه غه زهل نه بڼ . . به لآم له به يازو دهفتري شيعره كاندا هه ندي شيعری و
به ناوی نالی به وه تو مار كراون نابڼ هڼی نه و بڼ » .

من ناليم نه بڼ نه م بؤچوونهی دوكتور به ناچاری هه له بڼ . له وانه يه
زاست بڼ . به لآم نه م زازی به تي بهی دوكتور له بيرو زای خوی و باوه ز به وه
نه كردنهی كه له وانه يه كه سيكي كهش هه بڼ بتوانی زايهك دهر بڼی
زتي تی بچي زاست و دروست بڼ ، له پای چي ؟ دوكتور پشت به كام (وه حیی
مونه زهل) نه م بزاري (نه بڼ) و (نابڼ) يه نه داؤ ناخو نه لڼ چي نه گهر
خه لکی تڼيش هه روا به (نه بڼ) و (نابڼ) يهك له زووی نه ودا زاست بڼه وه ؟
ناخو زانست له حالی وادا چي ده سگير نه بڼ و ، دوكتور چ خشتيكي نوئ
به م جوړه هه لوسته دوور له گیانی زانست په روه ری بهی نه خاته سه
ديواری كه له پووری زانستی مرقا به تي ؟ خو زگه وه لامیكي (زانستی يانه) م
له م باره وه له دوكتور خوی نه بیست ! . .

دوكتور بابه تيكي شي به م ناو و نيشانه نو سيوه « شيعریكي توركي
به ناوی نالی به وه تو مار كراوه » . له م بابه ته يدا نه لڼ « . . . نه وهی گرنك
بڼ له كومه له ده سنو سيك و به يازو دهفتري شيعردا پارچه شيعریكي
شهش ديژی به ناوی نالی به وه نو سراوه ، له لای خواره وه بؤ يه كه مين جار
بلاوی نه كه ينه وه :

تیر ناز نكهك هر دلی گچسه يری وار
عاشقك پاینه زلفك گبی یوز بيك سری وار
اول مه زهره جبین در بناكوشنه چوق
نامور سبعة سياره گبی مشتري وار
بزم می در نما جمع قدح گرده شده
سوفی كمين ورد دعای سحر ايله يری وار

عكس زلفك قدح دیده گریا نمده
 نشای سنبل تر شیوه نیلوفری وار
 ناودان قلم « نالی » فصاحتده همان
 نشای آب بقا زمزمه کوثری وار
 نفس ساعت گبی ایشلرسه گر یادابله طاعتدر
 بر آنک قورمهسه پیر یولنه احیای ساعتدر

« به ژاستی جیی شانازی و گوشادی ده بوو که ئەم غهزه له تورکی به ش
 جینگه ی خۆی له دیوانی نالی دا بگردایه وه ، وه کوو غهزه له تاغانه
 فارسی به که ی که له م دیوانه دا بهرچاوی خوینده وار ده که وی . ئەوه ی
 ئاشکرایه ئەوه نده ی شیعه فارسی به که به دەم هاوار ده کاو ده لی : من نالیم !
 ئەوه نده شیعه تورکی به که ده لی : من نالی نیم !

« من باوه ژم به هیزه که ئەم شیعه تورکی به له ژووی داژشته وه له
 جیهانی خه یالی نالی به وه دووره ، ئەهه رچی له مه عنادا ئەوه ی دروستی
 کردوو ه شاره زای نالی بووه . من له سهر ئەو باوه ژم که یه کیکی شاره زای
 نالی ئەم شیعه ی داناوه بو ئەوه ی نه لین نالی شیعی تورکی نه بووه ، بو به
 جارئ [بو « جارئ » ؟ بشئ دوکتور دوودل بن له و کاره ی کردوو به ؟ - م]
 ئەم غهزه له مان له م دیوانه دوورخسته وه « ...

یه کئ که ئەم دیزانه ئەخوینتته وه ، ئەهه ر سوور دلنایش بن له وه که
 دوکتور فزی به سهر تیگه یشتی جیهانی خه یالی نالی به وه نی به ، بیرتک
 ئەهه کاته وه له دلی خویدا ئەلی له وانه یه من به هه له دا چوو بم و دوکتور به ژاستی
 شاره زاو فه رمانزه وای ئەم جیهانه بن . دوکتور ئەوه نده به متمانه وه به
 خۆی قسه ئەکا ، ئەهه بن بنیاده م ژۆر چاو سوور بن بتوانئ گومان له ژاستی
 قسه کانی بکا . به لآم توژی بیر کردنه وه و وردبوونه وه به سه بو ئەوه بنیاده م
 تئبگا تیرییری دوکتور تا چ ژاده یه ک نیشانه ی ژاستی پتکاوه . من
 نالیم ئەبوو دوکتور هه ر به به تی دووه می پارچه پینچ به تی به که دا

بیناسی بایه ته وه که هیی نالی به چونکه نه وه پله به کی باشی چه شی نه ده بیی
 نه وی که له وانیه لای هه موو که س ده سگیر نه بین ، به لام نه وی که پارچه
 شیرتکی پینج به تی و تاقه به تیتکی جیای لی بیی به به ک غه زه لو به ته قه ی
 تفه نگیش به لای نه وه دا نه چی که نه م پارچه پینج به تی به وه و تاقه به ته
 هه م وه زن و هه م قافیه و هه م بابه تیشیان جیایه له به ک ، نه بو و مافی
 نه وه ی نه دایه به خوی وا به دلنایی به وه چیو له تاریکیدا به اوژیی ۰۰ دوا
 وشه ی هر کام له به ته کانی پارچه که وشه ی (وار) که (ری) به کی (به «ر» ی
 سووکی) له پیتشه وه به ، که چی دوا وشه ی تاکه به ته که (در) ه ۰ پینج به ته که
 له به حری (زه مه ل) ه که نه کاته (فعلاتن ، فعلاتن ، فعلاتن ، فعلات) ۰
 که چی به ته تاقانه که له به حری (هه زه ج) ه که نه کاته (مفاعیلن ، مفاعیلن ،
 مفاعیلن ، مفاعیلن) ۰ بابه تی پارچه پینج به تی به که غه زه له ، که چی
 بابه تی تاقه به ته که ته وه و فیه ۰ نه مه جگه له وه موو هه له به له نووسینه وه ی
 تیکستی پارچه پینج به تی به که و تاقه به ته که شدا که نیشانه ی نه وه ن دوکتور
 وه ک له عهرو ووه که دا کوله ، له زمانیشدا هر نه وه نده تورکی نه زانی له
 به رابه ری تورکی نه زاتیکی وه ک مندا خوی پی هه لکیشی (۲۳) ۰

سه رباری مهینه تیش نه وه به دوکتور له په راویزی نه م بابه ته دا
 نووسیویه : « له پاش لیکولینه وه به کی باش و پرسیارکردن له شاره زایانی
 نه ده بی کلاسیکی فارسی و عوسمانی و هه موو زمانه تورکی به کان ، گه یستمه
 نه و زایه ی که نه م پارچه به به جوریک له موسه مهط (مسمط) یا مووه ششه ح
 (موشح) دا بیتیم » ا

به رابه ر به مه شی من نه مه وی هر نه وه نده بلیم مه سه له که نه م هه موو
 نه رکه ی نه نه ویست و پیویست به وه نه بوو دوکتور بکه ویته گه زان به دوای

(۲۳) بو ده رختنی هه له زوره کانی دوکتور له نووسینه وه ی نه م « پارچه
 شیر » ده دا بزوانه ره : مه لا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم ،
 سه رچاوه ی پیتشو ، ل ۲۱۷ - ۲۱۹ .

شاره‌زایانی نهده‌بی کلاسیکی فارسی و عوسمانی و هه‌موو زمانه
 تورکی‌به‌کاندا (۲۴) . هه‌ر له‌وپه‌زی تورکستانی چینه‌وه تا له‌ته‌نگه‌ی بوسفۆر
 نهده‌په‌رتنه‌وه . . که‌چی نه‌نجامی نهم هه‌موو لیکۆلینه‌وه و پرس‌کردنه‌ش نه‌وه‌بێ
 نهم زانا به‌رتزانه‌ بیخه‌نه هه‌له‌وه‌وه سهری لێ بشیوتین . . . سهره‌زای نه‌وه‌ که
 زانا نابێ له‌م شوینه به‌رچاوی‌یا نه‌دا به (یا) و . . (یا) حوکم‌بدا ، شه‌ش
 به‌یته‌ که وه‌ک وتمان دوو پارچه‌یه ، پارچه‌یه‌کی پینج‌به‌یتی و فهدیکێ به‌ته‌نها
 که له‌هه‌موو زوویه‌که‌وه جیان له‌یه‌ک . . موسه‌مه‌ط و مووه‌شه‌هیش هیچ
 له‌ئارادا نین . لای زانایانی زانستی عه‌رووض موسه‌مه‌ط نه‌وه‌یه شاعیر
 چوار یا پینج یا شه‌ش تا ده‌ نیوه‌ شیعرا وه‌ دوو به‌یت تا پینج به‌یت له‌یه‌ک
 وه‌زنو له‌سه‌ر یه‌ک قافیه‌ بلێ و پاشان نیوه‌ شیعریکی تر له‌سه‌ر هه‌مان وه‌زن ،
 به‌لام له‌سه‌ر قافیه‌یه‌کی تر بلێ ، که‌ دیاره‌ لیره‌دا وا نه‌کراوه ، چونکه‌ به‌لێ
 راسته‌ لیره‌دا پینج به‌یت له‌سه‌ر یه‌ک وه‌زنو قافیه‌ و تراوه ، به‌لام نه‌گه‌ر به‌یته
 جیا که‌شیان پتوه‌ هه‌لواسین ، به‌یتیکی ته‌واو په‌یدا نه‌بێ له‌ وه‌زنو قافیه‌یه‌کی
 جیا نه‌ک نیو به‌یت که‌ هه‌ر قافیه‌یه‌کی جیا بێ . نهمه‌ سه‌ره‌زای جیاوازی
 بابه‌تیشیان . مووه‌شه‌هیش نه‌وه‌یه شاعیر له‌ سه‌ره‌زای هه‌ر نیوه‌ به‌یت یا
 هه‌ر به‌یتیکدا وشه‌یه‌ک دانێ ، له‌ تیبی‌یه‌که‌می نه‌و وشانه‌ ناوی که‌ستیک یا
 شتیک په‌یدا بێ . دیاره‌ نه‌مه‌ش لیره‌دا نی‌به . .

که‌واته‌ سه‌د بریا دوکتۆر نهم ته‌واضوعه‌شی پێشان‌نهدایه‌وه نهم پرسه‌ی
 به‌م هه‌موو زانایه‌ نه‌کردایه‌وه ، نه‌و هه‌له‌ زه‌ق و ئاشکرایه‌ نه‌درایه‌ته‌ پال‌ که‌س
 له‌مانه‌وه هه‌ر بۆ‌خواه‌نی راسته‌قینه‌ی خۆی بمایه‌ته‌وه .

من وای بۆ‌نه‌چم دوکتۆر که‌ بیری کردووه‌ته‌وه زوربه‌ی خوینده‌وارانی
 کورد تورکی‌نازانو عیلمی عه‌رووضیشیان نه‌خویندووه‌وه باسی

---

(۲۴) لای زانایانی زمان شتیک‌نی‌به‌ پتی‌بلین (زمانه‌ تورکی‌به‌کان) . (زمانه‌
 توورانی‌به‌کان) هه‌یه‌ که‌ (زمانی‌ تورکی) بش‌به‌کیکیانه . .

(موسه مەط) و (موو ششەح) یان نەییستوو ، لەووە هەلی بە تالان زانیووە تا ئەم بێ ناگایی بەی خۆیان بەسەردا داسەپێنی و ، ئەو «زا» بەی پێی گەشتوو بەسەریانووە بیکای بە مأل، وەك زۆر جاری تیش وای کردوو ۰۰ بەلام کورد واتەنی گۆزە هەموو جاری بە ساغی ناگە ژیتەووە لە کانی و ، دوکتۆریش ئاخری کەسیکی هەر لێ زائە پەژێ بێی مالی قەلب سەر بە خاوەنیەتی و شتە نازاستە کانی بداتەووە بە ژوویدا .

دوکتۆر لە بابەتی « بەرنامە بۆ تیگە یشتی نالی » یشدا ئەلێ : « بۆ کردنەووی دەرگای ئەو جیهانە نەینی بەی کە نالی پێ دەلێن ، پێویست بە بەرنامە بەکی ژێک و پێک هەیە . هەرچەندە ئێمە لە دەمیگەووە خەریکی هێنانەدیی ئەم بەرنامە بەین . بەلام ئەمە ژێگە لە کەس ناگرێ کە خەریکی نالی بن ، چونکە جیهانی نالی ئەوێندە فراوانە ، ئەوێندە تەنگو چەلەمە ی تێدایە هەول و کۆشش و شە و نخوونی زۆری دەوێ » .

« بەلای ئێمەووە تیگە یشتن لە شیعری نالی و خۆشەویست کردنی لەلای نەووی خۆیندەواری تازە پێگە یشتووی نەتەووی کورد بە ساغ کردنەووی بەرھەمی شیعریەتی ، ئەمەش بە سێ قۆناغ دیتەدی . ئەم قۆناغانە هەریە کەیان پێوێندی بە ئەوێ ترەووە هەیە ، هەموویان بە تیکرایی و تێسە ی ژاستە قینە ی نالی دەدەن بە دەستەووە :

« ۱- بلاو کردنەووی دیوانی نالی بە بێ هەلە و ساغ کردنەووی هەموو تەنگ و چەلەمە بەکی کە لە دەسنووس و دیوانە چاپکراوە کاندای هەیە (ئێمە هەولمان داووە لەم چاپەدا ئەم مەبەستە بپێنێدێ) .

« ۲- فەرھەنگی نالی . (لەم چاپەدا ئەمەش بەرچاو دەکەوێ) .

« ۳- لیکۆلینەووە لە ژبان و بەرھەمی نالی (ئەم کارە بە دەستەووە) .

« هیتانه دبی تم بهرنامه یه نالی دهخاته جیبی راسته قینهی خوی له
ئهده بی کوردیدا ، ههروه ها له دلی خوینده واراندا جیبی خوی ده گرتی .

« ئیمه که گله بی له خوینده وارانی نه وهی تازه ده که ن له بابهت نه وه وه
که نالی و شاعیرانی کلاسیکی تر ناچنه ناو دلایانه وه نابج ته نیا بیر له وه
بکه ینه وه که ئه مانه هوشیارانه و له زووی تیگه یشتنه وه ئه ده بی نالی به
ئه ده بیکی بی بایه خو به سهرچوو داده تین . راسته له وانیه هه ندی که سی وا
هه بچ ، به لام ئه مه ته نیا ئه دگاری کومه لی کورده واری نیر ، به لکو
شه پۆلیکی به ره لای بی به له هه نده رانه وه زووی له ئیمه کردوه . »

ئه وهی له م بابه ته وه پتویسته بووتری ئه وه ته که وا کومه له هۆیه ک
خزبوونه ته وه زیگیان له وه گرتوو که تیکرای شیعری کلاسیک به بی هه له
بکه ویته به رده ستی خوینده واری و مچهی ئه مرۆمان . ئه مهش له گه ل هه ندی
هۆی تر دا بوون به مایه ی ئه وه که تیی نه گه ن و چه شی نه کن . هۆیه کانی ئه وه
که ئه م شاعرانه بی هه له نه که و توونه ته ده ستی خوینده وار ، ئه وه ن که به ر له
هه رچی تیکرا شاعر له کومه لگای زۆشنیری جارانی کورددا که کومه لگای
مه لاو فه قیی حو جره و مزگه وت بوو ، پله یه کی خوارتری له زانسته کانی
مه لایه تی بووه . له به ره ئه وه زیاتر کولکه مه لاو کولکه فه قی خویان به
نوو سینه وه خوینده نه وه یه وه خه ریک کردوه . له به ره ئه وهش که ئه و شاعرانه
گه لی بابهت و زاراوه ی خوینده وارانه ی به رزیان تیا بووه کولکه مه لاو
کولکه فه قی تیان نه گه یشتوو و ، له به ره ئه وهش که نووسینی جارانی کوردی
به زینووسی فارسی بووه و ئه و زینووسهش به فریای پتویستی به کانی زمانی
کوردیدا ناگا ، هه له یه کی زۆر که و تووه ته نووسینه وه ی شیعره کانه وه (۲۵)

---

(۲۵) له گه ل هه موو ئه وه شدا نالی له هه موو شاعیرانی دیالکتی کرمانجیی
خواروو به خته وه تر بووه . دیوانی کهس له م شاعرانه ئه وه نده زۆر
نه نووسراوه ته وه مه لای قابیل و پایه بلند به شیعری هه چ شاعیریکی ئه م

هرچه ندیش زه مانه به ره و پیشتر هاتووه ، قوژه که خست تر بووه ته وه ،
 چونکه وه چه یی به که می خوینده واران قوتا بخانه کانی میری دلیان پزکراوه له
 دژایه تی له گه ل خویندنی کون و تیکزای کولتووری کون و مهلا و فه قی بان
 وه ک نیشانه ی زابورد وویه کی ززیو خراوه ته به رچاو . ئەمه خۆی
 (ردالفعل) یکی منالانه ی وه چه یی خوین گهرمی نوئ بووه به رابه ر به
 پاشکه وتوویی کومه له ی کورده واری، ئەتوانین وای ناو بنین په زگری به کی
 چه پزه وی کولتووری (تطرف یساری ثقافی) بووه . له ولاشه وه مهلا و
 فه قییش به سرنجیکی کونه په رستانه و شیت گیرانه ته ماشای خویندنی
 نوئ و خوینده واری نویان کردووه به جوړه کوفرو ئیلحدو
 فه رمه سونی به کیان داناوه . ئەم دوو هه لوسته بوون به هۆی ئەوه که
 لیک دابزاییکی ته و او له تیوان خوینده واری کون و نوئ دا په یدا بین ،
 داهاتی ورده ورده ی زینووسی نوئی کوردی و پشت گوئ خستی
 زینووسی کون و تیکزای کولتووری کونیش له قوتا بخانه دهوله تی به کازدا،
 ئەم لیک بزانه ی قولتر کردووه ته وه . تا له م سالانه ی دوایدا هندی
 خوینده واری واپه یدا بوون ، له زینگای گیانی نه ته وه په رستی و پیوستی
 بووژانده وه ی که له پووری نه ته وه یی و گه شه پیدانی شان و شکوی میلی به وه
 سه ودا ی لیکو لینه وه و بلاو کردنه وه ی ئەده بی کونی کوردیان که وته که لله ،
 ته ماشای ئەوهش که گهلانی زیندووی جیهان له م مه یدانه دا چی ئەکه ن ،
 زیاتر پالی پیوه نان بو گرته به ری ئەم زینگایه ، به لام کاره کیان و
 به دهسته وه نه هات که پیوست بووه . ئەبوو هه ر وایش بین چونکه مه رجه کانی
 زاپه ژاندنی ئەم ئه رکه گه وره یه یان تیا نه هاتبوهدی . . ئەگینا که سانی که
 شاره زای کولتووری ئیسلام و ئەده بی کلاسیکی ژۆژه لات و عه رووض و

دبا لیکته وه نه وه نده ی شیعری نالی خه ریک نه بوون و خو یان ماندو
 نه کردووه .

زهوانبیریی عه ره بی و شیوهی نووسینی فارسی نه بن ، دیوایتیکی کۆنی وایان
 چۆن بۆ ژاست ئە کرته وه به خهتیکی ناخۆشی کۆلکه فهقی بهك
 نووسرایتته وه و شیعه کانی پز بن له بابهت و زاراوهی وا له هیچ
 قوتابخانهیه کی دهوله تیدا نه یانخویند بێ !؟ • بێ مهیلی توژیکی فراوانی
 خوینده واری ئە مژۆی کورد به رابه ر به ئە ده بی کۆن ، له م ژینگایه وه یه و
 پیوه ندی به شه پۆلیکی به ره لآبی به وه نی به له هه نده رانه وه ژووی کردیته
 ئیمه و ئە مه لیکدانه وه یه کی زۆر ژوو کهش و سه رپیی بی به ، ئە گینا بۆچی له
 ئینگلته ره دا هه لویتستیکی وا به رابه ر به کهسانی وهك شه کسپرو ، له
 فه رانه دا به رابه ر به کهسانی وهك ژۆسو و لامارتین و له ژووسیدا به رابه ر به
 پووشکین و لیرمه تتۆف نی به ؟ • کئی ژاست ئە کا با بێ به ژاستی ، نهك هه ر به
 قسه ، شیعی کهسانی وهك نالی شی بکاته وه و بیخاته به ردهستی خوینده واری
 ئە مژۆی کورد ، جا بزانی چۆن به دهست و دم بۆی ئە قۆزنه وه و به دل
 ئە یخویننه وه و وهك خۆشترین ئاواز و بهسته له بهری ئە کهن ؟ ئە گینا که سیک
 نه زانی له ئاین دا هه یه که وا په له وه ر (سبحان الله) ئە که نو ، ئە وه نده
 شاره زای زمان نه بێ بزانی (ته سیح) به مه عنا (ته زییح) نی به ، وهك چۆن
 به مه عنا ی ئە وه که سه ش نی به که بلێ (سبحان الله) ، و (مورغ) یش نه
 (هیلکه) یه و نه ته نها (مریشک) ه به لکو تیکزای په له وه ره ، دیاره ناتوانی
 (ته سیحی مورغان) که له شیعیکی نالیدا هه یه به ژاستی مه عنا لێ بداته وه و
 ئە نووسی « ته سیحی [واته : ته زییحی] له هیلکه ی مریشک دروست کراو » و
 « کینایه ته بۆ ته سیحی ده نك درشت » ، هه رچه ند ته زییحی وایش هه رگیز له
 قوتووی هیچ عه تاریکدا نه بوو بێ ! یا (شیرین قه له م) یی گوژی ژه که ی نالی وا
 مه عنا لێ بداته وه که واته : « جوان ده نووسی » و « خاوه ن ئوسلووب » ه
 « له نووسیندا » و « به ره می شیعو نووسینی نایابی هه یه » یا که سیک
 فه رقی (مه صدر) و (فیعل) و (صیفه) و (ئیسمی فاعیل) ی عه ره بی نه کا وهك

نه (تەسییح) دا که به (موسەبییح) ی مەعنا لێ بداتەووە ، یا له (ئەخلاف) دا که به (بەلینی به درۆ) ی مەعنا لێ بداتەووە . یا (مەوسیم) ی به مەعنا (وەرز) به (موسیم) بنووسیتەووە ، یا بلێ (ئەحیاء [نەك ئەحیاء]) جەمعی (حەیی) دو به (زیندوو) یش و به (زیندوو کردنەووە) یشی مەعنا لێ بداتەووە ، که سێکی وا ، دیارە ئەگەر خەریکی دیوائیکی شیعری کلاسیکی کوردی بێت و بەم جۆرە ی مەعنا لێ بداتەووە ، ئەووە ئەبێت تیکستە کەشی به جۆریکی وا راست کردبێتەووە له گەڵ ئەم جۆرە لیکدانەووە به دا بگونجێت و ، ئەبێت هەر لیکۆلینەووە به کیشی له مەوپاش لەسەر بکا ، هەر لەم چەشنە بێت . . . له حالی وادا خۆتێندەواری نوێ هەقیەتی له شیعری کلاسیک نه گاو نه چیتە دلیەووە به تەقی تەنگیش لێی نزیک نه کهوتتەووە ، بۆ لیکۆلەرەووە کەش و بۆ خاوەن شیعەرە کەش و بۆ تیکزای ئەدەبی کوردیش هەزاری خێرە و دوو هەزاری بەرە کەت ، دەس بۆ کاری وا نه برێت و وازی لێ بهێترێت بۆ ئەوانە ی به خۆیاندا ژانە پەرموون و گوێت بۆ سەعدیی شیرازی شل بکری که ئەلێ :

کار هر بز نیست خرمن کوفتن
گاو نر میخااهد و مرد کهن (۲۶)

ئەمە هەموو ، وەك ئەلێن ، با (دەرکە نار) بێت . . . بەلام دوکتۆر بۆچی بۆی زوون نه کردووینەتەووە چۆن دیوانی نالی بێت هەله بلأو ئەکریتەووە ، ئەو خۆی چۆنی هەول داووە ئەم مەبەستە له مچاپەدا بهییتەدی ؟ ئەگەر باسی بکردایە له وانەبوو که سێکی تر له لیکۆلینەووە ی دیوائیکی تر دا که لکیکی لێ وەر بگری و چاوی لێ بکا . . . خۆ ناشێت ئەمەیش (سیرزی میهنه) که ی وەستا کانی جارێت بێت که له مناله کانی خۆیان به و لاووە به کهسیان نه ئەوتو

(۲۶) واتە :

کە ی کاری بز نه گبیره کا خەرمان !
کە له گای ئەوێ و جووتیاری لێزان . .

نەیان ئەهیشت زانستی پیشە کەیان لە ناو خەڵکدا بلاو بیستەووە بۆ ئەو هی خەڵک
هەر ناچاری هاتنە لای ئەوان خۆیان بن ۰۰

هەر لەم باسەدا دوکتۆر زستانە یەکی هەیه تیا ئەلی : « ئنجا ئەگەر بیتو
و شە قورسە کان و تەعیرە داخراوە کان بە جۆریک زوون بکریتەووە کە ئاسان
بین ، نەک قورستر بکرین ۰۰ تاد » ۰ من بەش بەحالی خۆم تین ناگەم چۆن
زوون کردنەووە ئەبێ بە هۆی قورستر کردنی بابەتە زوون کراوە کە ۰۰ من
تائێستا نەم بیستوووە زوون کردنەووە یەک هەبێ بێ بە هۆی قورستر کردنی
مەعنا ی بابەتە زوون کراوە کە ۰ ئەگەر وابێ زوون کردنەووە نابێ ۰ خۆزگە
دوکتۆر نمونە یەکی ئەم جۆرە زوون کردنەووە یە بۆ بهینا یابەتەووە ۰

دوکتۆر مەسارف لە بابەتی « فەرھەنگی دیوانی نالی » دا ئەلی :
« زیکخستن و دانانی ئەم فەرھەنگە بۆ شاعیریکی کوردی وە کو نالی یە کە مین
هەوڵ و تەقە لایە لە لیکۆئینەووە ئەدەبی کوردی دا ۰ سوودی فەرھەنگی
نالی تەنیا لەو دا نی یە کە تازادە یەک مانای شاعیری زوون دەکاتەووە ،
بە لکو دەتوانین ئەم فەرھەنگە بە کلیلی قوفلی شاعیری کلاسیکی کوردی
دابنێین لە کوردستانی خواروودا کە نالی دامەزرتەر یەتی لە سەرەتای
سەدە ی نۆزدە مەووە تا ماوہی تیان هەردوو جەنگ ، جەنگی جیھانی یە کە م
دووہم ، چونکە ئەو کۆمەلە وشەو تەعیرانە ی کە نالی بە کاری هیناوان ،
زوربە ی هەرە زۆریان بەردی بناغەو بنچینە ی زمانی شاعیری ئەدەبی
کوردستانی خواروو بوون ، دیارە هەر شاعیرەو کۆمەلە وشەو تەعیریکی
تایبەتی خۆشی هەیه » ۰

بهش بهحالی زستهی یه کهم که دوکتور کاره کهی خوی به یه کهمین
 ههول و تهقه لا دانا له لیکۆلینه وهی ئه ده بی کوردیدا ، خۆم به ناچار ئه زانم
 زاست و زهوان بلیم وا نیه ، چونکه ئه م جۆره مهعنا لێ دانه وهی تاکه
 وشه کانی دیوانی نالی به که دوکتور کردوویه تی و زه پ و زاست زنجیکه ی
 فرههنگ نووسینی عاده تی تیا گرتوو له گه ل کۆمه لێ هه له و ناته واویشدا
 که پاشان ئه گه زینه وه سه ر باس کردیان ، ئه وه نیه که له کۆزی
 لیکۆله ره وانیه ئه ده بدا پێی ئه لێن (فرههنگی فلا نه شاعیر یا ئه دیب) . .
 به لکو ئه گه ئه وهش بوایه هه ر وا نه ئه بوو که دوکتور ئه یلێ . ئیسه ئه گه
 ته نها لیکدانه وهی وشه مان مه به ست بچ ، بچ گوێ دانه ئه وه که شاعیر
 چ مهعنا یه کی له وشه که مه به ست بووه ، ئه وه چ له داوینی شیعره کانه وه له
 لاپه زه کانیاندا و چ له دوا یی دیوانه که وه ، کراوه هه یه و به لکو ئه وهش که
 تائیس تا کراوه گه لچ له مه ی دوکتور بوخت تره ، چونکه ئه وه ی تیا زه چاو
 کراوه که شاعیر چ مهعنا یه کی وشه که ی مه به ست بووه له کاری خه لکی تر دا
 که متر معنای نامه به ستی وشه هینرا وه ته ئارا وه و زۆر له و ناته واوی یا نه شی
 تیا نی به که له کاره که ی دوکتور دا هه ن . نمونه ی ئه وه که معنای وشه له
 داوینی لاپه زه وه لیکه درا ییته وه وهک (دیوانی مه وه لوی) یه که ی باوکم و
 (دیوانی سهیدی) یه که ی موحه مه د ئه مین کاردۆخی . نمونه ی ئه وهش
 که وشه کان له دوا یی کتیبه وه زیک خرابن و مهعنا یان لچ درا ییته وه ، وهک
 زور به ی کاره ئه ده بی به کانی کۆزی زانیاری کورد ، له چه شنی (تحفه
 مظفریه) به هه ردوو بهر گه که یه وه ، (شیرین و خوسره و) ی خانای قوبادی و
 (قه لای دمدم) و (ئه فسانه ی چیا ی ئاگری) و . . تاد .

له کۆزی ئه ده ب دۆستان و زانایانی ئه ده بدا که ئه لێن (فرههنگی
 فلا ن) و ناوی که سه ی دیاری ئه کهن . مه به ستیان ئه وه نیه ئه و فلا ن که سه له
 چه ره یه کی ئه ده بی به تا فرههنگی زارا وه کانی ئه و به ره یه زیک بخن بو کاره

ئەخوئىنەنە ، فەرھەنگى زىمان ناتوانى بىگاتە فرىامان بۆ لىكىدەنەۋەى وشەى يەكى ۋەك (خەرات) كە لە ئەدەبى مۇتەسەۋۋىفەدا بەمەنا (وىرانە) نىبەو (مەيخانە) يە ، يا بۆ لىكىدەنەۋەى وشەى (زاھىد) و (واعىظ) و (صۆفى) و (شىخ) كە مەبەست لە ھەركاميان كەسىكى تايەنى يە ئەك مەعنا زىمانى يەكەيان كە لەۋانە يە مائەۋلاى شارەزۋور بىزانى .

زاستە كەى بەش بەھالى نالى فەرھەنگىكى لە چەشنىكى تايەنى پىۋىستە كە ئەۋەش بە شىۋە يەكى سەربەخۆۋ بى بەستەۋەى وشەكان بە بەيتەكانىۋە لەتوانادا نىبە . گىروگرفتى زىنگاى نالى زانين لە تىگەشتى مەعناى تاكە وشەكانىا نىبە ، لە پەى بردن بەو يارى بە وشە كردنۋ وشەئارابى و تەۋرىيەو جىناس و لە مەعناى نىكەۋە بۆ مەعناى دوور چوۋانەدايە كە بە زىرەكى و وريايانەۋ بە شارەزايى بەۋەۋ گەلچ جارىش بە بى پىۋىستى و تەنانت بى ئەۋەش بىن بە ھۆى بەخشىنى مەعنايەكى تەۋاۋ ، كردوۋنى ، ئەنجا لە تىگەشتى ئاۋو ھەۋاى وتى شىعەرەكانۋ دۆزىنەۋەى ھۆى وتىناندايەۋ پاش ئەمانەش سەرە دىتە سەر لىكىدەنەۋەى وشە بەگوئىرەى فەرھەنگ كە ئەۋەش دەۋرىكى ئىجگار ناچىز ئەگىزى . ھەرگىز زۆزى لە زۆزان خورتىمۋار ناتوانى لە زىنگاى فەرھەنگى دىۋانى نالى دوكتور مارق خىزىمارمۋە بىگاتە ئەۋە بەتتىكى ۋەك :

**خوۋۋجى (با) لە لوصوۋقو ، (عىلا) لە ئىستىمىلا
دوۋخولى عەتەبى (عەن) فاصىلە لە تىرى جەفەر**

مەعنا لى بىداتەۋە . من ئەم بەيتەم بۆنمۋنە ھىتايەۋە (۲۷) ، ئەگىنا تىكراى قەسىدە كە نالى لەژىر پەردە يەكى ناسكى (نەحو) ى عەرەبىدا كۆمەلنى

(۲۷) بۆيە نمۋنەم لەم قەسىدە يە ھەلجىزارد ، چونكە تىكراى قەسىدە كە سەرگۈزەشتە يەكى لەنىۋان منۋ دوكتور مارقدا ھەبە لە لاپەزە ۲۰۴ - ۲۰۵ ى دىۋانى نالى بەكەى خۆماندا لى دىۋاۋىنۋ ، پاشانىش كە دىمە سەر باشەكى بەكەى دوكتور دىسان قەسى لى ئەكەمەۋە .

واتای جینسی‌نشی تیا داوه به‌ده‌سته‌وه ، شتیک نیه به‌و مه‌عنا لئ‌دانه‌وه ده‌سته‌پارچه‌و کولؤل‌و بئ‌ده‌رامه‌ته‌ی دوکتور مارف بزانی . ئە‌مه زاستی‌یه‌که ئە‌گەر که‌شیک هه‌بئ‌ نکوولی لئ‌ بکا ، ئە‌بئ‌ به‌ ناچاری بچیتته زیزی ئە‌وانه‌وه که له‌م چه‌رخ‌ی کاروانسه‌را له‌ ئاسمانا دروست‌کردنه‌دا ، هیشتا سوورن له‌سه‌رئه‌وه که زه‌وی فاسووزیتته‌وه و ئە‌ستیره‌کان کومه‌له‌ بزمارتکی زیوینن به‌ ساجی زه‌شی ئاسماندا کوتراون . .

هه‌روه‌ها دوکتور له‌م‌بابه‌ته‌دا نووسیویه ئە‌لئ‌ی : « بۆ دانانی ئە‌م فه‌ره‌ه‌نگه‌ زه‌چاوی ئە‌م شتانه‌ی خواره‌وه‌ کراوه : (۱) وشه‌و زسته‌کان به‌ ئیملاو ده‌ستووری نووسینی کوردی نووسراون وه‌کو ئیملای ناو تیکسته‌کان ، ئە‌گەر وشه‌ یا زسته‌که بیگانه‌ بئ‌ به‌تایه‌تی عه‌ره‌بی و فارسی ، به‌ ئیملای عه‌ره‌بی و فارسی به‌ سه‌رو ژیره‌وه‌ تو‌مار کراوه » .

لیره‌دا ئە‌مه‌وی بلییم یه‌که‌م دوکتور به‌ده‌گمه‌ن ئە‌م گه‌ته‌ی خۆی به‌جئ‌ه‌یتاوه‌و ده‌یان وشه‌ی عه‌ره‌بی له‌کتیبه‌که‌یدا هه‌ن ته‌نها به‌ ئیملا کوردی‌یه‌که نووسراون و سه‌دان وشه‌ی تریش هه‌ن هه‌رچه‌ند به‌ ئیملای عه‌ره‌بی‌ش نووسراون به‌لام هه‌چ سه‌روژیرتکیان بۆ نه‌کراوه‌ . خۆ وشه‌ فارسی‌به‌کان ئە‌وه هه‌ر هه‌چ نه‌ه‌یتراونه‌ته‌وه سه‌ر زینووسه‌ فارسی‌به‌که‌یان مه‌گه‌ر به‌ده‌گمه‌ن . دیاره‌ سه‌رو ژیر بۆ‌کردنیشیان ، که نه‌شکراوه ، هه‌چ زئی تی‌ناچئ‌و که‌س فارسی‌ به‌ سه‌رو ژیره‌وه‌ نه‌نووسیوه ، مه‌گه‌ر جاروبار وشه‌یه‌ک بۆ مه‌به‌ستی فیرکردن سه‌روژیری بۆ کرابئ‌ .

ئە‌مه سه‌ره‌زای ئە‌وه که ده‌سکاری کردنی وشه‌ی عه‌ره‌بی و نووسینی به‌ زینووسی کوردی له‌گه‌ل وه‌رگیزانی ئە‌و پیتانه‌یدا که له‌ کوردیدا ئە‌لئ‌ین نین ، به‌ش‌به‌حالی ئیمه‌ی کورد که هه‌م شاره‌زای پیتی عه‌ره‌بین و هه‌م

ژاسته که ی گهلخ له و پیتسه عه ره بی یانهش له زمانه که ماندا جیتی خویان
 کردووه ته وه . کاریکه کومه لئی ئالۆزیی به ده مه وه یه . کاتین که بنووسی
 کورد بچ (ظاهر) و (زاهر) هه ر به (زاهیر) بنووسی ، یا (حارث) و (حارس)
 هه ر به (حاریس) بنووسی ، یا (ظلیف) و (نزیف) هه ر به (نه زیف) بنووسی و
 هه روا به مچۆره ، دیاره ئه بچ به مایه ی سه ر لئی شیوا ئیکی زۆر بو خۆینده وار .
 له م مه یاندا نا شیوه ی ژاستی کار هه ر ئه وه یه پیتی عه ره بی وه کو خۆی
 به یلێر ته وه به لام وشه به ژینووسی کوردی بنووسری ، واته (ظاهر) بچ
 به (ظاهیر) و (زاهر) به (زاهیر) و (حارث) به (حاریس) و (حارس) به (حاریس) و
 (ظلیف) به (نه ظلیف) و (نزیف) به (نه زیف) و . . . تاد . به مه هه م نووسی
 کوردیشمان بو داین ئه کرئی و هه م پیتیش ناگۆژی و خۆینده واری کوردیش
 به گوێره ی توانای خۆی ئه یخوینتته وه . مه سه له ی ئیمه وه ک مه سه له ی ئه و
 گه لانه نیه که به پیتی لاتینی ئه نووسن که هه ر له بناغه وه شاره زای پیتی
 ئه و ده نگانه نین که له زمانه کانی خۆیاندا نین . ئیمه له به ره ئه وه که به پیتی
 عه ره بی ئه نووسین شاره زای هه موو پیتسه عه ره بی به کانی ، با ده نگی
 هه موو شیمانمان له زمانی خۆماندا نه بچ . ئیمه وه ک هه موو گه له
 موسولمانه کانی تر پیوه ندیکی کولتووری کۆنمان له گه له عه رب هه یه و له
 ژینگای ئه م پیوه نده وه ئه لف و پیتی عه ره بی بووه به مولکی ئیمه یش و له سه ر ئه و
 بناغه یه شه ئه و هه موو ده سکاری به مان تیا کردووه تا له گه له ده نگه کانی
 زمانه که ماندا بگوجن . ئیمه ئه بچ له به رچی له خۆزایی ده س به م خیره وه
 بنین و زمانه که مان له توانای نیشان دانی گه لێ ده نگ بچ به ش بکه ین ، که
 ئه گه ر نه شگه یشتنه سه ر زمانمان ، نیشانه کانیان له زمانی به کار هیتانی
 زۆزانه ماندا جیتی خویان کردووه ته وه ؟

دوا پرسیارم لێره دا ئه وه یه مه به ستی دوکتۆر چیه که ئه لێ : «ئه گه ر
 وشه یا ژسته که ییگانه بچ ، به تابه تی عه ره بی و فارسی » ؟ نالی له وشه ی

عەربى و فارسى بەولاولە ، كام وشەى يىگانەى بەكارهيناولە ، ئەگەر دوكتور
تاقە وشە توركى بەكەى « گىل » مان لىن ئەكا بە مال ؟

دوكتور هەروەها لەمبابەتەدا ئەشلىخى : « سەرو ژىرى هەندى تىبى
وشەى عەربى لە فارسى و توركى عوسمانىدا وەكو يەك نىن • ئىمە نىرەدا
تەماشای لايەنى مۆسىقى بزوئىنەكەمان كردووە ، ئەوەى بە جواترمان
زانىووە ئەوەمان نووسىووە » •

زانىنى چۆنەتى خويندەنەودى وشەىكەى عەربى لە ئەدەبى كۆنى
فارسى و توركى عوسمانىدا كارىكى ئاسان نى بە ، پىويستى بە گەزانەووەى
بۆسەر فەرھەنگە فارسى و عوسمانى بەكان و هەلسان و دانىشتى دوورو
درىژى لە گەل ئەدەب دۆستانى ئىران و تورك پىن ئەوئى • بۆىە لاموايە دوكتور
زۆر بەزەحمەت ئەتوانى جۆرى خويندەنەووەى ئەو وشانە لە فارسى و توركى
عوسمانىدا ديارى بكا • بۆئەووەى ئىمە بتوانى سەرو ژىرى راست بەو وشانە
بدەين ، پىويستە بزانىن ئەدەب دۆستە كلاسىكى بەكانمان چۆنىان
خويندوونەتەووە • ئەگەر لەمژووە گەيشتىنە ئەنجامىك ، ئەووە باشە • ئەگىنا
ئەبى بگەژىنەووە سەر فەرھەنگە عەربى بەكان و خۆيان لە راستىدا چۆن
وايان بەكارهينىن •

دىسان هەر لەمبابەتەدا دوكتور نووسىووە ئەلىخى : « هەولمان داوہ لە
فەرھەنگەكەدا هەموو ماناكانى وشەو ژستەكان بخەينەژوو • لىرەدا ديارە
خوتنەر كە بەرەوژووى هەموو ماناكان دەبى ، دەتوانى ئەو مانايە يا ئەو
مانايانەى كە شاعىر مەبەستىتى جودايان بكا تەووە • ئەمە لەلايەك •

نه لایه کی تریشه وه وشه و ته عیرو زسته ی نالی نه وه نده مانایان زوره ، نه وه کو نه هندی چیگه ، به لکو گه لچ فره هنگی گوره گوره ی تریش له هقی نهین » •

پیشتر هندی له مبابه ته دواين و نه توانین بلین کون و که له به ره کانی نه م کوبله ی ئیره شمان شی کرده وه • لیره دا نه وه نده زیاتر نه لیم که نه بو و دوکتور نه گهر هر نه شی ویست هه موو مه عناکانی وشه کان بخاته زوو ، هیچ نه بچی نه وه ی زوون بکر دایه ته وه که نالی کامیانی مه به ست بووه ، بو نه وه ی تازاده یه ک بو مان زوون بیتته وه که وا دوکتور خوی چون له معنای شیعه کان گه یشتوو • نه مه ی که دوکتور کردوو یه تی هیچ مه ودای هاتنه دی نه و مه به ست پیویست و به جی به مان ناداتی • نه مه له لایه ک • له لایه کی که شه وه پشت به ستن به خوینده وار خوی بو دوزینه وه ی مه عنای مه به ست و زاست کردنه وه ی واتای شیعه کان ، واته لیکۆ له ره وه هر نه وه نده ی کردوو که ره سته یه کی خاوی خستوو ته به رده سته ی و ئیتر به س ، که نه مه ش به هیچ جوژی به لیکۆ لینه وه و لیکدانه وه نادرینه قه له م • سه ره زای هه موو نه مه و له مه هه مووش سه یرتر نه وه یه له زور شویندا دوکتور هر به جازی مه عنای پیویست به لکو مه عنای زاستیشدا نه چوو • بو نمونه (شیرین قه له م) زاسته به که سیك نه وتری که جوان بنووسن یا خاوه ن ئوسلووب بن له نووسیندا یا به ره مه ی شیعو نووسینی نایابی هه بن ، به لام نالی بو هیچ کام له م مه عنایانه ی به کار نه هیناوه • نه م که (شیرین قه له م) ی به کار هیناوه ، بو که ره که بی به کار هیناوه • که رو خه تی خوش و ئوسلووبی جوان و به ره مه ی نایابی شیعو نووسین له کوئی یه ک نه گر نه وه و چی پیکه وه میان کو نه کاته وه ؟ دیاره (شیرین قه له م) له وه صفی که ره که ی نالیدا کینایه یه یا له چوار په لی جوان یا له زهخت و دارشتنی شیرینی قهواره ی گوژی ژه که که دوکتور به هیچ کلۆجی باسی لچ نه کردوو • یاخود (مورغان) که دوکتور له پیشیه وه

مه‌عناي (مورغ) ي به ژاستي ، وهك له هه‌ر فه‌ره‌ه‌نگي‌كدا نووسراوه ، لي‌كدا وه‌ته‌وه ، كه‌چي نه‌يزانيوه (مورغان) يش جه‌معي (مورغ) ه‌و به هه‌موو ئاساني‌به‌ك و بچ‌ترسي هيج لي‌پرسينه‌وه‌يه‌ك نووسيوه واته : هيلكه‌ي مريشك ، كه هه‌ر ئه‌م هه‌له‌يه‌يه له (ته‌سبيحي مورغان) ه‌كه‌شدا خستويه‌يه هه‌له‌يه‌كي زلتروه .

دوكتور خه‌زنه‌دار له « دوا وشه » يشدا ئه‌لي « من نالييم نالي گه‌وره‌ترين و مه‌زترين شاعيري كورده ، چونكه له ئه‌ده‌بدا وه‌نه‌بچ وشه‌ي « گه‌وره » و « گه‌وره‌تر » و « گه‌وره‌ترين » شتيكي به‌جچ بچ ، به‌لام ئه‌وه‌نده ده‌لييم ئه‌و پله‌يه‌ي كه نالي گه‌يشتويه‌تي له شيعري كورديدا پله‌يه‌كه له‌دواي ئه‌ودا هيج پله‌يه‌كي تر ني‌ه . له‌پيش نالي و له‌پاش نالي و له‌ناو هه‌موو نه‌ته‌ويه‌ك و له هه‌موو ژۆژگاري‌كدا ، پله‌ي شيعري نالي له جيهاني جواني و هونه‌ريدا بچ‌نا‌ته‌واوي‌ه . »

به‌ر له هه‌رچي كچ و توويه‌و له‌كويدا و تراوه « گه‌وره » و « گه‌وره‌تر » و « گه‌وره‌ترين » له ئه‌ده‌بدا شتيكي به‌جچ ني‌ه ؟ ميژووي ئه‌ده‌بي هه‌ر گه‌ل و نه‌ته‌ويه‌ك ته‌ماشاه‌كه‌ي پژه له ته‌عبيري وا ، زياد له‌وه كه له ژاستي‌يشدا ئه‌ديه‌كان پله‌و پله‌نو و بچووك و گه‌وره‌و بچووك‌تر و گه‌وره‌تريان تيايه‌و تائيستا نه‌مان‌بيستوه كه‌س زه‌خنه له وته‌ي وا بگري . . . ئه‌نجا ئه‌گه‌ر ژاسته‌ بريني ئه‌م صيفه‌تانه به‌بالاي كه‌س له جيهاني ئه‌ده‌بدا شتيكي به‌جچ ني‌ه ، ئه‌ي چۆن دوكتور خۆي وا زوو ئه‌لي « ئه‌و پله‌يه‌ي نالي گه‌يشتويه‌تي له شيعري كورديدا پله‌يه‌كه له‌دواي ئه‌ودا هيج پله‌يه‌كي تر ني‌ه . . تاد » ؟ ئه‌ي ئه‌مه مه‌عناي له « گه‌وره‌ترين » زياتريش ناگه‌يه‌ني‌و ، دوكتور چۆن هه‌ستي به‌م ناكوكي و يه‌كه‌نه‌كه‌وتنه ئاشكرايه نه‌كردوه له قسه‌كانيا ؟

پاشانیش چۆن « له پیش نالی و له پاش نالی و له ناو هه موو نه ته وه به ك و له هه موو زۆژگارێكدا پله ی شیعری نالی له جیهانی جوانی و هونه ری دا بێ ناته واوی به » ؟ دیاره من نامه وی بۆ به ربه زچ دانه وه ی قسه ی دوكتور قه دری نالی كه م كه مه وه . هه رچۆن بێ ئه وه ی ئیمه بۆ نالیمان كرد وه گه لێ زیاتر قه دری نالیی بێ به رزتر بو وه ته وه تا ئه م قسه به ی ده خه زنه دارو ئه وه ی ئه و بۆی كرد وه و ، بۆ فخر كرد نیسی نالییم . . به لام ئه م قسه به ی دوكتور ئه یكا قسه به کی (عیلمی) نیه . . ته واوی ، وه ك ئه لێن ، هه ر بۆ خوا به . . ته واوی به پیتی سه نك و ته رازووی (عیلم) شتیکی نیسی به نه ك مو طلق تا پیش و پاش سه رده می نالی و له ناو هه موو نه ته وه به ك و ، دیاره له هه موو ولا تیک و ، له هه موو زۆژگارێكدا پله ی شیعری نالی له جیهانی جوانی و هونه ردا ناته واوی نه بێ ، كه چی زوویه کی ئه و ناته واوی نه بو و نه نش زوون نه كه ته وه . زاسته نالی قوتا بخانه به کی وای بۆ شیعری كوردی دا هینا ئه وانهی به دوایدا هاتن كه سیان نه تیوانی پیا بگاته وه تا قوتا بخانه كه كه وته سه ر لیواری مه رگ ، به لام ئه مه هه رگیز وانا گه به نێ شیعری نالی ناته واوی تیا نیه و ناشین وابگه به نێ . به داخ وه ئیره مه ودای لیکدا نه وه به کی درێژی ئه م بابه ته ی تیا نیه ، به لام با من بۆ نموونه ناته واوی به کی شیعری نالی پیشانی دوكتور بده م ، ئه وه ش نه گونجاوی دا به ش بوونی (هه لكشاوه) و له نگه ری وه ستانه وه به له دوایتی گه لێ به تیدا ، وه ك له قه سیده درێژه كه یدا كه ئه م به یته سه ره تایه تی :

ئه لا ئه ی نه فسی بووم ئاسا ، هه تا كه ی حیرسی وێرانه !
له گه م ئه م عیشقبا زانه بۆ با زانه ، نازانه !

كه زۆر جار هه لكشاوه له سه ر (ئه لف) ی دوایی و ، زۆر جاریش له سه ر (هه رفی عیله) ی پیش ئه لفی دوایی به وه به .

★ ★ ★

دوکتۆر ئەم بابەتەى بەم زستەىە دواىى هیناوه : « نالیم کەس هیندەى
 من لە گەل نالى دا نەژباوه ، بەلام ئەوەندە دەلیم کەم کەس دەتوانن ئەوەندە
 لە گەل نالى بژی ئەوەندەى من لە گەلى ژیاوم و دەژیم » •

منیش هەر ئەوەندە ئەلیم مایەى بەختەوهرى بە بۆ هەموان دوکتۆر
 دەرگای لەژوودا دانەختووین و زینگای ئەوهى داوین بەتەمای ئەوه بین
 زۆزى لە زۆزان یەكی بین لەو کەم کەسانەى ئەتوانن هاوشانى ئەو بن لەویدا
 کە بتوانن ئەوەندەى ئەو لە گەل نالى دا بژین ، بەلام صدە بریا ئەم عومرە
 درێژەى دوکتۆر لە گەل نالى بەسەرى بردوو ، ئەوەندەى درێژى یەكەى
 پانیش بوایە !

دوا بابەتى ئەم باسەى دوکتۆر کە پلاریکیشى تیا گرتوو تە کوژى
 زانیارى کوردو من ، « سوپاس » هەكەیتى کە تیا ئەلن : « بەلام ئەو کەسانەى
 تەگەرەیان دەختە بەر ئەم کارە بەوهى کەرەستەو سەرچاوهو دەسنووس و
 بەیازیان لى دەشاردەموه لە نالى ناسانى هەندى دەسگای زانستى کوردى و
 ئەوانەى پێوەندى یان بەوانەوه هەیه ، من لى یان دەبوورم • ئەگەر
 کەم و کووژى لەم کارەدا هەبى - بى گومان هەیه - لە هەندىكى دا ئەوان
 بەرپرسيارن » •

ئاشکرایە مەبەست لە نالى ناس مامۆستا مەسعوود موخەممەدو لە
 دەسگای زانستى کوردى کوژى زانیارى کوردو لەوانەى پێوەندیان
 بەوانەوه هەیه من و لە زینگای منیشەوه باوکم و کاکم • بەلام ئەم تاوانەى
 دوکتۆر باسى ئەکا تا چ ژادەیهك زاستە زوى داوهو ، بەدواى ئەوەشدا
 لى بووردنەكەى ئەو تا چ ژادەیهك زهوايه بە لى بووردنو چاوپۆشى لە
 خراپەو تاوان دا بنرى ، ئەوه زوون کردەوهى ئەوى •

له وژۆژه وه که کۆژی زانیاری کورد دامهزراوه (٢٨) دوکتۆر مارف شیرو تیری لڤ ئەساوی و له دژی ئەدوێ و ئەنوس و خەلکی لڤ هان ئەدا و هەولێ ژوو خاندن و مراندنی ئەدا ، ئیتر هەرچەند ئەوه به زیانی ئەو خۆیشی تهواو ببێ وهك ژۆشنیریکی کورد ٠٠ بۆیه به درێژایی سالانی بوونی کۆژو خەریک بوونی دوکتۆر به ئاماده کردنی دیوانی نالی و فەرهنگی نالی به وه ، ژۆژی له ژۆژان نه به ده م و نه به نووسین ، نه ژاسته و خۆ نه ناژاسته و خۆ داوای یارمهتی له کۆژو ئەندامانی کۆژو کارگیزانی کۆژو ئەوانه ی له کۆژ کار ئەکه ن نه کردوه ، تا ئیستا مافی تاوانبار کردنیانی ببێ ، به لام لێشیان خۆش ببێ ! هەرچی مامۆستا مهسعوود موحه مه دیشه ، ئەوه ماوه یه کی دوورو درێژ له ژنگای گفتوگۆی تایه تی و به نامه ی ته له فزیۆنی کهر کو و که وه که دوکتۆر مارف خۆی له بهره میا دائه نیشت و به وشه ی ژازا وه ژسته ی پز قه درو حورمه ت پیشکه شی ته ماشا که رانی ئە کرد و ئەویش به ناوی گفتوگۆ کردنه وه بۆ خه لك ، قسه ی بۆ دوکتۆر مارف ئە کرد و ههزار شتی له باره ی نالی و « جیهانی نالی » به وه فیر کرد و ئەمیش قوژ و قه پ له بهره میا دائه نیشت گونی ئە گرت . ئەمینیته سه ر من و ئیمه یش که پیشان ناومان له کووله که ی ته ژیشدا لای دوکتۆر مارف نه بوه و ژۆژی له ژۆژان نه داوای یارمه تی لڤ کردوین و نه ئاگاداری کردوین که وا خه ریکی دیوانی نالی به ، ئەوه هه ر ئەوه نده به سه بلیم ئە گه ر ژاسته ی دوکتۆر له ١ نیسانی ١٩٧٥ دا له هه موو شتیکی کتبه که ی بوویته وه ، ئەوا دیاره من له نیوه ی دووه می نیسانی ئە و ساله دا له مۆسکۆ گه ژامه وه و ئە گه ر توانای یارمه تی دانی دوکتۆریشم بوایه و ئەویش داوای یارمه تی لڤ بکردمایه ، هه ر بڤ سوود ئە بوو و هیچم پڤ نه ئە کرا بۆی ، چونکه ئە وهك

(٢٨) ئەم باسه پیش ده رچوونی بزیری هه لوه شانده وه ی کۆژی زانیاری کورد و عێراق و سه ربان و پڤکه یانی کۆژیکی به کگرتوو له هه مووبان نووسراوه .

خۆی ئەلچ کتیبە کە ی ئامادە کردبوو و لە دەستی ئەو دەرچووبوو ۰۰ بەلام
لە گەل ئەوەشدا یارمەتیم هەر داو یارمەتی بە کەشم سوودی هەبوو ۰۰ هەروا
ئەویش یارمەتیی منی داو یارمەتی بە کە ی ئەویش سوودی هەبوو ۰ ئێمە
باسی ئەم یارمەتی بە مان لە لاپه‌زه ۲۰۴ - ۲۰۵ ی نالی بە کە ی خۆماندا ل
لێکدا نەوهی پارچه شیعی :

شەوی بەهاری جوانی خمۆی بو پۆر تەشویر لە فەجری پایزی پیری بەیانی دا تەعبیر

دا نووسیوه و پاشان جاریکی تریش ئەگەژێمەوه سەر باسی ئەم یارمەتی بە ۰
لێره دا پرسیاریکی ساده بەلام زۆر بەجێ ژاست ئەبیتتەوه ، ئەویش
ئەوتە : ئە ی خۆ دوکتۆر ئەیزانی چاپە کە ی ئێمە لە پیش هینە کە ی ئەو
دەرئەچێ ، کە واتە ئە ی ئەو بۆچی نەهات بۆ خزمەتی زانست لە ئێمە پرسی
چیتان لایه و چیتان لانی به ، تا ئەو چەند بەیتە زیاده کە هەیبوون بمانداتێ ،
بۆئەوهی نوسخه کە ی ئێمەیش ناتەواو نەبێ و ئەو چەند بەیتە ی تیا بێ ؟ ۰

(٢)

وهك پيشتر باسم كرد دوكتور خه زنده دار چهند لاپه زه كيشى كردوه به پاشكوى كتیبه كه به وه ، دوو لاپه زه و نیوی به عه ره بی به ئەم ناو و نیشانه ی بۆ داناوه : « دیوان الشاعر الكردي نالی (١٨٠٠ - ١٨٥٦) و معجم دیوان الشاعر » . كتیبه كه شی به م جوړه باس كردوه كه وا گوايه (بحث و دراسته و تحقیق) .

من هه رچهند له پینى ئەم كتیبه وه چهند لاپه زه به كیشم به عه ره بی نووسیوه پوخته ی بابه ته كانی كتیبه كه م تیا درخستوووه و ئەم توانی زه خه ی ئەم چهند لاپه زه عه ره بی به ی كتیبه كه ی دوكتوریش بخه مه ئەوی ، به لام له بهر ئەوه ی كه زووی دهم له خوینده وارانى كورده ، وام به باشر زانی هه ر به كوردی له و شتانه ش بکۆلمه وه كه دوكتور هه ر به عه ره بی و توونی و به كوردی نه بهیناونه ته ئاراوه ، بۆ ئەوه ی خوینده وارانى كورد باشر بتوان به ره مه كه ی دوكتور له هه موو زوویه كه وه شه نو كه و بکه نو به ترازووی راستی و زانست په رستی هه لی سه نگیین .

نمونه به کی ئەو شتانه ئەوه ته دوكتور ئەلی : « درس [آی نالی] المبادئ الأولى للقراءة والكتابة في مسقط رأسه » . به لام نالی چونی بۆ ده ركه و تووه كه وا نالی له (خاك و خۆل) فیری خویندن و نووسین بووه و به چیدا ئەزانى ئەم كۆیره دى به ی شاره زوور مه لاو فه قی تیا بووه ؟ دياره

من نامه‌وی بلیم ئەم قسه‌یه‌ی دوکتۆر بێ گومان زاست نیه ، به‌لام
 پێ سه‌ماندنی زاستی به‌کەشی پێویستی به‌ به‌لگه‌و سه‌رچاوه‌یه . یاخود که
 باسی مه‌لاکانی ئەو سه‌رده‌مه‌ی قه‌رده‌اغ ئەکا ، ئەلێ : « طبقت شهرتهم
 الآفاق » که ئەمه هه‌رچه‌ند بۆ چه‌ند زانایه‌کی کوردیش بێ . دیاره نابێ
 بووتری ، چونکه پێویسته هه‌میشه زاستی له هه‌رچی به‌کی تر له‌پێشتر بێ .
 به‌لێ زاسته قه‌رده‌اغی ئەو زۆژه مه‌لای چاک چاکی تیدا بووه ، به‌لام ئەمه
 زۆری جیا به‌ له‌وه‌ی دوکتۆر ئەیلێ و ، « طبقت شهرتهم الآفاق » له
 زیاده‌زه‌وی به‌ بێ سه‌روبه‌ره زۆژه‌لاتی به‌کانی جاران زیاتر نی‌یه‌و ئەبێ زانای
 ئەم چه‌رخه لێی به‌دوور بێ . . .

دوکتۆر هه‌ر له‌م باسه‌دا ئەلێ : « من المرجح انه طاف اكثر المدن التي
 كانت تشتهر بعلمائها الاعلام وبمدارسها الدينية » به‌لام نالێ زوربه‌ی شارانی
 کوئی و چۆن ؟ هه‌رچه‌ند به‌ زاستی پاشه‌وه‌شیدا که باسی زووخانی
 میرنشینی بابانه‌کان ئەکا ، دیاره باسی له‌ گه‌زانی فه‌قی به‌تی نی‌یه‌و ئەگه‌ر
 ئەوه‌ش بوا به‌ هه‌ر ئەوه‌نده‌ی ئەتوانی صیفه‌تیکێ (الكردية) بخاته سه‌ر
 (المدن) ه‌که ، ئەویش به‌ بێ به‌لگه‌ . . که‌واته ئەبێ مه‌به‌ستی دوکتۆر ئەوه‌بێ
 نالی که کوردستانی به‌جێ هێشت ، ئەم گه‌شته‌ی کرد . . به‌لام له‌م
 به‌جێ هێشتنه‌ی کوردستانیدا ئەبێ کوئی و کوئی گه‌زایی ؟ ئەوه‌ دیاره مه‌ککه‌و
 مه‌دینه‌و دیمه‌شق و ئەسته‌موول چووه . . با ئیمه‌یش له‌ خۆمانه‌وه‌ بلێین له
 زینگادا چووه‌ته به‌غداو ، شاره‌کانی سه‌ر زینگه‌ی مه‌ککه‌ – دیمه‌شق –
 ئەسته‌موولیشی دیوه . به‌لام ئەمه‌ش هێشتا ئەم ده‌فری گه‌وره‌ی (اکثر ١٠٠)ه
 پزناکاته‌وه . . خۆ ئەگه‌ر بشلێین مه‌به‌ستی ئەوه‌یه ته‌نها مه‌ککه‌و مه‌دینه‌و
 دیمه‌شق و ئەسته‌موول (کانت تشتهر بعلمائها الاعلام وبمدارسها الدينية) ،
 ئەوا ئاشکرایه ئەمه‌ش زاست نی‌یه‌و شاری تری وا زۆر بوون له‌ ولاتی
 موسولماناندا که مه‌لاو قوتابخانه‌ی به‌ناوبانگیان تیا بووه‌و دیاره نالی‌یش

نەیدیون . . ئیتر نازانم ئەم (طاف اکثر المدن) له کۆتووه هاتو ، باسی
 عوله مای ئەعلام و مه دارسی دینی چی هینایه ئاراو ه ؟ دیاره ئەم بابەتە
 بابەتیکى ئەوهنده به بایه خ نیه ، به لام قسه ی بیه لگه و به به ره لآش ؛
 نه خوازه لا له جیهانی زانستو له ناو پزۆفیسۆراندا ، شتیکی وا نیه هه روا
 به ئاسانی قووت بچێ و چاوی لی بنووقینری . له هه مووش به ولاره « من
 المرجح . . » به رابه به چی و ئەمی (غهیره مور ه ججه هه که) قسه ی کئی به و
 کئی وتوویه و له کام لیکۆلینه وه و لیکدانه وه دا وتراوه ؟

له باره ی پایه ی هونه ریی نالی شه وه دوکتۆر ئەلی : « انه هو الذى اتى
 بابدع الصور وأجل المعانى وارفع التشبيهات وأجمل الاستعارات ، فأصبح
 شعره ليس من ارقى ما قيل باللغة الكردية ، وانما دخل الادب الاسلامي من
 اوسع ابوابه » . دوکتۆر ئەم زایه شی له وانه نیه زه وای هه روا به سه ریدا
 تیه زین . نالی ته نها کهس نیه که وینه ی شاکارانه و مه عنای سه نگین و
 شو به اندنی به رزو خواستنی جوانی هینا وه ته ناو شیعری کوردیه وه . پیش
 ئەویش و پاش ئەویش شاعیری تری وا بوون ، هه رچه ند نالی له هه ندی
 زو وه وه ئەوانی به جی هیشته ی . به لکو هونه رمه ندیی نالی له مه شدا نیه .
 هونه رمه ندیی نالی له وه دایه که یه که م کهس بوو شیعری به دیالیکتی
 کرمانجی خواروو وتو عهرووضی عه ره بی به ده سکاری یه وه هینایه ئەم
 دیالیکته وه له کاره که شیدا گه یشته چله پۆ به یه کهس پاش خو ی پیا
 نه گه یشته وه . داژشتنی ژسته که ی دوکتۆر مارف نا ته وا وه . ئە بوو پاش ئە وه
 که ئەلی « حیث لم تكن اللهجة الكرمانجية لغة الشعر الكلاسيكي » بیوتایه
 « فهو اول من نظم الشعر الكردي في هذه اللهجة ، وفضلا عن ذلك فقد اتى
 فيه بابدع الصور . . الخ » . به م جۆ ره ژسته که ته واوو ژاست ئە هاتو
 بینا کردنی باسی هونه ریی شیعری نالی له سه ر ژسته ی پیشووی بیه که لین و
 که له به ره ئە بوو . . ئە نجا ئە گه ر نالی ، وه که دوکتۆر مارف ئەلی ، « هو

الذی اتی بأبداع الصور... الخ» ، که ئەمەش معنای تەنهایی نالی ئەگەینێ لەم مەیداندا ، ئیتر چۆن شیعرەکانی « من أرقی » نو « أرقی » ی تەواو نین ؟ ئەمە ناکۆکی بەهەڵە قسەکانی دوکتۆردا وادیارە خۆی پێی نەزانیوە . .

ئەنجا با منیش لێرەدا پرسیارێک بەکم : ئەگەر سوورەت و مەعناو تەشبیو ئیستیعارە لای دوکتۆر مەرف ئەوەندە بەبایەخن ، ئەو بۆچی پاشان کە لە پاشەکی بەهەڵەیدا بەراوردی کارەکی ئیئەو کارەکی خۆی ئەکا ، و بە بێ قایبەت باسی کارەکی ئیئە ئەکا و هەموو ناوەرۆکەکی لەوەدا کۆئەکاتەووە کە ئیشارەتمان بۆ هەندێ ئایەت و حەدیث کردووە کە لە شیعرەکاندا هاتوونو ، موحەسینانە لەفزی بەکانمان پێشانداوە کە ئەم دووکارەش ، بە قسە ی ئەو ، بە هەر مەلایەکی شارەزاو بە هەر دەرچووێکی بەشی عەرەبی کۆلیژەکانی ئەدەب و پەرورشت ئەکرێ ، کە خۆی سەرەزای دوکتۆراکی بەکیکیشە لەوانەو ، بەداخووە پێشی نەکراوە !

دوکتۆر هەر لەم باسەدا ئەلێ « القسم الاول [واتە : لە کتیبەکی] عرض وتحليل وتقييم لطبعات الديوان المختلفة والنسخ المخطوطة التي توفرت لدينا . وعلى ضوء هذه المصادر استطاع الباحث [کە خۆبەتی] ان يحقق الديوان وأن يعثر على عدد من القطع الشعرية واييات منفردة لم تنشر سابقاً » . زاستەکی دوکتۆر هیچجۆرە (عرض) و (تحلیل) و (تەقییم) یکی بۆ دەسنووسەکان نەکردووە ، لە چەند دێژیکێ نیووە ناتەواو زیاتری لەسەر تیکزایان نەنووسیوە . تەحقیقی دیوانەکی وەک پێشتر باسمان کرد بە هیچ جۆرێ بە تەحقیق دانانزێ و لەوەندە زیاتری نەکردووە کە تیکستەکانی (علی موقبیل) و (گیو) ی هەلبژاردووە ، بێئەوێ بێ بۆچی ئەو دوو تیکستە ی هەلبژاردووە [بەلام ئاشکرایە تەنها لەبەر ئاسانی خۆتندنەو هەلی بژاردوون] و بێئەوێ چەردەبەک لە جیاوازی نوسخەکانی تر ، لە سنووریکێ ئیجگار تەسکدا نەبێ ، باسبکا ،

ئەویش ھیی کەمیکیان . خۆ مەسەلە ی بلۆ کردنەوہی ھەندی پارچەش کە بە قسە ی ئەو لەوہ وپیش بلۆنە کراونەتەوہ ، ئەوہ دەق لەوہ ئەچن کە ئەلین « تا خاوەن مأل دزی گرت ، دز خاوەن مأل گرت » . ئەو پارچانە ی ئەو ئەلج بەر لەو کەس بلۆ ی نە کردوونەتەوہ ، دوو سێ تا قە بەیتی ناو چەند غەزەل و قەسیدە یە ک نەبج ، ھەر ئەوانەن کە ئیمە بەر لە ھەر کەس بلۆمان کردوونەتەوہ و ئەویش لە ئیمە ی وەرگرتوون و خستوونەتە ناو دیوانە کە ی خۆ یەوہ و بۆ تیبە ژاندنی ئەم دەس درێژی یە میژووی ناژاستی (ای نیسانی ۱۹۷۵) ی لە داوینی پێشە کیی کتیبە کە یەوہ نووسیوہ تا بە خە یالی خۆ ی بە خە لکی بەسە لینی ئەو بەر لە ئیمە لە ئامادە کردنی کتیبە کە ی بووہتەوہ . ئیمە جارێکی کەش ئەم ژاستی بە مان ژوون کردوہو ديسانەوہش لە لیکدانەوہ ی پاشە کە ی بە کە ی دوکتۆردا دینەوہ سەری .

دوکتۆر ھەروا ئەلج : « یستعرض الباحث تاریخ نشر شعره [ای شعر نالی] و دیوانه والدراسات التي انشئت للبحث في حياته وشعره ، فيقرر ان مجلة « روز کرد = شمس الکرد » كانت من أولى المصادر التي نشرت قسما من ديوان الشاعر عام ۱۹۱۳ » . لیرەدا منیش ئەمەوئێ لە دوکتۆر بیرسم ئەگەر ئەم گۆفارە (من أولى المصادر التي . .) یە ، ئە ی (أولى المصادر) ە کە خۆ ی کامە یە ؟ شیوہ ی زانستی یانە لیرەدا ئەوہ بوو دوکتۆر بنووسن : « وبمقدار ما نعلم ، فان مجلة (روز کرد) هي اولی المصادر التي نشرت شيئا من اشعار نالی » .

دوکتۆر ھەر لەم باسەدا ئەشلیج : « یثیر الباحث الى القصائد التي نشرت باسم الشاعر وهي في الحقيقة ليست من نتاجه ، ويثبت رأيه في هذا الموضوع بدلائل علمية مقنعة » ئیمە پێشتر بە درێژی لەم باسە کۆلینەوہ ، بۆ یە لیرەدا ھەر ئەوہ نندە ئەلیم بە داخوہ دوکتۆر ئە یەوئێ ئەم ئیدیدیا بچ بە لگە یە بەسەر خۆیندە وارانی عەرەبدا بەسە پینی ، ئە گینا ژاستە کە ی وە ک

لهوئ وتمان تاقه به لگه یه کی نه زانستی و نه نازانستی نه هیئاوه ته وه ، ئیتر
چش له وه که (موقنیع) بی یا نه .

هر له مباسه دا دوکتور ئه لئ : « اما القسم الثاني من الكتاب فهو
ديوان الشاعر . اعتمد الباحث في تقريره النهائي للنصوص الشعرية وتبويبها
على مصادر كثيرة من طبقات الديوان والمخطوطات الفريدة التي دونت في
اوقات مختلفة في النصف الثاني من القرن التاسع عشر واول القرن العشرين
حيث يربو عدد تلك المخطوطات على العشرين ، وكذلك اعتمد على ما يحفظه
المعجبون بالشاعر من شعره » . ئه و ژسته یه ی ئه م کۆپله یه که مه به ستمه لئ بی بدویم
ژسته ی دوا بی به تئ ، چونکه سه ره ژای ئه وه که دوکتور له سه ره تا که یدا
هیچ با سئکی ئه و شیعرانه ی نه کرد که له ده می خه لکی بیستوون و به و جوړه
ژاستی کرد و نه ته وه ، من ئه وه شئ لئ ئه پرسم که واشتی و له مه یدانئ
لیکۆلینه وه دا چنه د جینگای متمانه و با وه ژه و ئه و که سانه کین و بو ناویان ناهئینئ
تا خوئنده وارانی کورد هه لیان سه نگیئن و بزائن ئاخۆ بو ئه وه ئه شئین له م باره وه
پشتیان پئ بیه سترئ یا نه ؟ ئه نجا ئه م « یربو علی العشرین » ه له کوئ وه
هه لقوئ ؟ ئه و له سه ره تا که دا به چاپ و ده سنوو س و بیستن و قاقه زی کوون
شتئ واوه هه ژده سه رچاوه ی بو ژیز کرا ، ئیتر کوژا لئ ره هه ر ده سنوو سه کان
له بیست تپه ژین ؟ ناشئ بی به وئ دیسانه وه بمانداته وه ده ستنی په راویزی
ژماره (٤٥) ی سه ره تا که ی که بی ئه وه ی هیچ نیشانه یه کی تیا پیشان بدا ، وتئ
تیا که واشتی له بیست نوسخه دیوانئ ده سنوو سی نالی به کاره ئئاوه و
ئیمه یش له وئ له سه رمان نووسی ؟

دوکتور هه روه ها ئه لئ : « ان منهج الباحث في اختيار النص الصحيح
هو اقرب تلك النصوص الى الجو الشعري للشاعر ، واما في حالة وجود
اختلاف بين نص ونص آخر او نصوص اخرى فقد دون تلك النصوص في
الحواشی ايضا . وحين كان الباحث يقف عند معنيين كلاهما في اسلوب

الشاعر ، كان يقوم بتدوين الاول في المتن والآخر في الحاشية » • منيش
 ئەلیم سەرەزای ئەووە کە زۆر زەحمەتە هەروا لێی بسەلینین کەوا توانای
 دەس نیشان کردنی (الجوا الشعري للشاعر) ی هەیه ، ئەوەشی راست نێی بە
 کەوا تێکستە جیاوازه کانی تری غیری تێکستە هەلبژێراووە کە ی لەبەنەووە
 نووسیووە تەووە • نەک تەنەها پتر لە بیست نوسخە بە لکو تەنەها دوو نوسخەش
 بگڕین لە نوسخە چاپ یا دەسنووسە کانی دیوانی نالی، جیاوازی یان لەووە
 زیاتر تیاہ کە دوکتۆر لە پەراوێزی چاپە کە ی خۆیەووە نووسیووە تەووە •
 ئەنجا یە عنی چی : وەستان لە ئاستی دوو مەعنادا ، تا یە کیکیان لە سەرەووەو
 ئەویان لەبەنەووە بنووسیئەووە ؟ دوکتۆر کە ی مەعنا ی شیعەرە کانی لیکداووە تەووە
 تاشتی وا راست بێ ؟ بشێ مەبەستی ئەووە بێ تێکستیک بە دوو جۆر
 دەستی دا بێ و یە کیکیان ی لە سەرەووەو ئەویان ی لە خوارەووە نووسیئەووە ؟
 ئەمە زێتی تێ ئەچی ، بەلام (تێکست) و (مەعنا) زۆریان لە یەک جیاہ •

دوا کۆپلە ی ئەم بەشەش ئەووە یە کە ئەلێ : « اما القسم الثالث والآخر
 فهو معجم لديوان الشاعر ، يتناول شرح وتفسير جميع الكلمات والمفردات
 والمصطلحات والتعابير الشعرية التي وردت في النصوص » • پاشان ئەلێ :
 « فالمعجم هو ليس لديوان نالي فقط، او لديوان الشعر الكلاسيكي الكردي،
 وانما يمكن الافادة منه حتى لتفسير جوانب مهمة في الادب الكلاسيكي
 للشعوب الاسلامية المختلفة ، بالاضافة الى كونه معجما لتفسير ديوان الشعر
 الكلاسيكي الكردي منذ بدايته والى نهايته التي تمتد الى مابعد الحرب
 العالمية الاولى » •

سەبارەت بە مەشی ئەبێ بێم یە کە م دەیان وشە لە دیوانە کە دا هەن
 دوکتۆر خۆی نەداووە لە قەرەیان ، چ جایی ئەووە (شرح) و (تەفسیر) یان
 بکاتەووە • هەر وەها گەلێن زاراووە دەربزینی شیعی هەن لەوانیش نەداووە ،
 جگە لە مەعنا ی دا ئەووە بە هەلە یا بە جۆرێ کە مەبەستی نالی ئەووە نەبووە •

ئەنجا ئەم ئەرکە قورسەي کە دوکتۆر خستوویەتیە ئەستۆی
«فەرھەنگە کەي» ، گەلچ لەوہ زیاترہ بہو فەرھەنگە ھەلگيری . . پيشتەر
تازادەيەك لەم باسە دوام و ئيرەش جيگای ژاستەقینەي نیرە . با
ئیی گەزین بۆ ئەوکاتەي کە بەسەر فەرھەنگە کە خۆیدا دیم و شیئە کە مەوہ .

(۳)

دوکتور له پاشه کیی کتیبه که یدا نووسیویه ئەلی : « ئەم کتیبه به شیکه لهو به ره مه می که له ئەنجامی بیر کردنه وه و خوڅه ریک کردن به نالی به وه هاتو وه ته دنیا وه . ئەمه له دهره وه و ناوه وه ی ولاتدا بووه له سالی ۱۹۶۳ وه تا سالی ۱۹۷۰ . دیاره مه به ستیش ژیان و وردبوونه وه به له دنیای نالی ، ئەگینا ناسین و خوڅه وستی و گرفتار بوون به نالی ده گه ژیتته وه سه رده می مندالیم و ناوی نالیم پیش چونه حوجره می مه لا عه بدوللای مزگه وتی ناوباژیری هه ولیر و پیش قوتا بخانه می سه ره تاییی به که می هه ولیر بیستوهه . »
ئەنجائەلی : « له سالی ۱۹۷۰ به دواوه کاتیکی دیار کراوم بو هینانه دبی ئەم کتیبه ته رخان کرد ، به لام له به هاری سالی ۱۹۷۴ وه تا به هاری ۱۹۷۵ هه موو دهم و کاتیکم هه ر بو ئەمه ته رخان کردو له به کی نیسانی ۱۹۷۵ دا له هه موو شتیکی بوومه وه » .

ئەگه ر وایچ که دوکتور ئەلی و له پیش چونه قوتا بخانه و فیربوونی ئەلف و پیوه ناوی نالی بیستی و تا ۱۹۶۳ ناسییتی و خوڅی وستی و گرفتاری بووبی ، که دیاره ئەبێ ئەم ناسین و خوڅ وستی و گرفتاری به ش له خو پیوه خه ریک کردنیا دیاری بداو ، له ۱۹۶۳ وه تا ۱۹۷۰ خه ریکی لیکولینه وه بووبی له ژیانی نالی و وردبوونه وه له جیهانی نالی ، له و ساله وه تا ۱۹۷۴ واته چوار سالی زه به ق ، وه ک

نووستن و خواردن و دهرزوتنه وه ، ژۆژی چەند سه عایتیکشی بۆ
چله کیشان له ئەشکه وتی نالیدا تەرخان کردبێ و ، له به هاری ۱۹۷۴ یشه وه
تا به هاری ۱۹۷۵ تەنانەت دهرزی به قوتابی به کانیسی نه وتبێ و له
هیچ چالاکی به کی کولتووری و کۆمه لایه تی بشدا به شداری نه کردبێ ، هەر
خهریکی نالی بووبێ و به ره می ئەم ماوه دوورو درێژه شی ئەم کتیبه ی
به رده ستان بێ ، ئەوه دیاره به داخوه شتیکی ئەوتوی نه کردوه . زانا به کی
نالی زان ئەوه نده وهخت به نالی به وه خهریک بێ ، باوه ژ بکه ن ئەبێ تەنانەت
له نالی خۆشی نالی باشر بزانی . . که چی دوکتۆر به درێژیایی ئەم هه مو
ساله نه توانی جیاوازی هه موو تیکسته کانمان بداته دهستو ، نه شیعره کانمان
به ژاست و دروستی بۆ بنوسیته وه ، نه مهعنا یانمان بۆ لێ بداته وه ، نه
فه ره نگیکی که مه له مان بۆ ژێک بخاو تەنانەت نه پیشه کی و پاشه کی به کمان
بۆ بنوسی ئەو هه موو کون و که له به ره ی تیا نه بێ و ، له گەل ئەوه شدا هه موو
ئەم ئەرکانه به ته وا بوو دانه بێ . . ئەوه ته هەر خۆی له په راوتزی ئەم
ژسته یه دا ئەلێ : « به شه که ی تر لیکۆلینه وه یه کی فراوان و دوورو درێژه له
زوخسارو ناوه ژۆکی شیعری نالی ، ههروه ها دیار کردنی جیگه ی شاعیری
مه زن له ئەده بی کوردی ، ژهنگه فراواترین کتیبه ی کوردی بێ له سه ر
شاعیریک نووسرایته وه » . به لکو وه ک خۆی له مو حازه ره که ی
۱۹۷۸/۱/۲۴ ی کۆمه لی کولتووری کورددا وتی ئەو لیکۆلینه وه شی هیشتا
پروژه و (رۆوس اقلام) هه له دوا ی وه لامی پرسیا ری گه لێ له بابته کانی
ئه گه ژۆی . .

دوکتۆر له م باسه دا ههروه ها ئەلێ : « بێ گومان ده رچوونی ئەم کتیبه
زۆر دوا که وت . له گەل ئەوه شدا ده بێ ئەوه بزانیی که چاپی هه موو
به شه کانی ئەم کتیبه کۆتایی هاتبوو ، به تاییه تی پیشه کی و تیکستی شیعره کان ،
که چاپی « دیوانی نالی » ی مه لا عه بدولکه ریمی موده ژۆیس و فاتیح

عبدالکهریم و محهمدی مهلا کهریم کهوته دهستی خویندهوارانهوه • نهوی زاستی بی نهویه نهگر تاقه وشهیهکیشی چاپنهکرایه و یهک دوو سالی تر نهم چاپهم دواختایه ، چاپهکهی نهوان نهدهبوو به سرچاوهیهک بو نهم چاپه ، چونکه مهبهستی ئیمه و نهوان له بلاوکردنهوهی دیوانی نالی و نوسلووبی بوچوونمان بو مهسهلهکه له یهکتری جیاوازه •

بهر له هرچی نهگر زاست بی ، وهک دوکتور نهلین ، چاپی هموو بهشکانی کتیهکهی بهر لهوه تهواووبوین که کتیهکهی ئیمه بکهوینه دهستی خویندهواران ، نهبن پهکی بلاوکردنهوهی لهسرچی کهوتبین و بوچی زاگیراین ؟ ههروا نهگر زاسته چاپی هموو بهشکانی بهر له بلاووبونهوهی کتیهکهی ئیمه تهواووبوه ، ئیر نهم « بهتاییهتی » یه بوچی بهوه لهپای چی ؟ کتیب که چاپی تهواووبو ، تهواو نهبن و فهرقی پیشهکی و بابتهی بنچینهیی و پاشهکی لهمهدا نیه • خو ناشی کتیهکهی نهو وهک موازه رهکانی مامۆستایانی زانکو فورمه فورمه به ستینسل لهچاپدرابن و بهسهر قوتابی باندا دابهش کرابن ! نهجا نهگر دوکتور بهزاستیهتی و لهم قسانهی خوئی دوودل نی بهو سووره لهسهر نهوه که هموو شتی له (۱) ی نیسانی ۱۹۷۵دا تهواو بووه و چاپی هموو بهشکانی کتیهکهی ، بهتاییهتی پیشهکی و تیکستی شیعرهکان ، بهر له بلاووبونهوهی کتیهکهی ئیمه لهچاپدراوه و ، پرۆقهی فورمهکانی کتیهکهی ، با بو زاست کردنهوهی ههلهی چاپیش بی ، نهدیوهتهوه [نهبوو دوکتور نهمهشی بووتایه و نهم که له بهرهشی پزیکردایهتهوه] ، نهی پیم نالین نهم هموو بابتهانه له کوپوه هاتن که له پیشهکی به کهیدا باسیان لی کراوه و هموو هیی پاش ای نیسانی ۱۹۷۵ان ؟ نهی دوکتور چون له ای نیسانی ۱۹۷۵دا بهوهی زانی که مامۆستا مهسعوود موحهمهده له هاوینی ۱۹۷۶دا « چهپکینگ له گولزاری نالی » بلاوه کاتهوه و فلانه بابته و فیساره وتاری تیا نهبن ؟ نهی بوچی ژمارهیی سپاردنی کتیهکهی

به کتیخانه‌ی نیشتمانی به‌غدا ، (۱۰۰۹)ی سالی (۱۹۷۷)ه که ئەمەش دواژۆژەکانی ئەو ساله ئەگریتەوه ؟ ئەمانه هه‌موو پرس‌یاری‌وان مه‌گەر ئیددیعیای که‌رامه‌تی ئەولیاپانه به فریای وه‌لام‌دانه‌وه‌یاندا بگا ئە‌گینا وه‌لام‌دانه‌وه‌و خۆ‌لێ دەر‌باز‌کردنیان له‌ وزه‌ی بنیاده‌م‌به‌ده‌ره‌ه‌ باشه‌ ئە‌گەر‌ ژاسته‌ نوسخه‌که‌ی ئیمه‌ به‌ هیچ کلۆجی نه‌بوه‌ به‌ سه‌رچاوه‌ بۆ دوکتۆرو هه‌چی لێ وه‌رنه‌گرتوه‌ ، با به‌رمویت پیمان‌بلێ پارچه‌ شیعری « لایقی مه‌خزه‌نی طه‌بعه‌ هه‌موو که‌تری غه‌زه‌لم » و پارچه‌ شیعری « قه‌دری من چه‌نده‌ له‌لای ده‌وله‌تی دنیایی ده‌نی » ی له‌ چ‌نوسخه‌یه‌ک وه‌رگرتوه‌و به‌رمویت ئە‌و نوسخانه‌ ئیستا لای کین‌و وینه‌یه‌کیانمان به‌ زه‌نکو‌گراف له‌ گو‌فاری «ژۆژی کوردستان» دا بۆ بلا‌وبکاته‌وه‌ . با بۆمان باس‌بکا بۆچی ئە‌و دوو قه‌سیده‌یه له‌ ده‌سنووسه‌که‌یدا نه‌بوون که‌ پێشکه‌شی وه‌زاره‌تی ئیعلامی کردبوو ؟ بۆچی هه‌یج جیاوازی‌یه‌ک له‌و دوو قه‌سیده‌یه‌دا له‌ نوسخه‌که‌ی ئیمه‌و ئە‌ودا نی‌یه‌ ؟

له‌ مه‌یدانی به‌رپه‌رچ‌دانه‌وه‌ی ئەم ئیددیعیایه‌ی دوکتۆردا ، جیی خۆیه‌تی لیره‌دا داوا له‌ خوتنده‌وارانی به‌ژێر بکه‌م سه‌یرتکی لاپه‌زه‌ ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ی چاپه‌که‌ی ئیمه‌ بکه‌ن . له‌ویادا بۆ ئە‌مانه‌ت باسی ئە‌وه‌مان نووسیه‌وه‌ که‌ تیکستی ده‌سنووسی پارچه‌ شیعری « شه‌وی به‌هاری جوانی خه‌وێ بو‌ پز ته‌شور » م له‌گه‌ل تیکستی لای دوکتۆر مارف به‌راورد‌کردو به‌ تیکستی هه‌ردولامان پارچه‌ شیعره‌که‌ بۆ هه‌ردو‌کمان ژاست‌کرایه‌وه‌و تیکسته‌که‌ی لای ئە‌و هه‌له‌ی گه‌لێ له‌وه‌ی لای ئیمه‌ زیاتری تیا‌بوو . ئە‌مه‌ له‌ به‌هاری ۱۹۷۶دا ژووی‌دا له‌ ژووره‌که‌ی دوکتۆردا له‌ کۆلیژی ئە‌ده‌بیات^(۱) . وه‌ک

(۱) له‌و دانیشته‌ندا که‌ به‌راوردی ئە‌و دوو تیکسته‌مان تیا کرد ، بۆم ده‌رکه‌وت دوکتۆر به‌ لای ئە‌وه‌دا نه‌چووه‌ که‌ ئە‌و پارچه‌ شیعره‌ به‌دیمه‌ن پز له‌ ئیشاراتی عیلمی نه‌حوی عه‌ره‌بی‌یه‌ ، به‌ ته‌ورییه‌ کومه‌لێ بابه‌تی جینسی‌شی تیا‌یه‌ ، ته‌نانه‌ت دیمه‌نه‌ ساکاره‌ نه‌حوی‌یه‌که‌شی بۆ ساغ‌نه‌کرایه‌وه‌ه . مه‌عنای (خو‌رووجی با له‌ لوصوق و عه‌لا له‌ ئیستیعلا)م

له پهراویزی نوسخه‌کە‌ی خۆ‌شماندا نووسراوه ، ئی‌مه‌ ئه‌و نوسخه‌یه‌مان ته‌نها له‌ یه‌ك سه‌رچاوه‌وه‌ ده‌ست‌كه‌وتبوو و ١٩ به‌یتیش بوو ، داوام له‌ دكتۆر كرد ئه‌گه‌ر زیاتری لایه‌ به‌مداتئ، دوکتۆر وتی لای منیش هه‌ر ١٩ به‌یت هه‌یه‌. كه‌چی ئیستا كه‌ ته‌ماشای تیکستی ئه‌م پارچه‌ شیعره‌ ئه‌که‌ین له‌ نوسخه‌کە‌ی هه‌ردو‌کماندا ، ئه‌بینین لای ئی‌مه‌ ١٩ به‌یت‌ه‌و لای دوکتۆر ٢٠ به‌یت‌ه‌. باشه‌ دوکتۆر بۆ وتی منیش هه‌ر ١٩ به‌یت‌ه‌م لایه‌و ، ئه‌و تاقه‌ به‌یت‌ه‌ی بۆ نه‌دامئ ؟ ئه‌نجا ئه‌گه‌ر نوسخه‌کە‌ی ئه‌و ژاسته‌ زووتر چاپی ته‌واو بووبوو ، ئه‌ی ئه‌و ئه‌ندازه‌ هه‌له‌یه‌ی چۆن ژاست‌کردوه‌ته‌وه‌ که‌ له‌ ده‌سنووسه‌که‌یدا هه‌بوونو ئیستا له‌ چاپه‌که‌یدا نین ؟ ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌کی‌تره‌ که‌وا ئه‌م ئیدیدیعایه‌ی دوکتۆر ژاست نی‌به‌و ، خۆزگه‌ خۆی پێشتر بیری بک‌ردایه‌ته‌وه‌و ئه‌م گه‌رداوه‌ی بۆ خۆی سازنه‌ک‌ردایه‌.

ئه‌نجا تو‌خوا چی ئه‌بوو ئه‌گه‌ر دوکتۆر که‌لکی له‌ نوسخه‌کە‌ی ئی‌مه‌ش وه‌رگرتایه‌ ؟ تو‌بلیتی هه‌ر نه‌بئ .. نه‌بئ .. نوسخه‌کە‌ی ئی‌مه‌ به‌و هه‌موو سه‌رچاوانه‌یه‌وه‌ ئه‌وه‌نده‌ی چاپه‌کانی مامۆستا گیوی ژه‌حمه‌ت‌یش که‌لکی نه‌بئ ؟ یان بشئ ئه‌گه‌ر دوکتۆر ئیک کتیبی چه‌ند که‌سیکی په‌روه‌رده‌ی مزگه‌وت بکا به‌ سه‌رچاوه‌ بۆ (کاره‌ عیلمی‌یه‌کانی خۆی) ، ژه‌نگی دوکتۆر که‌ی کال بپێته‌وه‌و چوارچێوه‌ی دیپلۆمه‌کە‌ی به‌ریته‌وه‌و ، له‌ ده‌وله‌تدا به‌لگه‌نامه‌کە‌ی بۆ مو‌عاده‌له‌ نه‌که‌نو مانگانه‌کە‌ی که‌م‌که‌نه‌وه‌ ؟

لئ پرسى ، بۆى نه‌ئه‌هات وه‌لامى پرسياره‌که‌م ب‌دانه‌وه‌ . منيش خۆم وا خسته‌ به‌رچاوى كه‌ هيجى لئ نازانم ، وتى كه‌واته‌ له‌ دوکتۆر مه‌دى‌المخزومى ئه‌پرسين كه‌ پسپۆزى نه‌حوه‌ بزائين پێوه‌ندى (با) و (لوصوق) و ، (عه‌لا) و (ئیستیعلا) چى‌به‌و یه‌عنى چى ؟ ئه‌وجا من پێم‌وت پێويست به‌ پرسين ناکاو فه‌قئ له‌ سه‌ره‌تای چوونه‌ حوجره‌ياندا له‌ کتیبى (عه‌وامیلی جورجانی) دا ئه‌خوێن كه‌وا (الباء للالصاق نحو یه‌ داء) و (على للاستعلاء نحو زيد على السطح) .. و ته‌وریه‌که‌شم بۆ لیک‌دايه‌وه‌و ، ئه‌ویش زۆری پئ خۆش بوو .

له لایه کی که شه وه ئه لیم له وانیه دوکتور به راستی بی هیچ که لکی له کتیه که ی ئیمه وه نه گرتی و نه یکردی به سه رچاوه بو خوی ۰۰ ئه گینا هیچ نه بی نه ئه که وته ئه وه له زلانه وه له معنای هندی وشه دا که تی که وتوو ۰۰ ئه گه سه یری نوسخه که ی ئیمه ی بگردایه حالی ئه بوو شیعه تورکی به کان تاقه غزه لیک نین ، غزه لیک و فهدیکن ۰۰ معنای دهیان وشه ی وهک (تسهیحی مورغان) و (شیرین قه لهم) ی لی تیک نه ئه چوو ۰۰ (مورغان) و (مورغانه) ی فارسی لی نه ئه بوو به یهک ۰۰۰ (تزییحی هیلکه مامر) و (که ری خهت خوش و شاعیر و نووسه ر) و (بازی و چاوی له چاوی باز بچی) و گه لی شتی وای دانه ئه هینا که له قوتووی هیچ عه تاریکدا ده ست ناکه ون ۰۰

له باره ی جیاوازی مه بهستی ئیمه و دوکتوریشه وه له بلا و کردنه وه ی دیوانی نالی و نوسلووی بو چوونیشماندا ، که ئه و ئیددیعیای ئه کاو به بی هیچ جو ره پیوه ندی به کیش ئه یکا به بیانوو بو ئه وه که چاپه که ی ئیمه نه بوه به سه رچاوه بو ئه و ، ئه وه هه ر ئه وه نده ئه لیم مه بهستی ئیمه ته نها ئه وه بووه شیعی نالی کو بکه ی نه وه و ئه وه نده ی له وزه و توانا ماندا بی راستی که ی نه وه و به راستی و معنالی دراوه بی بیخه ی نه به رده ستی خوینده وارانی کورد ۰۰ لاشم وایه تا زاده یهک ئه م مه بهسته مان بو هینراوه ته دی ۰ جا ئه گه ر دوکتور مه بهستی کی تری پیچه وانه ی ئه م مه بهسته ی ئیمه ی بووبی ، ئه وه من نازانم ۰۰ به لام خوا هه قه تا زاده یه کی باش ئه نجامیکی له چه شنه ی ده سگیر بووه ۰

دوکتور له ژوون کردنه وه ی جیاوازی به کانی کاره که ی ئیمه و خویدا ، چه ند خالیکی نووسیوه ، له یه که میاندا ئه لی : « من به ئیملا یهک تیکستی شیعه کانم تو مار کردوو ده توانم بلیم ترانسکریتی شیعه کانی نالی به ، به ئه لقبایه کی زانستی له سه ر بنچینه ی تیبی عه ره بی ۰ ئه گه ر له دواژژدا ئیملا ی ستاناردی ئیستی زمانی کوردیش بگوزی ، ئه م ئیملا یه ی ئیمه ، وه کو

ئىملايه كى زانستى ، له كه لك ناكه وئى . به لام ئه وان جوره ئىملايه كيان
به كار هيناوه ، ئه و ده سگايه دايناوه نه بئى كه سى تر دانى پيا نه هيناوه .»

با بلئين ئىملاكه ي دوكتور له و جوره يه كه خوئى ئه يلئى ، كه دياره
واش نريه ، وهك له تىكستى شيعره كاندا چهند نموونه يه كى پيشان ئه ده ين . . .
به لام ئه ي ئه و ئىملايه ي كه ئيمه به كارمان هيناوه چون ئىملايه كه ۰۴ بئى گومان
نه زئىنووسى فارسى ئامبىزى كونى كوردى يه كه خوئنده وارى ئه مزؤ بؤى
ساغ نه كرئته وه و نه هئروگلىفى و فينىقى شيه تا پئويستى به پسؤزده كانى
ئاسه وارناسى بئى . ئه گهر له هه ندى شتدا له زئىنووسه كه ي دوكتور جيا بئى ،
خه لك هه ر ئه زانئو ئه و هه موو خوئنده واره ي كه كئيبه كه مانيان ديوه
كه ميان نه بو تووه بؤمان نه خوئىنراوه ته وه و ته گهره مان تيا هاتووه ته زئى . . .

به زانستى ئه بوو دوكتور خوئى له قهره ي ئه م با به ته نه دايه . ئه وئى كه
مه گهر به ده گمهن ئه گينا فاريزه يهك ، شاريجه يهك ، ئه داتىكى ته عه ججوب ،
نوخته يهك ، ئه داتىكى ئىستيفهامى نه خستبئته سه ر شيعره كان ، كه خوئىشى
دياره زؤر چاك شاره زاي ئه وه يه كه وا ئه م نيشانانه چده و ريكيان هه يه بؤ
يارمه تى دانى خوئنده وار بؤ حالى بوون له تىكست ، ئه بئى به چى به وه شانازى
به پوختى و زانست و زه وانئى ئىملاكه يه وه بكا ؟ به نه بوونى ئه مانه وه ، يا به
نه نووسينى ئه و تيبه ئىشباعى يانه وه كه سه نكى به تيان بئى زانست ئه كرئته وه ،
يا به وه وه كه له چهند شوئندا دوو وشه ي كردووه به يهك وشه و ، يهك وشه ي
كردووه به چهند كه رته وه ، له گه ل ئه وه شدا كه نوسخه كه ي ئيمه ي له به رده ستدا
بووه و ئه يتوانى ، نهك وهك ئىستا نيوه و فاته واو ، بهلكو به پئى پئويست
كه لكى لئى وه ربگرئى !

سه بارهت به وه يش كه ئه و ئىملايه ي ئيمه به كارمان هيناوه ، له و ده سگا
به مولاوه كه دايناوه — كه كوژى زانيارى كورده — كه س دانى پيا «ناهيئى» ،

به پئويستی ئەزانم له پيشا كورتهی ئەم زینووسەى كۆز بنووسمەوه ،
بۆئەوهی خویندهوارانى كورد ، كه زۆریان به باشى ئاگایان لى نیه ، بین
به سەرپشك و بتوانن بزیاریك بدن له وێژدان و ناخی دەروونیانهوه
هەلتولابى .

ئەتوانین زینووسى ناوبراو لەم ۲۰ بزرگهیهدا كۆبكهینهوه :

(۱) ئەو دەنگانهی له زینووسى كۆندا تەنها به (و) دەرئەبزان ، به
(و) و (ۆ) و (ۆ) دەر بیزرین .

(۲) ئەو دەنگانهی له زینووسى كۆندا تەنها به (ى) دەرئەبزان ،
به (ى) و (ئى) و (ئى) دەر بیزرین .

(۳) دەنگى (ه) له كۆتایی وشەدا ، ئەگەر دەرئەكەوت ، ئەوه به
(ه) بنووسرئ وەك : (ئەمه) . ئەگەر دەرئەكەوت وەك له وشەى
(دەه)دا ، ئەوه به (ه) بنووسرئ . هەروا له وشەى بیگانهى وەك : (بەنى
بووهیه)دا .

(۴) چوكلەى (ر) قەلەو بەسەریهوه بنووسرئ ، بەم جۆره : (ز)
(۵) وشەى (چى) و (چ) له نووسیندا نەنووسینرین به وشەى
پاشهوهیانهوه ، تەنها له حالیکدا نەبى كه پاشهوهیان ضەمیری مۆتەصیل بى
وەك له (چما)دا .

(۶) تیبى (د) سواوی ئەو ژمارانهی ئەم تیبیان تیا به له ۱۱ وە تا ۱۹ ،
زیندوو بكریتەوه وەك (یازده ..) تاد .

(۷) ناوی بیگانه یا به ئیملاى كوردی بنووسرئ ، یا بخریتە تیان
دوو كه وانهوه .

(۸) تیبى (ت) پاش (ل) كه هەندى كەس وەك (ط) ئەخویننهوه ،
هەر به (ت) بنووسرئ ، بەلام ئاگاداریی ئەوه بكرئ كه نیشانهى سەر (ل) كه
له بیرنەچى ، وەك (سەلته) .

(۹) وشه‌ی داتاشراوی وهك (زَیْمان) به یهك پارچه‌ی بنووسری .
(۱۰) وشه‌ی (ئەم) كه ئەچیتته سەر وشه‌یهك له گه‌ل وشه‌كه خۆی
بنووسری وهك (ئەمسال) .

(۱۱) وشه‌ی ده‌سكاری كراو بیریتته‌وه سەر بنجه‌كه‌ی . بۆنموونه
(په‌ن) به (په‌ند)و (وشیار) به (هوشیار) بنووسری .

(۱۲) كه ئەداتی نه‌فی و نه‌هی و ئەمرو موزاره‌عه ئەچنه سەر فیعل ، یا
كه ضه‌میری موته‌صیل ئەچیتته ناو فیعله‌وه ، هه‌موو پیکه‌وه بنووسرین ،
وهك (ناخیۆم) .

(۱۳) كه ئەداتی نه‌فی و نه‌هی و موزاره‌عه كه‌وتنه تیان پیشگرو
فیعلی موره‌ككه‌به‌وه ، پیشگره‌كه به‌ته‌نها بنووسری وهك (هه‌ل‌ده‌گرم) .
هه‌روه‌ها ئەگه‌ر پتر له ئەداتیک كه‌وته تیان پیشگرو فیعله‌وه وهك
(هه‌ل‌نه‌ده‌گرت) . به‌لام ئەگه‌ر ئەداتی (ب) له‌تیوان پیشگرو
فیعلدا سوابوو ، ئەوه پیشگرو فیعله‌كه بنووسرین به‌یه‌كه‌وه وهك (هه‌ل‌گه‌ره)
كه ئەسه‌له‌كه‌ی (هه‌ل‌گه‌ره) بووه .

(۱۴) ناو ئەگه‌ر له دوو وشه‌ پیکه‌اتبوو وهك (دلشاد) و (گولزار) كه
ناوی كه‌سی بن یا وهك (سه‌ی‌سادیق) و (بانیبی) ئەوه هه‌ردو وشه‌كه به‌یه‌كه‌وه
ئهنووسرین . هه‌روا هه‌ر وشه‌یه‌کی دوو كه‌رت كه به هه‌ردوو كه‌رت‌كه‌ی
یهك مه‌عنا به‌خشێ وهك (جلدروو) و (نالبه‌ند) . به‌لام ئەگه‌ر مه‌عنا‌ی
هه‌ردوو وشه‌كه به جیا جیا مه‌به‌ست بوو ئەوه به جیا ئەنووسرین وهك (كچه‌
له‌چك سووره‌كه) . وشه‌ی دوو كه‌رتی‌ش كه كه‌رتیکێ پیشگرو یا پاشگرو
بێ ، به یهك پارچه‌ ئهنووسری وهك (كزیار) و (بالدار) .

(۱۵) هه‌ندێ وشه‌ هه‌ن له دوو پارچه‌و (و) یکی عه‌طف پیکه‌اتوونو
مه‌عنا‌ی پارچه‌ی دووه‌میان وهك هه‌ی پارچه‌ی یه‌كه‌میان وایه ، وهك

(گفتوگۆ) و (گورجوگۆل) و (پیتوقە دەم) ، ئەوانە ھەموو بە یەك پارچە
ئەنووسرتن •

(۱۶) بەلام (و)ی عەطفی ناو زستە یا ھیی عەطف کردنەو ھی موفرەدینکی
جیا بۆ سەر موفرەدینکی تر وەکو (ژن و پیاو) ، ھەروەھا (و)ی عەطفیش ،
ئەوانە بە جیا ئەنووسرتن •

(۱۷) صیفەتی وەك (تر) و (كە) و (دیکە) بە جیا ئەنووسرتن وەك
(پیاوینکی تر) •

(۱۸) بەلام (تر) کە ئەداتی تەفضیل بچ ئەو لە گەل وشە ی پیتشووی
ئەنووسرتن وەك (جواتر) •

(۱۹) تیی (ی)ی ئیضافە یان وەصف کە لەپاش (ی)ی کراو وە بچ ،
لە گەل پیتشو وە کە ی ئەنووسرتن وەك (ھاوژنی من) • ئەگەر لەپاش (ی)ی
دریژیشەو وە بچ ، ناووسرتن و تەنھا (کەشیدە) ی سەر (ی) کە نیشانە ی
ئەویشە وەك (ترۆژی ناسک) •

(۲۰) ئەداتی (دا) و (زا) ئەلکیتترین بە پیتشە کە یانەو وەك (لە
گیرفاندا) • (۲)

وەك سەرنج ئەدەین ئەم ئیملا یە کۆز وەنە بچ شتیکی ئەو نەندە نامۆ بچ
لە جیهانی نووسینی کوردی • بەر لەو ھەش کە کۆز ئەم ژینووسە دانێ ،
بنووسانی کورد لەخۆیانەو زۆر لە بزرگەکانی یان پیتزەوی کردو وەو
ئیتایش پیتزەوی ئەکەن • ئەو ھە تازادە یەك خەلکە کە ھۆگری نەبو و بچ
لایان تازەو قورس بچ کەشیدە ی سەر (و) و (ی) کە یە • بەلام ئاخۆ ئە بچ ئەم

---

(۲) بۆ زانینی پتر لەبارە ی ژینووسی کۆزی زانیاری کوردەو وە ، بزوانەرە :
گۆفاری کۆزی زانیاری کورد ، بەرگی یە کەم ، بەشی یە کەم ، ۱۹۷۲ ،
لەپەژە ۳۶۴ - ۳۷۹ . ھەروەھا بزوانەرە : مەسعود محەمەد ، ژینووسی
کۆز ، گۆفاری « کۆزی زانیاری کورد » ، بەرگی چوارەم ، ۱۹۷۶ ،
لەپەژە ۲۳۲ - ۲۸۴ .

كەشىدە يە چىيى جىيايى لەو كەشىدە يە كە مامۇستا تۇفيق وەھبى لەسەر تىيى (ق) داناوە لە جىگەي (و + ئ) دا ، وەك لە وشەي (خويندەوار) و (گوئ) دا كە ئەنووسى (خۆندەوار) و (گو) و ، ئەلئى ئەمە دەنگىكى تايەتى يە و دەنگى (و) و (ئ) نى يە ، وەك چۆن كورد لە (يوسف) و (يونس) يشدا ئەلئىن (ويسف) و (وينس) ۰۰ دوكتور خەزەندار خۆيشى لە مېژە بە چاولئى كەرىي مامۇستا تۇفيق وەھبى ئەم زىچكە يەي گرتوو و لەم كىتەبە يشيدا لەسەرى زۆيشتوو و .

مەبەستى من لەم داکۆكى كرده لە زىنووسى كۆز ئەو و نى يە بلىم زەخەي لىن ناگىرى و گەردى لىن نانىشى . من خۆم بەرەبەر بە ھەندى بىزگەي ئەم زىنووسە بارى سەرنجى جىاوازي خۆم ھە يە و ، ھەر بۆيەش بە بەراوردىكى بىزگە كانى ئەم زىنووسە و زىنووسى نالى يە كەي ئىمە دا بە ئاشكرا دەر ئە كە وئى لە زۆر شتدا شوئىنى زىنووسى كۆز نە كە و توو بىن تىادا . بەلام دوكتور مارق كە مەبەستى يە كەمى ئەو يە بە ھەق و ناھەق لە دىزى كۆز بدوئى ، خۆي بەو وە ماندوو نە كرددوو بەزائى ئاخۆ زىنووسى كۆز چۆنە و چۆن نى يە و ، تا چ زادە يەك ئىمە لە نالى يە كە ماندا بە پىتى ئە و زىنووسە جو لا وىنە تەو و . ھەروا لە خۆ يە وە داو يە تە بەرى ، ھوكمىكى نادروستى ، بە شىو يە كى نادروست ، كرددوو بە بەلگە بۆ ئىد دىعا يە كى نادروست كە ئەو تە كىتەبە كەي ئىمە نە بوە بە سەرچاوە بۆ كارە كەي ئەو و ، بۆ خويى چىشتىش كەلكى لىن وەرنە گرتوو و ! ۰۰

جىاوازي دوو ھەمى مەبەستى ئىمە و دوكتور مارق لە مەبەست لە بلا و كرده وەي دىوانى نالى و ئوسلووبى بۆچوونماندا ، وەك ئە و زوونى ئە كاتە وە ، لەم بىزگە يە دا دەر ئە كە وئى كە ئە و نووسىو يە و تىا ئە لئى :

» ئە وان دىز دىز شىعرە كانىان لىكدا و تەو و شى بان كرددوو ، لە مە دا بەلاي ئىمە وە دوو نە پىتى دىناي شىعەرى نالى بان ئاشكرا كرددوو ، يە كە ميان

دهست نیشان کردنی ئەو زەمزو ئیشارەتە ی بۆ ئایەتی قورئان و ھەدیثی
 پێغەمبەر لە شیعەرەکاندا ھاتوون . دووھ میان پیشاندانی ئەو موھەسسەناتی
 لەفزی یە یە کہ لە شیعەرەکاندا بە کارھێنراون . دیارە ئەم دوو لایەنە ی شیعری
 کلاسیکی بە مەلایانی شارەزاو دەرچوانی بەشی زمانی عەرەبی لە
 کۆلیژەکانی ئەدەبیات و پەرۆردەو ھیی تر بە بێ ئەرکیکی بە کجار زۆرو
 گران دیتەدی . بەلام بە لای ئیمەوہ لە ھەموو شتیک گرنکتر ساغ کردنەوہ ی
 تیکستی شیعری نالی یە ، ئەویش نەک دەست نیشان کردنی ئەو جیاوازی یانە ی
 لە تیکستی دەسنووس و دیوانە چاپکراوہ کاندا ھە یە ، چونکە زوربە ی
 جیاوازی یە کان ھەلە ی نووسینەوہ ی ناشارەزایی یانە ی ئەو خەلکە نیمچە
 خۆیندەوارە یە کہ دەسنووسەکانیان زوونووس کردووە . ئەو جاپۆستە
 بایەخ بە فەرھەنگی نالی بدری . بۆ یە ئیمە ئەم زینگە یە مان گرتەبەر . راستە
 ئەم فەرھەنگە بە تەواوی نالی زوون ناکاتەوہ ، بەلام ئەو ھەندە ھە یە ھەموو
 وشە یە کی تیکستی نالی زوون دەکاتەوہ نەک تەنیا ئەو مانایانە ی نالی
 مەبەستەتی بە لکە ھەموو ماناکانی تریش . ئیتر پۆستە خۆیندەوار
 شارەزایی و زانایی خۆی بە کاربھێنی بۆ تیکگە یشتنی شیعەرە کہ . ئەمە پلە یە کی
 گرنگە و کہ متر تەنگ و چەلەمە دروست دەکاو دەبێ پیش لیکدانەوہ و
 شی کردنەوہ و شەرح کردن بکەوئ .

وہک دیمان دوکتۆر لەم بزرگە یەدا لە گەلێ شت دوا کہ ھەموویان
 شایانی پیاچوونەوہ و شی کردنەوہ ن . دوکتۆر ئە یەوئ بلی ئیمە نە ماتوانیوہ
 لە سنووری دیاری کردنی ئەو ئایەت و ھەدیثانە ی نالی ئیشارەتی بۆ کردوون و
 ئەو موھەسسیناتە لە فظی یانە ی کہ لە شیعەرەکاندا ھەن ، دەر بچین و ئەو
 کارە ی کردوومانە کاریکی ئاسان و بێ مەینەتە بە ھەر مەلایەک و بە ھەر
 دەرچوویە کی کۆلیژەکانی ئەدەبیات و پەرۆرشت ، لەوانە ی ئەو تائیتسا
 چەند وەچە ی لێ دەر کردوون و بزوانامە ی بۆ مۆر کردوون – ئە کرئ . دیارە

ئىمە مەغناي قسە لەي دوكتور لىن ئەدەينەو، ئە كىنا بە ھىچ للۆجى مە بەستمان
 بە كەم زانىنى مەلاو دەرچووانى كۆلئىزى ئەدەبىيات و پەرورشت نى بە ،
 وەك ئەو لە زىنگاي بىن نىرخ كوردنى كارە كەي ئىمەو بەردوويەتى . بەلام ئاخۆ
 دوكتورى كە تەنەت نە ئىشارەتى بۆ ئەو ئايەت و ھەدىشانەش كىردووە و نە
 ئەو موھەسسىناتە لە فەقىيانەشى دەر خستوو ، ئە بىن چىي كىردىن ؟ بە لاي
 دوكتورەو شتى بايە خدار ساغ كىردنەو ھى تىكىستى شىمرى نالى بە ، بەلام
 لە زىنگاي دەر خستنى جياوازى بە كانى نوسخە دە سنووس و چاپە كەنەو نا ،
 چونكە لاي وا بە ئەو جياوازى يانە ھەلەي بنووسى نە خويندە وارو كۆلكە
 خويندە وارن . . كە واتە ئەي لە چ زىنگايە كەو ؟ دوكتور وەلامى ئەم پىرسىارە
 گەرە بە نادانەو و نالى راستە كە چۆن ئەدۆزىتەو ، بەلام تە ماشا كوردنى
 كارە كەي پەنجە مان ئەخاتە سەرى و ئەلن لە زىنگاي بۆچوونى بىن بەلگەو
 دەلىلى تايە تىي دوكتور خۆبەو كە تىكرا لە سنورى تواناي بە ئاسانى
 خويندەنەو ھى چاپە كەي (ەلى موقبىل) و (گىو) دەر ناچى . ئىمە كە ھاتوون
 تە ماشاي ھەموو تىكىستە كانمان كىردووە ھەولمان داو ھە لىكدانى ھەموويان
 گونجاوترىن و جواترىن و ھونەرى ترىن تىكىست دىارى بە كەين و بىخەينە
 بەردەستى خويندە وارو ، جياوازى بە كانىشمان لە داوینەو نووسىو تەو ،
 ئەك تەنە لە گەل نالى و لە گەل ئەوانەي نوسخە كانيان نووسىو تەو و لە گەل
 خويندە وارىش ئەمىن بوون و قەدرى ماف و زەنجى ھەموانمان زانىو و
 پشت گويمان ئەخستوو ، ئەو ھەشمان زەچاو كىردووە كە « وفوق كل ذى
 علمٍ عليم » و زۆر لەوانە بە كە سىكى تر ھە بىن بۆچوونى كى تىرى بىن و بتوانى
 بە ھۆى چا و گىزانەو ھەو بەو جياوازى يانە دا راستى بە كى تىرى باشتىر بەدۆزىتەو
 يا ھەلە بەك لە بۆچوونە كەي ئىمە دا دىارى بەكا . . ئىمە بەو كارەي كە
 كىردوومانە وەك تىكىستى ھەموو نوسخە دە سنووس و لە چاپدراو ھە كانمان
 چاپ كىردىن ، وا بە . باشە بۆ ئە بىن ئەمە ھەموو بە جىرەي قەلەمىك بخرىتە

پشت گوئی و به ساغ کردنه وهی تیکست دانه نژی ، که چی کاره که ی دوکتور که به چند قوناغ له پاش کاره که ی ئیمه وهی ، ساغ کردنه وهی تیکست بی و له هینه که ی ئیمه ش زیاتر بی ؟ ئیتر چش له وهش که نوسخه کانی لای ئیمه له زوریهی نوسخه کانی به ردهستی دوکتور ژاست ترو جیی متمانه ترو بزوا پی کراوترن و نوسخه ی وایان تیابه مه لای پایه بلندو نالی زانی شاره زان نووسیو نیانه ته وه و خویانیان پی یانه وه ماندوو کردوو . .

ئه نجا بایه خدان به فرههنگی نالی ئه بی چون بی ؟ ئه بی به معنا لی دانه وهی ژاستی زاراوو و وشو دهر بزینی یاری به وشه کردنه کانی نالی بی ، یا هر به وه که وشه کان له داوینی کتیبه که وه زیز بکرین ، ئیتر چش له وه که چون مه عنایان لی ئه دریتته وه ، وه ک دوکتور کردوو یه تی ؟ دوکتور مارف به م ژییازهی که گرتوو یه ته بهر که ته نها وشو زاراوو کانی «لیتکداوه ته وه» ، خوی له به ره و ژوو بو ونه وهی خوینده واران دهر باز کردوو که لیبی پیرسن فلانه بهیت مه عنای چۆنه که دیاره ئه وهش پرسیاریکی دژواره هه موو کهس له عۆدهی وه لام دانه وهی نایهت . . به وهش که هاتوو «لیتکداوه» ی وشو زاراوو کانیشی خستوو ته دوایی کتیبه که یه وه و ئه شزانی که سی که پارچه شیعر تک ئه خوینیتته وه ، ئه بی تا لی ئه ییتته وه سی – چل جار ته ماشای فرههنگه که ی بو بکاو په ژه هه لبداته وه و به دوای وشه دا بگه ژئ که ئه وهش کاریکی گرانه و ناکرئ و تامی شیعر خویندنه وه که ی ناهیلئ ، خوی له وهش دهر باز کردوو که خوینده وار بزانی له فرههنگه که دا چی نووسراوه و وشو زاراوو کان چۆن لیک دراونه ته وه . به لیک جوئ کردنه وهی تیپی بی ده نگ و تیپی بزوینیش له وشه کانی فرههنگه که دا ، ئه رکی ته ماشا کردنی فرههنگه که ی ئه وه ندهی تر ئالۆز کردوو ، سه ره ژای گوئ نه دانیش به شوینی ژاسته قینهی وشه له چوارچیهی دهس پی کرانی به تیپی بی ده نگ یا تیپی بزویندا . . جا که خوینده وار خوی له به ردهمی

شعیریکی زهق و تهقی بئ لیکدانه ووه ، فرههنگ دوورو له دهس زهسدا نه بووی ، بئ فاریزه و نوخته و شاریحه و نه داتی ته عه ججوب و ئیستیفهام دا نه بینئ ، هه ره وهی بۆ نه مینئ کتیه که ی بخاته نه و لاوه ، نه شعیری خویندییته ووه نه نالی ناسیی^(۳) و ، زهنگه نه و مه بهستهش که دوکتور له بلاو کردنه ووهی دیوانی نالی دا زه چاوی گرتووه و پیشتر خۆی وتی جیا به له مه بهستی ئیمه له م کاره دا ، هه ره مه بئ و دیاره نه گه ره واش بئ تا زاده به کی باش بۆی ها تووه ته دی !

که سئ که ساله های سال بئ خه ریکی توژینه ووه و لئ ورد بو و نه ووه و لیکدانه ووهی نالی بئ و ، به و پایه به رزه ی زانستیشه ووه که دیاره دهستی هه مو و کهس نا که وئ هه میشه هه ره ها وارو دادی بئ له دهست گرانی و قوولی و به ده ره تانی جیهانی نالی ، که چی که (کاری عومر) ی له گه ل شعیری نالی بخاته به ردهستی خوینده وارانی و هچه ی نه مزۆی کورد ، که وه ک خۆی نه لئ « نالی و شاعیرانی کلاسیکی تر ناچنه ناودلیانه ووه » و له به ره ووه به رنامه یان بۆ دانئ بۆ تیگه یشتنی نالی – له جیاتی نه ووهی شیعره کانیا ن بۆ به کالاکاته ووه و مه عنایان بۆ زوون کاته ووه ، بیت ته نها مه عنای وشه و زاواوه کانیا ن بۆ لیکداته ووه (نه ویش به پئی فرههنگی زمانی فارسی و به و جو ره وردو جوان و بئ گه رده ، خوا نه بیژئ !) و له و ئاسته دا بوه ستئ و بلئ « ئیتر پیوسته خوینده وار شاره زایی و زانایی خۆی به کاریئ بۆ تیگه یشتنی شیعره که » و نه مهش به « پله به کی گرنگ » ی و دانئ که « که متر ته نگ و چه له مه دروسته کا » ، نه ووه نه بئ له خوا پیاژینه ووه بۆی که له به شی دووه می لیکۆلینه ووه که یدا له سه ر نالی که نه لئ « فراوان و دوورو

(۳) به هۆی بلاو بو و نه ووهی دهنگوباسی نه و مهعنا سهیرانه ووه نه بوایه که دوکتور خستوونیه ته ناو فرههنگه که به ووه ، خه لکیکی که م نه بئ ته ماشای نه و فرههنگه یان نه نه کرد .

دریژه « و باسی » زوخسارو ناودرۆکی شیعری نالی « ئەکاو » زهنگه فراواترین کتیبی کوردی بچ که له سه شاعیریک نووسرایتتهوه ، دهست بهبالیهوه بگری و یارمهتی بداو لهم کهندو کۆسپانهی بهدوور دانج که لهم بهشی به که مهیدا هاتووته ته زنی . .

دوکتۆر له دواخالی ئەم پاشهکی بهیدا که خالی سیههیهتی ، ئەلج : « بهراوردیک له تیوان سه رچاوهی ئیمه و ئەوان ئەوه ده ره ئەخا که سه رچاوه کانی ئیمه زۆرترو ده وله مه ندرن ، به به لگه ی ئەوه ی هه موو شیعره زاسته قینه کانی نالی ئەوه ی له چاپی ئەواندا هه به ، له چاپی ئیمه ش هه ن ، سه ره زای ئەوانیش گه لج دیزه شیعری وا له چاپه که ی ئیمه دا هه به لای ئەوان نی به » .

ئه گه رگویی به وه نه ده بن که دوکتۆر له په راویزی ژماره (٤٥) ی سه ره تا کهیدا ، بچ پيشاندانی هه چ جو ره به لگه به ک نووسیوه « له زاستیدا زیاتر له ٢٠ نوسخه دیوانی ده سنووسی نالی به کاره یتراره » له ئاماده کردنی کتیبه که ی ئەودا ، ئەوا دیاره تیکزای ئەو سه رچاوه ی ئەو ززی کردوون هه ژده سه رچاوه ن که سیانان هه چ جو ره ناوونیشا تیکیان نی به ، له م سیانه به کیکیان بیسته له زاری ئەم و ئەو ، دوانیشیان « کومه له ده فته رو به یازو په زه کاغه زه کۆن » ن که له م لاو له ولا به رچاوی که وتوون ، یا له ئه رشینی نامه خانه ی تایه تی خۆیاندان . دیاره سه رچاوه ی وایش ، ماده م به زوونی و دریزی باسی نه کرئ ، له جیهانی زانستدا پشتیکی ئەوتوی بچ نابه ستری . ئەو یازده که شی چواریان نوسخه چاپه کانن که لای ئیمه ش بوون . ته نها شه شیان ده سنووسی تایه تی دیوانی نالین ، پینجیشیان یا هه زمه یا پارچه ده سنووسن . سه رچاوه کانی ئیمه ش تۆزده سه رچاوه ن ، سه ی دیوانی

چاپ^(۴) و دوازده دیوانی تاییه‌تی شیعی نالی و ، بهك كه شكۆل و سځ پارچه شیعی ته‌نھا . ئه‌وه‌ش بزاین كه ئیمه به‌دریژی و تیرو ته‌سه‌ل له‌سه‌ر ده‌سنووسه‌کانی لای خو‌مانمان نووسیوه و به‌شی هه‌ره‌زۆری ده‌سنووسه‌كانمان هه‌یوان به‌ته‌واوی پشتیان پځ به‌ستری . بۆنموونه كوردستانی ئه‌م سی چل ساله‌ی دوایی نالی‌زانی وهك مه‌لا موحه‌مه‌دی چروستانی و مه‌لا عارفی چنگیانی تیا نه‌بوه ، كه دوان له‌ ده‌سنووسه‌کانی لای ئیمه خه‌تی ئه‌و دوو زانایه‌ن . . ئیتر نازانم دوكتۆر مارف چۆن زات‌ئه‌كا بلی سهرچاوه‌کانی ئه‌و زۆرترو ده‌وله‌مه‌ندترن . من له‌ بنه‌ژه‌تدا دوودلم له‌وه كه‌سه‌رچاوه‌ی له‌وانه‌ باشتری بووبځ كه‌ وینه‌ی به‌ زه‌نكۆگراف گرتوون ، ئه‌گینا بۆچی وینه‌ی ئه‌وانه‌شی نه‌گرت ؟ . ئه‌وه‌ش كه‌ ئه‌لځ هه‌رچی لای ئیمه هه‌یه‌ لای ئه‌ویش هه‌یه ، نابځ به‌ به‌لگه‌ی هه‌یچ ، چونكه‌ چاپه‌كه‌ی ئیمه به‌ر له‌ هه‌ینه‌كه‌ی ئه‌و ده‌رچووه‌ و ئیمه پتر له‌ جارځ ئیسپاتمان كرد كه‌ ئه‌و له‌ گه‌لځ شتدا پشتی به‌ چاپه‌كه‌ی ئیمه به‌ستووه‌ و پارچه شیعی لځ وه‌رگرتووه‌ و شیعی له‌ به‌ر ژاست كردووه‌ ته‌وه . ئه‌گه‌ر نوسخه‌كه‌ی دوكتۆر مارف دوو سځ به‌یتی تیا بځ لای ئیمه نه‌بن ، ئه‌وه به‌ سه‌نگ و ترازووی زانست ئه‌بځ گله‌یی له‌و بكرځ كه‌ ئه‌یزانی چاپه‌كه‌ی ئیمه پځشتر ده‌رئه‌چځ ، كه‌چی نه‌یكرد ئه‌و چه‌ند به‌یته‌مان بخاته به‌رده‌ست تا نوسخه‌كه‌ی ئیمه‌یش ته‌واو بځ .

---

(۴) ئیمه هه‌ردوو چاپه‌كه‌ی گه‌و موکریانیمان هه‌ر به‌ به‌ك چاپ داناه ، چونكه‌ له‌باره‌ی تیکسته‌وه جیاوازی‌یان نی‌به .

بہشی دووہم

فلسفہ نگارنی راست کردنہ وہی تیکتی شیعروکان

ئەو ئەنجامانەي لە وردبوونەووە لە تێكستی شیعەرەکانی (دیوانی نالی) یەكەي دوکتۆر مارفەووە دەسگێرم بوون

ئەمەش بەشی دووھەمی ئەو ژەخنەيە كە لە (دیوانی نالی و فەرھەنگی نالی) یەكەي دوکتۆر مارف خەزنەداری ئەگرم . لەم بەشەدا بەراوردیكی ئەو تێكستەم کردوووە كە دوکتۆر مارف ، بە قسەي خۆي ، لەناو ۲۲ نوسخەي دەسنووس و چاپدا ھەلبژاردوووە ، وەك ئەلین ، لەناو ھەمووشیاندا ئەو تێكستەي دەستنیشان کردوووە كە لە (گیانی نالی) یەووە نزیکترە . . . بەراوردەم کردوووە لەگەڵ تێكستی ھەلبژاردەي چاپەكەي خۆمان و ئەو تێكستەنەي كە لە پەراوێزدا نووسیومانئەتەووە . من لەئەنجامی ئەم بەراوردەدا بەشیکي ئەو ھەلەنە دەرنەبۆم كە دوکتۆر تەیانكەوتوووە چ لەبارەي زانینی تێكستی وشەيەك یا ژستەيەك یا لەبارەي ژینووس یا لەبارەي تێكچوونی سەنگي بەیت یا لەبارەي ھەلبژاردنی تێكستی نزیکترەووە لە (گیانی نالی) ، ئەو شتەي كە دوکتۆر حەزئەكا ھەمیشە لێی بدوئ .

وتم « بەشیکي ھەلەكان » ، چونكە ژاستەكەي ئەگەر ھەموو ھەلەكانم دەستنیشان بکردایە ، ئەم كتیبە گەلێ گەورەتری لێ دەرنەچوو . ئەو ھەش نە لەگەڵ مەبەستی زوو دەركردنی كتیبەكە ئەگونجێ و نە لەگەڵ سوودی خویندەواران . بەلام ھەرچۆن بێ من تێكزای ھەلە گرنگترەكانم دەستنیشان کردوووە دلنیام لەو ھەش كە خویندەواران خۆیان ئەتوانن لەبەر

ژووناکیې ئەم هه‌له دیاری کراوانه‌دا هه‌له‌کانی‌تریش دیاری‌بکه‌ن • ئەوه‌ش
بلیم که له هه‌موو ئەو وشانه‌ش نه‌دواوم که به هه‌له‌م زانیون به‌لام له
نوسخه‌ی باوه‌زېځ‌کراوی خۆشماندا وایش نووسراوه •

من تیکستی به‌یته‌کانیشم به‌وجۆره نووسیوه‌ته‌وه که دوکتۆر
نوسیویه‌تیه‌وه • مه‌به‌ستم له‌مه‌ش ئاگادار‌کردنی‌خوینده‌وارانه له‌و‌پشت‌گویی
خسته‌ی زبیزی نووسین و بزگه بزگه‌کردنی‌زسته که دوکتۆر له‌ته‌واوی
دیوانه‌که‌دا کردوویه به‌پیشه‌ی‌خۆی • ته‌نها له‌ش‌تیکدا وه‌ک دوکتۆرم
نه‌کردوو ، ئەویش ئەوه‌ته‌نیشانه‌ی (ری) قه‌له‌وم له‌بنه‌وه‌دانه‌ناوه‌وه‌ک
دوکتۆر ، به‌لکو به‌پیتی زینووسی کۆزی زانیاری کورد له‌سه‌ره‌وه‌م‌داناوه‌،
چونکه له‌چاپخانه‌ی کۆزدا (ری) نیشانه‌له‌ژیر له‌به‌رده‌ستدا نه‌بوو •

من به‌هۆی ئەم به‌راورده‌وه‌گه‌یشتوومه‌ته‌چند ئەنجامیک ، وا‌لی‌ره‌دا
به‌کورتی په‌نجه‌یان بۆ زائه‌کیشم •

۱- دوکتۆر نوسخه‌که‌ی ته‌نها له‌به‌ر نوسخه‌ی چاپی‌علی‌موقیل
نوسیوه‌ته‌وه که خوالی‌خۆش‌بوو گیو موکریانیش نوسخه‌که‌ی‌خۆی
له‌به‌ری نووسیوه‌ته‌وه • ته‌نها ئەو غه‌زله‌و‌قه‌صیده‌و‌تاقه‌به‌یتانه‌نه‌بێ که له
چاپی‌علی‌موقیل‌دا‌نین ، بۆ‌ئه‌وانه‌ناچار‌بووه‌له‌به‌ر نوسخه‌ی‌تر
بی‌بان‌نووسیته‌وه • دوکتۆر مه‌گه‌ر به‌ده‌گه‌ن‌گه‌زاییته‌وه‌سه‌ر نوسخه‌ی
ده‌سنووس ، هه‌رچه‌ند ئەشلی تیکستی دیوانه‌که‌ی هه‌لبژارده‌ی ۲۲ نوسخه
چاپ‌و‌ده‌سنووسه • گه‌لێ له‌په‌راویزه‌کانیشی له‌به‌ر نوسخه‌که‌ی ئیمه‌داناوه‌،
واته له‌زۆر له‌و‌شوێنه‌دا که په‌راویزی‌تیا‌داناون ، له‌و‌تیکستانه‌ی‌کردوو
به‌په‌راویز که ئیمه له‌چاپه‌که‌ی‌خۆماندا کردوومان به‌بزره‌و‌تیکستی
هه‌لبژارده‌ • له‌هه‌ندی‌شوێنی‌هه‌له‌زه‌قیشدا تیکستی هه‌لبژارده‌که‌ی‌خۆی
له‌زۆوی تیکستی هه‌لبژارده‌ی ئیمه‌زاست کردوو‌ته‌وه • زۆری‌تریش له‌و

تیکستانه‌ی خستونیه‌ته په‌راویزه‌وه له‌وانه‌ن که جیاوازی‌یه‌کی بایه‌خداریان
 نه‌گه‌ن تیکسته‌هه‌لېژارده‌که‌ی نی‌یه . که‌چی وه‌ک من له به‌راورد‌کردنه‌که‌مه‌وه
 ده‌یان‌جار بوم دهر‌که‌وتووه ، گه‌لې تیکستی بایه‌خداری ناو نوسخه‌په‌راویز
 خراوه‌کانمان هه‌یه — که دیاره‌نه‌بی هر هیچ نه‌بی هه‌ندیکیان له نوسخه‌کانی
 به‌رده‌ستی دوکتوریشدا‌بووبن — ، دوکتور مارف هر به‌جاری پشت‌گویی
 خستون .

۲ — نه‌و وشانه‌ی که له فارسی و کوردیدا چون‌یه‌کن ، زوربه‌یانی
 گیتراوه‌ته‌وه بو‌سه‌ر فارسی . هه‌روه‌ها نه‌و وشانه‌ش که له عه‌ره‌بی‌یه‌وه
 هاتوونه‌ته ناو کوردی ، زوریانی کردووه‌ته‌وه به‌عه‌ره‌بی .

۳ — له زور شویندا دانانی نیشانه‌ی ده‌نگه کوردی‌یه‌کانی پشت‌گویی
 خستووه .

۴ — گویی به‌وه نه‌داوه که رسته‌کان به شیوه‌یه‌کی راست بزگه بزگه
 بکا . نه‌مه‌ش نیشانه‌یه‌کی ئاشکرای نه‌زانیی مه‌عنای به‌یته‌کانه . بو‌نمونه
 وشه‌ی (دا) که جاروبار فیعله‌و جاروبار نیشانه‌ی زه‌رفی‌یه‌ته ، دوکتور وه‌کو
 یه‌ک ته‌ماشایان نه‌کاو هه‌ردوکیان به وشه‌ی پیشیانه‌وه نه‌نووسینی . دیاره
 نه‌گه‌ر دوکتور له یه‌کی بکردنایه‌ته‌وه ، هه‌ردوکیانی به یه‌ک چاو ته‌مasha
 نه‌نه‌کرد .

۵ — دوکتور ، مه‌گه‌ر به‌ده‌گه‌من ، نه‌گینا هیچ‌کام له‌و نیشانه‌نوئی‌یانه‌ی
 دانه‌ناوه که رسته‌یان پې‌رۆشن نه‌کریتته‌وه وه‌ک نوخته (۰) و دوو نوخته (:) و
 فاریزه (،) و نیشانه‌ی پرسیار (؟) و نیشانه‌ی سه‌رسامی (!) . نه‌مه‌یش
 له‌زاستیدا نیشانه‌یه‌کی ئاشکرای نه‌زانیی مه‌عنای شیعه‌کانه . بنووس که
 نه‌و نیشانا‌نه‌ی دانا ، هم به‌خه‌لکی زائه‌گه‌یه‌نی که مه‌عنای به‌یته‌که نه‌زانی‌و
 هم یارمه‌تی‌یشیان نه‌دا که نه‌وانیش باش تیی‌بگه‌ن . به‌پیچه‌وانه‌وه دانه‌نانی

ئەو نیشانانە ھۆیەکی ئاسانە بۆ خۆ دەربازکردن لە ھەموو بەرپررسی بەک
لەم ژۆوھەو بە جۆریکی وایش کە کەس یەکن دەردوو ھەست بەوھەنە کا کە
بنووس مەعنای بەیتە کە نازانی .

۶ - لەبەر نەبوونی نیشانە ی عطف یا ئیضا فە لەسەر وشە لە
دەسنووسە کۆنەکاندا ، عەلی موقبیل لە گەلج شویندا کە وتووھتە ھەلەوھە
نەیزانیوھ شوینە کە شوینی عطفە یا شوینی ئیضا فە یە . دوکتۆریش ، بە
چاھلج کەری عەلی موقبیل ، ھەمان ھەلە ی لە گەلج خۆیدا ھیناوتە
دیوانە کەوھ .

۷ - کەمیی پەراویزەکانی دوکتۆر نیشانە یەکی ئاشکرای ئەوھن کە
بە ھیچ کلۆجی گۆیی بەوھ نەداوھ کە چەند نوسخە ی دەسنووسی لە
بەردەستدا بووھو کە لکی لێ وەر نەگرتوون . تەماشایەکی چاپە کە ی ئیمە
پیشانی ئەدا کەوا لە ھەر بەیتیکدا بیگری لەوانە یە ئەوھندە ی جیاوازی
نوسخەکان جیاوازی ھەبێ ، کەچی دوکتۆر بەدەگمەن نەبێ پەراویزی
دانە ناوھو لە ناو ئەوانە شدا بەدەگمەن نەبێ دوو جیاوازی نەنووسیوھتەوھ .
ئەم پەراویزانەش زۆریان تیکستی راستتری ناو نوسخە جیا جیاکان . ئەمەش
نیشانە یەکی ئاشکرای ئەوھە کە بەشیکی زۆریانی ئەک لە دەستووسەکانی
بەردەستی ، بەلکو لە نوسخە کە ی ئیمە وەرگرتووھ ، وەک پێشتریش وتم .

۸ - وەک وتم و وەک دوکتۆر خۆشی لە سەرھتای کتیبە کەیدا دانی
پیا ناوھ ، کارە کە ی لەسەر بناغە ی چاپە کە ی عەلی موقبیل دەست پێ کردووھ .
ئەمە لە لایە کەوھو ، گوێ نەدانیشی بە نوسخەکانی تری بەردەستی و
کەلک وەر نەگرتنی لێ یان لە لایە کە ترەوھ ، بوون بەھۆی ئەوھ وەک چۆن
نەیتوانیوھ تیکستی راست ھەلبژیری ، لە ناو تیکستە راستەکانیشدا
نەیتوانیوھ جوانترین و پزەمەناترینیان ھەلبژیری . من گەلج لە مانەم لە

بەراوردە كانمدا دەست نیشان كردووە .

۹ - دوكتور لە نووسینەوێ دیوانەكەى نالیدا پێشانى داوین كە هیچ
شارەزای هونەرى عەرۆز نى بە . زۆر شوینى وا لە شیعەرە كاندا هەبە بەك
پیت ئەبێ بە دوان بخوێنرێتەووە بەپێچەوانەشەووە ، تا سەنگى بەیتەكە
زاست بییتەووە . دوكتور ئەمانەى بەتەواوى پشت گۆی خستوووە .

ئەمە گرنگترینى ئەو سەرنجانە بوو كە لە خوێندنەووە بەراورد كردنى
تێكستى نالى بەكەى دوكتورۆ مارفەووە لەگەڵ نوسخەكەى خۆمان و ئەو
دەسنووسانەى پشتمان پێ بەستوون ، بۆم دەرکەوتن . ئیستاش ئەگەر
تاقەتتان لێ بە فەرموونە سەر یەكە یەكەى هەلە گرنگەكانى تێكستە
هەلبژاردەكەى دوكتور .

تیکستی شیعره کان

تیبی (۱)

غمزہلی (۱)

(له چاپی نیمه‌دا : ل ۱۲۸ - ۱۳۲ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۴۳)

ریشه‌که‌ی پان و درپژره بووریا خزمه‌ت ده‌کا
زاهیره همر کس له توول و عهرزی ریشی‌دا زیا

بووریا : له پله‌ی یه‌که‌مدا نالی (بو زیا) ی مه‌به‌ست بووه تا له‌گه‌ل
(زیا) ی نیوه به‌یتی دووه‌میشلا بگونجی . زانیوشیه که شیوه‌ی نووسین (ی
ئه‌وسا) مه‌یدانی ئه‌وه‌ش ئه‌دا که‌وا به (بووریا) یش بخوینریته‌وه . له :
زاسته‌که‌ی (به) یه . کورد ئه‌لین : فلان‌که‌س زیاوه به فلانه شت‌دا . نالین :
له فلانه شت‌دا . ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر مه‌به‌ستی نالی له (زیا) فیعلی (زیتن) یش
نه‌بی‌و همر (زیا) ی به‌معنای (زووپامالی) بی‌ه‌ر (به) کوردانه‌تره .
(توول) یش هه‌له‌یه ، زاسته‌که‌ی (توول) ه له (طول) ی به‌رانبه‌ری (عرض) ی
عه‌ره‌بی‌ه‌وه .

غمزہلی (۲)

(له چاپی نیمه‌دا : ل ۸۳ - ۸۶ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۴۴)

تاتایی سه‌ری تووره‌یی پز بیچشی بادا
همر تاتیکی باریکی قول و ناهه به بادا

تاتایی : زاسته‌که‌ی (تا تایی) یه ، واته : هه‌تا تاتیکی ، نه‌ک تال تالی .

توورهیی : ژاسته‌که‌ی (توژژه‌یی = طوژژه‌یی) یه • تاییکی : ژاسته‌که‌ی
(تابه‌کی) یه ، نه‌گینا سه‌نگی به‌یته‌که له‌نگ نه‌بئ • بادا : نه‌بئ به (با دا)
بنووسری چونکه (دا) که‌ی فیعله وه‌ک نه‌ئین فلا‌نه‌که‌س فلا‌نه‌شتی دا به با •

گول هاته ده‌ری لافی له حوسنی بوتمان‌دا
لمرزی قهدی به‌رزی له زقا زولفی که بادا

بوتمان : ژاسته‌که‌ی (بوتی ما) یه ، هم له‌به‌ر هاوسه‌نگی (ما) له‌گه‌ل
وشه‌کانی دوا نیوه به‌یته‌کانی‌ترو ، هم له‌به‌ر باری موسیقای نیوه به‌یته‌که
خویشی •

شهو چه‌پکه‌ن و نیلوفه‌ری یو جیلوه‌یی زه‌قسی
شهرمه‌نده ده‌کا زوهره‌یی زه‌هرا له سه‌مادا

چه‌پکه‌نو : ژاسته‌که‌ی (چه‌پکه‌نی) یه واته جلی شه‌وخه‌فو ؛
(نیلوفه‌ری) یه‌که صیفه‌تیه‌تی • شهرمه‌نده : له‌کور‌دیدا (شهرمنده) یه •

خوش سو‌بخده‌می‌که که به خمنده‌ی ده‌نوئینی
به‌س زه‌ره‌یی خورشید له زه‌ره‌یکی سوهادا

زه‌ره‌یکی [ده‌ژزه‌یکی] : ژاسته‌که‌ی (زه‌ژژیکی - ده‌ژژیکی) یه •
(ده‌ژزه‌یکی) زاراوه‌ی سنه‌و ده‌ورو به‌ریه‌تی • له ده‌سنووسه‌کونه‌کانیشدا
نووسراوه (ذریکی) • دوکتور نه‌بئ به به‌لگه ئیسپاتی بکا که مه‌به‌ستی
نالی (ده‌ژزه‌یکی) بووه نه‌ک (ده‌ژژیکی) که زاراوه‌ی سلیمانی یه •

ده‌مدم که ده‌کا زاری یژ نازاری به غونچه
بو ده‌عوته‌ی ماچی له‌بی گویا ده‌می نادا

ده‌مدم : نه‌بئ به (دم دم) بنووسری • له‌بی : ژاسته‌که‌ی (له‌به) یه‌و
ناسکیی شیعه‌که‌ش له‌وه‌دایه‌و ، نه‌م‌جوره ورده‌کاری یه مه‌عنایی‌یانه‌ن
بیان‌نه‌ئین (جیهانی نالی) •••

سهم الف القد فقد صاد فوادی
صاد هو من عینه قد صادف صاد

سَهْمُ الْفِ الْقَدِّ : له عهرييدا شتي وا نريهو هيچ معنايهك
نابهخشي . زاستهكهي (سَهْمُ الْفِ الْقَدِّ) يه .

بۆ ماچي دهمي زهنگه له عيشوهي خهمي نهبرۆ
جۆبايي بهقا خۆي له دهمي تيفي فمندا

نهبرۆ : زاستهكهي (نهبرۆي) يه ، چونكه باس باسي برۆي ياره نهك
تيكزاي برۆ . فهنادا : نهبي به (فهنادا) بنووسري چونكه (دا) كهي فيعله
له (دان) ي به معنا (خوييادان) .

غزهلي (٣)

(له چاپي نيمهدا : ل ٧٩ - ٨٢ . له چاپي د . خهزهداردا : ل ٤٥)

خاكي بهري بيت هم گله هم گول به سرشكم
وهختي غهم و شادي نهوه گردوومه به سهردا

گله : زاستهكهي (گل و وه) . به شيوه نووسيني كون (گل) و (گول)
وهك يهك به (گل) نه نووسران . (و) ي عطف و (ي) ي ئيفاضهش نهوسا
نه نه نووسران ، به لام (ه) ي ضمير نه نووسرا . ناليش جيناسهكهي يتوان
(گل = گل) و (گول = گل) ي مه بهست بووه . سرشكم : (سرشك)
وشه كه يه له فارسيدا . له كورديدا (سروشك) ه . وهختي : زاستهكهي
(وهقتي) يه . نالي نهم جوره وشانه به گويزه ي نه سهله كه يان به كارديني و
له نوسخه ده سنووسه كانيشدا هه ر وا نووسراوه .

شهوقي كه نهبي باسيژه مهنيووسه له ديتن
هه ر شهوقي نهوه قووه تي ديتني به نهزهردا

باسيره : نهو چوكله ي (ر) يه بۆ ؟ زاستهكهي (باسييره = باصيره) يه .
ديني : زاستهكهي (ديني) يه واته : ديتني ، نه گينا مه علووم نابي قووه تي چي
مه بهسته . نهزهردا : زاستهكهي (نهزهردا) يه . (نهزهردا) به معنا چاوو
(دا) يش فيعله به معنا (بهخشي) .

تەلبیسی نى يە گەر كەسى دېوانەيى زووتە
بىن چارە نەما غەيرى جەياتىكى لە بەردا

گەر كەسى : زاستە كەي (ئەو كەسە) يە ، چونكە (گەر كەسى) دوودلى
ئەگە يەننى لە بوونى كەسە كەداو ، بىن گومانىي بوونى ئەو جۆرە كەسانە
لە كەدار ئەكا ، كە ئەو ەش بۆ يارىكى نازدار ناگونجى .

ھەر چەندە كە ئىنسانە لەبەر چاوى من و تو
مومكىن نى يە ئەم نوقتە لە ئىنسان و بەشەردا

نوقتە : زاستە كەي (لوظفە) يە ، چونكە مە بەست گە ياندنى مەنەي
(جىسى لە طيف) ە .

ئالوودە نەبى دا بە زەبوون گىرى يە خۆنم
بۆ گوشتنى من دامەنى پاكى لە كەمەردا

زەبوون گىرى يە : زاستە كەي (زەبوون گىرى يى) يە . بە جۆرەي
دوكتۇر مارق نووسىويە ھىچ مەنەيەك نەبەخشى . كەمەردا : زاستە كەي
(كەمەردا) يە .

زەنگى نى يە زوخسارەيى زەنگىن و لەطيفى
زەوشەن بوو ئەم نوقتە سەباتى لە بەشەردا

بەسەز : زاستە كەي (بەسەر = بەصەر) ە .

غەزەلى (۴)

(لە چاپى ئىمەدا : ل ۸۹ - ۹۲ . لە چاپى د . خەزەندەردا : ل ۴۶)

جۆششى تاوہ لە نېتو دىدەيى گريانمدا
ج تەنوورىكە لە تەندوورەيى توفانمدا

جۆششى : زاستە كەي (جۆشش و) ە .

شەبەھى زولفى شەبەھ گۆنەيى زوگەردانى
ئەسەرى سۆزى گريانە لە ئەففانمدا

شبهه گۆنهیی : ژاسته‌که‌ی (شبهه‌گۆنه‌یه) به • سامانم‌دا :
ژاسته‌که‌ی (سامانم‌دا) به •

شهره‌ری تابش و بارش له ده‌می زه‌عدی به‌مار
ئه‌نهری سۆزشی گریانه له ئه‌فغانم‌دا

شهره‌ری : ژاسته‌که‌ی (شهره‌رو) وه •

تۆ که‌ حۆری وه‌ره نیو جمنه‌تی دیدم چ ده‌که‌ی
له‌م دل‌ه‌ی پز شهره‌ر و سینه‌یی سۆزانم‌دا

حۆری : ژاسته‌که‌ی (حۆریت) ه • ئه‌گه‌ر بشلین (ت) ی ضه‌میری
موخاطه‌به‌که‌ به‌ جۆره (ی) به‌کی منگن و تراوه ، ئه‌وه ئه‌بوو بینووسی‌بایه
(حۆری) •

شهره‌یی جانه‌ گۆنم ، یا مه‌یه ، چا بوو فه‌رمووی
عه‌کسی له‌علی له‌بی مه‌رجانه له‌ فینجانم‌دا

فینجان : ژاسته‌که‌ی (فینجان) ه • ئه‌م (ژیره) به‌ بۆ به‌سه‌ر (فین) که‌وه
بچ ؟ کین له‌ کوردیدا وای ئه‌خوینتته‌وه ؟

غزه‌لی (۵)

(له چاپی ئیمه‌دا : ل ۹۳ - ۹۵ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۴۷)

گهر بچ به‌ ده‌ری سه‌رووی زه‌وانی له‌ ئه‌ره‌م‌دا
وه‌ر نایین ده‌ری ئاهوویی چینی له‌ حه‌ره‌م‌دا

نایین ده‌ری : ژاسته‌که‌ی (نه‌یه‌ ده‌ری) به ، له‌ ژووی مه‌عناوه‌ له‌ به‌ر
به‌راورد به‌ (بچ به‌ ده‌ری) • له‌ ژووی فۆرمیشه‌وه چونکه‌ (نایین) نیوه به‌یته‌که
له‌نگ ئه‌کا • زیاده‌مه‌ ئه‌گه‌ر (نایین) بوايه ئه‌بوو به‌ (نایه) بنووسرایه
که‌ سووک‌کراوه‌ی (نایه‌یته) بچ • ئاهوویی : ژاسته‌که‌ی (ئاهووی) به‌ به‌ سی
بژگه‌ی (ئا ، هو ، وی) ئه‌گینا نیوه به‌یته‌که‌ له‌نگ ئه‌بچ •

بچ فائیده‌ بوو لافی ده‌مت غونچه‌ له‌ ده‌میا
با خوستی بزی خستی که‌ مستیکی له‌ ده‌م‌دا

نیوهی یه که می ئەم بهیته ، له نوسخه کانی ئیمه دا ، له گه‌ل هه‌ندی ورده
جیاوازی یشدا به‌م‌جۆره‌یه :

لافی ده‌می تو ، غونچه له ده‌میا بو ، به (عمدا)

ئهم تیکسته ئە‌گەر له تیکسته‌که‌ی لای دوکتۆریش باشت‌تر نه‌بێ ، که
من لام‌وایه له‌و باشت‌ره ، خو هیچ نه‌بێ له پله‌ی ئە‌ودایه . تو بلیی له هیچ‌کام
له ۱۸ و ۲۰ نوسخه‌که‌ی لای دوکتۆردا نه‌بووین ، یا دوکتۆر به‌هه‌له‌ی
نووساری دانابێ بۆیه پشت‌گۆیی خستبێ ؟ ده‌م‌دا : راسته‌که‌ی (ده‌م‌دا)یه .

دل موزمه‌حیلی دهرده وه‌کوو دینه له نه‌م‌دا
حه‌یران و په‌ریشانه وه‌کوو قه‌تره له یه‌م‌دا

نهم : راسته (نهم) له‌گه‌ل (یه‌م) هاوسه‌نگه‌و ، راستیشه به‌ فارسی هه‌ر
مه‌عنا‌ی (نم)ی کوردی ئە‌به‌خسێ ، به‌لام ئاخۆ راسته بۆ ئە‌م هاوسه‌نگی‌به
ناپۆیسته ، وشه‌یه‌کی فارسی له‌جیاتی وشه‌یه‌کی کوردی به‌کارینین ؟

(نالی) و مه‌سه‌لی حالی له نه‌شکه‌نجه‌یی غه‌م‌دا
وه‌ک ناله له نه‌ی‌دا وه‌کو ناله له قه‌له‌م‌دا

نالی و : راسته‌که‌ی (نالی)یه بێ (و) ، چونکه مه‌به‌ست شو‌به‌اندنی
ته‌نها حالی نالی‌یه ، نه‌ک نالی و حالی . زیاد له‌وه ئە‌گەر به‌یته‌که دوو ته‌شبهی
تیا بوایه ، له‌باره‌ی ژێرمانه‌وه نه‌ئه‌بوو وا دا‌ژێری .

غه‌زه‌لی (٦)

(له چاپی ئیمه‌دا : ل ۸۷ - ۸۹ . له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۴۷ - ۴۸)

ته‌به‌سه‌سوم دهرده‌خا حوققه‌ی ده‌می جه‌وه‌هر له ئیو ئه‌م‌دا
به‌ئێ میسقاله زه‌ره زاهیره جیلودی له پرته‌م‌دا

ده‌می : راسته‌که‌ی (ده‌م‌و)وه ، چونکه (حوققه) که ده‌می یارو
(جه‌وه‌هر)ه‌که ددانه‌کانیه‌تی .

به پوولئ نامهوئ دهرمان له نهشنهئ چاوئ به عیلهت
به فلسئ ناکرم عنبر له گهل زولفی نهوه سهودا

پوولئ : ژاسته کهئ (پارئک) ه . فلسئ : ژاسته کهئ (پوولئک) ه ،
چونکه به کهم له سهرده می نالیدا (فلس) ژهواج نه بوه . دووهه میش
له بهر نهوه که کورد نه لئین : پارهو پوول .

ژهقیبی جوفتهلی ، نابیتسه نه خچیرت که خهر کوژزه
ئهلیفی چایهره داییم له قهشقهئ گهرز و جهودا

کهردز : ژاسته کهئ (کهردز) ه .

سیلاحئ په رچه می پز خهم نه گهر تاره نه گهر ماره
برؤ غمزهئ گهوان و تیره گهر ههودا نه گهر مهودا

برؤ : ژاسته کهئ (برؤ و) ه . تیره گهر : ژاسته کهئ (تیره گهر) ه
چونکه مه بهست شو بهاندنی (برؤ) و (غمزه) به به (کهوان) و (تیره) و ، نه بی
هه موو (نه گهر) ه کانش وهک بهک بن .

وهها مهستی تهماشای چاووته (نالی) که نازانی
به بیداری دهینئ یا له نهشنهئ مهستی و خهودا

چاووته : ژاسته کهئ (چاوته) به . مهستی و : ژاسته کهئ (مهستی) وه .
نه گینا له ههردوو حاله کهدا به یته که له نگ نه بی .

غهزهلی (۷)

(له چاپئ ئیمهدا : ل ۷۵-۷۸ . له چاپئ د . خهزندهاردا : ل ۴۸)

زه رراتئ عوکووسی کهششی میهرئ جهالان
وا دین و دهچن سهرزده سولتان و شههشا

شههشا : ژاسته کهئ (شههشا) به . سهیره ، دوکتور (نم) ی
کوردیمان بو نه کا به (نه م) ی فارسی ، کهچی (شههشا) که کوردیش و
فارسیش هر وای نه لئین ، نه کا به (شههشا) که کهسیان وای نالین !

بەو زەحمەتی عامە کە دەکا سەنگی سیهف زەر
لەم قەلبە وەکو بەردەزەشی زەششی زەشاشا

- عامە : ژاستەکی (عامەت) ە چونکە قسە لە گەڵ خوا ئەکا .
- بەردەزەشی : ژاستەکی (بەردە ، زەشە ، یەو ھەروایش مەعنا ئە بەخشی .
- زەششی زەشاشا : بە کوردی هیچ مەعنا ئە نا بەخشی . ئە گەر بشلین
- عەرەبی یەو بە ئیملا کوردی نووسیویەتەو ، ئەو ئەبوو بینووسیا
- (زوششە زەشاشا) چونکە فیعلی ئەمرەو بە عەرەبی (رُشَّ رَشَّاشاً) ە .

(نالی) نیەتی سیحری بەیان ، حیکمەتی شیعرە
ئەمما ھەبەتی قوووەتی دل قودرەتی ئینشا

- (نیەتی) لێرەدا مەبەست لێی (نیەتی) واتە (نیازیەتی) یە ، بەلام دوکتۆر
- بە نیشانەتی ئەویدا کە لە نیو بەیتی دووھەمدا نووسیویە (ھەبەتی) دیارە
- وای لێ حالی بوو لە مەعنا (نەبوون) ەو ھاتبی ، کە ئەو ھەلە یە .
- ھەبەتی : ژاستەکی (نیەتی) یە . ھونەرە کەش ، جگە لە ژووی مەعناشەو ،
- لەو جیناسە و لەو کوکردنەو ھی دوو (نیەتی) یە دایە .

غەزەلی (۸)

(لە چاپی ئیمەدا : ل ۱۱۴ - ۱۱۸ . لە چاپی د . خەزەنداردا : ل ۴۹)

بادرٌ واغیرٌ کۆمبە البدرِ بداراً
قد فقت سنا الشارق لا ذقت زوالا

اغیرٌ : ژاستەکی (اغیر) ە .

شیققەتی فەلە کولتە تلەسی ئەستوونەیی زەررین
بێ بیگە بە تارای سەر و سرکەیی خەز و والا

- شیققەتی : ژاستەکی (حوققەتی) ە چونکە مەبەست ئاسمانە .
- فەلە کولتە تلەسی : ژاستەکی : (فەلە کولتە تلەس و) ە چونکە (ئەستوونەیی
- زێرین) و (فەلە کولتە تلەس) جیان لە یەک . سرکەیی : ژاستەکی (ترکەیی) ە .
- ئەو ھی کە دوکتۆر ئەلی ، (سرکە) نی بە (سرکەیی) یە .

نالې) به نومېدی زه فهری توق و تهلیسمت
ماری سزی زولفت له مل و گمرده نی نالا

توق و : ژاسته که ی (تهوقی) به •

غزهلی (۹)

(له چاپی نیمه دا : ل ۱۱۸ - ۱۲۱ . له چاپی د . خزنه داردا : ل ۵۰)

حیره ت زده وا دیده وه کو حلقه یی دهر ما
بی پایه نی به عاشقی بی چاره بفرما

پایه : ژاسته که ی (مایه) به چونکه لیرمدا مه به ست شانازی کرده به
به هره وه نه ک به پایه ی کومه لایه تی به وه که لای که سی وردین بی بایه خی
نی به ، هر چه ند له چاپی (کوردی و مریوانی) و چاپی (گیو موکریانی) یشدا
(پایه) به • دهر ما : ژاسته که ی (دهر ما) به • (دهر) به مه عنا دهر گاو (ما) یش
فیعله له مه صدری (مان) هوه •

یا توربه تی یا غوربه تی باری بشکین
هر مونته زیره (نالی) نه گهر مرد و نه گهر ما

توربه تی : ژاسته که ی (توربه تی) به • غوربه تی : ژاسته که ی
(غوربه تی) به • باری : ژاسته که ی (با ژی) به • بشکین : ژاسته که ی
(بشکین) به •

غزهلی (۱۰)

(له چاپی نیمه دا : ل ۱۲۲ - ۱۲۴ . له چاپی د . خزنه داردا : ل ۵۱)

جهنانی وهک جینان کردم به مهئوا
حصیه ی مالیاوا مالی ئاوا

مهئوا : ژاسته که ی (ماوا) به له بهر هاوسه نگی نیوه به یته کانو له بهر
و شه ئارایش •

سهداق و ژوونه ما وو وه سلی شاهد
له گهل شای کهران بی دهنک و داوا

زۆونه م : ژاسته که ی (ژوونما) یه •

غزهلی (۱۱)

له چاپی ئیمهدا : ل ۱۲۴-۱۲۸ . له چاپی د . خهزنهداردا : ل ۵۱-۵۲)

مهخمه ره هاوی بهی ههولی فیراق
دهستی من دامهنی تو ژۆژی قیا

مهخمه ره : ژاسته که ی (مهخمه ره) یه • هه له کهش هه له ی چاپ نی یه ، چونکه دوکتۆر له فهره ننگه کهشیدا وشه ی (مهخمه ر) ی نووسیوه و به (مهخمه ل) ی مهعنا لیداوه ته وه که به هیچ جۆری بۆ ئەم شوینه ناگونجی • وشه کهش له هیچ لایه کی تری دیوانی نالیدا نی یه ••

گهل نه گهر تورکی ، تهعال نهر عمره بی
بی نه گهر کوردی ، نه گهر فارسی بیا

گهل : ژاسته که ی (گهل) ه • که سنج که (گهل) و (گهل) له یه که نه کاته وه ، چون ئە توانی بزبار بدا غزه لیککی تورکی هبی نالی یه یا نه ! فارسی : ژاسته که ی (فورسی) یه له بهر ژاگیر کردنی سه نگی نیوه به یته که •

خاتری زاهید و خالی خالی
نی به نه لبه تته له بینیکی زیا

زاهیدو : ژاسته که ی (زاهیدی) یه • به پیتی نووسینه که ی دوکتۆر ئە بین (خالی) ی یه که م یا به مهعنا ی (خال) یا (خالۆ) بی و ههرچۆنیش بسئ ئە بین بۆنی زیای لئ بی !! که چی نالی ئە یه وی بلی خاتری زاهید هیچ شتیکی به که لکی تیا نی یه ، به لام ئە وه نده بۆگه نه بۆنی (زیا) ی لئ دئ ، که له ولاره (زیا) مهعنا که ی تریشی دیاره •

غزهلی (۱۲)

(له چاپی ئیمهدا : ل ۱۰۶-۱۰۸ . له چاپی د . خهزنهداردا : ل ۵۲-۵۳)

تهبعی شه ککهر باری من کوردی نه گهر ئینشا ده کا
ئیمتیحانی خۆبه مهقسوودی لهم عهدا وا ده کا

لهم عهدا : راسته‌کە‌ی (له عهدەن = له عمدأ) ه . ئە‌وا وت‌مان
(لە‌م)‌ه‌کە‌ هە‌له‌ی چ‌اپه ، ئە‌ی نازانم دوکتۆر چۆن (عمدأ) به (عهدا)
ئە‌نووسئ !

بیتە‌ حوجره پارچه‌ پارچه‌ی موسوهددهم بکۆرئ به زووح
هەر کە‌سئ کۆوتال و پارچه‌ی بئ به‌دهل سه‌ودا ده‌کا

موسوهددهم : راسته‌کە‌ی (موسوهددهم)‌ه له‌به‌ر ژاگیرکردنی سه‌نگی
نیوه به‌یته‌که .

غەزەلی (۱۳)

(له چ‌اپی ئیم‌دا : ل ۹۷ - ۱۰۱ . له چ‌اپی د . خەزەنداردا : ل ۵۲)

به‌نده‌ی ئه‌زەل به‌ خه‌تتی خۆی قاییلی قیسه‌مه‌تی بووه
ئێسته به‌ ئیقتیزای عمهل جیگه‌یی خۆی ته‌له‌ب ده‌کا

به‌نده‌ی : راسته‌کە‌ی (به‌نده)‌یه . مه‌عناکە‌ی ئاشکرایه .

داری ئە‌راک و داری هیند هه‌ردوو که‌ عووده ئیسیمان
هه‌مه‌می سووتنه ئه‌م ئه‌و مه‌یلی ئه‌بی له‌هه‌ب ده‌کا

سووتنه : راسته‌کە‌ی (سووتنه)‌یه ، چونکه‌ باس له‌وه‌یه که‌ داری
ئە‌راک سیواکی لئ دروست‌ئە‌کۆرئ و سیواک‌کردنیش سووتنه‌ته . سه‌ره‌ژای
ئە‌وه که‌ ئە‌گەر (سووتن) بئ ئە‌وه له‌گه‌ل (ئه‌بی له‌هه‌ب) یه‌ک‌شت
ئە‌گر نه‌وه^(۱) و (سووتن)‌یش له‌ به‌یتی پاشه‌وه‌دا هه‌یه .

سه‌م و نه‌سیبی ئه‌سلی به‌ به‌حسی گیاه و گۆل نی‌یه
تووتنه خه‌رجی سووتنه مۆدنه‌یه ماچی له‌ب ده‌کا

---

(۱) شایانی وتنه که‌وا ئه‌بئ (نالی) ئه‌وه‌شی مه‌به‌ست بووبئ (ئه‌بی له‌هه‌ب)
به (ئه‌بئ له‌هه‌ب)‌یش بخوینرێته‌وه ، که‌ واته : ناره‌زوو ئه‌کا بلیسه‌ی
لئ هه‌له‌سته‌ئ ! وشه‌ی (هه‌مه‌ده‌م)‌یش ئیشاره‌تی ئه‌وه‌ی تیا به‌ که‌ داری
ئە‌راک ئە‌کۆرئ به‌ سیواک‌و ده‌می بئ پاک ئە‌کۆرێته‌وه‌و سیواک‌کردن سووتنه‌ته‌و
به‌م‌جۆره داری ئە‌راک ئه‌بئ به‌ (هاوده‌م)‌ی سووتنه‌ت .

مزدنه به : راسته‌کە‌ی (موودنه) به • هاوسه‌نگی‌نشی له‌گە‌ل (تووتنه) و
سووتنه (نیشانه‌ی ئەم راستی‌به‌به •

له‌ومی زه‌مان ده‌گه‌ی که بۆج خواری‌به راستی‌به‌ی ده‌وی
غافلی ده‌ستی راستی خۆت خزمه‌تی ده‌ستی چه‌پ ده‌کا

خواری به : راسته‌کە‌ی (خواری‌به‌ی) به ، واته زه‌مانه ئەوه‌ی ئەوی •
زستی به : ئەبج بنووسری (راستی) یا (راستی) چونکه (ی) دووه‌م
خه‌میره‌و ئەگه‌زێته‌وه بۆ (زه‌مان) •

(نالی) چه‌ریفی گه‌س نی‌به ئولف و ئەلیفی گه‌س نی‌به
به‌یتی زه‌دیفی گه‌س نی‌به ته‌فریقه نووسه گه‌پ ده‌کا

ئولف : راسته‌کە‌ی (ئیلف) ه •

غمزەلی (۱۴)

(له چاپی ئیمه‌دا : ل ۱۰۸ - ۱۱۱ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۵۴)

هه‌ر گه‌سی نو‌قسانی زووی باوێته سه‌ر زووی ئایینه
شاهیدی هه‌ر چه‌نده زه‌ئیلوعه‌ینه که‌ی باوه‌ز ده‌کا

نو‌قسانی : راسته‌کە‌ی به دوو (ی) به یه‌کیکی مه‌صده‌ری و یه‌کیکی
ئیضافه • ئایینه : راسته‌کە‌ی (ئاینه) به ئەگینا نیوه به‌یته‌که له‌نگ ئەبج •
که‌ی : راسته‌کە‌ی (کن) به‌و ئەبج به فاعیلی فیعلی (ده‌کا) که له‌دواوه دی •

غمزەلی (۱۵)

(له چاپی ئیمه‌دا : ل ۱۱۱-۱۱۴ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۵۴ - ۵۵)

تا موعه‌یه‌ین بچ که زۆرن ده‌ستگرویی و ده‌ستگروزی
فه‌رقی سه‌ر په‌نجه‌ی به خۆناوی هه‌نا زه‌نگین ده‌کا

ده‌ستگرویی : راسته‌کە‌ی (ده‌ستگری بو) وه • ئەگه‌ر واش بچ که
دوکتۆر نووسیوه ئەبج (ده‌ستگرویی) بچ •

غمزەلى (۱۶)

(له چاپى ئىمەدا : ل ۱۰۱-۱۰۶ . له چاپى د . خەزىنەداردا : ل ۵۵-۵۶)

بىلى تەبەم ئەوا دىسان سەنا خوانى دەكا
نوكتە سەنجى و بەزلە گۆبى و گەوھەر ئەفشانى دەكا

گەوھەر : ھەرچەندە لە دوو نوسخەى (عەلى موقبىل) و (گىو
موكرىيانى) دا وا نووسراوه ، راستەكەى ھەر (عەنەبەر) ھو لىرەدا مەبەست
قسەى وەك عەنەبەر بۆن خۆشە .

خەرقەپۆشى كەى دەپۆشى جەوھەرى زاتى ئەمن
بىننىتى جىلوھ پەرسىتى خۆى بە عورىانى دەكا

نىوہى دووھەمى ئەم بەیتە لە نوسخەكانى بەردەستى ئىمەدا زۆر
ئالۆزە . ئىمە وەختى خۆى لەناو ھەموو دەسنووسەكاندا ئەم تىكستەمان
ھەلبىزاردووہ كە ئەلین :

بىتتە ئىبو ، جىلوھى ، بە زوشتى خۆى بە عورىانى دەكا

بەلام ئىستا من وام بە خەيالدا دى ئەوہى (چىنگىيانى) كە ئەلین :

بىنەبى جىلوھ بە زوشتى خۆى بە عورىانى دەكا

لە ھەموو نوسخەكان راست تر بى . ھەرچۆن بى ئەمەى دوكتور بى گومان
ھەلەبە چونكە نە لە زووى زۆرمانەوہ راستەو نە مەعنايش ئەبەخشى .
سەيرە ، لەم ھەموو ئالۆزىيەدا كە ديارە ئەبى لە نوسخەكانى بەردەستى
دوكتورىشدا بووبى ، ئەو ئەم تىكستە بى مەعنايەى ھەلبىزاردووہ و ھىچىشى
لەبارەى ھۆى بۆچوونە كەيەوہ نە نووسيوہ ، وەك بلىي ھىچ تەگەرەبەك لە
زىنگاى تىگەيشتى مەعناكەيدا نەبى !

تیپی (ب)

غمزلی (۱۷)

له چاپی نئیمه‌دا : ل ۱۳۳ - ۱۳۶ . له چاپی د . خهزنه‌داردا : ل ۵۶ - ۵۷)

زولفه‌ینی به‌خهم مار و به حهلقهن وه‌کو عه‌قره‌ب
شیریری له‌ففو نه‌شرن چ موشه‌وو‌ه‌ش چ موره‌تته‌ب

به‌خهم : ژاسته‌که‌ی (به‌خهم) ه . له‌فف : ژاسته‌که‌ی ئه‌بین به (له‌ف)
بنووسری ئه‌گینا نیوه به‌یته‌که له‌نگ ئه‌بین .

بۆ شه‌هدی که‌لامت که به ئیشراپی له‌تافه‌ت
له‌ززه‌ت ده‌گه‌یینی به‌دل و زیهنی موخاته‌ب

بۆ : ژاسته‌که‌ی (به‌و) ه . که‌لامت : ژاسته‌که‌ی : (که‌لامه‌ت) ه .

تیپی (ت)

غمزلی (۱۸)

(له چاپی نئیمه‌دا : ل ۲۴۲ - ۲۴۷ . له چاپی د . خهزنه‌داردا : ل ۵۷ - ۵۸)

هه‌لکرا وه‌ک شه‌معی کافووری به‌شه‌ودا موو به‌موو
وا سیاه ژوو بوو به‌خۆنم نوقته نوقته خه‌ت به‌خه‌ت

شه‌معی : من وای بۆ ئه‌چم ژاسته‌که‌ی (مۆمی) بین وه‌ک ئیمه
نووسیومانه ، چونکه له‌تیوان (مۆمی) و (موو به‌مووم) دا وشه‌ئارایی به‌کی
جوان په‌یدا ئه‌بین . له‌هیچ‌کام له‌ده‌سنووسه‌کانی به‌رده‌ستیشمانا
نه‌نووسرابوو (شه‌معی) . موو به‌موو : ژاسته‌که‌ی (موو به‌مووم) ه چونکه
نالی باسی خۆی ئه‌کا . وا سیاه ژوو بوو به‌خۆنم : ژاسته‌که‌ی (دا سیاهی
ژوو بخوینم) ه . ئه‌م جۆره هه‌لانه‌ی دوکتور به‌لگه‌ی ئاشکرای ئه‌وه‌ن
مه‌عنا‌ی به‌یته‌کان نازانی .

سه‌رد و تهرمه‌ ئاهه‌که‌م سه‌وزه‌گیای کردم به‌پووش
باییزی ژوو بوو به‌بوردی سوور و زه‌ردی موخته‌مه‌ت

گهرمه : ژاسته‌کەى (گهرمى) يه چونکه مه‌عنای به‌يته‌که له‌سه‌ر
گوژزانی هه‌وای ئاهه‌که وه‌ستاوه . پاييزى : ژاسته‌کەى (پاييزى) يه ئه‌گينا
نيوه به‌يته‌که له‌نگ ئه‌بين .

غهمزەلى (١٩)

(له چاپى ئيمه‌دا : ل ١٤٥ - ١٤٨ . له چاپى د. خهزنه‌داردا : ل ٥٨ - ٥٩)

شايسته‌يى شان ، لايقى مل تووره‌يى توپه
نه‌ك تووره‌يى شاهنشهمى بوو ته‌موقى وه‌زاره‌ت

تووره‌يى : ژاسته‌کەى (تووژزەيى) يه چونکه له‌گه‌ل (تووژزەيى) يه‌کەى
نيوه به‌يتى يه‌که‌م دا يه‌کيکن و باس له توورو تووره‌که و شتى وا نى به! پاشان بو
جارى يه‌که‌م (تووره‌يى) بى و جارى دووه‌م (تووره‌يى) بى که هه‌ردو کيشيان
هه‌ر يه‌ک وشه‌نو يه‌ک و اتايان هه‌يه ؟ شاهنشهمى بوو : ژاسته‌کەى
(شاهه‌نشهمى بو) وه . ئه‌نجا ئه‌م (و) ته‌نها يه‌ى بوچى به ؟

سه‌ر خاتيمه‌يى حوسنى عيياده‌ت که نه‌هاتى
بارئى بگه‌يه فاتيحه و ده‌ئبى زياره‌ت

بگه‌يه : ژاسته‌کەى (بگه‌ره) يه .

غهمزەلى (٢٠)

(له چاپى ئيمه‌دا : ل ١٤٨ - ١٥٢ . له چاپى د. خهزنه‌داردا : ل ٥٩ - ٦٠)

ئوه لىبوى ئه‌توپه پز له خه‌نده
که‌وا شه‌که‌ر ده‌بارئى و گول ده‌پشکوت

ده‌بارئى و : ژاسته‌کەى (ده‌بارى) يه ، چونکه سه‌ره‌ژاى مه‌عنای
ژسته‌که ، عه‌ظفى فيعلى ماضى له‌سه‌ر فيعلى موازيح به سه‌نگ و ترازووى
ژزمان هه‌له‌يه و ، (و) ه‌که‌ش پىويست نى به و به‌پى ژه‌وانبىژى نه‌بوونه‌کەى
جواتره ، ئه‌بين فارزه‌يه‌کى له جن دابنرى .

چ شیرینه خوتووتی دهوری لیوت
به لئی معلومه خوشه خهتتی باقووت

لیوت : ژاسته که ی (لیوت) ه . ئەو (و)ی دووه مه ی بوچی به ؟

هه (نالی) به لکو بیکیشی به نالین
به ناله دامه نیشه مات و مه بهووت

به ناله : ژاسته که ی (بناله) به ، ئەگینا یانی چی مات و مه بهووت به
ناله کردنه وه دانه نیشی و ئەی چۆن له نیوه بهیتی به که م دا داوای نالینی
لن کرد ؟

غمزه لی (۲۱)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۱۵۲ - ۱۵۴ . له چاپی د . خهزنه داردا : ل ۶۰)

خرخالی قهدهم وهك خهمی زولفهینی سهراپات
پشتانی قهدت بیت و فیدای بازنی بازووت

خرخالی : ژاسته وشه که له کوردیدا (خرخال) ه ، به لام له ئەسلدا
(خلخال - خلخال) هو له هیچ کام له نوسخه کانی به ردهستی ئیمه دا به (خرخال)
نه نووسراوه و دوکتور مارفیش له پهراویزه وه ئیشارهتی بو نوسخه به کی تر
نه کردوه نووسییتی (خرخال) .

تیبی (ح)

غمزه لی (۲۲)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۱۶۴ - ۱۶۷ . له چاپی د . خهزنه داردا : ل ۶۰ - ۶۱)

قهتره یکه له بهحری کهرم و زهحهتی فهتتاج
نهك عارهقی کهرمی عینهب و شهربهتی توففاج

قهتره یکه : ژاسته که ی (قهتره یکه = قهتره یکه) به .

بهو دنن و قهرا به که ده کا په ششه به عنقا
نهك بهو خومی نیله که ده کا باخه به تیمساح

به و دنن و قهرا به : ژاسته که ی (به و ده ننی فوراته) به هرچه ند عه لی
 موقبیل و گیو موکریانی رش وهك دوکتور مارفیان نووسیوه ، به نیشانه ی
 (خومی نیله) ی نیوه بهیتی دووهه مدا • به و : ژاسته که ی (له و) ه هرچه ند
 له چه ند نوسخه به کیشدا نووسراوه (به و) •

تیبی (د)

غزه لی (۲۳)

(له چاپی نیمه دا : ل ۱۶۸ - ۱۶۹ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۶۱ - ۶۲)

بر سر کوی خود از گریه مکن منع مرا
 زانکه گل‌های چمن منتظر یاراند

یاراند : ژاسته که ی (باراند) ه و ، به مه عناکه یدا دیاره ...

تیبی (ر)

غزه لی (۲۴)

(له چاپی نیمه دا : ل ۱۷۰ - ۱۷۴ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۶۲)

نهم له سهر تمعزیم و گموره گرتنی نهمو بین قوسوور
 نهمو له سهر ته حقیر و ته خفیف و شکهستی ژاره مار

شکهستی : ژاسته که ی (شکستی) به • شکهست له کوردیدا نی به •
 له فارسی بشدا فیعلی ماضی به و لیره دا مه صده زمان نه وی و (ی) که یشی
 زیاد نه بین • ژاره مار : ژاسته که ی (زاری مار) ه وهك نیمه نووسیومانه ،
 هرچه ند له نوسخه چاپی به پشت بین به ستراره کانی دوکتوردا نووسراوه
 (ژاره مار) •

نهم له جچی نهمو داده نیشی دهم وه کو گول خهنده ران
 نهمو ده بی ههستی که نهمو بین چاو بهك و قه تره هزار

له جچی : ژاسته که ی (بجچی) به به نیشانه ی نیوه بهیتی دووهه مدا •

ٺه و : ى دووهه مئش ژاسته كه ى (ٺه م) ه به نئشانه ى مهعنائش و نئوه به ى تئ
پئشو وئشدا .

ٺه م به چاو دوژ و به سهر لهعلئ ههءى به ى بوٺ دهبا
ٺه و به تف دهئكا به مئزابئ شكسته ى ٺابشار

دوژ : ژاسته كه ى ٺه بئ به دوو (ژ) بنووسرئ تا نئوه به ى ته كه له ٺك
نه بئ . ههءى به ى : ژاسته كه ى (ههءى به) به بئ (ى) ى دوابئ ، هه رچه ند
له هه نءئ له نوسخه چاپه كانئشدا وا نووسراوه .

نهمئ (نالئ) مئسلئ ٺاوه ٺائئنه ى ژه ٺكئ نئ به
دوو ژووه بوٺ سه ى رى خاٺر بهك خهفئ ، بهك ٺاشكار

ٺاوه ٺائئنه ى ژه ٺكئ : ژاسته كه ى (ٺاوو ٺائنه ژه ٺكئ) به .

ٺبئبئ (ز)

غهزه لئ (٢٥)

(له چابئ ٺئمهءا : ل ٢٢١ - ٢٢٢ . له چابئ د . خهزنهءارءا : ل ٦٣)

خاو و بئ خاوى دوو زولفئ خاووم ٺمز
چاوه چاوى بهك غهزاله ى چاووم ٺمز

خاووم : ههروهه (چاووم) بئش ٺه بئ به ى كه به (و) بنووسرئئ .
دوكتوژ وشه ى پئئش دوا وشه ى هه موو به ى ته كانئ ٺه م غهزه له ى ، به هه له ،
به دوو (و) نووسئوه . غهزاله ى : ژاسته كه ى (غهزاله) به . غهزاله چاو :
ٺه وه به كه چاوى وهك چاوى ٺاسك وابئ .

ٺازه ٺه برؤت وهسمه كئئشاوه به ناز
ءل له ٺئ شمشئئرى ٺازه ساووم ٺمز

وهسمه : ژاسته له فارسئءا وا ٺه نووسرئئ ، به لام وشه كه له كوړءى بئشدا
هه به و (وسمه) به . ٺئتر نازانم دوكتوژ له پئئناوى چئءا دهس به رءءارى
كوړءى به كه بووه و په ٺاى بر دووه ته بهر فارسئ ؟

تپپی (ژ)

غزهلی (۲۶)

(له چاپی نيمدا : ل ۲۴۲ - ۲۴۷ . له چاپی د . خهزنهداردا : ل ۵۷ - ۵۸)

بن زڼد و جبههت سپی کلک بژ و دامهن سیاھ
یه ککناس و سڼ بژ و دوو باد و شمش دانگ و دريژ

کلک بژ : ژاسته که ی (کلک و سه ر) ه . کلک بژ وه ک مهعنايه کی به که کلک
نابه خشی ، نیوه به یته که یش له نگ نه کا .

مل عملهم ، شیرین قهلم ، ناهوو شکم ، مهیموون قهده
سم خرّ و کلک تیبستر و مهزل بژ و عارهقی نه ریژ

مهیموون قهده : ژاسته که ی (مهیموون قهدهم) ه . له وانه شه هله که
هله ی چاپ بن .

عاقلی بوو ناوی کهر بوو قاتیعی زیگه و سه فمر
خوش سولوو کتربوو له سمد ئینسانی همرزه و کپژوو یژ

ئینسانی : ژاسته که ی (ویلداشی) یه چونکه باس له هاوژیی ژئی یه ،
هرچه ند له چه ند نوسخه یه کیشدا نووسراوه (ئینسانی) .

تپپی (س)

غزهلی (۲۸)

(له چاپی نيمدا : ل ۲۳۳ - ۲۳۷ . له چاپی د . خهزنهداردا : ل ۶۶)

نهمه جی زهمز و ئیشاراتی دهروونه له گمرووی
تونگی بژ غمرغمره یی واعیزی غمرا نی به باس

تونگی : ژاسته که ی (ته نگلی) یه . نالی نالین (تونگی) . نه گهر نه وهشی
مه به ست بن (توندی) نه نووسی .

غزلهلی (۲۹)

(له چاپی نيمه‌دا : ل ۱۵۵ - ۱۵۶ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۶۷)

خانه‌یی دل که خه‌راپه چ بلتیم
به خه‌یالت که بفهرموو به عمبمس

خه‌راپه : ژاسته‌که‌ی (خه‌راپه) یه واته کاوله .

غزلهلی (۳۰)

(له چاپی نيمه‌دا : ل ۲۳۷ - ۲۴۱ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۶۷ - ۶۸)

نه‌ی دل خه‌راچی حاسیلی زولمه‌تی به‌حر و به‌ز
میراتی نیعتیباره له فرزه‌ندی فه‌یلمقووس

زولمه‌تی : ژاسته‌که‌ی (زولماتی = ظولماتی) یه ، نه‌گینا نیوه به‌یته‌که
له‌نگ نه‌بن .

تیبی (ق)

غزلهلی (۳۱)

(له چاپی نيمه‌دا : ل ۲۴۸ - ۲۵۱ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۶۸ - ۶۹)

شیرینی‌یه و له تالی و ترشی خه‌لاسه ژووت
خالت له سهر جه‌بین بووه‌ته دانه‌یی سماقی

شیرینی‌یه و : ژاسته‌که‌ی (شیرینی‌یو) وه . تالی و : ژاسته‌که‌ی
(تالی‌یو) وه . خه‌لاسه : ژاسته‌که‌ی (عیتابی) یه ، نه‌گینا نیوه‌ی دووه‌می
به‌یته‌که مه‌به‌ست نادا به‌ده‌سته‌وه .

غزلهلی (۳۲)

(له چاپی نيمه‌دا : ل ۲۵۱ - ۲۵۴ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۶۹)

سهراب‌ای‌گرتو وی زولفه‌ینی خاووت
موسه‌لسل هم موخه‌لخل هم مونه‌وووق

زولفه‌ینی خاوت : ژاسته‌ک‌هی (زولف بویه بوویی) یه • به‌پیی نه‌وه‌ی
دوکتور نووسیویه نیوه به‌یتی دووهم هیچ مه‌غنایه‌ک نادا به‌ده‌سته‌وه •

تیبیی (ک)

غمزه‌لی (۲۳)

(له چاپی نئیمه‌دا : ل ۲۵۵ - ۲۶۰ . له چاپی د . خمزنه‌داردا : ل ۷۰)

کوشته‌یی نیگاهی دیدنه‌ته گهر مه‌ست نه‌گهر خه‌راپ
به‌سته‌ی گهمه‌ندی زولفته گهر شیخ نه‌گهر سولووک

کوشته‌یی : ژاسته‌ک‌هی (کوشته‌ی) ه • خه‌راپ : ژاسته‌ک‌هی
(خه‌راپ) ه •

دهس به‌ندی‌یانه دین و ده‌چن سه‌روو ناروهن
ساحیب نه‌وا و سایه و به‌رگن وه‌کوو مولووک

دهس به‌ندی‌یانه : ژاسته‌ک‌هی (دهس به‌ندی‌یانه) یه • ناروهن : نه‌گهر به
فارسی بئ ژاسته‌وایه ، به‌لام له کوردیدا (ناروهن) ه • دوکتور چونکه
له کوردیدا شاره‌زای نه‌م دره‌خته نیره ، وای زانیوه وشه‌که هه‌ر نه‌بئ فارسی
بئ • نه‌واو : ژاسته‌ک‌هی (نه‌واوو) وه • هه‌روا (سایه و) یش که نه‌بئ
بنووسری (سایه‌وو) نه‌گینا نیوه به‌ینه‌که له‌نگ نه‌بئ •

ژایالی تار و پوودی کولۆی به‌فره‌ئابشار
با‌بای ده‌دات و ماسی پتبدائی وه‌کوو مه‌کووک

کولۆی : ژاسته‌ک‌هی (کولووی) یه •

دهستی چناری ژووت و سه‌ری شاخ و کبجو و کهل
ژازانه‌وه به‌خیله‌ته‌تی دباوو به‌رگن و تووک

کیو و کهل : راسته‌که‌ی (لیوی گول) ه وهك ئیمه نووسیومانه
ئه‌گینا : سه‌ره‌زای ناسکیی مه‌عنای (لیوی گول) ، ئه‌بین کوکردنه‌وه‌ی
(شاخ) و (کیو) و (کهل) که هه‌موو یه‌ك واتا ئه‌به‌خشن ، چ‌سوودیکی
تیا‌بین !

تیبی (۴)

غزله‌ی (۲۴)

(له چاپی ئیমে‌دا : ل ۲۶۱ - ۲۶۴ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۷۱)

به زستان دل شکسته‌ی به‌رد و سه‌رمام
به هاوین جهسته‌ی خه‌سته‌ی دهرد و گه‌رمام

به‌رد و سه‌رمام : راسته‌که‌ی (به‌ردی سه‌رمام) ه چونکه ورده‌کاری‌یه‌که
وا ته‌واو ئه‌بین .

وه‌ره قوربان به جان هه‌ر دوو برابین
که تو‌بین ماهر و من به‌در مام

به‌در : راسته‌که‌ی (بین به‌در) ه . زببشی‌تی‌ئه‌چی هه‌له‌ی چاپ بین .

له دارولیعلمی ته‌حسیلی مه‌عاریف
وه‌کو (نالی) جه‌هوول و بین به‌سه‌ر مام

نازانم دیسانه‌وه به‌سه‌ر (به‌سه‌ر) بو‌بوو به (به‌سه‌ر) ؟

غزله‌ی (۲۵)

(له چاپی ئیমে‌دا : ل ۳۰۸ - ۳۱۱ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۷۲)

ئه‌م غزه‌له له هه‌موو ده‌سنووسه‌کانی به‌رده‌ستی ئیمه‌دا ته‌نها له یه‌ك
ده‌سنووسدا هه‌بوو . ئه‌و ده‌سنووسه‌یش لای خۆمانه . دوکتۆریش ،
کو‌تومت وه‌ك ئیمه‌ بین هه‌یج جو‌ره جیاوازی‌یه‌ك نووسیویه‌ته‌وه ، ئه‌وه نه‌بین
ئه‌و ئه‌ندازه شو‌ین‌که‌وتنه‌ی زبب‌نوسسی کو‌ژی زانیاری کورد که ئیمه
کردوومانه ، ئه‌و نه‌یکردووه‌و به‌ زبب‌نوسسی عاده‌تی خۆی نووسیویه‌ته‌وه ،

ته نانهت وشه‌ی (فاتحه) شی له سه‌ره‌تای غه‌زه‌له‌که‌دا خستووته ناو دوو
 که‌وانه‌وو و نه‌داتی خیطاب (!) ی له‌سه‌ر داناوه وه‌ک ئی‌مه . له‌به‌ر هه‌موو
 ئه‌م هۆیانه‌و له‌به‌ر ئه‌وه‌ که دوکتۆر ده‌س‌نیشانی نه‌کردوو له‌کوئی
 وه‌رگرتوو . وا من لیره‌دا ئه‌لیم له‌نوسخه‌که‌ی ئی‌مه‌ی وه‌رگرتوووه‌ ئه‌وه
 زاست نیره‌ که‌چهند جار نووسیویه‌هیچ که‌لکی له‌نوسخه‌که‌ی ئی‌مه
 وه‌رنه‌گرتوووه . جا ئه‌گه‌ر وا نیره‌ با به‌رمویت ئه‌و سه‌رچاوه‌یه‌مان بو
 ده‌س‌نیشان بکا که‌ لئی وه‌رگرتوووه .

غهمزلی (۳۶)

(له‌چاپی ئی‌مه‌دا : ل ۳۰۵ - ۳۰۸ . له‌چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۷۲ - ۷۳)

گۆشه‌گیرم له‌برۆت و مۆته‌وه‌ححیش له‌مۆژه‌ت
 زووحی شیرینه‌ وه‌به‌ر شیر و قولابی ناده‌م

زووحی : زۆحی کئی ؟ زاسته‌که‌ی یا هه‌ر (زۆح) ه به‌ بئ (ی) ، یا
 به‌وچۆره‌یه‌ که‌ ئی‌مه‌ نووسیومانه ، واته : (زۆحی شیرینم . . تاد) .

ته‌له‌بی سینه‌یی چاکم مه‌که‌ به‌و چاوانه
 سینه‌که‌م چاکه‌ به‌ ئینسانی خه‌رابی ناده‌م

خه‌رابی : زاسته‌که‌ی (خه‌رابی) یه . دوکتۆر ئه‌بوو له‌یادی بوایه
 که‌وا بزرگه‌ی پیش دوا وشه‌ی هه‌موو به‌یته‌کانی ئه‌م غه‌زه‌له‌ (بئ) یه‌ نه‌ک (بئ) .

غهمزلی (۳۹)

(له‌چاپی ئی‌مه‌دا : ل ۳۱۲ - ۳۱۳ . له‌چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۷۵)

له‌بت میم و قهدت ئه‌لف و زولف چیم
 ده‌زانی به‌م سه‌ریانه‌ تالیبی چیم

سه‌ریانه : زاسته‌که‌ی (سیانه) یه .

ئه‌م غه‌زه‌له‌ له‌چاپه‌که‌ی د . خه‌زنه‌داردا چوار به‌یته . به‌یتی چواره‌می

• چاپه‌کە ی ئیمەدا نییە • ئەشگۆنجی ئەو بەیتی چوارمە هەبێ نالی نەبێ ،
هەبێ ئەو کەسە بێ کە دیوانە کە ی نووسیوە تەو •

غەزەلی (٤٠)

نە چاپی ئیمەدا : ل ٢٧١ - ٢٧٦ . لە چاپی د. خەزەنداردا : ل ٧٥ - ٧٦)

هەنایێ کردووە پەنجەیی بە خۆناوی دلی زارم
نەمە زەنگی شەهادەت بێ کە کوشتەیی دەستی دلدارم

زەنگی : زاستە کە ی (زەنگە) یە • ئەگەر واش بێ کە دوکتور
نووسیویە ئەبێ (زەنگی) بێ واتە (زەنگ بێ) •

سەرپا هەر وەکو حەلقەیی زری پەرویزەنی خۆنم
بە نووکی تیری موژگانی زری دووزت بریندارم

پەرویزەنی : زاستە کە ی (پەرویزەیی) یە • زری دووزت : زاستە کە ی
(زری دووزت) •

غەزەلی (٤١)

(لە چاپی ئیمەدا : ل ٢٧٦ - ٢٨٠ . لە چاپی د. خەزەنداردا : ل ٧٦ - ٧٧)

هەر پەرچەم پیشانییە فیکری شەو و زۆژم
هەر گەردەن و زولفە ئەمەلی دوور و درێژم

پەرچەم : زاستە کە ی (پەرچەم) وە • لەوانەشە هەلە کە هەلە ی چاپ

• بێ

زەنگ و ئەسەر و شوژی لەعلی نەمە کینە
نەم ئەشکە کە بەم سووری یو سووری بە دەژێژم

نەمە کینە : مادەم شیعەرە کە کوردی یەو فارسی نییە دیارە (نەمە کینە) یە •

بێ سوننەتی تەقبیلی دەمت عاتیلە زۆژووم
بێ حەزەرەتی میحرابی برۆت عاتیلە نوژم

سونه تی : راسته که ی (نیه تی) یه • ژۆژوو به نیه ت نه هیتان
 دانامه زری ، نهك به نه کردنی سوننه تیک • عاتيله (ی دووه م) : راسته که ی
 (باتيله = باطيله) یه چونکه نویتز نه گه ر ژوکنیکی ناته واو بوو نه لین (باطيله)
 نالین (عاتيله) ، سه ره زای نه وه که دوو جار هیتانی وشه ی (عاتيله)
 هونه ره ندانه نی به •

غزهلی (۴۲)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۲۸۰ - ۲۸۲ . له چاپی د . خه زنده اردا : ل ۷۷)

وهك تورده یی پیچیده یی تو ساغ و شكهستم
 وهك نیرگسی نادیده یی تو خوش و نه خوشم

• شكهستم : راسته که ی (شكسته م) ه •

سه رخۆشی شهراپی له بی تو بووم و نهویستا
 قوربان ! سه ری تو خوش که نه ماوه سه ری خوشم

• نهویستا : نه بچ مه عنای (نهویستا) چی بن ؟ راسته که ی (نه میستا) یه •

غزهلی (۴۴)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۲۸۸ - ۲۹۲ . له چاپی د . خه زنده اردا : ل ۷۸)

• نه م غه زه له ش ، وهك غه زه لی (۳۵) له ده سنوو سه کانی به رده ستی ئیمه دا
 ته نها له یهك ده سنوو سدا هه بوو • دوکتۆریش کو تومت وهك ئیمه
 نووسیویه ته وه ، ته نها له به یتی چواره م دا نه بچ ، به عاده ته که ی خۆی
 (به سه رم) ی کردوو به (به سه رم) و له به یتی حه وته میشدا (دوم) ی به (دوّم)
 نووسیویه ته وه • بۆیه ئیمه بۆمان هه یه بلین دوکتۆر له ئیمه ی وه رگرتوووه و
 دانی پیا نانچ ، نه گینا با بفه رموی سه رچاوه که ی خۆیمان بو ده ست نیشان
 • بکا •

تیبی (ن)

غزلهلی (۱۵)

ه چاپی ئیمه‌دا : ل ۳۱۵ - ۳۱۷ . له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۷۹)

که تو قبیله‌ی ده‌مت سا بینه قوربان
له‌بو قوبله دلم مه‌شکینه قوربان

له‌بو قوبله : له نوسخه‌که‌ی (علی موقیل) دا نووسراوه : له‌بو
قوبله‌ی . دوکتور ماریش له‌وی وهرگر تووه و له‌خویه‌وه (ی) که‌ی لا
بردووه چونکه به‌بن مونا‌سه‌به‌تی زانیوه . راسته به‌م جوړه بن مونا‌سه‌به‌یه ،
به‌لام نه‌بوو نه‌وه‌ی بزانی‌یا‌یه که دیاره له ده‌سنووسه‌که‌ی به‌رده‌ستی علی
موقیل دا (له‌بو قوبل) بووه واته (له‌بو قوبله‌یه‌ک) و نه‌و به‌هله‌ی
خویندوووه‌ته‌وه .

نه‌گر دل غه‌یری حویی تو‌ی تیا بن
به‌ده‌ستی خو‌ت دلم ده‌ریینه قوربان

نه‌گر دل : له زوربه‌ی نوسخه‌کاندا (شه‌قی‌که) به‌و راستیش نه‌مه‌یه
چونکه نه‌گر (نه‌گر دل) بوایه (دلم) ی نیوه‌ی دووه‌می به‌یته‌که پتویست
نه‌نه‌بوو و نه‌بوو ضه‌میر بوایه له جیگایداو بووترایه (ده‌ری‌بینه) . جگه
له‌وه که (شه‌قی‌که) که معنایه‌کی زیاتریش نه‌دا به‌به‌یته‌که و جواتریشه .

فوتووری چاوه‌کانت نانوینی
به (نالی) فیتنه به‌س بنوینه قوربان

نانوینی : راسته‌که‌ی (نانوینی) به . ورده‌کاری‌یه‌که له‌وه‌دایه که دوو
فیعلی (نانوینی) و (بنوینه) به‌دیس‌ن وادیاره ریشه‌ی هه‌ردوکیان یه‌ک
معنای هه‌یه که‌چی معنایان جیاوازه . هه‌روا له طیباقی تیوان (نانوینی) و
(بنوینه) دایه . (نانوینی) لیره‌دا هیچ معنایه‌کی سوودبه‌خش ناگه‌یه‌نی .

غزهلی (۴۷)

(له چاپی نیمه‌دا : ل ۳۲۳ - ۳۲۶ . له چاپی د . خهزنه‌داردا : ل ۸۰ - ۸۱)

نهملی تعداد و موحاسیب نووسیان
خال بهك و زولفی دووان ، همر دوو سیان

تعدادو موحاسیب : هرچهند له زور نوسخه‌دا وایه ، به‌لام دیاره
هه‌له‌یه ، یا هر هیچ‌نه‌بین (تعدادی مه‌حاسین) جواتره‌و دوکتوری که له
جیهانی نالی‌دا کولابین ، نه‌بوو نه‌وی هه‌لبژاردایه . (موحاسیب) هرچهند
وشه‌یه‌کی عه‌ره‌بیبی زیزمانی‌یه ، به‌لام به‌زاراوه‌بیبی شتیکی نوی‌یه ، که‌چی
(تعدادی مه‌حاسین) له‌ته‌ده‌بدا زور باوه .

نهرم و زهرقی فیرقه‌بیبی سالووسیان
شاهیدی زووره‌ زمانی لووسیان

فیرقه‌بیبی : زاسته‌که‌ی (خه‌رقه‌بیبی) یه ، هرچهند له‌چهند نوسخه‌یه‌کیشدا
(فیرقه‌بیبی) یه ، چونکه (خه‌رقه‌ی سالووسی) هه‌یه‌ نه‌ك (فیرقه‌ی سالووسی) .
نه‌بوو دوکتوریش نه‌و نوسخه‌یه‌ه‌لبژیری که‌له‌باوی ناو‌ته‌دیانه‌وه
نزیکتره .

حاکمانی مه‌حکمه‌ی نامه‌سیاه
قمت‌نهماوه‌غیره‌ت و ناموسیان

مه‌حکمه‌ی نامه‌سیاه : زاسته‌که‌ی (مه‌حکمه‌نامه‌سیان) ه‌چ‌له‌زروی
مه‌عناوه‌و ، چ‌له‌زروی زاگرتنی جیناسی تیوان (نامه‌سیان) و
(ناموسیان) ه‌وه .

غزهلی (۴۸)

(له چاپی نیمه‌دا : ل ۳۲۶ - ۳۳۰ . له چاپی د . خهزنه‌داردا : ل ۸۱)

زه‌قیب و مودده‌عی فیتنه و عه‌لاقه‌ی چاوی جادووتن
له‌گوشه‌ی گووشواره‌ت نابیی هارووت و مارووتن

گوشوارت : به فارسی وایه • به کوردی یه‌که‌ی (گوشه‌وارت) •

چ قوتر و دائره و تاقی تینا تو تاقی نافی
نه‌ی و موترب ، مه‌ی و ساقی ، گول و بلب هموو جووتن

تاقی (ی یه‌که‌م) : ژاسته‌که‌ی (تاقی) یه •

وده نیو به‌زمی گولزاران و گولزاران نماغاشکه
هموو سه‌رخوش و مه‌ست و ژوژبه‌رست و عاشقی ژووتن

گولزاران (ی دووه‌م) : ژاسته‌که‌ی (گول زاران) •

گه‌لی شتیر و پلنگ و فه‌هد و باز و شاهینی شاهی
وه‌گو (نالی) به دل نه‌خچیری زاوی چاوی ناهووتن

گه‌لی : ژاسته‌که‌ی (گه‌لی) یه •

غزه‌لی (۴۹)

(له چاپی نيمدا : ل ۳۳۷ - ۳۴۰ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۸۲)

خه‌نده‌ی ده‌می مه‌خوبوبه‌که‌وا ژور نه‌مه‌کینن
به‌س خوشه‌نه‌گهر خو نه‌مه‌کی زه‌خم و برین

خه‌نده‌ی : ژاسته‌که‌ی (خه‌نده‌و) ه ، نه‌ک هه‌ر له‌به‌رئه‌وه که له هیچ‌کام
له نوسخه‌کانی به‌رده‌ستماندا نه‌نووسراوه (خه‌نده‌ی) ، به‌لکو له‌به‌رئه‌وه‌ش
که (نه‌مه‌کینن) جه‌مه‌و (خه‌نده‌ی) مو‌فرده ، به‌لام (خه‌نده‌و) و (ده‌می)
ئه‌بن به جه‌مع • نه‌مه‌کینن : ژاسته‌که‌ی (نه‌مه‌کینن) ه چونکه (نه‌مه‌ک) فارسی‌به‌و
به کوردی (نه‌مه‌ک) ه ، ئه‌لین فلان‌که‌س بی‌نه‌که • هه‌روه‌ها (نه‌مه‌کی) یش
هه‌له‌به‌و ژاسته‌که‌ی (نه‌مه‌کی) یه •

سیمین به‌ده‌ن و سه‌روو قه‌د و له‌نجه‌ته‌زه‌ژوون
کافر نیگه‌ه و زه‌شک له بوتخانه‌یی چینن

سه‌روو : ژاسته‌که‌ی (سه‌رو) • (سه‌روو) نیوه به‌یته‌که له‌نگ ئه‌کا •

تهذه ژوو : ژاسته که ی ، له فارسی بشدا ، (تهذه رو) ه • (تهذه ژوو) ، جگه
له هه له بی به که شی ، نیوه به یته که ش له نگ ئە کا •

دهندان گوهر و لهب شه کمر و پهنجه بلوورن
ناسک بدهن و مووکه مهر و سیم سورین

دهندان : به کوردی (دندان) ه • (دهندان) فارسی به •

زولفانی سیهه ماره به نازاری دلی زار
تاهه له یه سارن به جه فا گمه له یه مین

سیهه ماره : ژاسته که ی (سی بهه ماری) یه چونکه (زولفانی)
جه معوه (سیهه ماره) موفره دهو له پاشه وهش (یه سارن) و (یه مین)
نیشانه ی ئەوه ن که (سیهه ماره) هه له یه •

موژگانی سیهه مهسته وه کو چاوی (حمیهه)
غارهت که بگن دین و دهچن ژووح برفین

سیهه مهسته : ئەمیش هه له یه و ژاسته که ی (سیهه مهستن) ه چونکه
(موژگان) جه معوه • (ژووح) یش عه ره بی یه ، کوردی یه که ی (ژووح) ه •
(برفین) یش ئە بی به (برفین) بخوینرته وه •

غزهلی (۵۰)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۳۳۱ - ۳۳۳ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۸۲ - ۸۳)

تا نمشه نه چیتژی له له بی که وسهری ساقی
بی چاره چوزانی که هه موو مهستی زه قوومن

نه چیتژی : ژاسته که ی (نه چیتژن) ه چونکه مه رجعه ضمهیره که
(سهرسهری بازان) ه که جه معوه • ههروه ها (چوزانی) یش ژاسته که ی
(چوزانن) ه •

زولفت به نەسەب سەلسەلەیی زەفەمەت و شانە
مەن دەبەخەمە بەر بێن کە خەبەش زادەیی زوومن (۲)

زولفت : زاستە کە ی (زولفم) هەو بەیتە کە بە زوبانی یارەووە قسە ئەکا ،
ئەگینا کە ی کە سێکی لایی بە مافی ئەوێ هەبە و لە زولفی یار بکا ، سەرەزای
ئەوێش کە لە و حالدا سووکی ئەبێ بە یار • بەیتی دوایش هەر بە لگە ی
ئەمە یە ، بەلام دوکتۆر لە خۆیەووە وای بۆ چوووە کە (نالی) خۆیەتی قسە
ئەکا و دیارە نالی رش زولفی نی بە !

غەزەلی (۵۱)

(لە چاپی ئێمەدا : ل ۳۳۳ - ۳۳۷ . لە چاپی د. خەزەندەداردا : ل ۸۳ - ۸۴)

دلبەری عالی دەماغ ، هەم قەدەمی سەرووی باغ
بێتە نەزەرگە ی فەراغ ، دێبە ی جۆباری مەن

فەراغ : زاستە کە ی (قەراغ) ه • ئەو فاریزە یە شە ناوی • دوکتۆر
وای بۆ چوووە مادەم بەیتە کە چوار پارچە ی هاوسەنگە ، ئەبێ هەر
پارچە یەکیان مەعنا یە کێ تەواو بێ خەشێ !

حیکمەتی تۆ مۆلەهەمە ، هەم قەدەمەت مەرھەمە
مۆستەحەقی مەرھەمە ، سێنە ی ئەفکاری مەن

مۆستەحەقی : زاستە کە ی (مۆستەحەقی) یە بە نەگرتنی (قاف) ه کە ،
ئەگینا سەنگی بەیتە کە تێک ئەچێ •

شاهیدی عدل و سەفا ، مەعدەنی سیدق و وەفا
هاتوووە دەرمان بکا ، قەلبی برینداری مەن

نیوێ یە کە مێ بەیتە کە بە زاستی بەم جۆرە یە :

شاهیدی عدلە و وەفا ، مەعدەنی سیدقە و سەفا

(۲) جیتی خۆیەتی لێرەدا بێتیم کەوا (نالی) بە وشە ی (زوومن) مەبەستی
گە یانندی مەعنا ی (زۆم) یشو (زو) یش بوووە لە گەل (م) ی ضەمیری
مۆتە کە لێمدا .

چونکہ یہ کہم نالی قسہ لہ یار ئە کا ئەك لہ کہ سیکی لہوہ وپیش نہ ناسراو •
 دووہہ میس چونکہ (عەدل و وەفا) و (صیدق و صەفا) بە یە کہوہ باس ئە کرین
 ئەك بە پیچە وانەوہ •

غەزەلی (۵۲)

(لە چاپی ئیمەدا : ل ۳۴۰ - ۳۴۵ . لە چاپی د . خەزەنداردا : ل ۸۴ - ۸۵)

**تیرگس نیگەھ و ساقە سەمەن کورتە وەنەوشەن
 موو سونبول و زوومەت گۆل و ھەم لالە کولان**

ساقە سەمەن : زاستە کہی (ساق سەمەن) ، چونکہ جگە لہوہ کہ
 (ساق سەمەن) بۆخۆی وە صفیکی سەر بەخۆیہ ، ئە گەر (ساقە سەمەن) بوایە
 وای لێ ئەھاتەوہ : (تیرگس نیگەھو ، تیرگس ساقە سەمەن) و ئەبوو بە
 صیفە تیکی تر بۆ (تیرگس) ••

**سەحرا بە تەجەللا دەکنە وادی بی ئەیمەن
 قامەت شەجەر و مەزھەری ئنوار ی ئیلاھن**

تەجەللا : زاستە کہی (تەجەللی) یە • (تەجەللا) فیعلی ماضی یە ،
 (تەجەللی) مەصدەرہ •

غەزەلی (۵۳)

(لە چاپی ئیمەدا : ل ۳۴۹ - ۳۵۴ . لە چاپی د . خەزەنداردا : ل ۸۵ - ۸۶)

**زەقیب و موودەعی وەك پووش و پووشوون
 بسووتینن کہ وەك بەرقین لەبەر قین**

جۆری نووسینەوہی ئەم بەیتە یەکیکە لہ نیشانەکانی ئەوہ کہ دوکتۆر
 خەزەندار ، وەك خۆی مەبەستی نێرە شیعری نالی ھەر مەعنا یەك بێخسین ،
 مەبەستیشی نێرە خەلك بتوانن تیبگەن یا نہ ! ئەگینا (موودەعی) بۆ ئەبێ
 بە (موودەعی) ، یاخود ئەبێ فاعیلی (بسووتینن) کئی بێ و چۆن ئەو

ضه میری غائبه له گه ل (بهر قین) ی موته که لیلی مهغه لفر دا نه گونجی و که
زه قیب و مودده می وهک پووشو و پووشو و ابن و قسه که بیژته وه ، ئیتر
پیوه ندی نیوه بهیتی دووه هم به نیوه بهیتی به که مه وه چی نه بی ؟

غمزه لی (۵۴)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۳۴۵ - ۳۴۹ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۸۶)

له سه ر بهرگه و کللی باغی حوسنت
همزار گولچینی بن بهرگه و نهوا چین

نه گه ر نه م بهیته به م جوړه بی که دوکتور نووسیویه ته وه ، نه بی
مه به ست له (بهرگه و کللی باغی حوسن) چی بی و ، پیوه ندی نه م دوو شته
چی بی به یه که وه ؟ له ژاستیدا نه م بهیته به م جوړه یه :

له سه ر بهرگی گولتیکی باغی حوسنت
همزار ، گولچینی بن بهرگه و نهوا چین

ورده کاری به که ش له کوکر د نه وه ی (گولیک) و (هه زار) دایه .

بلا (نالی) به نه ربابی وه فا بین
همموو موحتاجی خالک و بیل و پاچین

بلا : هه رچه ند له زور نوسخه دا به م جوړه یه ، به لام ژاسته که ی (بلن) به .
بین : یش ژاسته که ی (بین) ه له مه صده ری (هاتن) ه وه .

تیبی (و)

غمزه لی (۵۵)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۳۶۷ - ۳۷۰ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۸۷)

هه ر چهنه که عومری خدر و جامی جهمت بوو
چونکه نه مهلت زوره چ عومریکی که مت بوو

خدر : له هه موو ده سنو سه کانی به رده ستی ئیمه دا (خضر) ه . لام وایه

له هه‌موو ده‌سنوو سی‌کدا هه‌ر وایێ . وادیاره دوکتۆر خه‌زنه‌داریش شوێن
 پێکه‌ی مامۆستا گیوی هه‌لگرتوووه که هه‌ر وشه‌یه‌کی عه‌ره‌یی له شیعری
 کوردیدا بدیایه ، به ئاره‌زووی خۆی ئه‌یگۆژی و ئه‌یکرد به کوردی .

**دۆنی چ بوو ده‌ندا به زمان لافی کهرامهت ؟
 ئه‌م‌زۆ نه‌ده‌مت بوو نه‌ده‌مت بوو نه‌ده‌مت بوو**

دۆنی (دۆینی) : ژاسته‌که‌ی (دۆینی)یه : چ‌بوو : ژاسته‌که‌ی ئه‌بێ به
 (و)ی کورت بێ ئه‌گینا به‌یته‌که‌ له‌نگ ئه‌بێ . زمان : سه‌یره ، دوکتۆر وشه
 کوردی‌یه‌کان ئه‌کا به فارسی گوایه ئه‌وانه له کوردی‌یه‌کان سه‌نگینترن ،
 که‌چی (زوبان)ی کوردی (یا فارسی) ئه‌کا به (زمان) که له به‌ره‌مه‌کانی
 کۆندا وشه‌یه‌کی کتیبی نی‌یه . نه‌ده‌مت بوو . . تاد : دوکتۆر مارف هه‌موو
 ئه‌مانه‌ی به یه‌ك وشه‌ داناوه ، که‌چی ژاسته‌که‌ی به‌م‌جۆره‌یه :

نه‌ده‌مت بوو ، نه‌ده‌مت بوو ، نه‌ده‌مت بوو

(ده‌م)ه‌کانیش هه‌ریه‌کی مه‌عنا‌یه‌کیان هه‌یه ، له‌کاتی‌کا که وشه‌ی (نه‌ده‌م)
 عه‌ره‌بی‌یه‌و به مه‌عنا‌ی په‌شیمانی‌یه .

غهمزه‌لی (٥٦)

(له چاپی ئێمه‌دا : ل ٣٧٠ - ٣٧٥ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ٨٨)

**تا سلێمانان نه‌بوونه سه‌دری ته‌ختی ناخه‌ره‌ت
 ئه‌حمه‌دی موختاری ئێمه‌ شاهی ته‌خت ئارا نه‌بوو**

سلێمانان : هه‌رچه‌ند (سوله‌یمان)ی عه‌ره‌بێ له سوله‌یمانانی ئه‌بێ به
 (سلێمان)و له ناوچه‌ی هه‌ولێریش ئه‌بێ به (سلێمان) . . به‌لام لێره‌دا هه‌له‌یه
 ده‌سکاری (سوله‌یمان) بکری بۆ ئه‌وه‌ی وشه‌ ئارایی‌یه‌که‌ی باس‌کردنی
 پێکه‌وه‌ی (سوله‌یمان)و (ئه‌حمه‌دی موختار)و پێوه‌ندی تێوان ناوی خه‌زه‌رتی
 سوله‌یمان و سوله‌یمان پاشای بابان نه‌فه‌وتی .

وهك قياسیكي له موسبەت بئ نه تیجەهی بیته جی
حمدو لیللا شهه كه عالی جا بوو خالی جا نه بوو

له : زاسته كه ی (كه) یه . بوو (ه به ته نهاكه) : ئەبوو به یهك (و) بنووسرایه
بوئوهوی نیوه به یته كه له نك نه بئ .

غمزەلی (۵۷)

(له چاپی ئیمەدا : ل ۳۷۵ - ۳۷۸ . له چاپی د . خەزەنداردا : ل ۸۹)

- ریقییهتی تهن ، ریقییهتی دل ، ریقییهتی گەردەن
مه خسووسی زه قیب بوو له منی خهسته زه قی بوو

ریقییهتی : زاسته كه ی (زه قیقییهتی) یا (زه قیقییهتی) یه . وشه ی
(ریقییهتی) له زمانی عه ره بیدا نی یه . ئەگەر مه به ست لئی مه عنای
به نده گی بئ ، ئەوه (ریق = رق) ه .

تا بئ نه کمئێ قول به ده می بادی سه باوه
نهمگوت كه شهوی بلبلی بئ چاره حه قی بوو

بئ نه كه نئ : زاسته كه ی (بئ نه كه نی) یه .

غمزەلی (۵۸)

(له چاپی ئیمەدا : ل ۳۸۴ - ۳۸۷ . له چاپی د . خەزەنداردا : ل ۸۹ - ۹۰)

شهوبویی سه ری سونبولی زولفت له سه ری دام
ئیبستهش سه ره گم مهسته له بهر نه شهیی شهوبو

شهوبویی : زاسته كه ی دوو وشه ی (شهو) و (بوئی) یه .

تیبی (ه)

غمزەلی (۶۱)

(له چاپی ئیمەدا : ل ۳۹۱ - ۳۹۴ . له چاپی د . خەزەنداردا : ل ۹۲)

ساقی به مه یی کوهنه له سه ر عاده تی نهوبه
بشکینه به یهك نهوبه دوو سه د ماته می تهوبه

نهوبه (ی یه کهم) : ژاسته که ی (نهو به) یه که (نهو) به معنا (نوئ) (بن و) (به) یش فیعلی ئه مر بن له مه صده ری (بوون) • دوو : ئه بن به یه ک (و) بنووسری ئه گینا نیوه به یته که له نگ ئه بن •

ساقی قهده حی گمردشی گمردوون ده شکینئ
باری که ده بن موخته قیدی گمردشی ئه و به

ده بن : ژاسته که ی (ده بن) یه واته (ده وهره) نه ک (بیویسته) •

ئهی نه فسی مه رای چ گرانباره ته کالیف
بو خه لقی ده کیشئ بزو همر زیش و جده و به

مه رایئ : ژاسته که ی (مورائی) یه • گرانباره : هرچه ند له چند
نوسخه یه کدا وایه و ئه کری به زور مه عنای بو دروست بکه بن و بلین واته
(باره که ت باریکی گرانه)، به لام نوسخه ی (گرانباری) که زوربه ی نوسخه کان
وایان نووسیوه ، جواترو زه ساتره • ده کیشئ : ژاسته که ی (ده کیشئ) یه •
بزو : ژاسته که ی (بزو) یه • زیش : ژاسته که ی (زیش) •

بوغزت له زه عیفان چی به قوربان وه کو قه مساب
به و غمز و بهز و زیشو ته ئهی حیزه قه له و به

بهزو : ژاسته که ی (بهزی) یه • حیزه : ژاسته که ی (هیزه) یه و
ورده کاری یه که ش له وه دایه چونکه هه م مه عنای (هیزه) ی زوئیش ئه گه یه نئ
که له گه ل تیکزای وینه کدا ئه گونجئ و هه م مه عنای (حیز) یش ئه به خشی •

ئه سپی نه فمست دیت و ده چئ گهرمه عینانی
ئهی مهستی زبازته هه له هوشیاری جله و به

هه له : ژاسته که ی (هه له) یه • (ریاضت هه له) واته : که سئ ته رویض و
ژام کردنی ئه سپی نه فسی پشت گوئ خستی •

وهک ماه و ستاره ت که نه بن شهوقی هه لاتن
سه رکرده ی زوژ ، زه هزهوی شه و ، زه هزه منی خه و به

نه بڼ : ژاسته که ی (بڼ) به . له هموو نورسخه کانی به رده ستي ټيمه دا
ته نها له يه کيکيانا نووسراوه (نه بڼ) و نه و هس هه له يه . مه عنای به يته که
ناشکرايه .

(نالی) مېبه عاجز که نهمه دهوره نه جمهوره
ساقی کهره مې ! يهک به يهک و نهوبه به نهوبه

کهره مې : ژاسته که ی (کهره مې) به . له چاپه که ی خورماندا به دريژی له
هه له يیې نه وه دواوین که وا بخوینرته وه (کهره مې) و زووی دم بکریته
ساقی .

غزله ی (۶۲)

(له چاپی ټيمه دا : ل ۳۹۸ - ۴۰۱ . له چاپی د . خنزنده داردا : ل ۹۲ - ۹۳)

خالی به ينی چاو و نه برۆت ټينتيخابی کاتبه
به معنی نوقته ی فهرقی ټينبولوقله ، ټينبولحاجيبه

جگه له وه که (ابن المقله) به پي زېرمانی عهره بی هه له يه و ناوی
نه و که سهش (ابن مقله) به و ، جگه له وهش که له هموو ټيکسته
ده سنووسه کانی به رده ستمانا نووسراوه (ابن مقله) و (ابن حاجب) ، لابردي
(و) ه که ی ټيوانيشيان مه عنای ټيکرای به يته که ئالوز نه کاو کاریکی وا نه کا
که س ټين نه گا نالی ويستوويه تی چی بلن . .

حازری نهمر و خيتابه دل نه گهر چی مونهي به
راجیعی تویه زه ميري من نه گهر چی غایبه

مونهي به : ژاسته که ی (مه نه يه به) به .

غزله ی (۶۳)

(له چاپی ټيمه دا : ل ۳۹۶ - ۳۹۸ . له چاپی د . خنزنده داردا : ل ۹۳ - ۹۴)

نه ی خهلوه تی مورایی ، نه ی زهنگ و خود نوهای
زهنگ زهردی عاشقی به ، نهک زهردی زوو شهقی به

مورایی : ژاسته‌که‌ی (مورائی) به • ئە‌ی ژەنگو : ژاسته‌که‌ی
 (بێ‌ژەنگی) به • خودنومی : ئە‌میش بو‌ هاوسەنگی (مورائی) ئە‌بێ
 (خودنومائی) بێ • زەردی ژوو : ژاسته‌که‌ی (زەرد ژوو) وه‌ له‌ گە‌ڵ (و) یکی
 عەمقدا له‌ دوا‌به‌وه •

غەزەلی (٦٤)

(له‌ چاپی ئێمه‌دا : ل ٤٠٦ - ٤١١ . له‌ چاپی د . خەزەنداردا : ل ٩٤)

بە‌یامت هاتو پێ‌ی گوت ژووی خەیاڵم ناردە دووی گە‌ی به
 ژەسوولم گە‌وته ژێ‌ گرتی هەنای وه‌ك ناگره سووره

نوسینه‌وه‌ی ئە‌م به‌یتە به‌مجۆره نیشانه‌ی ئە‌وه‌یه دوکتۆر خەزەندار
 هیچ خۆی بو‌ ژاست کردنه‌وه‌ی تێ‌کستی شیعره‌کان ماندوو نه‌کردوو • ئێمه
 ئە‌م به‌یتەمان به‌مجۆره نوسیوه‌ته‌وه :

بە‌یامت هاتو بە‌یگت ژۆی ، خەیاڵم ناردو نه‌یگه‌یی
 ژەسوولم گە‌وته ژێ‌ ، گرتی ، هێنای وه‌ك ناگره سووره

ئە‌نجای که‌ی (ژەسوول)ی کوردی مه‌عنا‌ی (رسول)ی به‌ مه‌عنا
 (فروستاده) ئە‌گه‌یه‌نێ ، وا دوکتۆر ئە‌م (ل)ی (ژەسوول)ه‌ی کردوو به‌ (ل)ی
 قە‌له‌و ؟

گوتم : ژاستی سه‌با هه‌سته ، گوتی : مه‌ش‌ره‌ب موخالیفیه
 گوتم : ناری ، گوتی : بایه ، گوتم : ئە‌وجی ، گوتی : دووره

ناری : ژاسته‌که‌ی (ناری) به • ئە‌وجی : ژاسته‌که‌ی (ئە‌وجی) به •

غەزەلی (٦٥)

(له‌ چاپی ئێمه‌دا : ل ٤١١ - ٤١٥ . له‌ چاپی د . خەزەنداردا : ل ٩٥)

زولف ئە‌گەر دووکه‌ته ، دووکه‌ل به‌ری گوتناری نی‌به
 سه‌روو ئە‌گەر قامه‌ته گە‌ی سه‌روی زه‌وان ناره‌وه‌ره

سەروو ئەگەر قامەتە : راستەكەى (سەروو گەر قامەتى) ، ئەگىنا
 قامەت) موطلق ئەبى كەچى ئىمە قسەمان لە قامەتى يارە . ناشوترى ئەى
 بۆچى لە نىوہ بەيتى پيشوودا (زولف) موطلق بوو و مەعنايش تىك نەچوو ،
 چونكە زولف ھەر ھىي يارە ، بەلام قامەت وا نى بە • ئەمە ھەموو سەرەزاي
 ھەلەى (سەروو) یش كە ھەموو جارى دوكتور وای ئەنوسى و ئەبوو بە
 (سەرو) بنووسىايە بە يەك (و) •

غەزەلى (٦٧)

(لە چاپى ئىمەدا : ل . ٤٥٠ - ٤٥٥ . لە چاپى د . خەزەنداردا : ل ٩٦ - ٩٧)

شىخىو سەر لىنگە دەستارى بە دەستارى بوزورگ
 زەندم و دەستارى كەللەى من دەفە نەك مىندەفە

دەستارى (ى دوو ھەم و سىھەم) : راستەكەى (دەستارى) يە بە مەعناى

مىزەر •

غەزەلى (٦٨)

(لە چاپى ئىمەدا : ل ٤٥٥ - ٤٥٨ . لە چاپى د . خەزەنداردا : ل ٩٧)

زەياحىن پەرچەم و لالە كولاھ و ياسەمەن توررە
 بنەفشە خالو ، نىترىس چاو و گولزار و سەمەن ساقە

گولزار : راستەكەى (گول زار) ھ واتە : دەم وەك گول • (گولزار)

باخچەيە • ئەگەر دوكتور خەزەندار شارەزاي زىنوسى كۆر بووايە
 نەئەكەوتە ئەم ھەلەوہ ، چونكە لەو زىنوسەدا جۆرەكانى لىكدانى وشە
 لىك جوئى كراونەتەوہ ! •

غەزەلى (٧١)

(لە چاپى ئىمەدا : ل ٤٦٤ - ٤٦٦ . لە چاپى د . خەزەنداردا : ل ٩٩)

شاھىنى دوو چاووت كە نىگا و مەيلى بەداتكە
 كىشانى بە قوللابى دلەوىزى بژانگە

دوو چاووت : ژاسته که ی (دو چاوت) ه نه گینا نیوه بهیته که له نگ نه بی .
 دلاویژ : وشه ی وا له کوردیدا نی به . له فارسی وەر گیراوه و (دلاویژ) ه واته
 دل پیدا هه لواسراو . نه گەر (دلاویژ) له کوردیدا بیج نه بی به مه عنای
 (دل فزی دان) بی وهک (بهرداویژ) که واته مه ودایه کی نه وه نده بهردیکی
 هاویژراوی بگاتی .

فهرمووته که بانگم که شهوی دیمه کنارت
 قوربان وهره شهو زوی نهوا وعهدهی بانگه

وهعهدهی : ژاسته که ی (وعهدهی) به نه گینا نیوه بهیته که له نگ نه بی .

غزهلی (۷۲)

(له چاپی ئیمهدا : ل ۶۶ - ۶۷ . له چاپی د. خهزنهداردا : ل ۱۰۰)

نه مه نهرزه مهزعهی عمهله و گولخهنی نه مهمل
 ههندی بووه به مسجید و بهعزی به مهزبهله

مهزعهی : ژاسته که ی (مهزعهی) ه . گولخهنی : ژاسته که ی
 (گولخهنی) به . ههندی : ژاسته که ی (ههندی) به واته هیندیکی . بهعزی :
 ژاسته که ی (بهعزی) به .

دائیم له دووته می گملی ژن و نیر گملی پیاو
 بهم زشمهوه له پیشهوه بووگی به سه رنگهله

ژنو : ژاسته که ی (ژن) ه نه گینا سهنگی نیوه بهیته که تیک نه چی .
 بووگی : هه رچه ند له ههندی ناوچهی کوردستانا له جیاتیی (بوویی)
 وانه لین ، به لام له هیچ کام له نوسخه ده سنووسه کانی بهردهستی ئیمهدا
 بهم جووره نه نووسرا بوو . زیی تی نه چوو نوسخه ی (عز) که مه لاه تاحی
 کاگرده لی نووسیویه ته وه وا بوایه ، چونکه له شه میران نووسیویه ته وه و
 شه میرانی رش وا قسه نه کهن ، که چی نه ویش وای نه نووسیوه . ژاسته که ی
 هه ره لی موقبيله هم دیالیکتی سنه یه ی خستوه ته ناو دیوانه که وه .

دوینا محهلی کھون و فمسادیکه خیره دوون
مهلوومه چمند موحهییهله ، چ عهیاره چمند دهله

خیره دوون : ههرچند له دوو سچ نوسخه دا بهم چوره نو سراوه ،
به لام له راست ناچن چونکه هیچ مهعنایهك نابهخشین . زوربهی نوسخه کانی تر
(حیز و دوون) یان (حیزه بوون) یان نووسیوه . ئەگەر واش بوایه که
دوکتور نووسیویه ئەبوو (خیره ، دوون) ی بنووسیایه . موحهییهله : هیچ
مهعنایهك نابهخشین . دیاره ئەسله که ی (محله) بووه واته (حهرام حهلال کهر) و
دوکتور وا به ههله خویندوو یه تیهوه . بهم پێیه که (محله = موحیلله) کرا به
(موحهییهله) ، (چ) ی (چ عهیاره) ییش زیاد ئەبێو سهنگی نیوه بهیته که
تیک ئەدا .

غمهزلی (٧٤)

(له چاپی نهمه دا : ل ٤٧٤ - ٤٧٧ . له چاپی د . خهزنه داردا : ل ١٠١ - ١٠٢)

سۆفی که گرانباره ، بێ مهغز و سهبوکباره
سووف پۆشی غهمی باره ، ئەو باری له کن پهشمه

سووف پۆشی : راسته که ی (سووف پۆشی) یه . ئەو باری : راسته که ی
(ئەو باری) یه که جهمی (وه بهر) ه واته (کورک) .

دیوانه که شهینا بێ ، تووکی سهری سهودا بێ
قمت هیچی له سهرا نایب ، دهستازی له کن پهشمه

دهستازی : راسته که ی (دهستاری) یه . (دهستاز) ساوه رو شتی وای
پێ ئەهاژن ، لیره شدا باس باسی میزه ره ی وهك لنگه دهستازی سهری
سۆفی به .

چمند واسیعه ئەم زهینه ، ئەفلاکی تیدا زهینه
ئەجیالی له لا عهینه ، ئەدواری له کن پهشمه

ئەجیالی : راسته که ی (ئەجیالی) ی جهمی (جه بهل) ه . (عهینه) ییش

نیشانه‌ی ئه‌وه‌یه‌و هه‌ردوو وشه‌که ئیشاره‌تن بۆ ئایه‌تی (وتكون الجبال
كالعهن المنفوش) • (ئه‌جیالی) لیره‌دا هیچ مه‌عنایه‌ك نابه‌خشی •

(نالی) که قه‌ده‌ج نۆشه ، مه‌ستانه‌وو سه‌رخۆشه
خامۆش و نه‌مه‌د پۆشه ، ئه‌سعارى له کن به‌شمه

نه‌مه‌د : نازانم بۆ (نه‌مه‌د) ی کوردی بکری بۆ (نه‌مه‌د) ی فارسی ؟
دوکتۆر (نه‌ك) ی به‌ کورد ژه‌وا نه‌ینی ، وا (نه‌مه‌د) یشی لێ ئه‌سینیه‌وه !
ئه‌سعارى : سه‌یر ئه‌وه‌یه‌ دوکتۆر له‌ په‌راویزه‌وه نوسخه‌یه‌کی تری ئه‌م
به‌یته‌ی نووسیوه‌ته‌وه له‌وا نووسیویه (ئه‌سعارى ••) • له‌مه‌وه‌ وا ده‌رئه‌که‌وتی
که‌وا نوسخه‌ی (ئه‌سعارى) ی لا ژاسته‌ره : به‌لام نه‌یوتوووه نالی باسی
ئه‌سعارو نرخى کام دووکانو بازار ئه‌کاو پێوه‌ندی (ئه‌سعار) به‌م شوینه‌وه
چیره ؟

غزله‌لی (٧٥)

(له‌ چاپی ئیمه‌دا : ل ٤٧٧ - ٤٨٢ . له‌ چاپی د . خه‌زنه‌داردا . ل ١٠٢)

بای له‌ ته‌ره‌ف قیبه‌مه‌وه‌ دیت وه‌زانه
یا عه‌تری هه‌ناسه‌ی ده‌می غونچه‌ی له‌ره‌زانه

دیت : ژاسته‌که‌ی (دیت‌و) وه‌و سه‌نگی نیوه به‌یته‌که‌ش وای ئه‌وی •
عه‌تری یا بۆنی (که دوکتۆر له‌ په‌راویزه‌دا نووسیوه) : ژاسته‌که‌ی (بۆی) به‌و
جیناسه‌که‌ش وای پێوست ئه‌کا •

تیزاوی سریشکم وه‌کو ئه‌کسیری سوه‌یله
زۆخساره‌یی زه‌ردم وه‌کو ئه‌موراقی خه‌زانه

سریشك : وه‌ك چه‌ند جاری تریش وتوو مانه ، هه‌رچه‌ند له‌ فارسیدا وایه
که دوکتۆر خه‌زنه‌دار نووسیویه ، به‌لام له‌ کوردیدا (سروشك) ه • ئه‌کسیر :
ژاسته‌که‌ی (ئیکسیر) ه •

غزلی (۷۶)

(له چاپی ئیمه‌دا : ل ۵۲۰ - ۵۲۱ . له چاپی د. خزنه‌داردا : ل ۱۰۳)

له سایه‌ی هیمه‌تی شه‌خسی بلند ناسوده‌یه شاری
به‌لئی خیتته‌ی سلیمانی سه‌وادی زیلی گودروونه

هه‌رچه‌ند نیوه‌ی یه‌که‌می ئەم به‌یته له ده‌سخه‌ته‌کانی به‌رده‌ستی ئیمه‌دا
به‌م‌جۆره‌ بووه : «له سایه‌ی شه‌خصیکی هیمه‌ت بلند .. تاد» و ئەوجۆره‌ش
که دوکتۆر مارف وه‌ری گرتووه ، زۆر له‌جی خۆیه‌تی ئە‌گه‌ر بتوانین
(گودروون) به (پیره‌مه‌گروون) مه‌عنا لێ‌بده‌ینه‌وه ، به‌لام ئە‌وه‌ش هه‌یه که
ئە‌بوو (شاری) ی به (شاری) بنووسی‌بایه چونکه ماده‌م ئە‌و (شه‌خسی
بلندی) وت که وائه‌گه‌یه‌نج که‌سیکی دیاری یه ، ئە‌بوو (شار) ه‌که‌شی هه‌ر
به‌شاریکی دیاری دانایه واته شاری که هه‌ی ئە‌و شه‌خسه‌یه .

ئە‌نجا ئە‌مه شایانی لێ‌وردبوونه‌وه‌یه که دوکتۆر چۆن ناوی شاره‌که‌ی
به (سلیمانی) نووسیوه نه‌ک به (سوله‌یمانی) که هه‌ردوو له زینووسی کۆندا
وه‌ک یه‌ک نووسراون . ئیمه به‌ش به‌حالی خۆمان (سوله‌یمانی) مان نووسی
چونکه پێشتر (سوله‌یمانی) له (سلیمانی) باوتر بووه و شیخ زه‌زای
تاله‌بانی‌ش له شیعری بیره‌وه‌ری یه‌کانیدا وتوویه : «له بیرم دئی سوله‌یمانی که
دارولولکی بابان بوو ..» چونکه ئە‌گه‌ر بلێین وتوویه : « له بیرم دئی
سلیمانی .. تاد » ئە‌وا وه‌ستاتیک له شیعره‌که‌یدا په‌یدا ئە‌بێ که ئە‌وه‌ش له
شیعری شیخ زه‌زا ناوه‌شیتته‌وه .

وه‌ره سه‌یری خیابانی به‌یازی ده‌فته‌ری (نالی)
که سه‌ف سه‌ف مه‌سه‌رمی به‌رحه‌سته‌زیزی سه‌روی مه‌وزوونه

خیابانی به‌یازی : دیاره هه‌موو نوسخه ده‌سنوسه‌کان نووسیویانه
(خیابان بیاض) که ئە‌گه‌ر گوئێ نه‌دینه واتا هه‌ردوکیان بۆ ئە‌وه ده‌سته‌ده‌ن
ئاخریان (واوی عه‌طف) یا (یی ئیضاغه) بێ . به‌لام ئە‌وه‌ی لیره‌دا زینگای

زاستمان پيشان ٺهڻدا زائيني مهعناي بهيته ڪهيه . مه بهست له (خيابان) هيٺله
سپي به ڪاني ٿيون ڏيڙه ڪانه به ٺاسويي . مه بهستيش له (بهياض) به شه
نه نووسراوه ڪاني چواردهوري بهيته ڪانو هيٺله ستووني به ڪهي ٿيون دوو
نيوه ڏيڙه ڪانه . (سهرو) ه ڪانيس نيو ڏيڙه بهيته به زهش نووسراوه ڪانن .
کهواته (خياباني بهيازي) هه له يه و زاسته ڪهي (خيابان و بهياض) يه .
(زيزي) يش هه له يه چونڪه مه بهست (زيز) ي نيوه بهيته ڪانه که وه ڪ سهرو
وان ، جگه له وه که (زيزي) به مهعنا (حورمهت) نه بو ٺه م شوينه دهس ٺهڻدا و
نه له زماني ڪونيشماندا بووه .

غزه لي (٧٧)

(له چاپي ٿيمهڻدا : ل ٥٢٤ - ٥٢٨ . له چاپي د . خهزنه داردا ١٠٣ - ١٠٤)

تلهعتي ٺاهيتي جان مهزهري ٺيعجاز و بهيان لهبي دورج و دههمني سرر و گهلامي عملنه

ٺيعجازو بهيان : زاسته ڪهي (ٺيعجازي بهيان) ه چونڪه (بهيان) ه ڪهي
(موعجيز) ه و (بهيان) و (ٺيعجاز) ٿيرهڻا دوو شتي جياواز نين . سرر : ٺه بوو
بينوسي ياه (سيڙڙ) چونڪه وشه که عه ره بي به و نه بوه به ڪوردي و (ز) ڪه شي
(ز) ي قورسه . دو ڪٽور هه موو جاري که دوو (ر) ي گيراو يه ڪ ٺه گرن ،
ٺيشاره ته ڪه يان له سر هه ٺه گري .

وه ڪو ٿول ٺاهشي خه مليوه به بهرتي چهمني قامه تي نار بهره ، نار وهره ، نار وهنه

نار بهر : ٺه گهر و ايش بي که دو ڪٽور نووسيويه ، هيشتا دوو وشه
نريه . ههروهه (نار وهه) يش . (نار وهن) يش يه ڪ وشه يه و زاسته ڪهي
(نار وهن) ه .

زهوشمني ديدنه به ٺينسانه که موڙدهي قهدهمت زهوشمني ديدهي غهه ديدهي به يتولحه زهنه

زهوشه نی : من نازانم دوکتور مارف بو وا سووره له سه ره نه وه که ههر
وشه یه کی له کوردی و فارسیدا له یه کچوی دی ، بیخاته سه ره فارسی به که !
کورد خوی که (زۆشنی) ی هه بی پیویستی (نالی) به (زهوشه نی) ی فارسی
چی به !

دلی (نالی) که ئه نیسی قهره داغه ئیسته ش
داغی سه ره چاوه وو دیتوانه بی دار و ده ونه

ئیسته ش : له هه یچ کام له نوسخه ده سنو سه کانی به رده ستی ئیمه دا وا
نی به • یا (ئیسته ش) ه یا (ئیستایش) یا (ئیستا) • ئه مه بو دیاری کردنی
چۆنه تیی گۆزانی (یش) ی عطف له دیالیکتی سلیمانیدا به (ش) ه که ی
ئیستا ، شتیکی به بایه خه • نازانم دوکتور مه عرووف چۆن ئه مه ی زه چاو
نه کردوو ه چۆن (یش) ی له خۆیه وه کردوو به (ش) ؟

غمزه لی (۷۸)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۵۲۸ - ۵۳۰ . له چاپی د. خه زنه داردا : ل ۱۰۴)

جیگای که نه زه رگا بی ، شمش جانیبی ده ریا بی
ئهی مه ردمی سه یرانی ، له م خیتته به ههر چاوه

جیگای که : ئیمه ئه م غه زه له مان ته نها له یه ک ده سنو وسدا له به رده ستدا
بوو ، له ویدا نوو سرا بوو (جیگای بی) • دیار شه ئه مه راسته ، نه ک ههر له بهر
سه نگی به یته که و زه ساییی و اتا که ی ، به لکو له بهر ئه وه ش که دیار نی به
(ی) ی (جیگای) بو کو ئی ئه گه زیته وه •

غمزه لی (۷۹)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۵۳۲ - ۵۳۸ . له چاپی د. خه زنه داردا : ل ۱۰۴ - ۱۰۵)

ههر جۆگه وو جۆباری که وا سوور و سویر بی
جی جۆششی گرانی منه خۆن نه زژاوه

جۆباری : ده بوو دوکتور نوسخه‌ی (جیگیکی) هه‌لبژاردایه‌یه‌که‌م
 له‌به‌رئه‌وه‌که (جۆبار)یش هه‌ر جۆگه‌یه‌و زیاده‌یه‌کی تیا نی‌یه ، به‌لام (جیگه)
 (جۆگه) نی‌یه . دووه‌م له‌به‌رئه‌وه‌که (سوور) ئه‌گه‌زۆتته‌وه‌بو (جۆگه)و
 (سویر) ئه‌گه‌زۆتته‌وه‌بو (جیگه) . سیه‌م له‌به‌رئه‌وه‌که کۆکردنه‌وه‌ی
 (جۆگه)و (جیگه) وشه‌ئارایی‌یه‌کی جوانی لێ پیک‌دیی . سویر : نازانم بۆچی
 دوکتور ئه‌م وشه‌یه‌ی به‌زۆتته‌وه‌که‌ی خۆی نه‌نووسیوه‌که ده‌کاته (سوور)
 وه‌ک (خوین) که به (خۆن)ی ئه‌نووسی ! خۆن نه‌زۆاوه : له‌هیچ‌کام له
 ده‌سنووسه‌کانی به‌رده‌ستی ئیمه‌دا ئه‌م تیکسته به‌م‌جۆره نی‌یه، به‌لام ئه‌م‌یش
 ده‌ست‌ئه‌دا . ئه‌وه‌ی لێره‌دا شایانی لێ‌دوانه ئه‌وه‌ته دوکتور له‌په‌راوێزی
 ئه‌م به‌ینه‌دا ئه‌و تیکسته‌شی نووسیوه‌که ئه‌لێ « خوی نه‌زۆاوه » ، به‌لام
 هیچ باسی ئه‌وه‌ی نه‌کردوه‌که ئه‌م « خوی نه‌زۆاوه »یه بو « خوینه
 زۆاوه»یش ئه‌گونجی که واتایه‌کی زۆر وردی هه‌یه‌و ئیمه ئه‌و تیکسته‌مان
 هه‌ر له‌به‌ر مه‌عنا ورده‌که‌ی هه‌لبژاردوه .

غهمزلی (٨٠)

(له‌چایی ئیمه‌دا : ل ٥٣٠ - ٥٣٢ . له‌چایی د. خه‌زنه‌داردا : ل ١٠٥ - ١٠٦)

یا دووکه‌لی جه‌سته‌ی منه به‌و شه‌مه‌ه سوئاوه
 یا هه‌وری سیا تاره که مانع له‌هه‌تاوه

سیا تاره : ئه‌بوو دوکتور هه‌ر به‌زۆرکردنی ئه‌و وشانه‌دا که دواایی
 هه‌موویان (١٠٠او)ه‌بیزانیایه‌که (سیا تاوه)یه نه‌ک (سیا تاره) .

دل تینووه سووتاوه به‌بێ تاقت و تاوه
 زۆیکه‌م به‌سه‌ر ئاوه که ده‌چم زۆیم به‌سراوه

به‌سه‌ر ئاوه : زاسته‌که‌ی (به‌سه‌راوه)یه .

ئهو شه‌ربه‌ته ، ئهو جامه شه‌ربه‌له‌بی ناوه
 بۆ (نالی)یه ناخیر که خودا بۆ ئه‌وی داوه

ئاخیر : بۆ (ئاخیر) ؟ ئەى (ئاخر) ه به خۆمالى بووه كهى خۆمان كه و ته
كوئى ؟

غمزەلى (۸۱)

(له چاپى نيمه دا : ل ۵۳۸ - ۵۴۳ . له چاپى د . خهزنه داردا : ل ۱۰۶ - ۱۰۷)

ئەژدەهەى زولفت له دەورى گەنجى حوسنت حارسه
حلقه حلقه چين به چين سەر تا به خواری گرتوو

زولفت ؛ حوسنت : زاسته كهى (زولفى) و (حوسنى) به چونكه له
تیکزای غهزه له كه دا باس له (ناديار) يكه . نووسینی (زولفت) به (لامى
سووك) كه وائه گه به نى وشه كه فارسى به له بهر ئەوه كه به كوردى (زولف) ه ،
نمونه به كى تری ئەوه به كه چۆن دوكتور خهزنه دار ئەيهوئى ديوانى نالى پز
كا له وشهى ييگانه و دان به وشهى خۆمالى خۆماندا نانى .

لهلى شهككه ر باری تو تیراوى ، شهككه ر باری به
لبوى ميخنت باری من بى ناوه باری گرتوو

دانانى فاریزه به كه له تیروان (تیراوى) و (شهككه ر باری به) دا نیشانهى
ئەوه به كه دوكتور مهعناى به يته كهى نه زانیوه ، ئەگینا ئەو فاریزه به ئەوئى
چيگای نیه و سەر له خوينده وار ئەشيوئى . دوكتور تیکسته زاسته كهى
ئەم به يته به شایانى پيش خستن نه زانیوه و له پهراويزدا نووسيو به ته وه .

بى موحابا ناو ده زبۆئى گهه به فهور و گهه به دهور
چاوى من مودده يكه شيوهى نابشارى گرتوو

مودده يكه : زاسته كهى (مودد يكه) به كه واته (مودده ييکه) .

پز جهفایه بى وهفایه زوود جهنگه و دپیر سولج
سهد دريغ و حهيفه تبعى زووزگارى گرتوو

بۆ (زووزگارى) فارسى بى و (زۆزگار) ی كوردى نه بى ؟ ئەى كه واته
دوكتور (دريغ) ی بۆ نه كرد به (دريغ) ؟

شهر به تی عونابی لیو و شه ککهری بادامی چاو
سه روی فهددت ژاسته ، نه نوعی سیماری گرتووه

ژاستی نیوه به یتی یه کهم بهم جۆره یه :

شهر به تی عونابی لیوی شه ککهری ، بادامی چاو

چونکه لیوه که ژهنگی وهك (عوناب) سوورمه تفی وهك شه کرهو ،
چاوه وهك بادام وایه . وه صف کردنی چاوی وهك بادامی یار به شه کر له
هیچ که سه وه نه بیستراوه و به لگه یه کیش بو شوبهاندنی وا نیسه . نازانم
دوکتور له کوئی هیناوه ! فاریزه که ی پاش (ژاسته) یش هه له یه .

(نالی) وا دائیم که ممشغوولی فیغان و ناله یه
باعیسی هیجرانی یاره دل شهراری گرتووه

فیغان : له فارسیدا (فهغان) و له کوردیدا (فوغان) ه ، به لام هه ندی
دیالیکتی ناو خویش هیه نه لین (فیغان) . به ژینووسی کونیش
هه مووی هه ر به (فغان) نو سراوه . ئیتر نازانم دوکتور خه زنه دار بو لیره دا
(فیغان) ی پی باشر بووه ! ..

غزه لی (۸۳)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۵۴۸ - ۵۵۶ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۱۰۸ - ۱۱۰)

گولزاری وا که ههرچی ده میکی بوو پیتکه می
غونچه گوشا که یه معنی گریی دل گرایه وه

گولزاری وا : ژاسته که ی (گول زاری وا) یه واته : گول ده می
کرایه وه . دوکتور وای زانیوه که معنای (گولزاریکی له وچه شنه) یه .
غونچه : هه رچه ند له زور به ی نوسخه کانی به رده ستی ئیمه شدا وا
نووسراوه ، به لام چ له بهر ژاگرتنی سهنگی نیوه به یته که و چ له بهر ژه سایبی
واتاش دیاره نوسخه ی (غونچه ی) ژاسته . (گوشا) یش هه روا هه له یه و
ژاسته که ی (گه شا) یه که فیعلی مه صده ری (گه شانه وه) یه .

فهلجی که همر له فمرقی بهشمر تا ره گئی شه جهر
ووشکی به غهیری سوئی و عاسی نه مایهوه

سوئی و : ئه بئ بنووسری (سوئی بو) ، ئه گینا نیوه به یته که له نگ
ئه بئ . عاسی : هه له یه ، راسته که ی (عاسای) یه واته : عاسا که ی سوئی به که .

لهم فهیزی نووره همر چی که وا ناره مردووه
بهم نه فخی سووزه همر چی که خاکه ژیا بهوه

سووزه : راسته که ی (سووره) یه که ئه ویش (صور) ی عه ره بی به و ،
(ر) که ی قه له و نی به .

دایه ی زه مین که حامیلی ئه بنایی مه حشه ره
همر توخمیکی تیا که ئه مانه ت بوو دایه وه

توخمیکی : زور به ی نوسخه کانی به رده سستی ئیمه (توویکی) یان
نووسیوه . به لام دوکتور به عاده ته که ی خوی که پشت گوئی خستنی وشه ی
کوردی و هه لاویردنی وشه ی فارسی به به سه ریدا ، (توخمیکی) ی
هه لپژاردووه . بوو : یش ئه بئ له بهر زاگرتنی سه نگی نیوه به یته که به یه ک
(و) بنووسری .

(نالی) به داوه شیعی ده قیقی خه یالی شیعر
بو ئه و گه سه که شاعیره سهد داوی نایه وه

شیعی : هه له یه و راسته که ی (شه عری) یه به مه عنای (مووی) .
چونکه (داو) ی یه که میش به مه عنای (تال) هه و ، هه نره که ش له م مه عنای ناسکه و
له و جیناسه ی تیوان هه ردوو (داو) و (شه عر) و (شیعر) دایه . به لام دوکتور
هه رچه ند تیکسته راسته که شی له په راویردا نووسیوه ته وه ، دیاره ، به لای
ئهم ورده کاری یه دا نه ژۆیشتوووه ، ئه گینا ئه یزانی تیکستی راست ته نها
تیکستی په راویرده که یه تی و ، مه عنای (داو) یشی به (تال) لئ ئه دایه وه له
فه ره نکه که یدا . ئه و که سه : یش راسته که ی (ئه و که سه ی) یه .

غزهلی (۸۴)

(له چاپی ئیمه‌دا : ل ۵۶۵ - ۵۷۰ . له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۱۱۰ - ۱۱۱)

موحه‌ققه‌ق مه‌شره‌بی (نالی) له شیعرا همروه‌کوو خاکی
خه‌یالی کردووه به‌یتی سه‌راپا زولفی دوو تابه

کردووه : له هیچ‌کام له نوسخه‌کانی به‌رده‌ستی ئیمه‌دا وا نیه . یا
(کوردی‌یه) یه یا (کردیه) که ئه‌ویش بۆ (کوردی‌یه) ده‌سته‌دا . (کردووه)
هیچ مه‌عنایه‌ک نابه‌خشنی ، که‌چی به‌داخه‌وه دوکتور شویتیکی له په‌راویز
شایاتری به (کوردی‌یه) زه‌وا نه‌ینیوه .

غزهلی (۸۵)

(له چاپی ئیمه‌دا : ل ۵۶۳ - ۵۶۵ . له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۱۱۱)

سه‌رمایه‌بی سه‌ودا که ده‌لین زولفی دوو تابه
هر پیچیش و تاییکی سهد ئاشووبی تابه

دوو : لیره‌دا ئه‌بن به‌یه‌ک (و) بنووسری ئه‌گینا سه‌نگی نیوه به‌یته‌که
تیک‌ئه‌چین . پیچیش و : راسته‌که‌ی ، ته‌نانه‌ت له فارسی‌به‌که‌شیدا ،
(پیچش) ه ، به‌ئیزافه‌کردنیشه نه‌ک به‌عطف‌کرانه‌سه‌ر .

خاکی ده‌رکته‌ت مه‌سکه‌نی سهد ساله‌مه‌ه‌شایه‌د
جاری له ده‌می تو‌بی‌بیم سه‌گه‌ به‌وه‌فایه

ده‌رکته‌ت : ئه‌گه‌ر هه‌له‌ی چاپ نه‌بن ، ئه‌بن (ده‌ره‌کته‌ت) بنی ، ئه‌گینا
سه‌نگی نیوه به‌یته‌که تیک‌ئه‌چین .

غزهلی (۸۷)

(له چاپی ئیمه‌دا : ل ۵۵۶ - ۵۶۱ . له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۱۱۲ - ۱۱۳)

سه‌ری زولفت که رسته‌ی عومری خدیری نیوه هه‌ودایه
ج هه‌ودایتکه هه‌ر حه‌لقه‌ی دوو سهد زنجیری سه‌ودایه

خدری : مادهم ده خزنه دار ئەم نوسخه یه هی هه لێژاردوو ، ئەبوو
نیوه (نیوه) بنووسی و فاریزه یه كه له دوا یه وه دابنێ . دوکتۆر لێره شدا
دیسانه وه (زولف) ی به (زولف) و (هه لقه) ی به (هه لقه) نووسیوه ته وه .

برۆت تیغیكه و هه سمه ی سه یقه لی مه سلوول و هووکاره
که عیشوه ی جهوه ره زه مز و ئیشاره ی ناو و مه ودایه

وه سمه : ئەمه تیگسته فارسی یه که ی وشه که یه . کوردی یه که ی
(و سمه) یه .

له سایه ی کوفری زولفت دل فهنا فیننووری ئیمانه
مه لێن زولممت خه رابه و مه سلێ په روانه له شه ودایه

له ئەده بی کوردیدا (خه راب) هه یه به مه عنا سه رخۆش . ئەوه ی لێره دا
مه به سته ، (خه راب) ی به رابه ری (باش) ه .

غزه لی (٨٨)

(له چاپی ئیمه دا : ل ٥٧١ - ٥٧٢ . له چاپی د. خزنه داردا : ل ١١٣)

خه تتی سه بزێ له که ناری له بی ، (نالی) هه ر وه
خدری زینه له سه ری چاهه زولاتیکی هه یه

خه تتی : ژاسته که ی (خه تی) یه بو ژاگر تتی سه نگی نیوه به یته که . له
سه ری چاهه : ژاسته که ی (له سه ر چاهه) یه و زه نه یه کی توند ئەدری به
(دی) (خدر) بو ئەوه ی نیوه به یته که له نگ نه بی . کورد ئەلێن له سه ر کانی
بووم ، نالین : له سه ری کانی بووم .

غزه لی (٨٩)

(له چاپی ئیمه دا : ل ٥٧٢ - ٥٧٨ . له چاپی د. خزنه داردا : ل ١١٤ - ١١٥)

چاوی من ده مه دم ده ژێژی ناوی ساف و خوونی گه ش
دا بلێن ده ربایی عوممان دورر و مه رجانی هه یه

دهمدهم : دوو وشه‌یه و ژاسته‌که‌ی به‌م‌چۆره‌ ئه‌نووسری : دهم دهم •
 دا بلین دهریایی عومان : ژاسته‌که‌ی به‌م‌چۆره‌یه (دا بلین دهریای عومانه) ،
 چونکه‌ که‌س گومانی له‌وه‌دا نی‌یه‌ که‌ دهریای عومان دوزۆ مه‌رجانی هه‌یه ،
 ئه‌وه‌ مه‌به‌سته‌ که‌ چاوی نالی بشوبه‌یتزی به‌ دهریای عومان •

**لیو و سینت هه‌ردووین بۆ من به‌ده‌رخه‌ دا بلیم
 له‌علی زوممانی هه‌یه‌ یا له‌عل و زوممانی هه‌یه‌**

لیو و سینت هه‌ردووین بۆ من به‌ده‌رخه‌ : ژاسته‌که‌ی ئه‌و تیکسته‌یه
 که‌ ئیمه‌ نووسیمان‌ه‌ته‌وه‌ که‌ ئه‌لین : هه‌ر له‌بت یا سینشت هه‌ردوو به‌ده‌رخه‌،
 چونکه‌ ته‌ن‌ها به‌م‌چۆره‌ له‌گه‌ڵ نی‌وه‌ به‌یتی دوو‌هه‌مدا ئه‌گونجی • دوکتۆر
 (هه‌ردوو) ه‌که‌شی به‌هه‌له‌ به‌ دوو (و) نووسیوه‌ ، چونکه‌ به‌پیتی ئه‌و تیکسته‌ی
 ئه‌و ئه‌بی (و) ه‌که‌ کورت بی •

**دل موشه‌به‌ک بوو له‌بهر نیشان و نیشانی موژه‌ت
 حه‌یفه‌ قوربان ئاخر ئه‌م نیشانه‌ نیشانی هه‌یه‌**

هه‌رچه‌ند دوکتۆر نه‌یتوانیوه‌ تیکستی ژاستی ئه‌م به‌یته‌ له‌ناو
 تیکسته‌کاندا دیاری بکا ، من هه‌چی له‌سه‌ر ناووسم چونکه‌ به‌ژاستی
 نوسخه‌کان ئالۆزن ، به‌لام بریا لیره‌شدا ، وه‌ک له‌ گه‌لین شوینی‌تردا
 وای کردوو ، که‌لکی له‌ لیکۆلینه‌وه‌که‌ی ئیمه‌ وه‌ر‌بگرتایه‌و خۆی به‌
 تیگه‌یشتی ئه‌و مه‌عنا ورده‌ی بۆچوونه‌که‌ی ئیمه‌وه‌ ماندوو بگردایه‌ •

غه‌زله‌ی (۹۰)

(له‌ چاپی ئیمه‌دا : ل ۵۷۸ - ۵۸۳ . له‌ چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۱۱۵ - ۱۱۶)

**به‌رگی دنیا هه‌ینده‌ کورت و کوته‌ه‌ و بازاری‌یه
 چونکه‌ ناگاته‌ گونی دیوانه‌ که‌ی لینی عاری‌یه‌**

کوته‌هو : هه‌له‌یه‌ ، ژاسته‌که‌ی (کۆنه‌وو) ه ، هه‌رچه‌ند له‌ هه‌ندی
 نوسخه‌شدا وایه‌ که‌ دوکتۆر نووسیویه‌ته‌وه‌ ، چونکه‌ (کورت) و (کوته‌ه‌)

یهك مهعنايان هیه و دووباره كردنه وه كه بېسووده • عاری یه : ته میس
هه له یه و ژاسته كه ی (عاریه) یه واته شهرمی لی دئی له بهری بكا •

من له بې بهرگی محهم پرسى كه بؤج ژووتى ؟ گوتى :
یا زه بې شیت بې نه گهر شادبم به بهرگی عاری به

یا زه بې : بهم جوړه نیوه به یته كه له ننگ نه بې ، بویه پیوسته بنوسرى
(یا زه بې) •

خیلعتى ته شریفى همر كس بې چیه غه یرى كه فهن
همر نموه همم فاخیره بؤ ناخیره ت یه كجاری به

خیلعت : هرچند وشه كه له سه رچاوه عه ربې به كه یدا وایه ، به لام
له كوردیدا بووه به (خلعیت ، خلات) و گه ژانه وه بؤ سه رچاوه
عه ربې به كه ی ژاست نی به • بؤ ناخیره ت : هرچند له زور به ی نوسخه كاندا
وایه ، به لام نه گهر به ژاستى شاره زای ته كنىكى نالى بېن نه زانین (بؤ
ناخیره و) ژاسته و نه و هه روا به خوژایى دهست به رداری نه و جیناسه نابې •

كونجى زاحمت تاجى عيززت خاريجى معمورى به
كونده بوو همر بانگه بانگ و هوډهوډيش هاوارى به

معمورى به : ژاسته كه ی (معموره به) یه • معموره دنيا به ، نهك
معمورى • هاوارى به : ژاسته كه ی (هاواریه) یه واته : هاوار هاواریه تى •

بؤست به كۆلى عامرى وابوو به كېوى بوخته بوو
جهوتى سهر كېوان گملى چاتر له تاقى شارى به

نه بوو دوكتور نه و تېكسته ی نه م به یته ی هه لېژاردیه كه له په راوژردا
نوسيو به توه ، چونكه نیوه ی به كه می نه و تېكسته ، له باره ی و اتاو
پتوه ندی یه وه ، له نیوه ی به كه می هه لېژارده كه ی گونجاوتره و ، له
نیوه ی دووه میشیدا كه نه لېن (تالی شاری) هه ر نه وه ژاسته نهك (تاقى

شاری) که هیچ معنای نی‌به‌و به‌راوردو پی‌وه‌ندیکی پیدا ناکرئ له‌گه‌ل
(جهوتی سهر کیوان) .

سه‌همی تا جمع‌بنشین بن کۆن و زهردی خه‌لوه‌ته
قه‌وسنی تا چیلله گوزین بن ههر نه‌سیری خواری‌به

سه‌همی تا : ژاسته‌که‌ی (سه‌هم هه‌تا) یه‌که‌به (سه‌همه‌تا) نه‌خوینریته‌وه
چونکه‌مه‌به‌ست تیکزای تیره نه‌ک تیریکی تایه‌تی . جه‌عه : ههرچه‌ند له
عه‌ره‌بی‌به‌که‌یدا وایه‌به‌لام کورد نه‌لین (جو‌عه) . کۆن و : ژاسته‌که‌ی
(گۆنه) یه‌واته (گۆنا) به‌مه‌عنا ژوو . قه‌وسنی تا : نه‌میش وه‌ک (سه‌همی تا)
ژاسته‌که‌ی (قه‌وس هه‌تا) یه‌که‌به (قه‌وسه‌تا) نه‌خوینریته‌وه . چیلله گوزین :
نه‌میش تیکسته فارسی‌به‌که‌ی وشه‌که‌یه . له‌نه‌ده‌بی کورددا بووه‌به (چله
گوزین) که‌لیزه‌دا له‌به‌ر سه‌نگی نیوه‌به‌یته‌که‌به (چله‌گوزین) نه‌خوینریته‌وه .

غزه‌لی (۹۲)

(له‌چاپی ئیمه‌دا : ل ۵۸۸ - ۵۹۲ . له‌چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۱۱۷)

له‌مو که‌سه‌ی دینی نه‌تۆ نووری دل و ئیمانی‌به
ژوو به‌زولفت دامه‌پۆشه‌به‌معنی کافرستانی‌به

کافرستانی‌به : سه‌نگی شیعه‌که‌پیویست نه‌کا (کافرسانی‌به) بن
نه‌گینا نه‌بن به‌(کافرستانی‌به) بخوینریته‌وه .

خۆنی سرفه‌پنی سه‌ری ده‌ستی حمانی کردوه
ژه‌نگی ده‌ست و سه‌رنی‌به‌ژه‌نگی سه‌ری ده‌ستانی‌به

سرفه : نه‌بوو بینووسی‌بایه (سیرفه) چونکه‌وشه‌که‌له‌کوردی‌یشدا
ههر وه‌ک وشه‌یه‌کی عه‌ره‌بی دیته‌ئاراوه . سه‌ری ده‌ستی : ژاسته‌که‌ی
(سه‌رو ده‌ستی) یه ، وه‌ک له‌و نوسخه‌یه‌دا نووسراوه که‌دوکتۆر خستوویه‌تیه
په‌راویزه‌وه ، چونکه‌مه‌به‌ست (سه‌ر) و (ده‌سته) نه‌ک (سه‌ری ده‌ست) .

ټه وهش به ئاشکرا له نیوه به یتي دوو هه مه وه دهر ټه که وئ .

غز هلی (٩٣)

(له چاپی ئیمه دا : ل ٥٩٢ - ٥٩٦ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ١١٧ - ١١٨)

ناخ له گهل ئیمه (حه بیبه) سه ری به یوه ندی نی به
نه یشه که ره قه دده بلا به ندی هه به و قه ندی نی به

بلا : به مه عنا (با) ، (بام) ، (ده با) به وه كه دو کتور خوی له فه ره نکه که یدا
نووسیویه . ټه و مه عنا به ش بو ئیره ده ست نادا . ژاس ته که ی لیره دا (به لا) به
به مه عنا (به لام) . هه به و : ټه مه ته نها تی کستی چاپه که ی گيو مو کریان ی به و
هه له شه . له کور دیدا ټه م (واوی عطف) ه له م جو ره شو ئانه دا پتویست
نی به .

دائیمه دهر حقی من سر که فرو شه به بره و
دهر حقی غه یری ټه من غه یری شه که ره خه ندی نی به

بره و : هه له به ، ژاس ته که ی (برو) به ، مه به ستیش به راوردی ټه وه به که
یار له گهل ټه م . به برو هه لته کاندنی ژوو گرژی و توو ژه بی قسه ټه کاو له گهل
خه لکیش پی که نینی وه كه شه کر شیرینی به لئوی هه به .

واقیعا خانه قا خوش زه مزه مه یبکی تیدایه
هه م بلا قه ندی هه به ، که ندی هه به ، ژه ندی نی به

نیوه به یتي به که م بزگه به کی زیاده که (به) ی (تیدایه) به . لای ئیمه
ټه و بزگه به که وتوو ته نیوه به یتي دوو هه مه وه ، به لام لیره دا مه جال نی به
بخر ټه سه ر نیوه به یتي دوو هه م چونکه (هه م) ه که ژینگا که ی گرتو وه .
خانه قا : یش ټه بیج بو ژا گرتنی سه نگی نیوه به یته که به (خانه قه) بنووسری و
بخو ئنر ټه وه . بلا : یش هه له به و ژاس ته که ی (به لا) به به مه عنا (به لام) ، وه كه
پیشتریش با سمان کرد . که ند : یش هه له به ، ژاس ته که ی (گه ند) ه .

شيعره گانم که جيگهرگوشي منن دهر به دهرن
دلي (نالي) چ زه فه قهت غهمي فرزندى ني به

جيگهرگوشي : نازانم (جگهر) ي زه قو ئاشکراي کوردى بو بوو به
(جيگهر) ي فارسى و ، تا هم زاده به بين زمان دهر کردنى کورد له پاي چي ؟

تبيي (ي)

غزهلى (٩٥)

(له چاپي نيمه دا : ل ٦٤٢-٦٤٧. له چاپي د. خه زنده داردا : ل ١١٩-١٢٠)

گهر بازي نه زهر بازي ، له م زاوو شکارهت چي
بو ياري يو دهسبازي ، له م دهست و نيگارهت چي

ههر چه ند له هه ندى نوسخه دا هم به يته به م جوړه نو سراوه ته وه ،
به لام نه بوو دوکتور ، بين پيويست بوون به خو ماندوو کردتيکي نه وتو ،
بزاني هه له يه و راست نه وه يه له نوسخه کاني تر دا نو سراوه که نه لين :

گهر بازي نه زهر بازي ، له م دهست و نيگارهت چي ؟
بو ياري يو دهسبازي ، له م زاوو شکارهت چي !

چونکه (بازي چاوکراوه) زاوو شکار نه کاو کاري به دهست و نيگار ني به و ،
ياري و دهسبازي يش دهست و نيگاري نه وي و کاري به زاوو شکار ني به !

وا خواني که ناري من ، بو نو قلي ده مي ماچه
نه ي توشه خوري ته کيه ساتو له که نارهت چي

ده مي : راسته که ي (دهم و) وه و هم به به معنای به يته که دا به ئاشکرا
دهر نه که وي . توشه خور : نه گهر له نوسخه يه کيشدا هه بين دياره هه له يه
چونکه مه به ستي نالي ليړه دا تانوت دانو نه وهش به (لوو ته خوړ) ديته دي ؛
وهک نيمه نووسيو مانه ، نهک به توشه خور که نه بين به معنای تو يشو و خوړ
بين . نه نجا نه و فاريزه يه ي نيوه به يتي يه که م بو چي ؟ (ساتو) يش دوو وشه يه
(سا) و (تو) .

بۆچ مایلی تهنایی ، سهودایئکی خۆزایی
ئهی مردومی بینایی ، لهم کولبهیی تارهت چی

سهودایئکی : ژاسته کهی (سهودایئکه)یه ، واته : ئاره زوو کردنی
تهنایی سهودایئکی له خۆزایی به . .

(نالی) خۆشه نهمییدی ، دل بهسته مهبه ئیدی
گهر عاشقی تهجریدی ، لهم بار و دیارهت چی

نهمییدی : ژاسته کهی (نهمییدی)یه چونکه وشه که فارسی به و
نه هاتوو ته کوردی به و دهسکاری کردنی ناوی و ، دهسکاری کردنی
قافیهی بزگه کانی بهیته که تیک ئه دا . بار : ژاسته کهی (بار)ه .

غزهلی (۹۶)

(له چاپی ئیمهدا : ل ۶۴۷ - ۶۵۰ . له چاپی د. خهزنهداردا : ل ۱۲۰)

مەغشووشتی زهز و عاجزی زیو دهرهمی دهرهم
بۆ تیک چوووه صۆفی ، گهره بۆزی غهم و یاری

نووسینه وهی ئهم بهیته بهم جۆره نیشانهی ئه وهیه دوکتور هیچ
فیکرهیه کی له باره یی معناکه به وه له دلدا نه بوه . ژسته کانی ئهم بهیته ،
بهم جۆره ، هیچ پتوهندی به کیان له تیاواندا نی به بهیه که وه یان به سیتته وه .
به لئێ ژاسته بهیته که له دهستوو سه کاندای زۆر ئالۆزه و چاپه کانی هه موو
هه له ن ، به لام ئهی (لیکۆلینه وه) چی به ؟ دیاره هاته سه سفره و خوانی
ئاماده نی به ، له گه ل ئه وه شدا ئه وه بۆ ئه و ئاسان بوو ، چونکه ئیمه بۆمان
ژاست کرد بوه وه ، ئه تیاوانی لیره ش ، وه که له گه لئێ شوینی تر دا کردوو به ،
که لکی له نوسخه کهی ئیمه وه رگرتایه که وامان نووسیوه ته وه :

مەغشووشتی زهز ، عاجزی زیو ، دهرهمی دهرهم
بۆچ تیکچوووه صۆفی گهره بۆزی بۆ غهمی باری !?

غزلهلی (۹۷)

(له چاپی نئیمه‌دا : ل ۶۵۷ - ۶۵۷ . له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۱۲۱)

ساقی وهره مه‌بخانه که تو کونه زه‌ثیقی
گمر مایلی تموفی حمرم و به‌یتی عه‌تیقی

به‌لیج زاسته (علی موقییل) به‌ته‌نها له‌ناو نه‌و هم‌وو نوسخه
ده‌ست‌وو و چاپانه‌دا نیوه‌ی یه‌که‌می نه‌م به‌یته‌ی وا نووسیه‌ته‌وه ، به‌لام
توخوا نه‌ئه‌شیا دوکتور تیکستی نوسخه‌کانی‌تر هه‌لب‌ئیری که خستویه‌ته
په‌راویزه‌وه ، واته‌ شایانی هه‌لب‌ئاردن نی‌یه ، یان هر ته‌ماشای نوسخه‌که‌ی
علی موقییلی کردوو و پاشانیش نه‌و تیکسته‌که‌ی دیوه‌و هر نه‌وه‌نده‌ی
پن‌کراوه که بیخانه‌ په‌راویزه‌وه ! فهرموون نه‌مه تیکستی نوسخه‌کانی‌تر :

ساقی ! وهره ، مه‌بخانه‌یی دل ، کونه زه‌حیقی

جا توخوا ئیوه بین بین به زه‌خنه‌گری نه‌ده‌بی و زای خوتان بدن ، نه‌م
دوو تیکسته کامیان جواترو زه‌سه‌تره ؟

یه‌ک زه‌نگم و بن‌زه‌نگم و زه‌نگین به هم‌وو زه‌نگ
به‌م زه‌نگه ده‌بی زه‌نگ زه‌ژی عیشقی حه‌قیقی

زه‌ژی : زاسته‌که‌ی (ژژی) یه له‌گه‌ل (ی) یه‌کی ئیضافه‌یشدا ..

غزلهلی (۹۸)

(له چاپی نئیمه‌دا : ل ۶۵۷-۶۶۲ . له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۱۲۱ - ۱۲۲)

نی‌یه مه‌ردومی چ دینه ، نی‌یه دینه‌یی چ مه‌ردوم
له فورووعی خمدی فارغ له خه‌یالی خالی خالی

دوو بزگه‌که‌ی نیوه‌ی یه‌که‌می نه‌م به‌یته‌ نه‌بوو له جیگای یه‌کتردا
بوونایه ، وه‌ک چۆن له هم‌وو نوسخه ده‌ست‌وو سه‌کانو له چاپه‌که‌ی
(کوردی و مه‌ریوانی) یشدا وایه چونکه له‌پیشدا (مه‌ردوم) دیت نه‌وجا
(دیده‌ی مه‌ردوم) و نه‌وجا (مه‌ردومی دیده) . فورووعی : زاسته‌که‌ی

(فورووغي) به • خه يالى خالى خالى : هيچ پيويستى بهك به وه نه بوو دوكتور
(ل) هكانيان له قه له وي به وه له ژ بكا ته وه وه وشه كان له كوردى به تى دهر بكا •

**سهرى ههردوو كولمى داخو تولى نهوبه هاره ياخو
تهره فى نه هاره زولفى زولفون مينه الله يالى**

زولفون : هه له به ، ژاسته كه ي (زول هفون) ه • به عه ره بى به كه ي
به م جو ره به : (زلف " من اللئالى) و ئيشاره ته بو ئايه تى « وَ زَلْفًا مِنْ
الليل » • ئەمه نموونه به كه ئه و شتانه به كه به قسه ي دوكتور به هه مو
دهر چوويه كه به شى عه ره بى كو ليژه كاني ئاداب ئه كر ئى ، كه چى به خوى
نه كراوه هه رچه ند چاره كه سه ده بهك پتره ئەم به شى ته واو كر دووه !

**بهمى ديدنه پز له مهرجان و له به شى ئاوداره
شهويه شهيه ي زولفى سياهتره له خالى**

هه رچه ند ئه و نوسخانه ي دوكتور پشتى پى به ستوون ، كه نوسخه ي
چاپى عه لى موقبل و گيو مو كريانين ، ئەم به يته يان به م جو ره وه رگر تووه ،
به لام كه سى كه ئيدديعا بكا له ناو هه مو تيكسته كاندا نزيكترىانى له
(جيهانى نالى) به وه وه رگر تووه و خوى به ليكو له ره وه و ژمخه گر دابنج ،
ئه بو وه ستى به وه بكر دايه كه ئەم تيكسته ، سه ره ژاى ناقولايى به كه ي ،
مه عنايه كه ي دروستيش نابخشى • بۆيه تيكستى ده سنووسه كان كه ئيمه
هه لمان بژاردوو زور هونه رمه ندانه تره له مه • فه رموون ئەمه ئه و تيكسته ي
ئيمه هه لمان بژاردوو :

**بهمى ديدنه پز له مهرجان ، وهك به شى ئاوداره
شهويه شهيه ي زولفى سياهى وهك زوخاى**

بۆيه ش ئه وه ي ئيمه ژاستره چونكه به كه م (به حرى ديدنه) (به شى ئاودار)
نى به ، وهك به شى ئاوداره • دووه م (ئاودار) سه نكي به يته كه باشت ژاگير
ئه كا تا (ئاودار) • سيهم (شه به به) جيناسه كه ي باشت پى پيك دى له گه ل

(شه‌بیهی) تا (شه‌ویه) • چواره‌م (سیاهی وهك زوخالی) باشته له (سیاهتره له خالی) چونكه (خالی) جاریکئی تریش له‌م غزه‌له‌دا هاتوو، زیاد له‌وه كه معنای نیوه به‌یته‌كش تیک‌ئه‌چی و وشه‌ی (سیاهتره) یش سه‌نگی نیوه به‌یته‌كه قورس‌ئه‌كا •

نهمزرم پزه له نووری شه‌و زۆزی ته‌لمه‌تی تو
كه به زوو شوعاعی شه‌مسی به برۆ خمی هیلالی

شه‌و : راسته‌كه‌ی (شه‌وو) وه • شه‌وو زۆزی زووی یار زولفو گۆنایه‌تی • به‌فه‌رهنگه‌كه‌شیدا كه‌مه‌عنای (خمی هیلالی) تیا لئ داوه‌ته‌وه واده‌رئه‌كه‌وی دوكتۆر بزگه‌ی دوایی ئه‌م به‌یته‌وا ئه‌خویتیته‌وه : (به برۆ ، خمی هیلالی) واته : به برۆ مانگی لاری یه‌كشه‌وه‌ی • دیاره ئه‌وه‌ش هه‌له‌یه‌و راسته‌كه‌ی (به برۆ خمی ، هیلالی) یه‌واته : به برۆ چه‌ماوه‌یی و لاری برۆدا له هیلال ئه‌چی •

غزه‌لی (۱۰۰)

(له چاپی ئیমে‌دا : ل ۶۷۴-۶۷۹ • له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۱۲۳ - ۱۲۴)

به داوه‌گرژ و خاوه‌ی‌معنی نالتوزاوه‌زولفه‌ینی
دوو تان و دوو سیان و شیبه‌كه‌ی شیبواوه‌زولفه‌ینی

گرژ : راسته‌كه‌ی (گرژ) ه • دوو (ی یه‌كه‌م) : ئه‌بێ به (وی كورت

بنووسری •

به زاهیر زولمه‌ت و دووده به باتین نوور و تاریکی
به عوود و عنبر و موشکی خه‌تای به‌رداوه‌زولفه‌ینی

تاریکی : هه‌رچه‌ند ئه‌مه تیکستی گه‌لئ نوسخه‌یه‌و ، (ناریکی) كه ئیمه به‌زاستمان زانیوه تیکستی ته‌نها نوسخه‌ی (چنگیانی) یه، به‌لام لیکۆله‌ره‌وه‌ی نالی‌زانو له گیانی نالی گه‌یشتوو ئه‌زانئ هه‌ر ئه‌وه‌یه نوسخه‌ی راستو جوانو معنای به‌یته‌كش هه‌روا دیت • به‌لام با چشیش بکه‌ین له‌مه ، ئه‌ی

تۆ بلیتی ئەو ھەموو نوسخەیی بەردەستی دوکتۆر مارف کە باسیان ئەکات،
یەکیکیان ئەینوو سییی (ناریکی) تا ئەویش بە نوسخە لە پەراویزەو
بینوو سیایەتەو ە ؟ بە (ی سییەم) : ژاستە کە ی (لە) یە .

غەزەلی (۱۰۱)

(لە چاپی ئیمەدا : ل ۶۹۱ - ۶۹۷ . لە چاپی د. خەزەداردا : ل ۱۲۴ - ۱۲۵)

زەنگی زەرد و شۆری خەوف و خەجەلت و ئاوی حەبای
وا نکا و ئەرچوو دەکا عەفوی بکا وەک عەبدی خۆی

شۆری : ژاستە کە ی (سووری) یە ، ھەرچەند لە چەند نوسخە ی
دەستوو سییدا نووسراو (شۆر) .

چونکە بۆنی بێ وەفایی و ناز و شوخی لی دەهات
ناردی بە بازاری ژسواپی کە بیدەن سفت و سووی

سفت و سووی : ژاستە کە ی (شوست و شووی) ە .

دەس بە دەس چوو تا گەیشتە دەستی عەتتاری سەفیھ
نایە سەر نار و عەزابی ژووحی داو شوستو شووی

ژووحی : نازانم بۆ ئەبێ (ژۆح) ی بە کوردی بوو ، بکریتەو بە
(ژووح) ی عەرەبی ؟ داو : ئەبێ بۆ ژاگرتنی سەنگی بەیتە کە (داوو) بێ .
شوستو شووی : ژاستە کە ی (سفت و سووی) ە .

چونکە مەنشووری گۆلەندامی بە نامی خۆی دەوی
یار ئەگەر لەو یاغی یانە گەس بەمینی عارە بۆی

یاغی یانە : ھەرچەند لە نوسخە یەکی دەستوو سییدا وا نووسراو ،
بەلام شوینە کە بە ئاشکرا تیمان ئەگە یە نی کە (یاغی یانە) یە کە ھەم مەعنا ی
(یاغی) و ھەم مەعنا ی (باخەوان) یش ئەگە یە نی . ئە ئەبوو دوکتۆر خەزەدار
ئەمە ی بەسەردا تیپە ژۆی .

مەھ بە شەو ھەلدی پەنا دەگرتیت و دەوینێ بە ژۆژ
تا بگاتە سەری پیچی پەرچەم و سەفقی برۆی

ده نویتنج : هرچند زوربهی نوسخه کان ئەم وشەیان وا نووسیوه و له نوسخه کانی بەردهستی ئیمه دا ته نهها نوسخه ی مهلا عارفی چنگنیانی نووسیوه (ده نویتنج) ، به لام ئاشکرایه هر ئەم نوسخه یه راسته ، چونکه مانگ به زۆژ په نا ئه گری و ئە نوئ ، واته : دەرناکه وی . نازانم دوکتور ئەم راستی بهی بو نه هیناوه ته پیش چاو که مانگ به زۆژ نانوینئ !

گەر بلیم : شهمسی ، ده لئ : ئەو خوش زهوی بئ بهره یه
وهر بلیم : سهروی ، ده لئ : ئەی ئه حمه قه گوا گفتوتوی

خوش زهوی : راسته که ی (خوش زوی) یا (خوش زوه) یه . ئە ی :
راسته که ی (ئوه) ، ئە گینا ئە بئ ئه حمه قی به که بو نالی بگه زیته وه .

چونکه باوکی میسری به ، دایکی حه به ش بوو مایه به ی
زۆژ و شمو کافوور و موشکی زوو گهنم خال دهنکه جوی

میسری به : هرچند هه موو نوسخه کانی بهره دستی ئیمه ، نوسخه ی مهلا عارفی چنگنیانی نه بئ ، هه موو وایان نووسیوه ته وه ، ئاشکرایه هه له یه چونکه به راورد بئ کردنه که پئویستی ئە کا (زۆمی) ، به رابه ر به (حه به ش) دابنرئ وهك (زۆژ) به رابه ر به (شه و) و (کافوور) به رابه ر به (موشك) و ، ئە و کاره به (میسری) نا کرئ . مایه به ی : راسته که ی (ما به به ی) ه .

غمزه لی (۱۰۲)

(له چاپی ئیمه دا : ل ۷۰۷ - ۷۱۱ . له چاپی د. خه زنه داردا : ل ۱۲۵ - ۱۲۶)

وهره ساقی به شینی مه زه به بی ده ی
ئەوا فەرشی حه یاتی خۆم ده گهم ته ی

به شینی مه زه به بی ده ی : هرچند له نوسخه ی علی موقبیل و گیو موکریانی دا وایه ، ئاشکرایه هیچ مه عنایه ك نابه خشی . لام وایه تیکستی راست ئە وه یه که ئیمه هه لمان بژاردوه که ئە لئ : (به شین و نه دب و واوه ی) و دوکتور په راویزی بئ زهوا بینیوه .

ده زانی خمو ده چپته جی غریبان
به مهرگی خۆت نه گهر چاوان سیا که ی

خه و ده چپته : ژاسته که ی (خۆ ده چپنه) به • خه و چۆن ده چپته جیسی
غریبان و قسه ی وا یانی چی ؟

هموو وه قتم دوعایه داخۆ که ی بی ی
به تیریکم شهیدی که ره به لا که ی

بی ی : ژاسته که ی (بی ی) به به مه عنا (ژووبدا) • شایانی وتنه ته نها
نوسخه ی گیو مو کریان ی نووسیویه (بی ی) •

غزه لی (۱۰۳)

(له چاپه که ی نيمه دا : ل ۷۱۱ - ۷۱۳ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۱۶۲)

بیحه مدیلا دوو چاوی یارم ئۆخه ی
به بی مه ی مهسته بی مه ی مهسته بی مه ی

ئۆخه ی : ژاسته که ی (ئۆخه ی) وه سه نگ ی نیوه به یته که ش هه ر وا دی •

غزه لی (۱۰۴)

(له چاپی نيمه دا : ل ۴۰۱ - ۴۰۶ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۱۲۷ - ۱۲۸)

دهروونی لیداریلشاره زووری وه بهردیبه
که فرمیسکی گهرمین ئیلا ئاوی سهردیبه

که فرمیسکی : ماده م دوکتور ئەم وشه کوردی به ئیعرابی عه ره بی
پین دراوانه ی وا نووسی به وه ، ئەبوو ئەم (که فرمیسکی) به ش وا بنووسیته وه :
(که فرمیسکین) ئەگینا نیوه به یته که له نگ ئە بی ، جگه له وه که ئیعرابه که ش
وا پتیویست ئە کا •

تهرا وه رده تن قووتهن وه جووتهن وه سایقهن
فهیا قووتهتی مین جووتیبه سوممه فهردیبه

وه رده تن : ژاسته که ی (وه رده هو) وه بو (شاره زوور) ئە گه ژیته وه •

تهرا عینه ته لئه بیدانی مین خاکو خۆلیهی
تهرا مهنده له لئه وراقی مین تۆز و گهردیهی

خاکو خۆلیهی : بۆ (خۆلیهی) ؟ دیکه ناوی (خاک و خۆل) ه . . .

تهرا ده شته ته ن بیلوهردی کانهت بهه شته ته ن
نهمولوهردی بارانون عه لا خاک و بهردیهی

نهمولوهردی : نازانم (نم) ی کوردی بۆ ته نانهت له شوینیکی وایشدا
بکرتی به (نم) ی فارسی ؟

که نه نه گهواره نه زیهی ئاسمانه هو
له بهرزیهی بو دووری وه سه بزیهی عهردیهی

نه زیهی : نه گه ره له ی چاپ نه بێ نه بێ (نه زیهی) بێ . ئاسمانه هو :
ماده م نه م (ئاسمانه هو) وه خه به ری (که نه نه) بێ ، نه بێ (ئاسمانه هو) بێ .
وادیاره دوکتۆر ، به داخه وه ، ئیعرابی (ان و آخواتها) یشی له بیر چووه ته وه .
له بهرزیهی بو : نه بێ (لیبه زیهی بو) بێ چونکه (لام) ه که حه رفی جه ززه و (له) ی
کوردی نی به . دووری : نه بێ (دووری بو) بێ .

ئهما سه رچنارون عه نینون جاری به تون له هو
ئهما تانجه روۆ قه د سازه مه جنونه ههردیهی

عه نینون : زاسته که ی (عه نینی) به چونکه مه به سته له چاوی خۆیه تسی
نه ک کانی و به ته وری به مه عنای کانی یشی مه به سته ، جگه له وه که (عه نینون)
نیوه به یته که ش لاسه ننگ نه کا . سازه : زاسته که ی به (ر) ئی سووکه و
نه سه له که ی یا (صار) هی فیعلی ناقیص ، یا (سار) هی فیعلی ماضی به .

غزه لی (۱۰۵)

(له چاپی ئیتمه دا : ل ۵۹۷ - ۶۰۳ . له چاپی د . خه زنه داردا : ل ۱۲۹)

حه ریقی زیقی هیجرانم نه سیمه سو به حده م با بێ
نه گه ر ژوو حی منت باقی ده وێ ساقی مه یی نا بێ

نا بڼ : ژاسته‌ک‌ه‌ی (نا بڼ) یه • مه‌ی‌ی ناب واته شه‌راب‌ی خاوین و بڼ‌گ‌رده
به‌وه‌دا که دوکتور (نا بڼ) ی به دوو وش‌ه‌ی (نا) و (بڼ) نووسیوه و له
فه‌ره‌نگه‌که‌شیدا باسی وش‌ه‌ی (نا بڼ) ی نه‌کردووه ، دپاره که نه‌یزانیوه
(نا بڼ) یه به‌ومه‌عنايه که من ژوونم‌کرده‌وه •

ک‌م‌س‌ن پش‌تانی بالاته جهریفی نال و والاته
که شوبه‌ی کاکوئی ژوولیده سهرگ‌ردان و سه‌ودا بڼ

شوبه‌ی : ژاسته‌ک‌ه‌ی (شیه‌ی) یه • سهرگ‌ردانو : ژاسته‌ک‌ه‌ی
(سهرگ‌ردانی) یه •

له‌ئالی نه‌شکی (نالی) بڼ ک‌م‌سه غه‌لتانی نیو خاکه
مه‌گ‌ر سه‌م‌می قه‌بوولت موشت‌ری لوئلوئی لالا بڼ

لوئلوئی : بڼ ژاگر‌تی سه‌نگی نیو به‌تسه‌که به (لولوویی)
نه‌خوینریته‌وه •

غزه‌لی (۱۰۶)

(له چاپی ئیم‌دا : ل ۶۳۰ - ۶۳۲ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۱۳۰)

به سوورته جیلوه‌تی و غه‌رقی ، عه‌لایق هر وه‌کو خه‌لقی
به مه‌عنا خه‌توده‌تی و مه‌ستی مونا‌جات و موج‌هره‌د بڼ

سوورته : ژاسته‌ک‌ه‌ی (سوورته) ه • هر دوو فاریزه‌که له شوینی
غیستایاندا هه‌له‌یه‌کن سر له خوینده‌وار نه‌شیوین • شوینی ژاسته‌قینه‌یان
پاش (جیلوه‌تی و) و (خه‌لوه‌تی و) ه •

غزه‌لی (۱۰۷)

(له چاپی ئیم‌دا : ل ۶۳۳ - ۶۳۷ . له چاپی د . خه‌زنه‌داردا : ل ۱۲۰-۱۲۱)

به وه‌قتی ته‌لبیه‌ت مه‌ستی شوهوودی سه‌بفه‌توللا بڼ
به گاهی ته‌ربیه‌ت سرری یه‌دوللا ده‌ستیاری بڼ

سه‌بغه‌توللا: هه‌له‌یه ، ژاسته‌که‌ی (سییغه‌توللا)یه • تهریه‌ت : ئەمیش
هه‌روا هه‌له‌یه‌و ژاسته‌که‌ی (ته‌روی‌یه)یه چونکه باس باسی هه‌جه‌و
ته‌روی‌یه‌یش ئاو هه‌لگۆستی ژۆژی هه‌شتمی قوربانه • (یدالله)که‌یش
نیشانه‌ی ئەوه‌یه چونکه ده‌ست یارمه‌تی ئەداو ئاو به ده‌ست هه‌لئه‌گۆزری •

نیشانه‌ی سه‌بغه‌توللاهی له سه‌ر ئیسمی موسه‌مه‌ماه
به‌بێ نه‌یره‌نگی ئەو زه‌نگه‌ که زه‌نگی ئیفتیخاری بێ

سه‌بغه‌توللاهی : ژاسته‌که‌ی (سییغه‌توللاهی)یه وه‌ك وتمان • ئیسمی:
ژاسته‌که‌ی (ئیس‌م‌و)وه •

ئەم غه‌زه‌له‌ له‌و غه‌زه‌له‌ که‌مانه‌ی دیوانی نالی‌یه‌ که دوکتۆر خه‌زنه‌دار
له‌ کتێبه‌که‌یدا شتیکی له‌سه‌ر نووسیون و هه‌ندێ بۆچوونی «خۆی»
له‌باره‌ی ناساندنی (نووری ژوودباری)یه‌وه‌ تیا ده‌ربزیوه‌ ، بێ‌ئوه‌ی هه‌یج
به‌لگه‌و ده‌لیلێکی بۆ به‌یئیتیه‌وه‌ یا هه‌یج نیشانه‌یه‌کی عه‌قلی بێی که‌وا
بۆچوونه‌کانی ژاستن ، له‌وه‌ زیاتر که‌ گوایه‌ له‌ ولاتی مازینه‌ران شارێک
هه‌یه‌ ناوی « ژوودبار »ه‌و که‌واته‌ ئەبێ ئەم (نووری ژوودباری)یه‌ خه‌لکی
ئەو شاره‌ بێ ، له‌گه‌ل هه‌ندێ قسه‌ی تری به‌گۆتره‌ له‌باره‌ی ناسیاری نالی‌و
ئەم نووری ناوه‌وه‌، که‌چی پاشانیش ئەلێ «هه‌روه‌ها بۆمان هه‌یه‌ بیر له‌وه‌ش
بکه‌ینه‌وه‌ که‌ ئەم نووری‌یه‌ خه‌لکی ژوودباری ناوچه‌ی هه‌ورامانی ئەودیبوی
ئێران بێ که‌ له‌وێ « ژووار »ی بێ‌ده‌لێن « و ئەوه‌شی له‌ ئیمه‌ وه‌رگر تووه‌ •

غه‌زه‌لی (١٠٨)

(له‌ چاپی ئیمه‌دا : ل ٦٥٠ - ٦٥٥ . له‌ چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ١٣١ - ١٣٢)

سۆفی‌یی خه‌توه‌نشین بۆ نه‌زه‌ریکی گۆلی ژووت
زه‌نگه‌ وه‌ك نیرگسی ته‌ژ چاوی سپی بێته‌ ده‌ری

چاوی سپی بێته‌ ده‌ری : هه‌رچه‌ند له‌ ژۆر نوسخه‌دا ، ته‌نانه‌ت له‌
نوسخه‌ی باوه‌ژ بێ کراویشدا وا نووسراوه‌ ، به‌لام دیاره‌ نوسخه‌ی ژاست

ئەو يەكە ئېيمە ھەلمان بۇاردوو ھە ئەلن (چاوى سېى بېتو دەرئى) چوئكە
تېرگس چاوى سېى نى يە ، زەردەو ، (چاوى سېى بوون) بەمەنا كوئىر بوونە .

من له ئەھرامى ئەدەب دام و ئەتۆش سەيدى ھەرەم
موددەعى ھەر وەكو سەگنە بۆ چى بە ئېيمە دەو ھەزى

• ئەھرامى : زاستەكەى (ئېھرامى) يە .

غەزەلى (۱۰۹)

(لە چاپى ئېمەدا : ل ۶۹۷ – ۷۰۰ . لە چاپى د . خەزەنداردا : ل ۱۳۲ – ۱۳۳)

لەم وەعدە خۆشەدا گول و گولچەھرە تېكەلن
يەك زەنگ و موتتەھىد بە دل ئەمما بە تەن جوئى

• چەھرە : زاستەكەى (چېھرە) يە .

لەم خۆشى يە كە ھىزوومى مەتەخ زووايەو
ماووم ەمجەب لە دېدەبى سۆفى كە نازووى

ھىزووم : زاستەكەى (ھىزم) ە لە دىيالىكتى ھەورامىدا . ئەگەر
فارسىش بىن ، وەك دوكتۆر ھەمىشە ھەزئەكا وشە كوردى يەكان بكا بە
فارسى ، ئەو ھە (ھىزوم) ە .

دوئيا كە گولگولئى بوو ھەوربان ئەتۆش وەرە
تالېب بە گول بە قەيدى . چى بە گول گول بوئى

• گول (ى دوابى) : ئەگەر ھەلەى چاپ نەبىن زاستەكەى (گولئى) يە .

بىل كە گەرمى نەغمە يە ئاگر دەكاتەو
غونچە ھەزىنە جەمگە و دئى بۆ دەكا توئى

گەرمى نەغمە يە : ھەلە يە ، ھەرچەندە ەلى موقبىل و گىو موكرىيانئىش
وايان نووسىو ە . زاستەكەى : (گەرمە نەغمەبى) يە .

(ئالى) زمانەكەى تەز و پاراوى سووسەنت
ھەيرانئى چاوى ئېرگسە وەك لالە نادوئى

سووسه نت : ئەمەش نموونە یەکی تری بە فارسی کردنی وشە ی کوردی یە
کە دوکتۆر زۆر ھەزی لێ یە • ناوە کە لە کوردیدا یا (سووسەن) یە یا
(سەوسەن) • لالە : یش ژاستە کە ی (لالە) یە و بە وشە ئارایی ئیشارە تی
بۆ (لالە) یش پێ کراوە •

غەزەلی (۱۱۱)

(لە چاپی ئیمەدا : ل ۷.۴ - ۷.۷ • لە چاپی د. خەزەنداردا : ل ۱۳۴)

خالی نی یە ژە شماری دوو زولفت لە بە لایین
حەلقە ی شە زێ یان بە ستوو ھەر یە کە لە لایین

یە کە : بەم جۆرە نیو بە ییتە کە لاسە نگە • ئە بێ بنووسری (تیکە) •

بنواژە چ خۆش ژە فسە لە گەل خەرقە بی ئە مرزە ق
مومکین نی یە بەم پاک ی لە ئەر ز و لە سە مایین

نیو ی دوو ھە می ئەم بە ییتە ، بەم جۆرە ھە ئە یە چ لە بارە ی مە عنا و چ
لە بارە ی سە نگ ی نیو بە ییتە کە و ھە ئەم تیکستە ھە لە یە تیکستی چاپی گیو
موکریانی یە ، دوکتۆر کە ھە مێشە با سی ئەو ئە کا کە چۆن گیو بە
ئارە زووی خۆ ی شیعری کوردی دە سکاری کردووە ، لە ناو ھە موو چاپو
دە سنووسە کاندای نوسخە ی چاپە کە ی ئەو ی ھە لێ ژاردووە • تیکستی ژاستی
ئەم نیو بە ییتە ئە مە یە :

مومکین نی یە بەم پاک ی یە لەم ئەر زە سە مایین

وردە کاری ژاستە قینە ش لە مە دایە ئە گەر بنیادە م بتوانی بیر لە
وردە کاری بکاتە و ھ ! ••

قه‌سیده‌کان

قه‌سیده‌ی (۱)

(له چاپی نئیمه‌دا : ل ۱۳۷ - ۱۴۵ . له چاپی د. خه‌زنه‌داردا : ل ۱۳۵-۱۳۶)

ماتم وه‌کو زولفه‌ینی سیه‌ه گرتی سه‌راپات
پۆشی له زوخت ته‌عبیه‌یی به‌یده‌قی شامات

ماتم : هه‌له‌یه ، زاسته‌که‌ی (ماته‌م) ه .

به‌سی گریه‌ بکه‌ بۆ پده‌ر و بابی حیجابت
بئ‌بابی‌یی تو‌ مه‌ورسه‌ بۆ وه‌سل و مولاقت

مه‌ورسه‌ : زاسته‌که‌ی (مه‌ورسه = مورته‌) یه . موریت ئیسمی
فاعیلی (ئه‌وره‌ئه‌ یوو‌ریشو) وه‌ به‌مه‌عنا (به‌ میرات هیله‌وه) . ئه‌م هه‌له‌یه‌ی
دوکتۆر نیشانه‌ی نه‌زانینی مه‌عنا‌ی به‌یته‌که‌و ده‌رک نه‌کردنی ئه‌و ورده‌کاری‌یه‌یه
که‌ له‌ به‌کاره‌ینانی وشه‌که‌دا هه‌یه‌ که‌ پێوه‌ندی به‌ میراته‌وه‌ هه‌یه‌و باسیش باسی
مردنی باوکی (حه‌بیه‌) ی یاری نالی‌یه‌ که‌ میراتیش له‌ پاش مردوو به‌جئ‌ئه‌مینج .

بئ‌بابی‌یی تو‌ بۆ من و تو‌ بابی فوتووجه
بئ‌بابی‌یه‌ تو‌ خواسته‌یی من بوو به‌ ئاوات

بئ‌بابی‌یه‌ : زاسته‌که‌ی (بئ‌بابی‌یی) یه .

ئهو‌ بابه‌ که‌ فه‌تج و زه‌فه‌ر و قه‌لمه‌یه‌ قه‌معی
با قه‌لعی بکا زه‌له‌له‌یی هادیعی له‌زوات

زه‌فه‌رو : زاسته‌که‌ی (زه‌فه‌ری) یه ، ئه‌گینا‌ئه‌بئ‌ دوکتۆر چۆن عه‌طفی
(قه‌له‌ه) بکاته‌ سه‌ر (زه‌فه‌ر) و ، (قه‌معی) چۆن به‌سه‌ر هه‌موویاندا بگێژینه‌وه‌ ؟

ئهو‌ پیری خه‌ره‌ف ئافه‌تی مه‌زواوو سه‌فا بوو
تو‌ شوخ و جه‌وان دوور بی له‌ ئافات خورافات (۳)

(۳) ئه‌مه‌وی لیره‌دا بلیم هه‌رچه‌ند زوربه‌ی نوسخه‌کان له‌جیاتیی (مه‌رواو)
نوو‌سیویانه (مه‌ردی) و ، به‌لام من ئیستا لام‌وايه‌ ئه‌م نوسخه‌یه‌ زاسته‌ ،
چونکه‌ نیشانه‌ی ئه‌وه‌ ئه‌بئ‌ که‌ باوکی (حه‌بیه‌) له‌ سه‌فه‌ری جه‌جدا
مردبئ‌و پیریش بووبئ‌ به‌جۆرئ‌ که‌ خه‌ره‌فابئ‌ ، سه‌ره‌زای ئه‌وه‌ که
مه‌عنا‌یه‌کی یاخی‌گه‌رانه‌ی قوولیش ئه‌به‌خشئ‌ .

ئافات : ژاسته‌که‌ی (ئافات‌و) یا (ئافات‌ی)یه . خورافات : هەرچه‌نده له
 عه‌ره‌ب‌یه‌که‌دا وایه ، کوردی‌یه‌که‌ی (خه‌رافات)ه . سه‌ره‌ژای ئه‌وه که
 جیناسی ئیوان (خه‌ره‌ف) و (خه‌رافات)یش وا باشر د‌یت‌ه‌دی .
 نمو فهوت و وه‌فاته ، سه‌به‌بی عهد و وه‌فاته
 چون ساعیقه‌یی به‌ردی عه‌جوز و گول و مول هات

چون : هەرچه‌ند له چه‌ند نوسخه‌یه‌که‌دا وا نووسراوه ، ژاسته‌که‌ی
 (چو)وهو مه‌عنای به‌یته‌که‌ش وا پ‌یویست ئه‌کاو (چون) صیغه‌ی جمع یخ یا
 به‌مه‌عنا (وه‌ك) ، هه‌له‌یه . گول : ژاسته‌که‌ی (گول)ه بو‌هاوسه‌نگی
 (مول) .

ماوه‌رده له سه‌ر خه‌رمه‌نی گول عه‌تر فشانه
 یا ناوی حه‌یاته‌ عه‌ره‌ق و وه‌رده موحه‌ییات

عه‌ره‌ق و وه‌رده : هه‌له‌یه ، هەرچه‌ند له نوسخه‌ی عه‌لی موقبیل‌یشدا
 وایه له نوسخه‌ی تریشدا هه‌له‌که به‌جۆری تریش هه‌یه . ژاسته‌که‌ی (عه‌ره‌قی
 وردی)یهو مه‌عنای به‌یته‌که‌ش هه‌ر به‌م‌جۆره به‌پوختی د‌یت . دوکتۆر مارف
 تیکسته‌ ژاسته‌که‌ی ئه‌م به‌یته‌شی ، به‌عاده‌ته‌که‌ی خۆی ، خستوو‌ته
 په‌راویزه‌وه .

تۆ باقی‌یه‌وو ساقی‌یه‌یی سه‌حنی چه‌مه‌ن به
 مه‌یدان هه‌موو مه‌یدانه به‌کاسات و به‌تاسات

باقی‌یه‌وو : هەرچه‌ند له چه‌ند نوسخه‌یه‌که‌یشدا وا نووسراوه ، به‌لام
 به‌مه‌عنای به‌یته‌که‌دا دیاره ژاسته‌که‌ی (باقی‌یه‌یی)یه که له چه‌ند نوسخه‌ی
 باوه‌رپ‌ی کراویشدا وایه . مه‌یدانه‌(ی دووه‌م) : ژاسته‌که‌ی (مه‌ی دانه)یه
 واته : مه‌ی دابه‌ش کردنه .

تیپی (ج)

قەسیدە (۲)

(له چاپی ئیمەدا : ل ۱۵۷ - ۱۶۳ . له چاپی د . خەزەنداردا : ل ۱۳۷-۱۳۸)

عیشقت که مه جازی بێ خواهش مه که نیلا کچ
شیرین کچ و لهیلا کچ ، سه لاکچ و عهزدا کچ

خواهش : فارسی بێ یا کوردی بێ راسته که ی (خواهیش) ه . کچ (ی
سیهه م) : (کچ و) وه ، نه گینا نیوه به یته که له نگ نه بێ .

بێ بیته گۆلی ژاله ، هه م بێ به ره هه م تاله
قه د سه روو و سه نه وه رکوژ ، چاو نیرگی شه هلا کچ

قه د سه روو و سه نه وه ر کوژ : ئاشکرایه وشه ی (کوژ) لیره دا هه له یه و
زاسته که ی (کچ) ه . نه مه سه ره زای هه له ی نووسینی (سه روو) یش .

جهزلی سه مه ر و سایه بۆ سه ولته تی نه عدا کوژ
نه خلی سه مه ری مایه بۆ ده ولته تی دونیا کچ

سه مه ری : زاسته که ی (سه مه رو) وه .

بۆ شه ربه ت و شه رینی فینجانه له سه رسینی
مه م توحفه یی توففاحی شه م عه نه بری بوویا کچ

فینجانه : (فنجان) بۆ بوو به (فینجان) ؟ نازانم ! . بوویا : ئه ی
(بوویا) ی کوردی بۆ بکری به (بوویا) ی فارسی ؟

تیپی (ر)

قەسیدە (۳)

(له چاپی ئیمەدا : ل ۲۰۴ - ۲۱۷ . له چاپی د . خەزەنداردا : ل ۱۳۸-۱۴۰)

چ شه و چ زۆزی وه ها گرت له هوو له عب و میزاح
که هه ر دوو هه ر وه کو به ک چوون به نه غمه یی به م و زیر

زۆژی : ژاسته‌که‌ی (زۆژ) ه • گرت : ژاسته‌که‌ی (کورتی) یه • له‌هوو
 له‌ب : ژاسته‌که‌ی (له‌هو و له‌عب) ه واته به (وی عه‌طفه‌وه •
 موووری نه‌کسه که عه‌کسی قه‌مه‌ر ده‌کا به زه‌مه‌ق
 زوبوولی نه‌کسه ده‌گێژی که عه‌کسی ژیشی به شپ
 نه‌کسه (ی دووه‌م) : ژاسته‌که‌ی (نیکسه) یه • ژیشی : ژاسته‌که‌ی
 (ژیش) ه •

ده‌لیلی زه‌وشمه‌نه بۆ به‌ده و عوودی کورتی عومر
 تهنی هیلال که به ته‌لمه‌ت جه‌وان ، به خه‌لمه‌ت پیر

عوودی : ژاسته‌که‌ی (عه‌ودی) یه واته گه‌ژانه‌وه ، به‌را به‌ر به (به‌ده‌و) •
 ئیشاره‌ته بۆ ئایه‌تی (کما بدآکم ° تَعُودُونَ) •

له شه‌رحی هه‌یه‌نه‌نی مه‌نی به‌ده‌ن که هه‌ر جوژی
 سه‌قیمی عاجیزی ته‌سحیحی ژاییتی ته‌دیر

نیوه‌ی دووه‌می ئه‌م به‌یته به‌مجۆره پزه له هه‌له • هه‌له‌کانیش به
 مه‌عنا‌ی به‌یته‌که‌دا به‌ئاشکرا ده‌رئه‌که‌ون • نیوه به‌یته‌که‌ به‌ژاستی به‌م جویره‌یه:
 سه‌قیمه ، عاجزه ته‌صحیح و ژایینی ته‌دیر

ئه‌م به‌یته کۆمه‌لێن زاراوه‌ی پێوه‌ئدی‌دار به کتیب‌نووسینه‌وه‌ی
 حوجره‌ی هه‌قیوه‌ی تیا به ، بۆیه که‌سی شاره‌زای خوێنده‌واری حوجره‌ نه‌بی
 مه‌عنا‌ی به‌یته‌که‌ نازانی ••

چ مшти به‌نجه وه‌کو مшти شانه زه‌ق که ده‌لێی
 له شه‌نی‌دا نه‌بووه ده‌ستو بردی گوشت گیر

مشتی (ی یه‌که‌م) : ژاسته‌که‌ی (مشت‌و) وه • شه‌نی : ژاسته‌که‌ی
 (شانی) یه ، چونکه (شانی) مه‌عنا‌ی (شه‌نی) یش ئه‌گه‌یه‌نی • گوشت گیر :
 به‌مجۆره نه‌ک ته‌نها هه‌ر هه‌له‌یه ، سه‌نگی نیوه به‌یته‌که‌یش تیک‌ئه‌دا :
 ژاسته‌که‌ی یا (گوشت‌وگیر) یا (گوشتی‌گیر) ه به‌مه‌عنا‌ی زۆران‌گر •

وهها سه قیمی موجهززا عوامیلی نه جزا
که نالهتی عملی نه حوی مه حوی سه حوی زهمیر

سه قیمی : ژاسته که ی (سه قیم و) وه •

ئهلیف نه کیره و بینگانه نایبته تعریف
عملم موشاییه غهیره ، مولازیمی تنگمیر

غهیره : ژاسته که ی (غهیره) وه •

قهمسیده ی (٤)

(له چاپی ئیمهدا : ل ١٧٤ - ٢٠١ . له چاپی د . خهزنهداردا : ل ١٤٠ - ١٤٤)

بهو ناوه خۆت بشۆ له که دووراتی سهر زهمین
شاد بن به وهسلکی به کدی که تۆی تاهیر ، ئهو تههوور

که دوورات : ژاسته که ی (کودوورات) ه •

چشمه یکه میسلی خۆر که له سهد جی به زه وشه نی
فهورانی نووری سافه له سهر بهردی وهک بلوور

چشمه یکه : چ بۆ نووسین و چ بۆ خویندنه وه بهم جۆره هه له یه :

ژاسته که ی (چهشمه یکه - چهشمه یکه) به •

یا عه کسی ناسمانه له ناوینهدا کهوا
ئهستیره کانی زاده کشن وهک شههابی نوور

زاده کشن : ژاسته که ی (ژابکشین) یا (زاده کشین) ه ، چونکه

(نهستیره کان) صیغه ی جهمعه و (زاده کشن) صیغه ی موفرده ده •

به معنی زیازی زهوزه که تی دایه چند دهمی
موشکین دهبی به کاکۆلی غیلمان و زولفی حوور

تی دایه : هه رچه ند له چند نوسخه به کدا بهم جۆره نووسراوه ، به لام
دیاره هه له یه چونکه مهعنا به دهسته وه نادا • ژاسته که ی (تیدا به) به و
به مپی به (دهمی) یش (دهمی) به و (دهبی) یش (دهبی) به وهک ئیمه نووسیومانوه ،

مه‌عنای به‌یته‌که‌یش به‌م‌جۆره ته‌واوو له‌جیی خۆیه‌تی •

سه‌یوان نه‌زیری که‌یوانه سه‌وز و ساف
یاخۆ بووه به‌ دائیره‌ی نه‌نجومی قو‌بوور

نه‌زیری : ژاسته‌که‌ی (نه‌زیری گونبه‌دی)یه • لام‌وايه هه‌له‌ی چاپ بڼ •
دائیره‌ی : ژاسته‌که‌ی (دائیره‌یی)یه ئه‌گینا نیوه به‌یته‌که له‌نگ ئه‌بڼ •

داخۆ ده‌روونی سافه گۆزه‌ی ماوه تانجه‌رو
یاخۆ بووه به‌ ته‌فره‌قه‌یی شو‌رشى نو‌فوور ؟

نیوه‌ی دووه‌مى ئه‌م به‌یته ئه‌مه نیه که دوکتۆر خه‌زنه‌دار نووسیه‌یه •
ئه‌مه نیوه‌ی دووه‌مى به‌یته‌کی‌تره ژابوورد ، سه‌ره‌تا‌که‌ی ئه‌مه‌یه •
ئایا به‌ جهمع و دائیره‌یه ده‌وری (کانی‌با) ؟
نیوه‌ی دووه‌مى ئه‌م به‌یته ئه‌مه‌یه :

یاخۆ نه‌سپى خا‌که به‌ لیلی ده‌کا عوبوور ؟

دوکتۆر له ستوونی چه‌وت و ژاستیشدا ئیشاره‌تی بۆ ئه‌م هه‌له‌یه
نه‌کردووه ، ئه‌گه‌ر به‌ هه‌له‌ی چاپی دابڼ •

سه‌وزه له ده‌وری گۆل ، ته‌زه وه‌ك خه‌تتی ژووی یار
یا پوو‌شى وشکی ژووره وه‌كو ژیشی کاکه سوور ؟

وشکی : ژاسته‌که‌ی (وشک‌و)وه • وه‌کو : ئه‌بڼ به‌ (وه‌کوو) بنووسری
چونکه لیره‌دا (و)ه‌که کورت نیه و ئه‌گه‌ر کورت بڼ نیوه به‌یته‌که له‌نگ
ئه‌بڼ •

مه‌یلی بکه به‌ سه‌وزه ده‌رختانی مه‌درسه
ئهوراقیان موقه‌ددیمه‌ی شینه یا نه سوور ؟

موقه‌ددیمه‌ی : ئه‌بڼ به‌ (موقه‌ددیمه‌یی) بنووسری تا نیوه به‌یته‌که
له‌نگ نه‌بڼ •

حهوزی پهری که نایی دیدهیی منه لهوی تیلای دانها توه وهك سهیلی شیوه سوور ؟

پهری : ئەمه به که مین جاره بیسری (حهوزی پهری) یش ههیه . .
ئه توانم بلیم ئەمیش له پایه و پلهی (تهزیجی دهك هیلکه مریشك) دایه .
به لام ، نه . (حهوزی پهری) نیه ، (حهوزی پزی) یه واته پز له ئاو . که
دوکتور خویشی له پهر او یزدا به راستی نووسیویه ، به لام به داخه وه بو ئەوه
نه چوه که تیکستی راست کامه یه و ته نانهت له فهره ننگه که شیدا مه عنایه کی
بو (حهوزی پهری) دۆزیوه ته وه . دیدهیی : راسته کهی (دیدهیی) یه .

تیبی (و)

قهسیدهی (ه)

(له چاپی ئیمهدا : ل ۳۵۵ - ۳۶۷ . له چاپی د. خهزنه داردا : ل ۱۴۵ - ۱۴۶)

دوودی سهر میچی گولینگی لهت لهتی دهرازه کون
بان و دیواری به میسلی لانگی نه جزا شکاو

گولینگی : کورد ئەلین (گوله نگی) ، نه خوازه لا له و ناوچانهی که
نالی به دیالیکتی ئەوان قسهی کردووه .

کاسه بۆیه لازمه دا ئارده لووکی دهربنا
سهول بۆیه لازمه نهك جوگه له بیبا به ئاو

ئارده لووک : راسته کهی (ئارده لووک) ه ، ههروه ها له بهیتی
پاشه وه شدا . سهول : راسته کهی (سهولی) یه ئەگینا سهنگی بهیته که
تیک ئەچن . دوکتور ئەم بهیتهی له پهر او یزیشه وه نووسیوه ته وه چونکه
گوایه دوو جیاوازی له تیان تیکسته کانداهیه . جیاوازی به کیان ئەوهیه
(دا) له پهر او یزدا بووه به (تا) که ئیمه ئیشمان پین نیه .
جیاوازی به کی تریشیان ئەوهیه (سهول) بووه به (سۆلی) . به لام دوکتور
ئه بوو بیزانیا به دهنووسه کان تیکرا (سهول) و (سهولی) و (سۆل) و (سۆلی)

به مَجَّورَه نَه نووسن : (سول) . له بهر نَه وه دروست کردنی نَه م جیاوازی یانه
هه موو له نه زانیی نَه و که سانه وه یه که زینووسه کۆنه که نَه خویننه وه و له
حالی وادا نَه بی زوو نووس کهر خۆی نَه وه نده خوینده وار بی وشه که و شوینی
له زسته دا بزانیی که دیاره نَه بی به (سه ولی) .

ناسمان تهرزه یکی لیدا و بهره بارانمان ده کا سوخته گانمان زاده کمن پالوو شکاوو قوون دزاو

تهرزهیکی : هه له یه ، زاسته که ی (تهرزهی که) یه . شکاوو : دیاره
زاسته که ی (پساوو) وه له بهر نَه وه که (شکاوو) له بهیتی داهاتوودا هه یه و له
جیی خۆشیدایه و دووباره بوونه وه ی یه ک وشه وا به م نژیکی به شتیکی
ناشیرینه .

لوتفی بانکوت بوو که وا له م حوجره به زانانمان گهر بهنی ئاده م بخنکینن سهراره نهک به ناو

بخنکینن : زاسته که ی (بخنکینن) ه ، نَه گینا نَه ی ضه میری فیعله که
بو کئی نَه گه زینه وه ؟ به ناو : هه له یه ، زاسته که ی (بناو) ه به رابه ر به (سه راو) .
نازانم له گه ل (به ناو) دا دوکتور چۆن بو مه عنای به یته که چوه ؟

چونکه نه تگرد قور به سه ریا (نالی) تا تهسکینی بی مه یه ره بهر پیتله فه تو خودا بلا بگری تهواو

به داخه وه دوکتور له م به یته شدا هیچ گویتی نه داوه ته به کئی له و
بیست و دوو نوسخه چاپ و ده سنووسه ی که ده لئ له بهره ستیدا بوون و
دیاره نَه بی هیچ نه بی یه ک دواتیکیان وه ک ده سنووسه کانی لای ئیمه ناوی
(نالی) یان تیدا نه بوو بی و ، زایه کی له باره ی تهواوی و ناتهواوی قه سیده که وه
دهر نه بزیه . ههروه ها به داخه وه به جازی نَه وه شدا نه چوه که دیاره نَه بی
نَه و نوسخانه زاستر بن که له جیاتی (تهواو) نووسیوانه (به تاو) که (تهواو)
زۆر قورسو ناله باره لیره داو هیچ نیشانه یه کی کاری هونه ریی پیوه نی به .

به لام چار چی به مادهم دوکتور ته نها پشتی به نوسخه چاپه که ی عهلی موقیل و گیو به سستیج که باش و ئاسان ئه خویترته وهو نوسخه ده سنووسه کانی هر بۆ وینه له بهرگرته وهو بۆن پیوه کردن و خو هه لکیشانی لیکدانه وه به کارهینایی !

تیبی (4)

قەسیدە ی (٦)

(له چاپی ئیمهدا : ل ١٥ - ٤٤٨ . له چاپی د . خهزنه داردا : ل ١٤٧ - ١٥٢)

عەرشى بەرین کە دائیرە یە زەوزە مەرکەزە
فەرشی زەمین کە عەرسە یە ، تەبە موحەوھەرە

مادهم دوکتور ئه و نوسخانه ی هه لبزاردوه که نووسیویانه (که عه رسه یه) ئه بوو له جیاتی (تەبە موحه وه ره) یس ئه و نوسخانه ی هه لبزاردایه که نووسیویایه (طه یبه جه وه ره) له گه ل ئه وه شدا که (مه دینه) (طه یبه) ی پێ ئه لێن نه ک (طه یبه) و له به یته کانی پاشه وه شدا هر وشه ی (طه یبه) دووباره ئه بیته وه ، چونکه وانه بی مه عنای نیوه به یته که راست نایته وه ، به لام دوکتور زبازیکى تایه تیبی خۆی هه یه له لیکدانه وه دا ئه لێ له پیشاندا تیکست راست که ره وه ، ئه نجا مه عنای وشه کان لیک بدهره وه ، پاشان بچۆ بۆ مه عنای به یته ، واته هه یچ کام له م سێ کاره له سه ر ئه وانى که نه وه ستاوه که دیاره ئه وه ش زبازیکى به ته واوی دووره له زانسته و لیکدانه وه ی راسته قینه .

تەبە کە یە عنی زۆز و شەوی تیبی عالمە
زۆزی کە ووشکە شەو ئەزە کافووری عەنەبەرە

کافووری عەنەبەرە : ئاشکرایه هه له یه و راسته که ی (کافوورو عەنەبەرە) یه ، ئه گینا یانی چی (کافووری عەنەبەرە) مادهم که (کافوورو) و (عەنەبەر) هه ردوکیان بۆن خو شن و ، (کافوورو) پیوه ندى به (وشک) و (عەنەبەر)

پتوهندی به (تهژ)هوه ههیهو ، بهیتی دوایش ئەمه ژووتر ئەکاتهوه !

بمعنی گولای قودسه گلاوی دهفح دهکا
ئهو خاکه چاکه پاکه ئهو ناوه مهتههره

دهفح : ژاستهکەئى (ژهفح)ه • ئەمه زاراوهیهکی شهريعهته • پاکه :
ژاستهکەئى (پاکهوو)وه ، ئەگینا نیوه بهیتەکه لاسهنگ ئەبێ •

فهرشى پهلاسه دۆشهگى خاکه سهرينى بهرد
بى تووک و ژووت و قووت و فهقىر و قهلمندهره

دۆشهگى : نازانم (دۆشهك) بۆ بوو به دۆشهگ ؟

بى تووک و جيفه خواریو گهرگىنى بى ووجود
لهم ناوو خاکه زاھير و باتين موکهددهره

نیوهی یهکەمى ئەم بهیتە بهمجۆره پژه له ههله • ژاستهکەئى
بهمجۆرهیه :

بى تووکى جيفهخواریو گهرگىن و بى ووجود

چونکه (بى تووک) سيفهتهو (جيفهخواری) کارهو ، عهطفهکه بهمجۆره
ههله ئەبێ و پتويسته به ئىضافه بهپىرتتهوه • (گهرگىن) يش دوو جۆر نىبه
(وجوددار) و (بى ووجود) ، تا (نالى) بى ووجود بى و وجوددار نه بى •
کهواته ئەبێ لىرهشدا عهطفى سيفهت بکرىته سه سىفەت •

دا کووچه کووچه خوآئى به سهردا بکا به چىنگ
لهو خاکی فهخرهدا که ههمووی تاج و ئەفسهره

فهخرهدا : ژاستهکەئى (ئەفخهره) یه • سهير ئەوهیه دوکتۆر
تیکستیکى تری ئەم بهیتەئى له پهراوێزدا نووسیهتهوه ، لهویدا (چىنگ)
بووه به (چەنگ) ، لهکاتیکدا که دسنووسه کۆنهکان ههموویان (چىنگ) و
(چەنگ) وهك يهك ئەنووسن و مرۆ مهگەر ههر لهخۆیهوه بۆيار بدا کامه
(چىنگ) هه کامه (چەنگ) ه •

که هفولنه نام هیجره تی نه سحابی بن زوقوود
بیکه به خاکی خادیمی قیتمیری نهو دهره

که هفولنه نام : زاسته که ی (که هفولنه نامی) به ، نالی زووی ده می
کردووه ته پیغه مبهرو قسه ی له گه ل نه کا .

به لگو له فهژی ته بیه که نییی په یه مبهیره
ساکین بیی له غم دلی نه م بهنده بی فهیره

نه بوو دوکتور له جیاتی ته ماشا کردنی ته نها نوسخه ی حازر به دهستی
علی موقیل و گیو موکریانی ، ته ماشای ده سنووسه کانیشی بگردایه و نهو
تیکسته ی هه لبراردایه که بو نیوه ی دووه می نه م به یته نه لی :

ساکن بیی گه زوایی نه م که لبه بی فهیره

چونکه دیاره نه مه زور هونه رمه ندانه تره . هه روا نه بوو (فهژی) ی نیوه
به یتی به که میشی به (فهژی) بنووسایه تا نیوه به یته که له نگ نه بی .

په یغامبهری حه بییی خودا خاتیمی روسول
زهوزه له نهرز و سایه له سه ر چهرخی نه خزهره

په یغامبهری : زاسته که ی (په یغامبهرو) وه چونکه پیغه مبه ر (پیغه مبهری
حه بییی خودا) نی به . خزی (پیغه مبه ر) یش و (حه بییی خودا) یشه . خاتیم :
زاسته که ی (خاتم) ه . زهوزه : زاسته که ی (زهوزه ی) ه نه گینا نیوه به یته که
له نگ نه بی .

چی بازی مه قده می شهوی قهدری مه عاریجی
سه ربانی عه رش و کورسی و جبریلی شه مبهیره

قه دری : زاسته که ی (قه درو) وه چونکه (شهوی قه در) و (شهوی
مه عاریج) جیان له یه ک . کورسی و : نه بی به (کورسی بو) بنووسری و
بخوینرته وه ، نه گینا به یته که له نگ نه بی .

مه علوومه چونکه جه می روسول موقت به بس لهوون
یووسف یه کن لهوانه که سه ر لهوخی ده فتمره

موخته بهس : هه له یه ، ژاسته که ی (موخته بیس) ه •

ئهو شاهه ماهی میسره نههالی له زئی سوچوود
قورئان ده لئی که بهندهی ئهم بهنده بهروهه

شاهه : ژاسته که ی (شاهی) یه ، چونکه ژسته ی (قورئان ده لئی •• تاد)
خه به ریته تی و ئهو موبته دایه • نیوه ی دووه می به یته که هه رچه ند له چه ند
نوسخه یه کدا به مچۆره یه ، به لām هه له یه ، چونکه ئه گه ر وابوایه ئه بوو
(به نده پهروهه) یش (به نده پهروهه) بوایه • به م پئی به یش که دوکتۆر ئهم
نیوه به یته ی نووسیوه ته وه ، ئه بوو (به نده ی) شی به (به نده یی) بنووسیایه
بوئنه وه ی نیوه به یته که له نگ نه بئ •

ئهو دئی ده با به گه شه گه ش ، ئهم دئی ده با به لوتف
ئهو شاهی دلپه ره نه شه هئشاهی دلده ره

دوکتۆر هه میسه ئاره زووی له وه یه وشه ئیرانی به کانی دیوانی نالی
بگێرێته وه بو فارسی و به پئی فه ره هنگی فارسی ژاستیان بکاته وه • بو یه نازانم
چۆن وا (شه هه نشاه) به (شه هئشاه) ئه نووسی که نه کوردی یه وه نه فارسی ؟

شوبه ی نی یه که شه مس و قه مهر سیبهری ئه وون
نیسبهت به ههردوو وه جه وه کو نوور و سیبهره

وه جه : ژاسته که ی (وه جه ی) یه • له م به یته دا ژاگر تئی سه نگی نیوه
به یتی دووه م پئیستی ئه کرد (ههردو) به یه ک (و) و ، (وه کو) به دوو (و)
بنووسری ، که چی دوکتۆر له ههردو حاله ته که دا به پیچه وانه ی پئیستی
جوولآوه ته وه •

بورهانه سووژه تی به شمهری چونکه نووره نوور
بن زبلله ماسیوای به دوو نیسبهت موعه بپه ره

سووژه تی : نه (صویره) ی عه ره بی و نه (سوورهت) ی کوردی به (ری)
گیروا نین • دوو : ئه بوو به یه ک (و) بنووسری •

واقیف به هر چی که تمی خه بایابی مازی به
عالم به هر چی دیت و ده بیت و موقه ددهره

عالم : هه له یه ، ژاسته که ی (عالیم) ه • مه عنای به یته که ئاشکرایه •
دوکتور ته نانهت له نوسخه ی په راویشدا (عالیم) ی نه نووسیوه •

با بیتنه سهر وه جاههت و قودرهت له کن خودا
بو عاسی بان له مهغفهرهت و سهر فی مهغفهره

وه جاههت و قودرهت : هر چه ند له هه ندی نوسخه دا ، له وانهی دوکتور
پتر پشتیان پی ئه بهستی وا نووسراوه ، به لام ئاشکرایه هه له یه و ناتوانزی
بووتری پیغه مبه ر لای خوا (قودرهت) ی هه یه • تیکستی ژاست به م جوړه یه :
(وه جاههتی قه دری) یا (وه جاههت و قه دری) • مهغفهرهت ؛ مهغفهره :
ههردوکیان هه لن ، ژاسته که یان (مهغفهرهت) و (مهغفهره) یه •

زه حمهت به حوسنی سپره تی ئینسان زوهوری گرد
خه یرو لبه شهر کهوا به شه فاعهت موخه بیهره

سپره تی : ژاسته که ی (صوره تی) یه و ئه مه به مه عنای به یته که دا
ئاشکرایه • کهوا به شه فاعهت موخه بیهره : ئه مه یس هه له یه و ژاسته که ی
ئه وه یه که له نوسخه باوه ژپی کراوه کاندا نووسراوه که ئه لئ (له قه ب به
شه فاعهت موبه ششهره) چونکه ئه مه یان له گه ل شوینه که دا ئه گونجی و
(موخه بیهری) بو ئیره دهست نادا • سه ره ژای ئه وه به یتی دوا یس به
(موخه بیهره) دوا بی دئی •

ئهی شه مسی مایه پهروه ری نه کسیری قه لبی خاگ
بنوازه حاتی هالیکی ئه م خاگه نه حقهره

مایه پهروه ری : ژاسته که ی (مایه پهروه رو) وه • ئه کسیری : ژاسته که ی
• (ئیکسیری) یه •

دائیم له جهنبی خواری که مین دایه رۆژ و شهو
بهو فرسه ته له زیگه ی ئیمانی ئه م مهزه

جهنبی : ژاسته‌که‌ی (جهنب‌و) وه ، چونکه (جهنب) خویشی لایه‌که
وهك (خوار) و (که‌مین) • خواری : نه‌میش ژاسته‌که‌ی (خوار) وه • به‌و :
ژاسته‌که‌ی (بۆ) یه •

**خۆی کردوو به گه‌وره‌وو فه‌زالی مو‌لکی تمن
پشتی وه‌زیری نه‌و سه‌گه‌ ده‌ججالی نه‌موه‌ره**

قه‌زالی : ژاسته‌که‌ی (قه‌زالی) یه نه‌گینا سه‌نگی نیوه به‌یته‌که
تیک‌ئه‌چن • پشتی : ژاسته‌که‌ی (پشت‌و) وه • نه‌گه‌ر به‌ ئیضا‌فه‌شی
بخو‌ئینه‌وه ، نه‌بێن به‌ (پوشتی) ی بخو‌ئینه‌وه که بێن به‌ ئیضا‌فه‌ی به‌یانی‌به‌و
ئیزا‌فه‌کراوه‌که به‌مه‌عنا (پشتیوان) نه‌بێن به‌لکو به‌مه‌عنا (نامه‌رد) بێن •

**قوربان ده‌خیلی حه‌لقه‌یی شه‌بایکی زه‌موزه‌ن
سێ ئیلتیجام هه‌یه له‌گه‌ل نه‌و دووه‌م شه‌زه**

شه‌بایکی : ژاسته‌که‌ی (شوبایکی) یه • له‌گه‌ل : ژاسته‌که‌ی (که
له‌گه‌ل) ه نه‌گینا سه‌نگی نیوه به‌یته‌که تیک‌ئه‌چن •

**نه‌موه‌ل زجای دلم نه‌وه‌به‌ نه‌ی غه‌بووری دین
حازد ببی له‌ که‌شمه‌که‌شی شو‌ر و غه‌رغه‌ره**

که‌شمه‌که‌شی شو‌ر و غه‌رغه‌ره : هه‌له‌یه چونکه وه‌نه‌بێن (که‌شمه‌که‌ش)
هیی (شو‌ر) بێن و (شو‌ر) شتی بێن وه‌ك (غه‌رغه‌ره) که سه‌ره‌مه‌رگه ، به‌لکو
(شو‌ر) عه‌طفه‌ له‌سه‌ر (که‌شمه‌که‌ش) و هه‌ردو‌کیان هیی کاتی غه‌رغه‌ره‌ن •
که‌واته ژاسته‌که‌ی به‌مجۆره‌یه : که‌شمه‌که‌ش و شو‌ری غه‌رغه‌ره •

**گۆچانی غه‌ره‌تت له‌ مله‌دا میعوه‌ز بێن
تا مو‌ژده‌ دێی که‌ نووری به‌قینم مو‌زه‌فه‌مه‌ره**

میعوه‌ز : هه‌له‌یه و هه‌له‌یه‌کی له‌تام‌به‌ده‌ر بێن تا‌میشه • ژاسته‌که‌ی
(موعه‌وزه) یه و نه‌سه‌له‌که‌ی (موعه‌وو‌یژه) بووه له‌به‌ر خاتری ژا‌گرتنی سه‌نگی

به‌یته‌که ده‌سکاری کراوه • (موعه‌وویدنه) واته : شتی بنیاده‌م بیاریزی له
زیانی ماددی یا معنوی . به کوردی (چاوه‌زاری) بئێ ئەلێن •

زوو زه‌رد و ووشک و خائیب و خاسیر بئێ عه‌دوو
واسیل بئیم به زه‌حمه‌تی یارانی مه‌غفه‌ره

یارانی : زاسته‌که‌ی (بارانی)یه • مه‌غفه‌ره : زاسته‌که‌ی (مه‌قبه‌ره)یه •
مه‌غفه‌ره له هه‌موو حالیکدا هه‌له‌یه • ئە‌گه‌ر وشه‌که‌ش ئە‌وه‌بئێ ، ئە‌بئێ
(مه‌غفه‌ره) بئێ • نالی داوای تکای پیغه‌مبه‌ر ئە‌کا له کاتێ مردن و پاش
مردن و له زۆزی قیامه‌تداو له‌م به‌یته‌دا ئە‌یه‌وئێ به بارانی زه‌حمی خوا بگاته
گۆزستان •

دووهم زجای دلم ئە‌وه‌یه ئە‌و ده‌مه‌ی ده‌بئێ
ئهلواحی ئە‌لحه‌دم به زه‌نابیل موعه‌تته‌ره

به زه‌نابیل موعه‌تته‌ره : ئە‌مه‌ش هه‌له‌یه چونکه مه‌عناکه‌ی وای
لێ‌دئته‌وه : (ئوکاته‌ی ته‌له‌به‌رده‌کانی ئە‌لحه‌ده‌که‌م به هۆی زه‌نبیله‌وه
بۆن‌خۆش ئە‌بن) • ئە‌مه‌ش پیچه‌وانه‌ی مه‌به‌ستی نالی‌یه ، چونکه ئە‌گه‌ر
ته‌له‌به‌رده‌کان به هۆی زه‌نبیله‌وه بۆن‌خۆش بئین ، ئە‌وه وائه‌گه‌یه‌نئێ حالی
له‌ناو گۆزه‌که‌ی‌دا خۆشه ، دیاره ئە‌گه‌ر حالیشی له‌ناو گۆزدا خۆش بئێ
پئوستی به‌تکاوتکا‌کاری نابئێ ، که‌چی ئە‌م ، وه‌ک له‌مه‌وپاش ده‌رئه‌که‌وئێ ،
داوای شه‌فاعه‌تی پیغه‌مبه‌ر ئە‌کا بۆئ‌ه‌وه‌ی جئیی له‌قه‌برو له‌قیامه‌تدا خۆش و
باش بئێ • ئە‌مه هه‌موویش سه‌ره‌زای ئە‌وه که‌چۆن ته‌له‌به‌ردی ئە‌لحه‌د
به‌هۆی زه‌نبیله‌وه بۆن‌خۆش ئە‌بن و ئە‌بئێ مه‌به‌ست له (زه‌نبیله) چی بئێ •
تیکستی زاست ئە‌وه‌یه که‌ئیمه‌ نووسیمانه‌و ئە‌لئێ : (به زه‌نابیلی مه‌عته‌ره)
واته وه‌ک چۆن سه‌رمایه‌ی عه‌تار ئە‌و زه‌نبیله‌نه‌یه‌تی که‌هه‌لیان‌ئ‌ه‌واسئێ له
دوو‌کانه‌که‌یداو شتیان تی‌ئ‌ه‌خا ، سه‌رمایه‌ی منیش ته‌نها ئە‌و به‌رده زه‌ق‌وته‌قانه
ئ‌ه‌بئێ که‌به لای ئە‌لحه‌دی گۆزه‌که‌مدا وه‌ک زه‌نبیله‌ی دوو‌کانی عه‌تار
هه‌له‌سپێرئێن •

تەنگانە وا دەبىن كە لەمۇ جىگە تەنگەدا
سائىل نەكبرى عارىف و مەعرووف مونكەرە

لەو : ئەبىن لەبەر زاگرتنى سەنگى نىوہ بەيتە كە (لە ئەو) بىن • نەكبرى
عارىف و مەعرووف : زاستەكەى بەم جۆرەيە (نەكبر و عارىف و مەعرووف و)
چونكە ئەمانە ھەموو ناوى فرىشتەى پرسیارن •

ئىمىدادى بابى فەتھى زمانم بە فەزلى تو
زوو كە بە ئەوولەين تۆزەرى پردى مەعبەرە

بابى فەتھى : ئاشكرايە كە ھەلەيە و زاستەكەى (فەتھى بابى ••) يە ،
واتە : كەردنەوہى دەرگای زمانم كە زمانم گۆ بكاو وەلامى فرىشتەى
پرسیار بدەمەوہ • زوو كە بە ئەوولەين : ئەمەيش ھەروا ھەلەيە و
زاستەكەى (زوو بىن كە ئەوولەين ••) ھ ، واتە ئەو زمان گۆ كەردنەم زوو بىن
لەبەر ئەوہ كە ئەو وەلام دانەوہيە يە كە مین پەزىنەوہيە لە پردى لى پرسینەوہ •

سەبەم زجای دلم ئەوہيە غەوسى عاسىيان
ھاوارى بگرە پەردەيى ئاشووبى مەحشەرە

ھاوارى بگرە پەردەيى : ھەلەيە • زاستەكەى (ھاوارى بگرە
پەردەيى) يە • (بگرە و پەردە) لە كوردیدا مەشھورە •

دەنگى فيغان و جۆش و خروشى جەمىمى خەلق
تۆى لىرە دەيبەيە كە لەمۆى تۆى ھەموو كەزە

فيغان : زاستەكەى (فوغان) ھ • نىوہ بەيتى دوو ھەميش تىكزا ھەلەيە و
ھىچ مەغنايەك نادا بە دەستەو و زىنووسە كەشى ئەوہ نەدەى تر ••••• تىن كەردو وە!
زاستەكەى بەم جۆرەيە :

تۆى لىرە دەيبىيە كە لەمۆى تۆى ھەموو كەزە

لىرەدا ئەمەوئى لەوہ پىرسم ئەگەر دوكتۆر (گۆئى) بە (گۆ) ئەنووسى ،
ئەبىن ئىتر پىويستى بەو دوو (ى) يە چى بىن كە لەپاش (گۆ) كانەوہ نووسىونى و

کردوونی به (گوئی) و نه بئ (ی)ی ضه میره که بۆ کئ بگه ژیته وه ؟

ژۆژی قیامه تی فهئیزاهمه مه قیامو شه خسین
قایم چه قیوه کبله له سه ر خاکی مه قبه ره

من تن ناگه م . . دوکتور که نازانئ ئایه تی (فاذا هم قیام) به
عه ره بی بخوئیتته وه ، بۆ به هه له به ئیملا ی کوردی ئه ینوسی ؟ ئه و که
(هم) ی عه ره بی لئ بوو به (هه مه) ، ئه ی (شه خس) ی به کوردی کراوی
چۆن کرد به عه ره بی و ئیعرایشی له خۆیه وه دایئ و به (شه خسین) ی نووسی ؟
ئه ی (قائیم) ی چۆن لئ بوو به (قایم) ؟ باشه ئه ی هه ر هیچ نه بئ بۆ هه ستی
به وه نه کرد که سه نگی نیوه به یته که قورس بوو ؟ هه ی خوا لیت خو ش
بئ دوکتور !

دونیا بووه به تاوه و سه حرا به ژبله مۆ
ده ریا ده روونی ئاگره ماری سه مه نده ره

تاوه و : ئه بئ له به ر ژاگرتنی سه نگی نیوه به یته که به (تاوه وو)
بنووسری و بخوئیرتته وه . ماری : ژاسته که ی (ناری) یه هه رچه ند له گه لئ
نوسخه شدا (ماری) نووسراوه . سه مه نده ریش ژاسته گیانداریکه ، به لام له
ژه گزی مار نی به و پتوه ندی پتوه نی به . گیانی (ژه خنه) و (لئکۆلینه وه)
بۆ شوئنی وا به که لکه ئه گه ر پیاو به ژاستی شکی به ری .

دیوانی گه رمی باری خودایه به باری عام
ئیسفایی خه لقه ، ساعه تیکی عه رزی مه حزه ره

به باری : ژاسته که ی (به پایه) یه .

لایتک زه بانیه یه له سه ر و کاری ناره نار
هه ل مین مه زید هه م زمانه وه کو ماری ئه ژده ر

هه م زمانه : ژاسته که ی (زوبانیه) یه . وه کو : ژاسته که ی (وهك) ه .
ئه ژده ر : ژاسته که ی (ئه ژده ره) یه . دیاره هه له ی چاپه .

لايټيکي کښ له جهننه تي زړوان تدارکه
خوږي نهوا به مونته زيري دینه مهنه زره

جهننه تي : ژاسته کهي (جهننه ت و) وه چونکه (رضوان) ده رگوانی
به هه شته و به هه شت هيی نه و ني به • تدارکه : ژاسته کهي (تدارکه) به •

نه کسره که سينه تابعی بهرد و حمراره ته
به معنی ووقوودی ناره بوخاری موسه ييمره

ووقوودی : ژاسته کهي (وه قوودی) به ، واته سووته مه ني • که سينه :
به ک وشه به و (که سينه) به •

گريان هموو زه شاره له بهر ناهي دود زه ننگ
موژگان بووه به خامه و دینه به مه جمره

خامه و : ژاسته کهي (خامه و) وه • مه جمره : ژاسته کهي (مه جمره) به
چونکه باس باسی نو سينه •

ميزماری شهه سوواره ي تويه که سه ف سه ف
کوژگای حاسيلا تته به يدایي به يدهره

شهه سوواره ي : ژاسته کهي (شهه سواری بي) به • کوژگای : نه بين
به (کوژگایي) بنو سري و بخوینر تته وه بوئه وه ي نيوه به يته که لاسه ننگ نه بين •

زوژی جهزا زجا بکه بو (نالی) ده ربه دهر
چونکه له زووی جيهان گوناهي گه لي زور و نه کسره

نيوه ي دووه می نه م به يته به م جوړه هه له يه چونکه ژماره ي بزگه کانی
له پيوست زور تر نه بين • ئيمه نه و تیکسته مان هه لېژاردووه که ژماره ي
برگه کانی بين زياد نابین • تیکسته هه لېژارده که ي ئيمه نه مه يه :

چون له م جيهان گوناهي گه لي زور و نه کسره

فهميده ي (۷)

(له چاپي ئيمه دا : ل ۸۲ - ۵۲۰ . له چاپي د . خه زنده اردا : ل ۱۵۳ - ۱۵۹)

بلا بۆ كوندەبوو بى مفتى مشك و مارى كەندوو بى
خەتيرە گەنجى ويرانە ، زەخيره كونجى كاشانە

خەتيرە ؛ زەخيره : هەردو كيان هەلەن ، ژاستە كەيان (خەتيرەى) و
(زەخيرهى) . نازانم دوكتور مەعناى تىكستە هەلبەت ئىراوە كەى خۆى
چۆن لىك ئەداتەو .

بەقييەى عومرى زايع گەر مورادى بى تەدارك بى
حەياتى مەككەوو مەوتى مەدينەت جەبرى نوقسانە

تەدارك : هەلەيه ، ژاستە كەى ، وەك وتمان ، (تەدارك) .

بەلئى لەم زىگمدا جەممازە جانبازە كە زۆژ و شەو
دەكا سەبرى سولووكى دائىمى سەر خۆش و مەستانە

سەبرى : ژاستە كەى (سەيرو) وە بەمەعنا ژۆ بۆين ، نەك بەمەعنا
تەماشاكردن .

مەلئى زىگەى كەشەندە يا كوشندەى ئەزەدرە ياخۆ
كەمەندە يا تەنافى خىبەتى گەردوونى گەردانە

كەشەندە : ژاستە كەى (كەشندە) . كوشندەى : ژاستە كەى
(كوشندە) . يە چونكە سيفەتى (ئەزەدر) . كەيه كە لەپاشىيەو دە .

عوپوونى گەرم و سۆر ، ئاوى ميسالى چاوى گريانە
زوعوونى شاخى سووتاوى شەبىيى جەرتى بريانە

سۆر [سويز] ، ئاوى : هەلەيه ، ژاستە كەى (سويزاوى) .

سماقى ئەحمەره ياقووتى زووح و ئاگرى نەفسە
حەساتى ئەبىيەزە يا شوبهى نەجمى زەجمى شەيتانە

ياقووتى : هەلەيه ، ژاستە كەى (يا قووتى) . يە . لەوانەيه دوكتور لە
(ئەحمەر) . يە سيفەتى (سماق) . كەووە ئەم (يا قووتى) . يەشى بە (ياقووتى)
خویندەيتەو وە چونكە ياقووتيش سوورە ! . شوبهى : هەلەيه ، ژاستە كەى
(شوبهى) . يە چونكە زەجمى شەيتان بە (شەهاب) ئەكرئى .

به زاهير گمز به گمز داره ، به باتين سهد چمه نزاره
به سووژت يهك به يهك خاره ، به مهنا سهد گولستانه

گمز به گمز داره : هرچند له چند نوسخه يه كيشدا وا نووسراوه ،
به لام هر هه له يه له به رنه وه كه يه كه م نهو زينگه يه گمز به گمز دار ني سه ،
دووه ميش له به رنه وه كه به م جوړه له گه ل (به باتين سهد چمه نزاره) ناكه ويته
يهك . سووژت : هه له يه ، نه له عه ره بي و نه له كورديدا نهو (ر) يه گيراو
ني به . گولستانه : له كورديدا وشه ي (گولستان) ني به ، هر (گولستان) ه
فارسي به كه يه .

نه يستاني خسه كزاري ، سونوofi شهوكه يي خاري
گه لي خوشت له سهروستان و دلكه شتر له بوستانه

نه يستاني : زاسته كه ي (نه يستان) وه چونكه (نه يستان) و (خسه كزار)
جيان له يهك . دلكه شتر : هه له يه چونكه وشه كه فارسي به و (دلكه شتر) ه .
نه م وشه يه نه بوه به كوردي بويه هر به (دلكه شتر) نه خويترته وه .

شهفيري چالي شو راوي ده لني له علي نه مهك باشه
حه فيري چاهي ووشكي هر ده تبي چاهي زه نه خدانه

شو راوي ده لني : زاسته كه ي (شوري هر ده لني) يه بو هاوساني
له گه ل نيوه به يتي دووه هم . نه مهك : ديسانه وه بو (نهك) نه بي و (نه مهك)
ين ؟

موغيلاني جل و ميزه ر دزيني سو في يه يه عني
نه مه ري ي مه حره ماني مه حره مي سه ر زووت و عوريانه

مه حره ماني : هه له يه ، زاسته كه ي (موحريماني) يه ، باسي (ئي حرام)
نه كا كه يه كي كه له نه ركانه كاني هج . باسي (مه حره م) له وشه ي پاشه وه يدا
هاتووه . نه گه ر وانه ين ، نه ين مه به ست له كو كردنه وه ي (مه حره مان) و
(مه حره م) چي ين ؟

مقامی زه مزه مهی حادی له شهوقی که عبمو و حوجره ی
مقام و زه مزه مه وا ووشتری هینا به جۆلانه

• مقامی : ژاسته که ی (مقام) وه • مقام لیره دا به مه عنا ئاوازه •

چ جهزبه و جوزوه یی زه ونه له قهندیلی حمره مدا وا
ده بئ ئینسان له توفی دا بسووتی میسلی په روانه

جهزبه و : ژاسته که ی (جهزبه) به بئ (و) ی عطف • جوزوه یی : مه له به
چونکه هیچ مه عنا به که نابه خشج • ژاسته که ی یا (جهزبه یی) یا (جهزوه وو) ه
له گه ل (و) ی عطفدا له پاش (جهزبه) وه • قه ندیلی : ژاسته که ی (قیندیلی) به ،
وشه که عه ره بی به •

مه گانی واسیته ی ئیمان ، مه کانت به خشی ئینس و جان
مه کینی لا مه گان سه یران تیا ته شریفی میوانه

ئیمان : ژاسته که ی (ئیمکان) ه ، قسه له پیغه مبه ره که بووه به هۆی
ئه وه ئه م دنیا به دروست بئ • مه کانت : ژاسته که ی (مه کانه ت) ه •

له سمر ئه و ژولمه ت ئابادی شهوی کوفره که تالع بوو
سه لا همستا له ئینس و جان که ژۆژی نوور و ئیمان

تالع : وشه ی (طالع) به مه عنا ی (هه له اتوو) قه ت نه بوه به کوردی تا
بئ به (تالع) • نوورو : ژاسته که ی (نووری) به •

له نه فخی سووژ و نه شری بیعه تی دینی حه ق ئیحیا بوو
له قمبری جاهیلی به ت هاته دهر همر چی موسولمانه

سووژ : وشه ی (صور) ی عه ره بی به (ری) گیراو نی به • بیعه تی :
ژاسته که ی (بیعه تی) به واته ناردنی پیغه مبه ر لای خواوه بو سه ر خه لک •
ئه گه ر واش بئ که دوکتور نووسیویه ئه وه ژاسته که ی (به یعه تی) به ، چونکه
(بیعه ت) په رستگای مه سیحی بانه •

سه عاده ت بوو به نووری ساعیدو زوروه ی هینا به ت بوو
عه لامه ت نووری ئیمان ، بیلال و وه یس و سه لمانه

نووری ساعید و : له هر دوو وشه که دا هه له هه یه ، ژاسته که ی (نوور و صاعیدی) یه • ئیمانه : ژاسته که ی (ئیمانی) یه و پتوهندی به پاشه وه یه وه هه یه •

له نووری موعجیزه ی تیفی نهما قهت زولمه تی شوبه مت
که ژووناکی شهوی میعراج و ژۆژی به دری بوره انه

میعراج و : ژاسته که ی (میعراجی) یه ، واته : غه زای به درو سه رکه وتنی پیغه بهر له شه ژۆی نهو ژۆژه دا نیشانه ی ژاستی ئیددیعیای چوونیه بو میعراج •

له خهوف و خهجله تی به دری شه می ئه نجوم سوپه هر ئیسته ش
که هه لدی زه ردی بو سووری له ته ته میا نوما یانه

سوپه هر : هه رچه ند له گه لئێ نوسخه یشدا وا نووسراوه ، به لام ئاشکرایه که وا هه له یه و ژاسته که ی (سوپه ه) ه ، چونکه (سوپه هر) واته (ئاسمان) و لیره دا و اتایه ک نابه خشی ، به پیچه وانه ی (سوپه ه) وه که وای لئێ دیته وه : نهو پادشایه ی که وه ک مانگی چوارده وایه و نه ستیره کانی ئاسمان له شکرینی • ئیسته ش : لیره یشدا نه م وشه یه له هه یچ کام له ده سنووه کانی لای ئیمه دا بئ (ی) نی یه و (ئیسته یش) ه •

شهو نهما ژۆژی زه وشه ن نه یگه ییشتی گهر چی ئیستاکه
له دووی شهو که وتوو ده ژوا به سه رگه رمی بو چه رانه

به سه رگه رمی بو چه رانه : ژاسته که ی (به سه ر ، سه رگه رمی سه رانه) یه •

له هه یجری یووسفی میعراجی یه غقووبی فه لکه چاوی
نوجوومی بوو سپی هه یشتاکو هه ر چه ران و دامانه

دامانه : ژاسته که ی (سه ه رانه) یه • عه طفی (دامان) ی مه صده ر نا کرته سه ر (چه ران) ی صیفه ت • دوکتۆر نه م تیکسته ژاسته ی خستوو ته په راوێزه وه •

شهو نهما سوبحي بيداري تولووعى بوو كه جبريلى
نهمين بو خدمه تي تاها تيا مهنموورى قورئانه

بيداری تولووعى : تيكستى (بيدارى يى طاليع) مهعنايه كى زور
قولتر نه به خشى ، به لام دوكتور نايه وي له تيكستى على موقيل و گيو
موكريانى لابتا چونكه ده سنووس خوننده وه ئاسان نيه . قورئانه :
ليردها هيج جينگه نيه . تيكستى راست (فرمانه) يه .

به فهرمووده ي خودا فهرمووى بفهرموو هسته ههر ئيبسته
له جنى بهدرى دوجاوو ميهرى به كنا و دوزى به كدانه

دوزى : نه بى به (دوزى) بنووسرى و بخوئيرتته وه تا نيوه به يته كه
له ننگ نه بى .

كه مدعووى لا مهكانى لا زهمانى قوربى بى چوونى
سووار به لهم بوراقه باريفه لهم زه خشه زه خشانه

لامهكانى لازهمانى : راسته كه ي (لامهكانو لازهمانو) وه يا
به پيچه وانوه ، نه گينا مهعناى به يته كه مه گهر به زور راست يتته وه .

وهها همستا به بالى جاذيبه ي قودرته له نيوه ي زى
به جنى ما نهمسپى په يكي وه فزهف و نهم چهرخى دهورانه

نهمسپى په يكي زه فزهف و : راسته كه ي (نهمسپو په يكو زه فزهف و) وه
چونكه ههر كاميان جيايه له وانى تريان .

موشمرفه ف بوو به تهختى عورش و تاجى قوربى عينده لالا
به همرچى دورجى نهمو نمدنا وهما نهوحاى قورئانه

دورجى : هه له يه . راسته كه ي (دهرجى) يه واته : ييدا نووسراوه .
دورج : سندووقى كه لوپه لى گرانبه هاى ژئانه .

به قوربانى عولوومى نهموولين و ناخيرنت بم
له گمل نهمسرارى قورئانت كهوا ئيلتافى زه حمانه

ئيلتافى : راسته كه ي (نهلتافى - نه لطافى) يه .

ئەگەرچى كوردى دەۋرى شارەزۋورى قەسۋەتم ئەمما ۋەسىلەم تېپىپى خىلمى شەفىع و فەزلى مەننانه

دەۋرى : ھەرچەند تېكىستى دەسنوۋسەكان كە ھەموو نووسىويانە
(دور) بۆ (دەۋرى) یشو (دوورى) یش دەست ئەدا ، ئىمە (دوورى) مان
بەزاست زانیۋە لەبەرئەۋە كە نالى خەلكى شارەزۋور خۆیەتى ئەك دەۋرى
شارەزۋورو لەبەرئەۋەش كە (دوور) لەگەل (شارەزۋور) ھاوسەنگە •
بۆرە خۆیشى بە (دوور) ئەزانى چونكە قەسىدەكەى لە مەدینە وتوۋە •
تېپىپى : زاستەكەى (تەپپەۋو - طەپپەۋو) بە چونكە (طەپپە) مەدینە بە ئەك
(طەپپە) و ، چونكە (طەپپە) و (خىلمى شەفىع) دوو شتى جيان لە يەك •

چ زەرقا بۆ سیاھى دەفتەرى شەر ناسى بە ماھى
چ تەپپە بۆ تەبابى دەردى ھەر دەرماندە دەرمانە

سیاھى : ئەبى (ى) بەكى ئىضافەشى بخرىتەسەر • تەبابى : زاستەكەى
(تەبابى) بە • سەپر ئەۋەپە دوكتۆر لەم بەتەدا (تەپپە) كەى زاست کردوۋەتەۋەو
نووسىۋە (تەپپە) •

تېپىپى (ي)

قەسىدەى (۸)

(لە چاپى ئىمەدا : ل ۶۶۷ - ۶۷۴ . لە چاپى د . خەزەندەداردا : ل ۱۵۹ - ۱۶۰)

فەلەكى مېھرو مەھى ، ۋەختە تەۋاۋ بى زەمەنى
كەۋكەبەى ئىنجۋمى بو دائىرەبى ئەنجۋمەنى

مېھرو مەھى : زاستەكەى (مېھرو مەھى) بە • باسى مانگى (مېھرو) ئەكا
كە يەككىكە لە مانگەكانى سالى شەمسى •

تەركى ئارائىشى تەن نەقەدى زەۋانى عەرەبە
تۆ عەجەم ، مەردى موزەخرەف تەنى بو قەلبەزەنى

زەۋانى : زاستەكەى (زەۋاجى) بە •

دوکتور ئەم دوو هەلەیهی لەخۆیەوه کردووه و هێی جیاوازیی نوسخە
نێن ، چونکە وەك له بەشی یەكەمی ئەم کتیبەدا باسێن کرد له نوسخەکە
ئێمە بەولاووه نوسخەتری ئەم قەسیدەیهی لا نەبوه .

قەسیدە (٩)

(له چاپی ئێمەدا : ل ٦٧٩ - ٦٩١ . له چاپی د. خەزەنداردا : ل ١٦٠-١٦٢)

زەمانە چەرخی چەرخی ، ئاسمانیشی فەلەك فولکە
سەری زشتەیی سروشتی چەنە باداوی بو هەر خاوی

چەرخی ، ئاسمانیشی : ئەو فاریزەیه لهو شوێنەدا هەلەیه . فولکە :
زاستەکە (فیلکە) یه .

ئەمبێستەش گەر چی عەیش و عوشرەتت هەر تال و تالاو
بە مەرگی تۆ له پاشانیش دەخۆی تالاو تالوی

ئەمبێستەش : لێرەشدا له هەموو نوسخە دەسنووسەکانی بەردەستی
ئێمەدا ئەم ئەداتی عەطفە (یش) ه ئەك (ش) ی زووت . زاگیرکردنی تیکستی
زاستی ئەم ئەداتی عەطفە بایەخیکێ زۆری هەیه بو زانیی میزووی گۆزانی
(یش) به (ش) . تالاو تالوی : ئاشکرایە هەلەیه چونکە عەطف کردنەوه که
هیچ واتایەك نابهخشی . زاستەکە (تالای تالوی) یه . سەیر ئەوهیه دوکتور
نەهاتوو هیچ نەبێن له فەرھەنگە کەیدا دوو مەعنا ی له یەك دوور بو هەردوو
وشە (تالاو) دانێ تا تیکستەکە خۆی پێن بکا به زاست .

هەوای سەیری بەز و بەحر ناگری بەرداوو ته عومرت
که تۆزێ مۆنەقید خانی دلۆپەیی مۆنەمید ناوی

دلۆپەیی : زاستەکە (دلۆپین) یه واتە (دلۆپەیهك) وەك (تۆزێ) .

هەتا شەققی فەلەك نەبووه به کافووری کەفەن هەستە
که ئەمشەو فرسەتە هێشتا فەلەك ماوه ، ئەتۆش ماوی

شه قمی : ژاسته که ی (شه ققه ی) ه . که فه ن : بو (کنن ی) کوردی بکری
به (که فه ن) . ماوه : ژاسته که ی (ماوی) به .

نواله ی نهوبه ده ربینه هه تا تن نهوبه ته سفره
بیالهی تموبه مهشکینه هه تا وهک کووپه نهشکاو ی

نهوبه : ژاسته که ی (تهوبه) به . تهوبه : ژاسته که ی (شیشه) به .
مهشکینه : ژاسته که ی (بشکینه) به چونکه مه عنای به یته که وانه بچ ژاستو
دروست نابین .

له قورئان دا موبه بیهن بوو به نووری قورده تلئه عیون
نه وازیح بوو به که ششاف و نه زهوشن بوو به به زاوی

قورده تلئه عیون : ئه بچ به (قورژه تولئه عیون - قره الاعین) بنووسری و
بخوئیرتیه وه ، ئه گهر مه به ست ژسته ی ناته واو بچ . خو ئه گهر مه به ست
ژسته ی فیعلی ش بچ ئه وه ئه بچ به (قورژه تیل ئه عیون - قرئت الاعین)
بنووسری و بخوئیرتیه وه .

دوکتور له په راویزی ئه م به یتهدا به تیکستیکی تریش ئه م به یته ی
نوسیوه ته وه ، له ویئشدا که وتوو ته هه له وه و (به «ما أْخْفِیْ لَهْم» ی به
(بیما ئه خفا له هه م) نووسیوه ! . .

تیبی (ی)

قهسیده ی (۱۰)

(له چاپی ئیمهدا : ل ۶۰۳ - ۶۳۰ . له چاپی د. خهزنه داردا : ل ۱۶۲-۱۶۷)

ههر مهسنهله بکری که به تو شهرحی گرا بچ
لایق نی به کس ده خلی بکا چین و خه تا بچ

بکری : هه له یه ، ژاسته که ی (بیکری) به . لایق : ئه مه تیکستی
نوسخه ی علی موقبیل و گیو موکریانی به که نوسخه ی پشت بچ به سترای

یه که می دوکتورن • دیاره ئەم (لایق)ه بۆ ئەم شۆینه لایق نییە و دەست ناداوا
نوسخە ی ژاست ئەوانەن نووسیویانە (مومکین) •

ئاوینە بەم ئاوینە دەبێ زەنگی ئەما بێ
مەستوورە بەم ئەستوورە دەبێ موهره گوشا بێ

ئاوینە بەم ئاوینە : ئەمەش تیکستی عەلی موقبیل و گیو موکریانێ یە •
دیاره ئەو نوسخانە ژاستن که نووسیویانە (ئایینە بەم ئایینە) بۆ ئەوەی
(ئایینە)ی دوو هەم مەعنا ی (ئاوینە)یش و (ئایین)یش بێهەشێ ، که واتە
داب و نەریت • زەنگی ئەما بێ : ژاستە کە ی (زەنگ نوما بێ) یە • مەستوورە
بەم ئەستوورە : ژاستە کە ی (مەستوورە بە مەستوورە) یە بۆ ئەوەی
وشە ئارایی یە که نەفەوتی • دیاره (بە مەستوورە) ش هەر (بەم ئەستوورە) یە •

نوکتە یکی زەرەفە بە نەسیبی زورە فا بێ
تەعریفی دە کەم بە تگۆ له بۆ دەردی شیفا بێ

نوکتە یکی : ژاستە کە ی (نوکتیکی) یە • دەردی : ژاستە کە ی (دەرد)ە •

ئەم سرره چی یە وا که سوها بێ نه سووا بێ
دورریکی وه کو دەوری سەما بێ نه سما بێ

دورریکی : ژاستە کە ی (دورژی) کە یە • دەوری : ژاستە کە ی
(دورژی) یە • ئە نجا ئە بێ مە بەست لەم دابەش کردنی (نەسوا بێ) و (نەسما بێ) یە بە
(نه سوا بێ) و (نه سما بێ) چی بێ له کاتیکدا که دوکتور له فەر هەنگە که شیدا
مەعنا ی ئەم تاکە وشانە ی لێ نە داو هە تە و ه ؟

وهك خهيمه به پەردە ییکی دوو ئەستوونی بە پا بێ
سەر تە پلە کی نەختی بە نەزا کە ت قە لیشا بێ

پەردە ییکی : ژاستە کە ی (پەردیکی) یە ئە گینا سەنگی نیو ه بە ی تە که
تیک ئە چی • دوو : ئە بوو بە (و) یکی بنووسی یایە • قە لیشا بێ : ژاستە کە ی ،
چ لیرە و چ له شۆینە کانی تریشدا ، (قە لیشا بێ) یە •

وهك هييممته تي سوڤي كه له نيو خلووه خزا بي
مهستور و عهززي شهرف و زهفعت و جا بي

خهلوه : له كورديدا (خهلوه) يه • زهفعت : راسته كه ي (زيفعت) ه •

كاسه يكي بلورين و نوخوني له سهرا بي
نهختيكي له بهر مهوجي له تافعت قه ليشا بي

كاسه يكي : راسته كه ي (كاسيكي) يه • بلورين و : راسته كه ي
(بلوريني) يه چونكه وه نه بي (بلورين) و (نوخون) دوو شتي دزي يه ك بن •

كام نابو هموا موعتهديلي نه شو نما بي
ي معني له وه سعت كاني بي گرميكي تي زا بي

نهما : هه چهند وشه عه ربه يه كه (نه ماء) ه ، به لام له كورديدا بووه به
(نوما) • كاني بي : مادهم (كاني يه كي) ني يه نه بي (كاني يه) بي • گرميكي :
هه له يه ، راسته كه ي (گرميكي) يه •

لهو كاني بهدا چووزره زيواس زووا بي
بهو چووزره زيواسه كه ميكي قه ليشا بي

زيواس : راسته كه ي (زيواسي) يه ، چونكه يه ك چووزره مه به سته •
نيوه به يتي دووهه ميش نيشانه ي نه م راستي يه يه كه نه لبي (بهو چووزره
زيواسه) •

يا فورسي نهمهك همر وه كو مه زممز به زيا بي
جي قه تره يي ناويكي له نيتودا قه ليشا بي

نهمهك : راسته كه ي وهك چهند جاري ترش و تمان ، له كورديدا
(نهمهك) ه ، جي : راسته كه ي (جي) يه •

يا همر وه كو گرديكي كه تازه هه تي دا بي
گردي نهمه كين ي معني تياي لبي نه زووا بي

نهمه كين : راسته كه ي (نهمه كين) ه •

دامینی به نئوعی گول و مول خه ملا بی
گهنجیکی تیدا بی که تهلیسمی نه شکا بی

گول و مول : (مول) له کوردیدا نی به ، بویه نه بی (گول و مول) بی •

به یزیک شوتور مورغ کهوا تازه کرا بی
وهک به یزه بی به یزا به زیاوو به سهنا بی

شوتور مورغ : ژاسته کهی (شوتور مورغی) به ، چونکه شتیکی
وهک هیلکهی شوتور مورغ مه بهسته نهک هیلکهی شوتور مورغ خوی •

خرچه یکی موده وور به عسهل ئاوی درا بی
نهختیکی له بهر حوسن و جهلاوهت قه لیشا بی

خرچه یکی : ژاسته کهی (خرچیکی) به •

یاخو وه کو خوی شاهینه بو وهسفی ودها بی
سیهین مه مکیکی تهژ و تازهی هه ئی دا بی

بو : ژاسته کهی (با) به • تهژ و تازهی : ژاسته کهی (هه که تازه) به و وا
مه عناکهی ژاست دئ و هونه رمه ندانه تریشه •

بو تهجریه تا له زه تی شیرینی ئه دا بی
نهختیکی وه کو دیده بی دهرژی قه لیشا بی

تهجریه : له کوردیدا ئه لین (تهجره به) • وه کو : لیره دا ئه بی به دوو
(و) بنووسری بو ژاگرتی سهنگی نیوه به یته که •

یاخو مهسهلا میسلی نهوا بیت و نهوا بی
مه شهوور و خهفی مهر و دوکو عه نقاوو وهفا بی

نهوا (له ههردوو شوینه کهدا) : ژاسته کهی (نه وا) به •

ساحیب زهژ و زیوی که فریبی عوقه لا بی
ئه کسیری ته لای ئه حمیری چهند قه تره له لا بی

زیوی : ژاسته کهی (زیوی) به • ئه کسیری : ژاسته کهی (ئیکسیری) به •

ده‌عوای نومرا چندی له سمر ته‌ختی کرا بی
چمند خوئی زڅا بیت و چ خوئی نه زڅا بی

چند خوئی (خوینی) : یا نه بی (چند خوینی) بی ، یا تیکسته کانی تر
زاستن که نووسیویانه (چند خوین که) .

کڼ بی له جیهان‌دا چ گه‌دا بیت و چ شا بی
سمتیکی وه‌ها ناسک و پز له ززه‌تی گڼا بی

سمتیکی : هرچند له نوسخی‌ع‌لی موقیل و گیو موکریانی‌شدا
وا نووسراوه ، به‌لام ناسکرایه تیکسته کانی تر زاستن چونکه باس لیره‌دا له
کچتیکی ناوه‌تیراوی دیاری به .

تعبیری خه‌یالی خه‌و نه‌کمر بیته‌حیسانی
ده‌رویش و گه‌دا شاهه ، ده‌بی شاه گه‌دا بی

تعبیری : دیاره زاسته‌که‌ی (تحریری) به چونکه مهرج نریه ته‌عبیر
لی‌دانه‌وه‌ی خه‌و همیشه ده‌رویش و گه‌دای بی بیج به پادشا یا به‌پیچه‌وانه‌وه ،
به‌لام (تحریر) واته : کردن به مال . خه‌یالی : دیاره هه‌له‌یه و زاسته‌که‌ی
(خه‌یال‌و) وه . شاهه : زاسته‌که‌ی (شاه‌و) وه چونکه (ده‌بی) پاشه‌وه‌ی
به‌سهر‌دا دینه‌وه .

جیگه‌ی زاسته‌قینه‌ی هم به‌یته لیره‌دا نریه که دوکتور دایناوه ، له
دوایی قه‌سیده‌که‌وه‌یه وه‌ک ئیمه دامان‌ناوه‌و له زوربه‌ی ده‌ست‌نووسه‌کانیشدا
وايه .

زئی حورمه‌ت و بی‌حورمه‌تی همرگیز نه‌گوتا بی
چمند ناوی زڅا بیت و چ ناوی نه‌زڅا بی

بی‌حورمه‌تی : نه‌بی (ی) به‌کی ئیضافه‌شی له‌دواوه بنووسری .
نه‌گوتابین : زاسته‌که‌ی (نه‌گوتابین) به مه‌گر بلین هه‌له‌ی چا په .

له‌م زینگا سهریشی که بیچی به‌عنی کوژا بی
گه‌ردن که‌چی به‌ر پینه‌فهمه‌م زه‌نجه‌که‌سا بی

زَیگای : ئەبێ بو زاکرتنی سەنگی بەیتە که بنوسری (زیکە) • قەدەم
زەنجە که سا بێ : نووسینی ئەم زستە بەم جۆرە نیشانە یەکی ئاشکرای
نەزانیی و اتاکە یەتی • زاستە که ی بەم جۆرە یە : (قەدەم زەنجە که ، سا بێ) •

تا گەرم زەوی قەترەیی زولماتی بە فا بێ
مائولخزری قەترە لە سەر قەترە فیدا بێ

مائولخزری : زاستە که ی (مائولخزرت – [ماء الخضر] ت) هەو بەیتە که
تیکرا پێوەندی بە بەیتی پێشووە هەبە و مەعنا یان پیکەووە تەواو ئەبێ •

وا چاکە خەیاڵت لە گەل ئەسراری هودا بێ
نەک بەحسی سوروور و عەلمی بادی هەوا بێ

خەیاڵت لە گەل : ئەمەش تەنھا تیکستی عەلی موقبیل و گیو موکریانی بە
نوسخە کانی تر نووسیویانە : (خەیاڵ و خەوت) • دیارە ئەمە پزەمەناو
دەوڵەمە نەترە • عەلمی : زاستە که ی (عەلم و) وە •

موسڵەزاد

(لە چاپی نێمەدا : ل ٢٦٤ – ٢٧١ . لە چاپی د . خەزەنداردا : ل ١٦٨ – ١٦٩)

فەرقیبکی نەکرد نەفسی نەفیسەم بە عینایەت
وەحشی لە ویلایەت

لەم گۆشە یە وێرانە یە هەر مامووە وەک بووم
وە ی شوومی وولاتم

گۆشە یە : تەنانت لە بارە ی زێزمانیشەو هەلە یە ، زاستە که ی
(گۆشە یی) یە • وە ی شوومی : زاستە که ی (وەیشوومی) یە ، لە کوردیدا
ئەلین : ئەلینی وەیشوومە یە •

ئە ی قووبە یی تەبە که دەلنی حوققە یی تیبی
مەنوا یی حەیبی

مەسکینم و بەو خاکە عەتر ناکمەو هاتووم
بەو بۆنەو هاتم

مسکینم و . . تاد : راسته‌کهی به‌م‌جوره‌یه : (مسکینم و بو خاکی
عه‌ط‌ر‌نا‌که که هاتووم) چونکه (مسکین) همیشه به‌دوای زه‌ویدا نه‌گه‌ژی .

مودده‌یکه که هم‌گه‌ردشی دهورانی سوپه‌هرم
موغبر بووه میهرم

نایینه‌یی دل شاهیده هر چهنده سیه‌ه ژووم
میرناتی جه‌لاتم

مودده‌یکه : راسته‌کهی (موددیکه) یه : سوپه‌هرم : له فارسیدا
(سپیهرم) و له کوردیدا (سوپهرم) ه . به قافیه‌که‌شدا دیاره .

نه‌ی مه‌تلمعی نه‌نواری هم‌وو قاسی یو دانی
شه‌مسی سه‌مه‌دانی

وه‌ک زهره‌یی بی جیلوه نه مه‌وجود و نه مه‌عووم
جووبایی به‌راتم

جووبایی : نه‌گه‌ر هه‌له‌ی چاپ نه‌بی راسته‌کهی (جووبایی) یه .

له‌م چاکی ده‌ری زه‌حه‌تی بی زدحه‌ته (نالی)
فیرده‌وسه مه‌نالی

حاشاکه له مه‌ی‌دا بیه سائیلی مه‌حرووم
هر چهنده له عوساتم

حاشاکه له مه‌ی‌دا : راسته‌کهی (حاشاکه له‌میدا) یه .

تاک = فهرد

سه‌وتی نه‌غمه‌ی بلبله یا چه‌چه‌ه‌ی خ‌زحالی‌یه
ده‌نگی سو‌له یا له ژیر بی‌ی ناله نالی (نالی) یه

سو‌له : راسته‌کهی (سو‌له) یه .

بہشتی سپہم

ہولسہ نگارنی فرہنگداری دیوانی نالی

ئهنجامی هه لسه نگانندی ((فهرهنگی دیوانی نالی))

فهرهنگی دیوانی نالی ، له کتیبه کهی دوکتۆر مارفدا ۲۳۲ لاپهزهی له تیکرای ۴۲۲ لاپهزه، واته پتر له نیوهی کتیبه کهی - به سه ره تاو تیکست و پاشبه ندی عه ره بی و پاشه کی به وه - گرتووه ته وه . ئەمه نیشانهی ئەوه یه که دوکتۆر مارف له ئاماده کردنی ئەم فهرهنگه دا زه نجیکی زۆری کیشاوه و ئاره قیگی زۆری زشتووه . به لام ئاخۆ کاره کهی به وجۆره بۆ هاتووه که دهوری خۆی له تیگه یاندنی خوینده واری کورددا له شیعری نالی بینن ، یا خیر ؟ ئەوه به وه دا ده رته که وێ که بزاین دوکتۆر خۆی چۆنمان به فهرهنگه کهی ئەناسینی و ، خۆشمان چ ئەنجامیکمان له لیکدانه وهی فهرهنگه که وه ده ستگیر ئەبن و ، ئەو نمونانهی وشه کان که ئەیانخه مه به رده ستی خوینده واران چی یان نیشان ئەدهن ، ئەنجا هه رکه س ئەتوانن بزبیری خۆی به متمانوه بدا .

پیشتر من ده مه ته قه یه کم له گه ل دوکتۆر خه زنه دار بوو له باره ی ئەو قسانه یه وه که له سه ره تا کهیدا ده ره ق به فهرهنگه کهی کردنی^(۱) . بۆیه لیره دا پیویست به دووباره کردنه وهی ئەو ده مه ته قه یه یا قسه ی تری له و بابه ته نی به و بخوین ئەتوانن بگه ژیته وه سه ر قسه کانی ئەو ئی هه ردوو

(۱) بگه ژیره ود بۆ پاشه وه ، بۆ لاپهزه کانی ۴۲ - ۴۶ ی ئەم کتیبه .

لامان • لیڙهه دا ته نهها تهوه به ئه رکى سهرشانى خۆم ته زانم که سهرنجى خۆم له باره ی فه رهه نکه که وه ده ربیژم و ئه نجا بیته سه ر وتنى ههرچى له باره ی لیڙهه نه وه ی وشه کائیشه وه له ناو فه رهه نکه که دا به پیوستى بزانه و ، پاش ته مه خوینده واریش ئازاده له به راورد کردنى سه رنجه کانى من و ئه نجامى لیڙهه نه وه ی وشه کانه وه ، بیرو و پزدانى خۆى بکا به سه رپشک و بزىارى خۆى بدا •

من بۆ لیڙهه نه وه ی « فه رهه نگی دیوانى نالى » و هه لسه نگاندى پتر له سى مانگ خه ریک بووم • له م سى مانگه کاره دا هاتووم به يت به يتى غه زه له کان و قه سیده کانم خویندوو ده ته وه • وشه به وشه ی هه ر به يتیکم گرتوو به ده سه ته وه ، مه گه ر به ته واوى دلیا بووبم له وه که هه مان وشه م جاریکى تر به سه ردا تیه ژبو وه ته ماشای فه رهه نگی دیوانى نالىم بۆ کردوو وه له یه ک وانا پتریشى نه بو وه ، ئه گینا ته ماشای ئه و وشه یه م له فه رهه نکه که دا کردوو ، ئه گه ر وانا ی مه به ستى نالىم دبیخ خه تیکم به ژیریا کیشاوه ، جا چوومه ته سه ر وشه ی پاشه وه ی • به وجۆره ههرچى مه عنايه کم له فه رهه نکه که دا دبیخ که نالى مه به ستى بووبخ خه تیکم به ژیریا کیشاوه ، واته ژاسته • ههرچى مه عناى هه له یشم به رچا وکه وتبى نووسيو مه و ، له سه ریم نووسيو ئه م مه عنايه سه ر به چ وشه یه که له چ به يتیکى چ غه زه لیک یا چ قه سیده یه کدا و له چ لاپه ژه یه کدا • ههروه ها هه ر مه عنايه کى مه به ستیش بووبخ و به رچاوم نه که وتبى دوکتور مارف ئیشاره تى بۆ کردبى ، له شویتى خویدا نووسيو مه • به وچه شنه ئه و نوسخه یه ی کتبه که که ئه م کاره م تیا کردوو ، هه مووى په ژه په ژه بووه و ئه وه نده هیلئى سوورو شین له سه ر لاپه ژه کانى کیشراوه و ئه وه نده ی لى نووسراوه بووه به نه خشه یه کى سه یره له ئه نجامى ئه م کاره مدا گه یشتوومه ته ئه م فاکتانه ی که وا خال خال به زین باسیان ئه که م و ئه یانخه مه به رده ستى خوینده واران :

● فرههنگی دیوانی نالی دوکتور مارف خهزنهدار ، بهپیچهوانهی قسهی دوکتور مارف خویهوه ، نه « تا زادهیهک مانای شیعری شاعیر زووندهکاتهوه » و ، نه « کیلی ققلی شیعری کلاسیکی کوردی » یه و ، نه هیی نهو « کومه له وشه و تعیرانهیه که نالی بهکاری هیتاون » و ، نه « بۆ لیکدانهوهی گهلای لای گرنگی نهدهبی کلاسیکی گهله موسولمانهکان سوودی لی وه نه گیری » و ، نه « فرههنگی دیوانی شیعری کلاسیکی کوردی یه له سه ره تاوه تا دواپی ، واته تا پاس جهنگی یه که می جیهان » (۲) .

● فرههنگی دیوانی نالی ، ته نانهت وا زیک نه خراوه که فرههنگی وشه ی کوردی یا به کوردی بوویش بی . سه رچاوه ی یه که می نه م فرههنگه « فرهنگ عمید » ه که ماموستا « حسن عمید » به فارسی دایناوه و ، له لایهن دهزگای (جاویدان علمی) یه وه له تاران بلاو کراوه ته وه . دوکتور مارف هر وشه یه کی هاتوو ته به رده ست ، له م فرههنگه دا بۆی گه زاوه و ، هر بۆیه ش چ له تیکستی بهیته کاناو چ له فرههنگه که دا وه ک وشه یه کی فارسی نووسیویه ته وه . هه موومان نه زانین هه زاران وشه هه ن له هه موو یا له زور له زمانه ئیرانی یه کانا به کاردین ، جا خوا به بی هیچ جوره گوزاتیک یا له گه ل ورده گوزاتیکدا . دوکتور مارف نه م راستی یه ی کردوو به بیانوو بۆ نه وه که معنای هر وشه یه کی له م چه شته ، له فرههنگی عه میدا بدوزیته وه که بۆ ته نها زمانی فارسی دانراوه . خو نه گه ریش وشه که نه سله که ی عه ره بی بی ، نه وه له فرههنگی (المنجد) ی عه ره بی ده رهیتاوه . بۆ نه و تاقه تاقه وشانه ش که هر له کوردیدا گیر نه که ون ، نه وه یا پشتی به زه خیره ی میشکی خۆی به ستوو یه نه بی له مو له وی پرسیی .

● دوکتور له مهعنا لیدانهوهی هر وشه یه کی به زیشه ئیرانیدا هه موو

(۲) رسته کانی ناو که وانوو لکه کان له سه ره تاو باشه نده عه ره بی یه که و پاشه کی یه که ی کتیه که ی دوکتور مارف خۆی وه رگیراون .

ئەو مەعنايانەي نووسيوه تەووە که لە فەرھەنگي عەمیددا ھەن ، بێ ئەوھي گۆي بەوھ بدا ئاخۆ ئەو مەعنايانە لە کوردیشدا ھەن یا نین و ئەگەر ھەبن نالی مەبەستی بوون یا نە ؟ [ھەر وای بەش بەحالی وشە بە زیشە عەرەبی بەکانیش] • بەم پێی دەیان مەعناي وای باس کردووہ کہ ھەرگیز وشەکان ئەو مەعنايانە لە کوردیدا نابەخشن •

● بەلکو تەنانەت دوکتۆر مارف ئەوھشي لە فەرھەنگە کەیدا زەچاو نە کردووہ کہ مەعناي وا بۆ وشە دانەنێ کہ لە سەر دەمی نالیدا نەھاتییە ئەدەبی کورد یاخود ئەدەبی فارسیشەوہ • بۆ نموونە مەعنا لێدانەوھي (ئەژدەر) کہ لە فارسي و کوردی کوندا ماریکی ئەفسانەیی بە ئاگر لە دەمی دەرئەچێ ، بەوھش کہ « ناوی چەکیکی جەنگی بە بریتی بە لە بۆ مباتیک بۆ شکاندن و نوقوم کردنی کەشتی لە زەر یادا بە کار دەھێنرێ » یا مەعنا لێدانەوھي (ئەفسەر) کہ لە فارسي و کوردیدا بە مەعناي تاجی پادشایی بە ، بە « ھەموو تاکیکی سوپا کہ پلەي تاییەتی ھەبێ » کہ سەر زای ناوھختی بە کەي ھەلەیشە ، یا نووسینی لەسەر (بە کرەجۆ) کەوا « کیلگەیتکە بە دە کیلۆمەتر ھیک » لە شاری سلیمانی بەوہ دوورەو کہ وتووہ تە لای زۆژاوی لەسەر زینگەي کەرکوک . بەشیک لە ئاوی سەرچناری بۆ دەچێ ، زوو بارو کیلگە کہ بە کرەجۆي پێ دەلین » ، کہ چي ئەو بە کرەجۆي نالی باسی ئەکا تەنھا چەم و سەیرانگایەك بووہ و بەس •

● دوکتۆر مارف لەبەر ئەوھي کہ نەشارەزای زمانی فارسي بەو تەنھا بە ھزار مەینەت سەر و گۆنلاکیکی ئەشکینێ ، لە وەرگێزانی مەعنا لێدانەوھ کانی فەرھەنگي عەمیددا بۆ سەر کوردی ، کہ وتووہ تە ھەلەي گەورە گەورەوہ • من لە ئەنجامی بەراورد کردنی بەشیکي زۆری ئەو وشانەي لە فەرھەنگە کەي دوکتۆر مارفیش و عەمیدشدا ھەن ، گەیشتمە ئەوہ کہ بەویەزی متسانەوہ بە خۆیندەواران بلیم بۆ زانینی مەعناي ئەو وشانە پشت

به فەرهنګه که ی دوکتور نه بهستن و بګه ژینه وه سهر فەرهنګه که ی عه مید
 خوی ، نه ګینا نه که ونه هه له ی ناقولآوه ، هه رچه ند فەرهنګی عه میدیش
 نالی بان بو ژاست ناکاته وه . که دینه سهر هه لسه نګاندنی وشه کانی پتی
 « ئ » ی فەرهنګه که ی دوکتور مارف ، نه م ژاستی به ی ئیستا وتم ،
 تازاده یه ک ، بو خوینده واران دیاری نه دا . به لام له ګه ل نه وهش هه زنه که م
 لیره شدا دوو نمونه ی تر بخرمه به رچاویان :

له فەرهنګی عه میددا له سهر وشه ی (صدف) نووسراوه : « جانور
 کوچکی است که در آب زندگی میکند . بدنش در یک غلاف موسوم
 بصدف جا دارد و بر چند قسم است ، معروفتر از همه صدف مرواریداست
 که در داخل بدن خود ماده ای تولید میکند که بتدریج متحجر میشود
 تشکیل مروارید میدهد » (۲) دوکتور مارف نه مه ی به م جوړه به کوردی
 نووسیوه ته وه : « جانوه ریکی بچوو که له ناو ئاودا ده ژی ، له شی له چه ند
 پارچه پیک پیک هاتووه ، نه م پارچانه سه ده فیان پین ده لین ؛ چاکترین سه ده ف
 نه وه یه که سه ده فی مرواری پین ده لین . نه مه بریتی به له وه ی که جانوه ره که
 له ناو زگی دا ماده پیک په یدا ده کا ، نه مه به درژیایی زوژگار ده مه پین و زه ق
 ده پین ، قوچپه ی لپ دروست ده کری » . به لام مه عنا ژاسته که ی به م جوړه یه :
 « گیانداریکی بچوو که له ناو ئاودا نه ژی . لاشه ی له ناو تویکلیکدایه
 پینی نه لین (سه ده ف) . نه م گیانداره چه ند جوړی هه یه . به ناو بانګترینیان
 سه ده فی مرواری یه که مایه یه ک له ناو له شی خویدا دینتته به ره م . نه م مایه یه
 ورده ورده زه ق نه پین و مرواری لپ پیک دی » .

جا به راوردیکی نه م وه رګیزانه ی من و وه رګیزانه که ی دوکتور مارف
 بکن . نه و له خو یه وه وتی : له شی له چه ند پارچه پیک پیک هاتووه ، نه م

(۲) حسن عمید ، فرهنگ عمید ، چاپ دوم ، تهران ، ۱۳۴۵ خورشیدی ،
 ل . ۶۹۰ .

پارچانه سهدهفيان پي ده لئين . كه چي عه ميد وتي : له شي له ناو توئيكلينكدايه پي ئه لئين سهدهفو ئه م گيانداره چنه د جوړي هه يه . دوكتور وتي : چاكرين سهدهفو ئه وه يه كه سهدهفي مرواري پي ده لئين . كه چي عه ميد وتي به ناو بانگرتيني ئه و جوړانه سهدهفي مرواري به [له يادتان پي كه سهدهفو لاي عه ميد گيانداره كه و توئيكله كه ي و لاي دوكتور پارچه كاني له شي بوو - م] . دوكتور وتي : ئه مه بريتي به له وه كه جانه وه ره كه له ناو زگيدا مادده يه كه پيدا ده كا [هه رچه ند من تي نه گه شتم مه به ستی دوكتور له م (ئه مه) يه چي به و ، به م ئيسي ئيشاره ته ئيشاره ت بو چي ئه كا ؟ - م] . كه چي عه ميد وتي : سهدهفي مرواري مایه يه كه له ناو له شي خویدا ديتته به ره م . له دووايشا ، دوكتور مارف بو ئه وه ي يه خه ي وه رگيزانه زاست و دروسته كه ي خوي داخا ، قوچه يه كي له گيرفاني بو دهره يئاو وايشي له خوينده واران گه ياند كه قوچه له مرواري دروست ئه كړي . دياره ئه پي به م پي به قوچه يه كه صد دينار به يني يان مرواري له زاده به دهر هه رزان پي .

هه روه ها له فهره نكي عه ميددا له سه ر وشه ي (مشت) نووسراوه : « پنجهء دست كه آترا جمع و گره كند (٤) » . دوكتوريش له سه ر وشه ي (مشت) نووسويه : « په نجه كاني ده ست كه به هو ي ئه وانه وه حساب ده كړي و شت ده پيوري » . مه عنای زاسته قينه ي قسه كه ي عه ميديش به م جوړه يه : « په نجه كاني ده ست كه كزيان كه نه وه و بي يانكه ن به گري » . دياره دوكتور (حساب) ه كه ي له (جمع) ه كه وه ه يئاو وه به مه عنای جه معي ژماره كردني زانوه و ، زه ننگ پي (شت پيوان) ه كه شي له (گرد) ه كه وه وه رگرتبي كه بازار گانه كان ئه لئين ئه و قوماشه ئه وه نده ميترو ئه وه نده گري به !

● دوكتور كه به م جوړه ش پستي به (فرهنگ عميد) و (المنجد) به ستوه ، بو خو يي چي شتيش ناويكي نه ه يئاو نو سوپاسيكي ساردو

(٤) سه رچاوه ي پيشوو ، ل ٩٧٥ .

سزیشی نه کردوون . کهچی ئەوەی من دیومه و بیستومه ئەوەته زانایان
 ته نانهت له ژاگرنتی سهرو ژیری وشهیه کیشدا باسی ئەو فەرهنهنگه و بهرگه و
 لاپهزهی ئەو فەرهنهنگه ئەکه نو ناوی دانهره کهی ئەهینن که وشه کهیان
 به و جوهره سهرو ژیره وه تیا دیوه . جا له کاتیکه زانایان بهش به حالی تاقه
 وشهیه که ئەمه کاریان بچ ، ئەی ئەبچ له کاریکا که نزیکهی هه مووی له
 فەرهنهنگیکه تابه تی یا دوو فەرهنهنگ وه گرایی ، چون ناویکی خاوهن
 فەرهنهنگ نههینن ! وهلامی ئەم پرسیاره ، بچ گومان ، ههر ئەبچ دوکتور
 مارفو کهسانی وهک ئەو بیده نه وه .

● ههر ئەم گه ژانه وه سهر فەرهنهنگی فارسی و عه ره بیسه وای له
 دوکتور کردووه سه دان وشه ی کوردی بکا به فارسی و به پیتی سهرو ژیری
 فارسیان چییان له شیعری کوردیدا بکاته وه . هه موومان ئەزانین ژینووسی
 کونی کوردی وهک هیهی فارسی وا بووه . له بهر ئەوه وشهیه کی وهک (ژۆشن)
 بهم جوهره نووسراوه (روشن) ، که به پیتی ژینووسی ئیستا بو ئەوه
 ئەشی به (زهوشه ن) یا (زهوشن) یا (ژۆشن) یا (ژۆشه ن)
 یا (ژووشه ن) یا (ژووشن) بخوینریتته وه . بهلام دیاره
 کوردی سلیمانی - که نالی ش سلیمانه یی به - ههر به (ژۆشن) ی
 ئەخویننه وه . که دوکتور دئی له فەرهنهنگی فارسیدا به دوا ی وشه ی
 (ژۆشن) دا ئەگه ژۆ ، ته نها تووشی (زهوشه ن) ئەبچ . له وه وه دئی زه پ و
 ژاست (زهوشه ن) ی فارسی هه لئه گرئ و ئەهینینه زمانی کوردی به وه
 بچ ئەوه ی گوئی بداته ئەوه که کورد قهت نالین (زهوشه ن) و (زهوشه ن)
 وشهیه کی فارسی به .

● زۆر جاریش هه موو مهعنا فارسی به کانی وشه ی به کوردی داناوه و
 له فەرهنهنگه کهیدا نووسینه ته وه ، چونکه له فەرهنهنگه که ی عه میدا وا
 نووسراون و ئەویش به رابه ریکی کوردیی بو ئەو مهعنا فارسی یانه

نەدیوئەتەو ، وەك مەعنا لیدانەوئە (زو) بە (چەرە) و (زولف) بە
(گیسو) !

● لە وشە کوردی یە زووتە کانیشتدا ، ئەوئەندە زانییەتی و بۆی کرابێ ،
هەموو مەعناکانی باس کردوو . بەلکو لە گەلی شوینیشدا ، بێن هیچ
پتویستی بەك ، چەند زستی یەك واتای بۆ لیکدانەوئە تاقە وشە بەك
زیز کردوو ، وەك بلی مەبەستی ئەو بێن کە هەرچەند نازانی نالی کام لەم
مەعنایانە ی مەبەستە ، بەلام خۆ ئەبێن یەکیکیان بپینکی و جی خۆی بگری !

● زۆرجاریش بۆ لیکدانەوئە وشە بەك لە گەل بوونی وشە ی
کوردی وایشدا کە هەموو کەس بە ئاسانی لیبی حالی بێن ، ئەم پەنا ئەباتە بەر
وشە و زستی زەق و تەق و قورس و نازیمانی و کە خۆی بۆ خۆی پتویستی
بە لیکدانەوئە بێن .

● دوکتۆر لەم فەرھەنگەیدا ، بەدەگمەن ئەبێن ، مەعنا ی مەجازی و
کینایەیی وشە ی نەووسییە ، چونکە ئەم مەعنایانە ی لە فەرھەنگە
فارسی بە کەدا نەدیوئە . فەرھەنگە فارسی بە کە هەقیەتی مەعنا ی مەجازی و
کینایەیی نەووسێن ، چونکە فەرھەنگی وشە یە . بنیادەم خۆی ، کە مەعنا ی
وشە ی زانی ، ئەبێن بزانی چ مەعنا بە کێ نزیك بەو مەعنا بە هە یە تائە و
وشە یە لە مەعنا ئەسلی بە کە یەوئە بۆ وەرگیزی و ، ئەبێن ئاگای لە شوینی
بە کارھێنانی وشە کە بێن بە مەعنا مەجازی و کینایەیی بە کە ی . بۆ یە پتویست
بوو لە سەر دوکتۆریش ئەگەر راست ئەبویست فەرھەنگی نالی بنووسێن
ئەك فەرھەنگی فارسی بکا بە کوردی و ، ئەگەر راست مەبەستی بوو
کاری بکا کە خویندەوار مەعنا ی شیعری نالی تێبگا و شیعری نالی بە دلدا
بچێن ، بێن لە گەل مەعنا قامووسی بە کە ی وشە دا ئەو مەعنا مەجازی بە ش
بنووسێن کە نالی وشە کە ی بۆ بە کارھێناوئە . ئەگەر ئەوئە بکردایە

چ وهك داهيتيكيش له م مهيدانه دا ، كه لکيكي زوري له و كه له پوره دهوله مهنده وهرگرتووه كه شيعري کلاسيكي ژوژهلالات ناويه ته بهردهستي . بويه زور جار كه وشه يهك بۆ معنا دياره كه ي به کاردينچ ، له هه مان کاتا ئيشاره تيشي پيچ نه کا بۆ زاراوه يه کي ئاييني يا زانستي يا ژووداويکي ميژوويي يا نه فسانه يهك يا ناوي کتيبيک يا شتيکي تري له م باه تانه . زاسته کيشي لايه کي سه نگيني هونه ري نالي له م مهيدانه دا درنه که وي . بويه کاتيچ که تهنه مهنه زمانه يه که ي وشه کاني ديواني نالي نه خريته ژوو ، نه ويش به وجوره که دوکتور مارف له فرههنگه که يا کردويه تي ، دياره ناتوانين به ته ماي نه وه بين که سيک چش له شيعري نالي وه برگري يا تامي خاصيه ته هونه ري يه کاني بکا .

● دوکتور له فرههنگه که يدا به جوریکي وا وشه له شويتني به کارهيناني له شيعره کاني ناليدا — دوورنه خاته وه ، خوي نه خاته هه له ي زور سه يره وه . بۆ نمونه نالي وشه ي (عیشقبا ز) له شويتنيکي وادا به کاردينچ مهعنايه کي به رزو پيرۆز بگه يه ني ، واته دلداري زاستي و حقيقت و خواناسي و خوشه ويستي پتغه مبه ر ، به رابه ر به جيهاني کاولي دهستي جه وروسته مو داگير کردني ولات له لايه ن بيگانه وه . نالي نه لي :

نه لاي نه ي نه فسي بووم ناسا ، هه تا که ي حمصي ويرانه !
له گهل نه م عيشقبا زانه بۆ بازانه ، نازانه !

که چي دوکتور له شويتنيکي وادا ، له وشه ي (عیشقبا ز) تهنه مهعناي « ميياز ، هه رزه ، چاو له دهر ، نه وکه سه ي که چاوبازي له گهل ژنان دهکا » ي نه که وپته وه بيرو ، نه وه ي به ميشکدا نايه ت که وهك نه و جوړه عيشقه هه يه که نه و باسي لي نه کاو پتي نه لين عيشقي مهجاري ، عيشقيکي حقيقيش هه يه که زيگاي دلداراني زاسته قينه ي ميژوو بووه . دياره ديسان له حالیکي واشدا نابن کس له زيگاي فرههنگي ديواني نالي

دوکتور مارف خه زنه داره وه به ته مای تیگه یشتی شیعی نالی بیو ،
ئه وانهش که سه و دایه کی وایان له سه ردايه ، پیوسته بیرتک بکه نه وه و چاره یه ک
بو حالی خو یان بدۆز نه وه .

● ئه و شیوه ته جریدی و شکلی بهی که دوکتور له لیکدانه وهی
به شیکی زور له وشه کانا له سه ری زۆیشتوو، مهیدانی ئه وهی له و شوینانه دا
نه هیشتوو خوینده وار له مه به ست له وشه بگات . بۆنموونه وشه یه کی
وهک (نه قش) که نالی مه به ستی لپی ئه و ویتانه یه له چاویا نه قشیان
به ستوو^(۵) . ئه م به « کیشانی وینه و زوخساری که سیک یا شتیک » ی
مه عنا لئنه داته وه که دیاره ئه مهش هه رگیز ناکیشیتته وه بۆ ئه وهی خوینده وار
له مه به سته که ی نالی حالی بیی .

● دهردی ئه م ته جریدی به ت و فهره ننگ بازی و له ئاو و هه وای به ی ت و
غه زه ل و قه صیده دوور که و تنه وه یه ، له و سنوورده ناوه ستی که دوکتور
بگه یه یتته به کاره یتانی مه عنا ی نامه به ست ، زیاتریش ئه زوا . . مه عنا ی
نه بوویشی پی دروست ئه کا . بۆنموونه نالی له قه صیده درێزه کهیدا که به
زینگای مه ککه وه و توو یه تی ، باسی جیره جیزی تهخت و که ژاوه ی حاجی یان
ئه کا به کولی حوشره وه ، تهخت و که ژاوه کان ئه شو به یتتی به تهختی
حه زره تی سوله یمان و ، جیره جیره کهشیان ئه شو به یتتی به وه که چۆن
په له و ره کان ئه هاتنه لای حه زره تی سوله یمان و له سه ر تهخته که ی
خر ئه بوونه وه سو بجانه لایان ئه کرد . نالی ئه لئین :

صهریری جونبوشی تهخت و مه حه ففه ی مه حه مئه لپی سه وزی
ده لپی تمسیحی مورغانه له سه ر تهختی سوله یمانه

(۵) بزوانه ره به یتی ژماره (۴) له غه زه لی ژماره (۴۷) ی دیوانی نالی ، لابه زه
۸۰ ی چاپی د. خه زنه دار ، یا پارچه ی ژماره (۴) ی تپی نوون ، لابه زه
۳۲۴ ی چاپی ئیمه .

دیاره نه گهر دوکتور مارف زه مینه یه کی پته وی له زانینی نه ده بی کلاسیکی ژۆژه لاتدا بوايه و قورئانی خویندبايه ته وه ، به محیکایه ته ی نه زانی و مه عنای به یته که شی به باشی بۆ لیک نه درایه وه . به لام وه که نه وه ی نی به ، ناشکا خۆی له مهیدانی کیشه که دوورنه خاتنه وه و هر له و ده و روبه ره دا تی بکۆشی به لکو شتیکی لی هه لوه رینی . دیسانه وه په نا نه باته وه به ره فه ره نگی عه مید ، که چی نه مجاره یه به داخه وه به هه له لئی حالی نه یتته وه ، له جیاتی (سوبحانه لاکردن) ته سیح به (سوبحانه لالیژی) تی نه گا . به لئ مه عنای دووه می ته سیحی - که ته زیحه که ی خۆمانه - باش بۆ به دهسته وه دی ، به لام بۆ هم شوینه ی ده ست نادا . بۆ (مورغان) یه نه که و یتته وه یادی که جاریکیان له (فه ره نگی موعین) دا^(۶) دیویه که وا (مورغانه) واته (هیلکه) . له دلی خۆیا نه لئ نه بی فه رقی (مورغان) و (مورغانه) چی بی^(۷) ؟ دیاره که (مورغانه) (هیلکه مریشک) بوو (مورغان) یه هه روايه . به م پی به له سه ر (مورغان) یه نه نووسی « هیلکه ی مریشک » و له سه ر تیکزای (ته سیحی مورغان) یه نه نووسی « ته سیحی له هیلکه ی مریشک دروست کراو » . چاویک به کارته که ی به رده میدا نه گیتته وه . بیریک نه کاته وه نه بین ته زیحی وا هه رگیز نه بوه و نابج ، نه گینا له گه ل یه که م (سوبحانه لالا) پی کردیا ده نکه کانی له یه که نه ده نو نه شکین و زه ردینه و سپینه به سه ر سنگ و به رۆکی کابرای ته زیحات که ردا دیته خواره وه . لیره دا (کینایه ی) بیر نه که و یتته وه . کینایه بۆ شویتتیکی وا نه بی ، بۆ کوئی باشه ؟ ده ست نه باته وه بۆ قه له م و نه نووسی « کینایه ته بۆ

(۶) دکتر محمد معین ، فرهنگ فارسی ، جلد سوم ، تهران ۱۳۴۵ ، ص ۴۰۳ .

(۷) فه رقیان وه که فه رقی نیوان (پیاوان) و (پیاوانه) یه . (مورغانه) نه وه یه له (مورغ) په یدانه بی . نه وه ش که له (مورغ) په یدانه بی هیلکه به .

تەسبیحی دەنگ درشت ، وەك بلیی زمان لەم پەڕ تا ئەوپەڕی کینایە بەکی
لەمە لەبارتەری تیا نەبێ . .

بەلام ئەووە کە تەزێتی و لە چیدا ئەشوبەن بە جێرە جێری تەخت و
کەزاوەی حاجی بانو ، چی ئەکا لەسەر تەختی حەزرەتی سولەیمان و ، چۆن
لەم بەیتەدا جێی کرایەووە ، ئەووە هیچ مەبەست نەبە . . خۆیندەواریش چی
لێ حالی ئەبێ یا نابێ ، مەیلی خۆبەتی . . با وەك چۆن دوکتۆر خۆی
ماندوو کرد «مەعنا»ی وشەکانی لێ دایەووە ، ئەم هێلکە عاجباتی بەی خستە
ناو فەرەنگی زانست و زمانەووە ، ئەویش خۆی ماندوو بکا و پێوەندی
تیاوان «موشەبەه» و «موشەبەهویبە» بدۆزیتەووە ، «وەجەه
شەبەه» هەکیان (هەلبێتی) ! .

● جاری واهەبە دوکتۆر عەرەبی بەکەیشی لە بیر ئەچیتەووە و شەبەکی
عەرەبی بە فارسی ئەزانێ و ئەزوا لە فەرەنگی فارسیدا مەعنا بەکی بۆ
ئەدۆزیتەووە ئەو نەدی ئاسمان و زێسمان لە مەعنا راستەقینە کەبەووە دوور
بێ . هەموومان ئەزانین وشە «زولفەین» واتە «دوو زولف» و چەند جار
لە دیوانی نالیدا دووبارە بووەتەووە . بەلام دوکتۆر نە ئەم فاکتە سادەبەو
نە موفرەدو تەئنیە عەرەبی و نە ئیعرابی حالەتی نەصب و جەززی مۆتەئنا
وشە عەرەبی بەبیردا نایەتەووە . بۆ «لێکدانەو»ی وشە « زولفەین »
پەنا ئەباتەووە بەر فەرەنگی عەمیدو لەوئ ئەم تیکستە بەرچاو ئەکەوئ
کە ئەلی : «حلقە پشت در کە چفت یا زنجیرا بە آن می اندازند . اصل آن
زرفین است و شعراء حلقه های موی سررا به آن تشبیه کرده زلفین یار گفته اند .
اکنون بمعنی زلف و گیسو و موهای بناگوش استعمال میشود» (۸) . دئی
وهری ئەگێزیتە سەر کوردی و ئەنوووسی : «حەلقە زێزی دەرگا . وشە کە لە

(۸) حسن عمید ، سەرچاوەی پیشوو ، ل . ۵۶۰ .

«زورفین» هوهیه • شاعیران پیچ و خه می [به لئی پیچ و خه می !] مووی سه ری
 ژنانیان له گه ل ئەودا به رامبه ر کردوو • زولف • گیسوو • مووی بناگوئی •
 لاجانگ • پرچ • ئەگریجه • که چی به داخوه فرههنگی عه مید باسی
 «زولفین» ناکا ، باسی «زولفین» ئەکاو ، ته نانهت که وتیشی « اصل آن
 زرفین است» دوکتۆر به هه له خویندی هوه له خوێه وه وای مهعنا لئ دایه وه
 که وشه که له «زورفین» هوهیه • به لام چونکه فرههنگی عه مید ته نها بوئی
 بو (ز) که دانا بوو ، دوکتۆر به وهی نه زانی و به وچه شنه « زولفین » و
 «زولفین» ی لئ بوو به یه کو «از بی خبران کشکک صلوات !» •

● دوکتۆر مارف له مهعنا لیدانه وهی گه لئ وشه ی عه ره بی شدا
 که وتوو هه ته هه له ی زه قه وه • بو نمونه جیاوازی نه کردن له تیوان (ئه حیا) و
 (ئیحیا) و ، له تیوان (جوفاء) و (جهفاء) و ، ههروه ها له نیوان (غینا) و
 (غیناء) داو ، تیکه ل کردنی مهعنا یه که مو دووه هم له لایه کو ، سیهم و
 چواره م له لایه کی ترو ، پینجه م و شه شه میش له سه ریکی که وه •• یا مهعنا
 لیدانه وهی (زوعوون) که واته لووتکه ی کیوو جه معی (زه عن) ه ، به
 (زوعوونته) که واته : نادانی و که ریه تی ، یا مهعنا لیدانه وهی (قوטר) که
 نالی به مهعنا ی (قوטרی دائیره) ی به کارهیتاوه ، به (ئیقلم) و (ناوچه) و
 (هه ریم) و •• زۆر نمونه ی تریش •• ئەمانه هه موو بو که سیکی وه ک
 دوکتۆر مارف که بهرله وهی سپۆزی ئەده بی کورد بی ، سپۆزی زمانی
 عه ره بی به ، به ناته واوی یه کی وا دائه نرین مروّف هه رگیز نه توانی چاویان لئ
 پیۆشی ••

● دوکتۆر مارف له بهرئه وهی که به که ره سه تی خواسته مه نی
 فرههنگی زمان نووسینه وه هاتوو هه مهیدانی فرههنگی نالی ، سه دان
 وشه ی وای مهعنا لیداوه ته وه که پیوستیان به مهعنا لیدانه وه نی به • به لکو
 جاروبار ته نانهت ئەوجۆره وشانه شی به هه له مهعنا لیداوه ته وه • بو نمونه

وهك ٺهوه كه له معنا ليدانهوهی (نووكه نووك) دا ٺهلی : « گریان ، ناله ،
نالو و گریان ! » . كه چي معنای گهلی وشه ی كوردی زه قیسی پشت گوئی
خستوه ، كه هه رچون بی له زور وشه ی تر پیوستیان به معنا لیدانهوه
زیاتر بوو ، وهك (به جی مان) و (به جی هاتن) .

● بهلكو ٺهوه نده به بیرکی دوگماتیستانه شه وه دهستی داو ته
فه ره ٺگ زیکخستن ، میژووی ژبانی نالی خویشی له وشه ی (نالی) دا
نوو سیوه . . وهك ٺه نسیکلو پیدیا نووسیک له وشه ی (شاره زوور) داووه ،
ته نانهت باسی (ته ریه تی نه قشبه ندی) و زاراوه ی (گورانی) یشی تیا کردووه .

● سووری دوکتور له سه ر ٺه م زیازه ی كه بو لیکدانهوه ی وشه كان
گرتوویه تیه بهر وای لی کردووه كه لیکدانهوه ی زور ساده و بی تام و خوی
هه ندی وشه بخاته به ردهستی خوینده وار . بویه وا ٺه لیم چونكه
بهش به حالی ٺه و وشانه ی كه خهك خویان به ئاسانی معنایان ٺه زانن ،
فه ره ٺگ نووس ٺه بی هه ندی كه رهسته ی زانستی له باره ی ٺه و وشانه وه
بخاته به ردهست ، ٺه گینا هیچی پی نابین بیلن ، وهك دوکتور كه هاتووه
(شیت) ی به (دزی عاقل) و (سیو) ی به (میوه یه کی بون خوش و به تام)
معنا لی داو ته وه و بهس . .

● جاری وایش هه یه دوکتور چه ند معنای جیای وشه یه ك
لیك ٺه داته وه كه هیچیان له هیچ به یتکی نالیدا مه بهست نین ، كه چي خو ی
نادا له قه ره ی ٺه و معنایه ی وشه كه كه شاعیر مه بهستی بووه . بۆنمونه
وهك له وشه ی (نافه) دا كه نالی بو ٺه و مایه یه ی به كار هیتاوه كه له ناوکی
ٺاسکی موشكدا كو ٺه بیتته وه (۹) . سه یرتریش ٺه وه یه ٺه م معنا ژاسته

(۹) بزوانه ره به یتي ژماره (۱) له غمزه لی ژماره (۲) ی دیوانی نالی ، لابه زه
(۴۴) ی چاپی د. خه زندهار ، یا پارچه ی ژماره (۳) ی تیبی ٺه لف ، لابه زه
(۸۳) ی چاپی ٺیمه .

له فهره ننگه که ی عه میددا هه به که دوکتور مهنا نامه بهسته کانی لئ
وه رگرتووه (۱۰) .

● دوکتور که لای خوی ئەم فهره ننگه ی بو ئاسان کردنی تیگه یشتنی
نالی ئاماده کردوو ، به وشه وه نه وه ستاوه که فهره ننگه که ی خستوو ته پاش
تیکستی شیعره کانه وه ، هاتوو له زیز کردنی پیته کانشدا پیتی بی ده ننگ و
بزوینی کردوو به دوو جوړو ، له و چوار چپوه به شدا گهلئ به رو دوا ی
— به هه له — کردوو ، به م کاره ی ئەرک و مهینه تیکی زوری خستوو ته
ئەستوی ته ماشاکه ری کتیبه که .

● دوکتور مارف بو لیکدانه وه ی مهنا ی گهلئ وشه بخوینی
گیزاوه ته وه بو سه ر وشه ی تری وا که له زوی مهنا وه له شیعری نالیدا
پتیه ند تکیان پیکه وه نه بن ، وه ک وشه ی (بامیداد) به مهنا ی (سبه نیخ) که
گیزاویه ته وه بو وشه ی (بام) و داوا ی کردوو مهنا که ی له وی وه ریگری ،
له کاتیکا که (بام) هه رچه ند له فارسیدا مهنا ی (سبه نیخ) یس ئە گه یه نی ،
به لام چ له زمانی کوردی و چ له دیوانی نالیدا هه ر به مهنا ی (سه ربان) وه
دوکتور یس ئەم مهنا زاست و مه بهسته ی له فهره ننگه که ییدا نه وتوو
هه رچه ند له (فهره نگی عه مید) یشدا هه به (۱۱) . یا وشه ی (مهستی) و (مه ستانه)
که ئە یان گیزیتته وه بو (مهستی) و (مهستی) یس ئە گیزیتته وه بو (سه رخوش)
که چی ئە یوانی به جیا مهنا یان لئ بداته وه ئەم هه واله به گه واله یه نه کا .

● دوکتور مارف ئە وه شی له فهره ننگه که ییدا زه چاو نه کردوو که
زور جار وائه بن وشه یه ک له زما تیکه وه ئە چیتته زما تیکی ترو له و زمانه ی تردا
به مهنا یه کی تر به کار ئە هینری . ئەم هاتوو ئە و جوړه وشانه ی هه ر به

(۱۰) حسن عمید ، سه رچاوه ی پیشوو ، ل ۱۰۴۴ .

(۱۱) حسن عمید ، سه رچاوه ی پیشوو ، ل ۱۷۶ .

معنای کۆنیان لیکداوه تهوه • بۆ نمونه وهك وشه‌ی (ته‌عنه) كه
 عه‌ره‌بێ به‌كه‌ی (طعنة) یه‌و معنایان له‌م دوو زمانه‌دا زۆر له‌ یه‌ك جیاوازه •
 ته‌نانه‌ت هاتوو ه معنای (یه‌ك جاری) ی بێزه لێدانه‌كه‌ی داوه‌ ته‌ پال وشه‌ی
 (ته‌عنه) ی كوردی ، هه‌ر له‌ به‌رئه‌وه‌ كه‌ (طعنة) ی عه‌ره‌بێ مه‌صده‌ری موطنه‌قی
 مه‌ژزه‌یه ، له‌ گه‌ل ئه‌وه‌شدا كه‌ (ته‌عنه) یا (تانه) له‌ كوردیدا له‌ تیرو توانج
 گرتنه‌ ئه‌م و ئه‌و به‌ولاوه‌ نیه‌ •

● هه‌له‌یه‌كه‌ی گه‌وره‌ی دوكتۆر مارف له‌م فهره‌نگه‌یدا ئه‌وه‌یه‌ كه‌
 نازانی ئه‌بێ له‌ لێكدانه‌وه‌ی هه‌ر وشه‌یه‌كدا كه‌ معنایه‌كه‌ی دیاری كراوی وای
 نه‌بێ ته‌نها له‌ یه‌ك تاكدایته‌دی ، چوارچێوه‌ گشتی به‌كه‌ی معنای وشه‌كه‌
 بووتری ، بۆئه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و تاكانه‌ بگه‌رێته‌وه‌ كه‌ له‌وانه‌یه‌ به‌ر ئه‌و معنایه‌
 بكه‌ون ، جا نمونه‌یه‌ك یا زیاتریش له‌و تاكه‌ تاكانه‌ به‌یتریه‌وه‌ • ئه‌و دێ
 ئه‌و وشه‌یه‌ به‌ یه‌كێك یا چه‌ند یه‌كێك له‌ تاكه‌ تاكه‌كانی معنای گشتی به‌كه‌ی
 لێك‌ئه‌داته‌وه‌و به‌مه‌ معنای لێكدانه‌وه‌ ئه‌خاته‌ سنووریکی ته‌سك و مۆر كه‌
 گشتی به‌كه‌ی لێ ئه‌سینێته‌وه‌ • بۆ نمونه‌ له‌ ئاستی وشه‌ی (ئیشتیاه) دا
 نووسیه‌ : گومان ، هه‌له‌ ، یه‌كێك له‌جێی یه‌كێکی تر دابنری به‌ هه‌له‌ ،
 یه‌كێك له‌باتی یه‌كێکی تر بگه‌رێ ، كاریك به‌ هه‌له‌ به‌ئه‌نجام بگه‌یترێ » •
 ئاشكرایه‌ كه‌وا له‌ فهره‌نگدا وشه‌یه‌كه‌ی وه‌ك (ئیشتیاه) نابێ وا معنای
 لێ بدرێته‌وه‌ چونكه‌ وشه‌یه‌كه‌ی گشتی به‌و ئه‌بێ معنای لێدانه‌وه‌ كه‌شی وای
 هه‌موو تاكه‌كانی ئه‌و گشتی به‌ بگه‌رێته‌وه‌ ، بۆ نمونه‌ بووتری (لێ گۆزان)
 ئیتر هه‌ر جۆره‌ لێ گۆزاتیك و گۆزانی هه‌ر شتیك یا هه‌ر كه‌سێك بێ ، به‌
 هه‌ر جۆرێك یا هه‌ر شتیك یا هه‌ر كه‌سێکی تر ، چونكه‌ كه‌ هاتی معنای
 (ئیشتیاه - لێ گۆزان) ت به‌ تاچه‌ حاله‌تیك یا زیاتر له‌ حاله‌ته‌كانی
 لێ دایه‌وه‌ ، ئه‌وه‌ وائه‌ گه‌یه‌نێ ته‌نها ئه‌و حاله‌ته‌ یا ئه‌و چه‌ند حاله‌ته‌ی هه‌یه‌
 كه‌ واش نیه‌ • ئه‌مه‌ ده‌ق له‌وه‌ ئه‌چێ بلیی : (الرأس) واته‌ سه‌لكی فلا‌نه‌كه‌س ،

که ئەووش ھەرگیز زەوا نی، ھەو نابېو (رأس) واتە سەلك ، که سەلکی منو
تۆو ھەموو کەسێک ئەگرێتەو ە .

● دوکتۆر مارف زۆر جارێش وشەى مورە ککەب لە یەك ئەکاتەو ەو
ھەر بەشێک لە بەشەکانى بە جیا مەعنا لێ ئەداتەو ە ، لە کاتیكا کە وشە کە
پێکەو ە بە لێکدراوى مەعناى تەواوى خۆى ئەبەخشێو ئەبوو ئەویش ئەو ەى
زەچاو بکردایە . دوکتۆر بە خەيالى خۆى بەم کارە خۆى لە گۆتاوژۆى
ھینانەو ەى گەلێ مەعناى نامەبەستو لە یادکردنى گەلێ مەعناى مەبەست
زۆگار کردو ە ، بەلام ئەم لێک کردنەو ەى وشە مورە ککەبانە لە مەیدانى
فەرھەنگ کاریدا خۆى بە کارێکى چاوپۆشى لێ نەکراو دائەنرێ . دیارە
جارى وایش زۆرە کە دوکتۆر ، وەك پێویستە ، ئەو وشە مورە ککەبانە وەك
خۆیان مەعنايان لێ ئەداتەو ە . ئەمەى ژاستو بەجێیە ، بەلام کە لە گەل
ئەو ژو ە کەى مەسەلە کەدا بەیەکیان ئەگرین ، نمونە یە کى بێ پزۆگرامیسی
کارە کەى دوکتۆر مارفمان ئەکەوتتە بەرچاو .

● بە پێچەوانەى حالەتى لێک کردنەو ەى وشەى مورە ککەبەو ە ،
گەلێ جارێش وائەبێ دوو وشەى جیا ئەکا بە مورە ککەب و پێکەو ە مەعنايان
لێ ئەداتەو ە ، لە گەل ئەو ە شدا کە ئاشکرایە ئەو دوو وشە یە دوانى
جیاوازنو تەنھا شوێن یە کى خستوون ، وەك (ئینسانى ھەرزە) کە ھیچ
پێویستى بەك بە کو کردنەو ە یان نی بە بەیە کەو ە .

● تەعیری وایش لە دیوانى نالیدا زۆرە کە پێکەو ە واتە بە ھەموو
وشەکانیەو ە مەعنا یە کى تەواو بە دەستەو ە ئەدا . مەعنا لێ نەدانەو ەى ئەم
ژستانە بەیە کەو ە ، ئەبێ بە ھۆى لە ناوچوونى واتای مەبەستى ئەو
تەعیرانە . ئەبوو دوکتۆر ئاگای لەو ە بوا یە کە لێک کردنەو ەى ئەم تەعیرانە
تەنانت زۆر جار زیانى قورسیشى لێ ئەو ە شیتەو ە . بۆ نمونە نالى تەعیری

(تاقانه يه تيم) ي له (دوزږي يه تيم) هوه خواستووه و قسه ي له گه ل ياره
 باوك مردووه كه ي پڼه كا . دوكتور له فرهه ننگه كه يدا نه هاتووه مه عناي
 (تاقانه يه تيم) پيكه وه ليك بداته وه نه به مه عناي له فظي و نه به مه عناي
 كينا يه يي و نه به پي ټه وه ي كه نالي ويستوي به تي . (تاقانه) ي به جيا و
 (يه تيم) ي به جيا مه عنا لڼ داوډه وه . يه كڼ له و مه عنا يانه ي كه بؤ (يه تيم) ي
 داناون - كه بر دوويه تيه وه بؤ سر (هه تيو) - «مندالي حيز ، قووندهر» .
 جا فه موو ټه گهر كبرايه كي ناشي له ژير سايه ي فرهه ننگي نالي دوكتور
 خه زنه داردا بلڼ (تاقانه يه تيم) ه كه ي نالي (حيزيكي قووندهري تاقانه) يه ،
 دياره ، له سايه ي سهري كاره عيلم يه كه ي دوكتور ه وه دهستي قه درو
 حورمه تيكي باش ټه ټيته سر سهري نالي و ياره باوك مردووه كه ي كه
 يه كيك له جواترين پارچه شيعره كاني دل ډانه وه ي له ټه ده بي كوردد بؤ
 ونووه .

● دوكتور مارف له فرهه ننگه كه يدا ، دور له هه موو ژيبازيكي
 فرهه ننگ نووسانو و پيويستي ژيزلڼ گرتني زانستو ټه ده ب و چه شي خه لك ،
 گه لڼ مه عناي وايشي نووسيوه ته وه كه نه له شيعره كاني ناليدا مه به ستن و
 نه هيچيان له سر به نده و نه زانستي خوڼنده وارانيشيان پڼ زياد ټه بي . بؤ
 نمونه مه عنا ليدانه وه ي (سهر به سر) به وه كه «دوو ټيرينه هه ربه كه يان
 سواري ټه وي تر بي و ټاره زوي جنسي خوي دامر كڼنڼ» ، يا مه عنا ليدانه وه ي
 (سهر سهري باز) ته نها به «هه تيوباز ، مندال باز ، قوون گڼ ، ټه وانه ي هه تيو
 ده به نه كه لاوه و خه رابه و سواريان ده بن » له كاتيكا كه نالي به مه عناي (ټه و
 بازه ي قه دري لڼ ټه گيرئ و ټه خريته سر سهري بؤ به ردان بؤ ژاو كورډن) يا
 به مه عناي (بازي سهري) به كاري هيناوه به نيشانه ي به راورد كورډنيا
 له گه ل (بووم) و به راورد كورډني (سهر سهري بازان) واته (كه ساني له خودا
 ناكه سي به لام له كوملدا ژيزلڼ گيراو) له گه ل خوي . هه روه ها وه ك

ئهوه که له سه‌ر (مه‌مک) ئه‌نووسى « ٠٠ گه‌رمترين و پژهه‌ست‌ترين و
خۆشترين ئه‌ندامى مێينه‌ى ژفانه له پاش ناوگه‌ل و سمت » ، يا وه‌ك مه‌عنا
لێدانه‌وه‌ى (عیشق‌باز) که مه‌به‌ست لێى خواپه‌رستى راسته‌قينه‌يه ، به
(مێباز) وه‌ك پيشتر باس‌م كرد ، ئه‌مانه‌و گه‌لێكى تر نمونه‌ى ئاشكرای
ناته‌واوى به‌كى تری فه‌رهبه‌نگه‌ى دیوانى ئالین که دوکتۆر مارف ئاماده‌ى
کردوه .

● دوکتۆر مه‌گه‌ر به‌ده‌گه‌ن مه‌عناى ئه‌و وشه‌ کوردی‌يانه‌ى
لێ‌دايێته‌وه که ده‌ورى حه‌رفى جه‌زى عه‌ره‌بى و ئیسمى ئیشاره‌و ئیسمى
مه‌وصول و ئه‌داتى زه‌رفى به‌ت و ئیستیفهام و زه‌رفى زه‌مان و مه‌كان و ئه‌و
جۆره شتانه ئه‌بينن . له‌و شوێناشه‌دا که مه‌عنايانى لێ‌داوه‌ته‌وه که وتوو‌ه‌ته
هه‌له‌ى گه‌وره گه‌ورمه‌وه .

● فیه‌لى‌واش هه‌ن به‌هۆى پێوه‌نووسانى ضه‌میرمه‌وه يا له‌به‌ر هۆى تر
ئالۆز بوون و هه‌موو‌كه‌س به‌ئاسانى نایان‌ناستیه‌وه‌و مه‌عنا لێدانه‌وه‌يان
ئه‌وى . دوکتۆر مارف گوێبێ به‌م فیه‌لانه نه‌داوه له فه‌رهبه‌نگه‌كه‌یدا و جێبێ
نه‌کردوه‌ته‌وه تیایدا و ئه‌وه‌ى پشت‌گوێ خستوه‌وه كه‌وا هه‌موو‌كه‌س
ناتوانبێ به‌ئاسانى مه‌صده‌ره‌كانیان بزانبێ ، يا له‌ زێنگای زانینى ئه‌و
فیه‌لانه‌ى تروه‌وه که له‌گه‌لیانا هاومه‌صده‌رن راستیان بکاته‌وه .

● دوکتۆر له‌م فه‌رهبه‌نگه‌یدا هه‌رچى (ی) مه‌صده‌ریه‌ت هه‌یه
هه‌مووى به‌ (ی) نیه‌ت داوه‌ته قه‌له‌م . بۆنمونه لای دوکتۆر وایه

---

(١٢) له‌به‌رئه‌وه‌ى که زام له‌ زوربه‌ى ئه‌و زاراوه کوردی‌بانه نیه‌ که بۆ گه‌رامه‌ر
(قواعد) دانراون ، لێره‌دا له هه‌ر شوێنێكى تری ئه‌م کتێبه‌دا زاراوه
عه‌ره‌بى به‌ باوه‌کاتم به‌کاره‌یناوه ، به‌ هیواى ئه‌و زۆزه‌ى که زۆشنبیرانى
کورد له‌ناو خۆیاندا زێ‌ئه‌که‌ون و زاراوه‌ى گونجاوى کوردی بۆ گه‌رامه‌ر
دانه‌نین .

(ژەندی) که به معنای (زیره‌کی) به نسبت به بۆ لای (ژەند) و (سافی) نسبت به بۆ لای (ساف) و (دووری) نسبت به بۆ لای (دوور) و ھەر بەم جۆرە • که چی ئاشکرایە (ژەندی) ئەو یە کە سێک (ژەند) بچ و (سافی) ئەو یە کە سێک ساف بچ و (دووری) ئەو یە کە سێک یا شتیک یا شویتیک یا شتیکی تری وا دوور بچ •

● مەعنا جیاوازه کانی ئەو وشانەش لە یەك جوێ ناکاتەووە کە لە یەك ژێشە وەر ئەگیرێن ، وەك ئەووە کە فاعیل بە ئیسمی فاعیل و ئیسمی فاعیل بە ئیسمی مەفعول و فاعیل زابوردوو بە فاعیل ئیستا و مەصدەر بە فاعیل و ••• تاد مەعنا لێ بباتەووە • ھەر وەھا زۆر جار ش فاعیل لازم و فاعیل مۆتە عەددی لە یەك جوێ ناکاتەووە و ئەمیان بەویان مەعنا لێ ئەداتەووە •

● مەصدەری کوردی بە عادت لە دوو وشە پێک دێ و شە یەکیان مەعنا (کردن) ئەگە یە نێ و وشە یە کیشیان ئەو شتە ی کە کردنە کە ی بە سەردا چوو وەك (خەت دان) و (لێشا و کردن) • گە یان دنی مەعنا ی ئەم جۆرە مەصدەرانە ھەر گیز نە بە تەنھا وشە ی یە کە م و نە بە تەنھا وشە ی دوو ھەم نابن ، بە لām دوکتۆر کە م جار سەرنج ئەداتە ئەم ژاستی یە و ناکات ھەردوو وشە کە پێکەووە کۆبکاتەووە •

● زۆر وشە ی وایش ھەن ئە بچ بە شتی مەعنا یان لێ بدەیتەووە کە بی یان ناسینی نەك شتیکی تری وەك خۆیان بەیتر ی • بۆ نمونە بە رابەر بە وشە ی (من) ئە بچ بووتر ی ئە مە ضە میری جیا بە بۆ قسە کەری تاقانە ، کە چی دوکتۆر بە (ئە من) ی مەعنا لێ ئەداتەووە • جا کە (ئە من) یشی بە (من) مەعنا لێ دایەووە ، مەسە لە کە وای لێ دیتەووە کە (من) ی بە (من) مەعنا لێ داییتەووە ••

● پێشتر چە ند نمونە یە کە بی پزۆ گرامی دوکتۆر مان لە م کارە یدا کە بۆ فەرھەنگی نالیی کردووہ پیشان دا • نمونە یە کە تری بی پزۆ گرامی دوکتۆر

ټهويه جاروبار مه عنای سيفت لښ ټه داته وهو ټه وه ټه کا به بناغو مه صدر
پشت گوځ ټه خاو جاروبار ش به پيچه وانه وه . به لام ټه بڼ ټه ویش بلين که
زياتر مه صدر پشت گوځ ټه خا .

● نمونه به کی تری ټه م بڼ پږو گرامی به ی دوکتور مارف ټه وه به که
جاروبار وشه عره بڼ به کانی ناو شيعره کان مه عنا لښ ټه داته وه (ټه وانه ی به
مه به سستی عره بڼ به تی به کاره یتراون) و جاروبار ش پشت گوځ یان ټه خا .

● وشه کانی به یته فارسی به کانشی مه عنا لښ نه داوه ته وه .

● نه بوونی هندی وشه له فره هنگی نالی به که ی دوکتور مارفدا
نیشانه ی ټه وه به که بږگه بږگه کردنی به هه ټه ی زور له وشه کانی ټیکستی
شيعره کان ، وه نه بڼ هه ټه ی هونه ری یا هه ټه ی چاپ بڼ ، به لکو ټه نجامی
نه زانینی مه عنای شيعره کان و خراب حالی بوونه له چوڼیه تی دابه ش بوونی
وشه کان . بو نمونه نه بوونی وشه ی (وابه سته) له فره هنگه که دا له گه ل
بوونی (وا) و (به سته) دا به جیا جیا به هه موو مه عنا کان یان و ، نووسینی
وشه که له ټیکستی شيعره کانداه (وا به سته) (۱۳) به لگه ی ټه وه به که دوکتور
خوی نه زانیوه وشه ی (وابه سته) له زمانی کوردی [یا فارسی] دا هه یه و
به دو وشه ی (وا) و (به سته) ی زانیوه و ، هر بویه ش له بږگه بږگه کردنی
رسته کانا لیکي جوځ کردوونه ته وه .

● بویه له پاش پيشاندانی ټه م هه موو فاکتانه ی خستمانه به رده سستی
خوڼنده واران ، ټه توانين به متمانوه بلين ټه م شيوه فره هنگه ی که دوکتور
مارف رڼکی خستووه که هاتووه هه موو مه عنا قامووسی به کانی وشه کانی
باس کردووه بڼ ټه وه ی بلڼ نالی کامه یانی مه به سست بووه مه سه له که ی داوه ته

---

(۱۳) بږوانه ره به یتی ژماره (۵) له غمزه لی ژماره (۶۸) ی دیوانی نالی : لاپه زه
۹۷ ی چاپی د. خه زنده دار ، یا پارچه ی ژماره (۱۰) ی ټیپی هی ، لاپه زه
۴۵۷ ی چاپی ټیمه .

دهستی خویندهوار خۆی به زیره کیی خۆی بیدۆزیتهوه ، لهوه زیاتر نیه که ههلاتینکه له لیکدانهوهی مهعناى شیرهکانی نالی . جا ئەگەر سهرنجی ئەوهیش بدهین که دوکتۆر له تیکسته کهشیدا شتی وای نووسیوه که هیچ مهعنایهك نابەخشى و زۆر له وشه کانیسی بهجۆری بزرگه بزرگه کردوووه که مهودای تیگه یشتنی مهعنايانمان بۆ نههیلن ، دهرئه کهوئى کهوا باستر ئەوه بوو دوکتۆر خۆی له قهره ی ئەم کاره نه داو ، به هیچ کلۆجی ناتوانی له زیزی ئەو که سانه دا دازنی که ناشنای جیهانی نالین .

● ههروا ئەوانین به متمانه وه بلین ئەم شیویهی دوکتۆر له سههری زۆیشتوو ه یارمه تی به کی ئەوتۆی خویندهوار نادا . نالی له ههر وشه یهك مهعنایهك یا دوانی مه بهسته و لهوه زیاتر کاری به تهورییه و کینایه و ئیستیعاره و یاری به وشه کردنه که فهرهنگ هه رگیز به دهردی ئەم مه بهسته ناخوا . له بهر ئەوه کتیبه که ی دوکتۆر بۆ که سانجی که له گیانی نالی گه یشتنه وه نزیك بن پتویست نی به و ، بۆ خوینده واریکیش که تازه خه ریکی فیربوونی نالی بن مایه ی سه ر لئ شیوانه .

● فهرهنگی دیوانی نالیی دوکتۆر مارف خه زنه دار ، نالی لهوه ئەخا که هونه رمه ندرتین شاعیری کلاسیکی کورد بن . زبیزی دوکتۆر مارف له مهعنایدانه وه ی وشه کانی دیوانی نالیدا ، گیانی ژاسته قینه ی شیعری نالیی دهر کیشاوه و کردوو به ئەسکالتیکی زهق و تهق .

● دوکتۆر له م فهرهنگه ییدا ته نها له و شوینانه دا به ته وای سه ر که وتوو ه که مهعناى کوردی و فارسی وشه یهك بن و له ههردوو زمانیشدا وشه که هه ر یهك مهعناى ببن و نالییش به مهعناى بن پینچ و په ناو دوور له هه ر مهجازو کینایه و ئیستیعاره یهك به کاری هینابن .

● ئەهین ئەوهش بلین که دوکتۆر کوردی به کی زۆر قورس و پز له

هه له نه نووسی و ناتوانی بیری خۆی به باشی ده‌بیرتی • ئەم دیاردهیه له هه‌موولایه‌کی لیکدانه‌وه‌کانی ناو فەرهنه‌نگه‌که‌یدا به‌ئاشکرا دیاره • ئەمه خۆی بابەتیکه بۆ له‌سه‌ر نووسین ده‌ست‌ئەدا ، به‌لام مه‌رج نی‌یه‌ ته‌نها ئەم کتێبه‌ی بۆ بکه‌ین به‌ هێلی نمونه‌ هێنا‌نه‌وه • هه‌رکام له‌ نووسراوه‌ کوردی‌یه‌کانی دوکتۆر مارف بگری مه‌یدا‌تیکه‌ی باشی ده‌رخستن و پێسه‌لماندنی ئەم ژاستی‌یه‌ •

● به‌لام با پاش هه‌موو شتی‌ک دان به‌و ژاستی‌یه‌شدا بنی‌ین که‌وا دوکتۆر خه‌زنه‌دار به‌ژاستی ئیشکه‌ره ، هه‌وڵ‌ئەدا ، خۆی ماندوو ئەکا • ئاسان نی‌یه‌ پیاو ۹۵٪ی وشه‌ به‌ وشه‌ی دیوانی نالی له‌ فەرهنه‌نگی عه‌میدی فارسی و ئەلمونجیدی عه‌ره‌بی ده‌ربینتی •• ئاگادار بێ سه‌رو ژیری فارسی یا عه‌ره‌بی زوربه‌ی وشه‌کان زاگیر بکاو وه‌ک له‌ فارسی و عه‌ره‌بیدا چۆنن وایان وه‌ربگری • به‌لام به‌داخه‌وه ئەم قایله‌تی به‌رده‌وام‌بوون له‌سه‌ر کاره‌ له‌گه‌ڵ لێ‌زانین و شاره‌زایی ژینگای ژاست کۆنه‌بوه‌ته‌وه‌مو ، بۆیه‌ کارێکی‌وا پێ‌حه‌وسه‌له‌ی وه‌ک « دیوانی نالی و فەرهنه‌نگی نالی »‌یه‌که‌ی به‌م هه‌موو که‌م و کورتی و ناته‌واوی‌یه‌وه بۆ ته‌واو بووه که هه‌ندیکیمان خسته‌ ژوو و ئێمه‌شیان به‌خۆیا‌نه‌وه ئەوه‌نده خه‌ریک کرد ••

★ ★ ★

له گهل وشه کانی ((فهرهنگی دیوانی نالی))

به دل و داو حهزم نه کرد وشه به وشه به نووسین به سر فهرهنگه که ی دیوانی نالیدا بچمه وه . پژوگرامیکم له دلی خوئدا بو ئه م کاره دانا بوو ، نه مویست له لایه ک نه و مهنا فارسی و عه ره بی به زورانه بخمه لاه که دوکتور له (فرهنگ عمید) ی فارسی و (المنجد) ی عه ره بی به وه به رابه به وشه کان هیناونی و خستونی ته فهرهنگه که یه وه ، به لکو فهرهنگه که ی له سر بناغی نه وان ژیک خستوو ، که چی وشه کانیش له کوردیدا نه و مهنا یانه نابه خشن . له لایه کی که شه وه هه له کانی که له لیکدانه وه ی وشه کوردی به کانا یا له وه رگیژانی و اتا فارسی و عه ره بی به کانی (فرهنگ عمید) و (المنجد) دا بخمه ژوو که نه توانم بلیم زور به ی نه و وشانه نه گرتیه وه که له بهر فهرهنگی فارسی مهنا ی لیک داونه ته وه . ههروه ها نه و وشانه ش بنووسمه وه که له شیعری نالیدا هه ن و دوکتور نه یخستوو نه ته فهرهنگه که یه وه ، یا به پیچه وان وه ، واته له شیعری نالیدا نین به لام له فهرهنگه که ی دوکتور دا هه ن .

به لام که دهستم دایه جی به جی کردنی پژوگرامه که م بوم دهر که وت نه گه ر به وئی نه م کاره بکه م به که متر له چوار لاپه ژه ، له هیچ لاپه ژه به کی فهرهنگه که ی دوکتور نابه وه . نه مهش کاری که رده نی نه بوو و ، نه

له گه‌ل ئه‌ركى سه‌رشانى كتيبه‌كه‌م و نه له گه‌ل كه‌م ده‌رفه‌تیی خۆمدا ،
 زێ نه‌ئه‌كه‌وت • سه‌ره‌زای ئه‌وه كه گه‌لێ براده‌ریش وتیان مادهم به
 پیاچوونه‌وه‌ی سه‌ره‌تاو پاشه‌كیی كتيبه‌كه‌ی دوكتۆر مارف و به‌
 ئه‌نجام‌گیری‌یه‌ی له‌ فه‌ره‌ه‌نگه‌كه‌ كراوه‌و خاڵ خاڵ نووسراوه‌ته‌وه ،
 چوارچێوه‌ی گشتیی ناته‌واوی‌یه‌كانی كاره‌كه‌ی دوكتۆر زوون‌كراوه‌ته‌وه ،
 ئیتر پێویست به‌و درێژه‌پێدانه‌ نیه‌ •

بۆیه ، بێ‌یارم‌دا جارێكی‌تر ئه‌وه له‌ بخوێنی خۆشه‌ویست بگه‌یه‌نه‌وه
 كه‌وا هه‌رچه‌ند زۆرتری ئه‌و وشانه‌ی دوكتۆر له‌ فه‌ره‌ه‌نگه‌كه‌یدا زێزی
 كردوون له‌ شیعری نالیدا هه‌ن ، به‌لام مه‌عنا لێدانه‌وه‌ی زوربه‌یان به‌و پێ‌یه
 نیه‌ كه‌ وشه‌ی كوردی بن ، به‌لكو یا فارسی‌یه‌ یا عه‌ره‌بی‌یه‌و ئه‌گه‌ر ئه‌و
 مه‌عنايانه‌ له‌ هه‌ندێ شوتنا له‌ گه‌ل مه‌عنا كوردی‌یه‌كانی وشه‌كاندا یه‌ك‌بگره‌وه‌،
 ئه‌وه هه‌م ئه‌وه‌یه‌ كه‌ زمانی كوردی و فارسی له‌ سه‌رده‌می‌كی زۆر له‌ مێژدا
 یه‌ك سه‌رچاوه‌یان بووه‌و ، هه‌م ئه‌وه‌شه‌ كه‌ زۆر وشه‌ی عه‌ره‌بی به‌هۆی
 ئابینی ئیسلامه‌وه‌ هاتووه‌ته‌ ناو زمانی كوردی‌یه‌وه‌و گه‌لێكیان چوارچێوه‌ی
 مه‌عنا گشتی‌یه‌كه‌ی خۆیانان له‌ كیس‌نه‌داوه‌ • ئه‌نجا بێم . له‌ به‌ره‌ئه‌وه‌ی كه‌
 وه‌ك پێشینه‌مان وتووین «مشتی نمونه‌ی خه‌رواری‌كه‌»، ته‌نها پیتی « ئ »
 بگه‌م به‌ نمونه‌و له‌ چوارچێوه‌ی ئه‌و فه‌ره‌ه‌نگه‌دا كه‌ دوكتۆر مارف بۆ
 ئه‌م پیتیه‌ی زێ‌كخستوووه ، چه‌ند لیسته‌یه‌ك زێ‌ك‌خه‌م بۆ :

(١) هه‌ندێ له‌وه‌لانه‌ی ، دوكتۆر مارف له‌ به‌ كوردی كردنی
 تێكستی (فره‌نگ عمید) و (المنجد)دا ، له‌ پیتی « ئ » ی فه‌ره‌ه‌نگه‌كه‌یدا
 تووشیان بووه‌ •

(٢) هه‌ندێ له‌وه‌له‌ زه‌قانه‌ی ، دوكتۆر مارف له‌ لێكدانه‌وه‌ی وشه‌
 كوردی و به‌ كوردی بووه‌كان و هه‌ندێ وشه‌ی تری پیتی (ئ)دا تووشیان
 بووه‌ •

(۳) هه‌ندی له و مه‌عنايانه‌ی وشه‌کانی پیتی « ئـ » که نالی مه‌به‌ستی
بوونو له فه‌ره‌نگه‌دا نه‌وتراون .

(۴) هه‌ندی له و وشانه‌ی له دیوانه‌که‌دا هه‌زو له فه‌ره‌نگه‌که‌یدا نین .

ئه‌زانم ئه‌م به‌رنامه‌یه‌ش هه‌رچه‌ند گه‌لێ شتی پێویستی تیدا نی‌یه ،
هه‌ر زۆری پێ ئه‌وی . به‌لام ناچار بووم شانی بده‌مه‌ به‌ر ، چونکه‌ به
پێ ئه‌وه‌ لای که‌می قه‌رزی ده‌ربزنی زانست و لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی‌بانم
له ئه‌ستۆی خۆم دانه‌ئه‌مالی .

**ههندی لهو هه لانهی ، دوکتور مارف
له به کوردی کردنی تیکستی فهرهنگی (عمید) و
(المنجد) دا ، له پیتی (ئ) ی فهرهنگه کهیدا ،
تووشیان بووه**

لهم به شهدا به راوردده کهم بهم جوړه نه کهم : له پیتسا وشه که نه نووسم ،
نه و جا تیکسته کهی (فرهنگ عمید) یا (المنجد) و پاش نه و هس تیکستی
کتیبه کهی دوکتور مارف و هره نه گرم . جا دینم تیکسته کهی (فرهنگ عمید)
یا (المنجد) بن هه له و هره نه گیزمه سه کوردی . نه گه پتویست بوو
زیاتریشی له سه ره نه نووسم (۱) .

ئاده م :

« •• وضعه في فردوس عدن ، وخلق حواء من ضلعه » [مع ، ل ۲] •

(۱) نهو ئیشاره تانهی لهم به شهدا به کارم هینان ، نمانه ن : (فع : فرهنگ
عمید) . (مل : المنجد في اللغة) . (مع : المنجد في الاعلام) . (دم : دوکتور
مارف) . (مم : محمدی مهلا کریم) . (ال : لابهزه) . نهو چاپه یی (فرهنگ
عمید) یس که پستم پی به ستووه چاپی دووه مه . نهو چاپه یی
(المنجد) یس که له به رده ستما بووه چاپی بیست و یه که . نهو هس بزانی
که هه رچه ند (المنجد في اللغة) و (المنجد في الاعلام) پیکه وه چاپ کران ،
به لام هه ریه کی ژماره یی تایبه تی یان تیا دراوه به لابهزه کانو ، له کاتیکا که
(المنجد في اللغة) به چاپی بیست و یه که دانراوه ، له (المنجد في الاعلام) ه که
نووسراوه چاپی هه و ته م .

« بزوانه ره : ناراستن » [م] •

مه بهستی (فع) له ویه وشه‌ی (نارا) به ته‌نھا خۆی مه‌عنا‌ی نایه‌ت • ئه‌بێ
به هۆی وشه‌ی (ناراستن) هوه که مه‌صده‌ره که یه‌تی مه‌عنا‌ی بزانی • (نارا)
خۆی مه‌عنا‌ی (زازی‌نه‌وه) ئه‌گه‌یه‌نی که ئه‌بێ له‌گه‌ل (زازی‌وه‌وه) که‌دا پیکه‌وه
بووترین وه‌ك (جیهان نارا) واته (جیهان زازی‌نه‌وه) • که‌چی دوکتور هاتووه
هه‌رچی مه‌عنا‌یه‌ك (فع) بز (آراستن) ی مه‌صده‌ری داناوه ، داویه‌ته پال
(نارا) ی له‌ حوکمی ئیسمی فاعیل داو ، (نارا) و (ناراستن) ی به‌یه‌ك شت
زانیوه ••

ناسوده :

« [ص • م] آرام ، آرام گرفته ، فارغ ، آسایش یافته [فع ، ل ۳۵] •

• « [دم] ئیانی پز له‌ ئاسایش و هیمنی ، ئیانی خۆش و پز له‌ ئارام »

« [صیفه‌تیکه مه‌عنا‌ی مه‌فعولی به‌تی ئه‌گه‌یه‌نی] ئارام ، ئوقره‌ گرتوو ،

ده‌س به‌تال ، حه‌ساوه » [م] •

وا دیاره دوکتور وشه‌ی (ناسوده) ی له‌ (فع) دا نه‌دۆزیوه‌ته‌وه چونکه
له‌وئ له‌ سه‌ری دیزدا مه‌صده‌ره‌که‌ی داناوه که (آسودن) مو ئه‌م خۆی
که‌وتوووه‌ته ناو لقه‌کانی ئه‌وه‌وه • له‌سه‌ر (آسودن) یش نووسراوه : « مص •
آسایش یافتن ، آرام گرفتن ، از کار و حرکت باز ایستادن » • واته :
مه‌صده‌ره • به‌مه‌عنا‌ی ئیسراحت کردن ، ئارام گرفتن ، له‌ کار و جووله
که‌وتن • دوکتور ئه‌م تیکسته فارسی به‌ی به‌وجۆره نادروسته‌ی له‌ سه‌ره‌وه
پیشانمان‌دا وه‌رگیزی‌اوه‌ته سه‌ر کوردی •

ناش :

«•• نوع ساده آن عبارت از دو سطح گرد و مسطح است ••»

آسیاهائی را کہ بقوہ موتور کار میکنند آسیای دودی میگویند » [فع ، ل ۳۷] .

• • • له دوو تاشه بەردی پانو خز پیکھاتووہ • ناشی ناگرو ناشی
مۆتوریش ھەبە » [دم] •

» جۆرہ سادە کە ی بریتی بە له دوو زووی خزو تەخت • ئەو ئاشانە ی بە
ھیزی ماتۆز کار ئە کەن پێیان ئە ئین ناشی دوو کە ئین » [م] •

بە بەرداش ناوتری تاشە بەرد • تاشە بەرد ئەو تاوێرە گەورانەن بە
لاپالی چیاکانو قەراخ زینگاکانو لە گوئی زووبارە کاندایەن • ئەبوو
دوکتور لە جیاتی (پان) بیوتایە (تەخت) ، چونکە (پانی) و (خزی) ناکە و نەبە ک
لە بەر ئەوہ کہ شتی خز ھەموو لاکانی تا مەرکەزی دائیرە کە ی ئەوہ نەدی
یەکن • پانی یش ، وە ک درێژی ، لەسەر بناغە ی زیادیی لایە ک لەسەر حسابی
لایەکی تر دامەزراوہ • (پیکھاتن) یش لەم جۆرہ شوینانەدا ناوتری • • ئەمە
ھەمووی سەرەزای ئەوہ کہ ئاش ھەر ئەم دوو بەردە نی بە : دۆلیان و چەقەنەو
تۆپو گەلن شتی تریشە • ناشی ناگرو ناشی مۆتوریش یە کیکن •

ناشوفتە :

• بہم برآمدہ ، خشمگین ، شوریدہ ، پریشان حال » [فع ، ل ۳۶] •

• پەریشان ، خەمگین ، ژبانی تال و سەخت » [دم] •

• تووزہ ، زقاوی یا زق ھەستاو ، ورووژاو : پەریشان حال » [م] •

دوکتور (آشفتە) یشی لە (فع) دا نەدیوہ تەوہ ، چونکە لەوئ (آشفتن)
خراوہ تە سەر بەندی وشەوہو (آشفتە) کە وتووہ تە ناوہوہ • ئەمە یش کہ
نووسیویہ ، وەرگێزایکی نادروستی ئەوہبە کہ لەوئ لەسەر (آشفتن)
نووسراوہ • دووریش نی بە (خشمگین) ی لیج بووبین بە (خەمگین) •

ئاغوش :

- « نامی از نامهای غلامان و بندگان ترك » [فع ، ل ۳۹]
  - « ناوی بهندهو غولامیكى تورك بووه » [دم]
  - « ناویكه له ناوهكانی بهندهو خولامه توركهكان » [مم]
- واته : (ئاغوش) به كيكه له و ناوانه‌ی كه توركان ته‌ن‌ها له بهندهو خولامانی ده‌یین و له ئازادی نائین .

ئاتهش :

- « آنچه كه از سوختن چوب یا زغال یا چیز دیگر بوجود می‌آید و دارای روشنی و حرارت می‌باشد » [فع ، ل ۳۳]
- « ئه‌و شته‌یه كه له سووتاندنی دارو ده‌وه‌ن یا شتی‌تر په‌یدا ده‌یین .
- ژووناکی و گه‌رمایی » [دم]
- « ئه‌وه‌یه كه له سووتانی دار یا خه‌لووز یا شتی‌تره‌وه په‌یدا ئه‌یین و
- ژووناکی و گه‌رمای هه‌یه » [مم]

ئالوده :

- « [ص ۰ م] آغشته ، آمیخته ، آنچه كه به چیزی پاك یا ناپاك آغشته شده » [فع ، ل ۴۵]
- « (۱) ته‌ژکردن ، شتیك له شتیکی‌تر وه‌ربدرئ وه‌كو ئه‌وه‌ی مروئتیك له خونی خۆی وه‌ربدرئ ، تیکه‌لاو . (۲) پیس » [دم]
- « تیه‌وه تلاو ، تیکه‌ل ، شتی له شتیکی پاك یا پیسه‌وه تلابین » [مم]
- دوکتور لی‌ره‌شدا (آلودن) و (آلوده‌ی لئ بووه به یه‌ك . وه‌ك چۆن دیسانه‌وه مه‌عنای مه‌صده‌رو صیفه‌تی لئ ئالوزاوه . هه‌رچه‌ند ئه‌و مه‌عنایانه‌ی

لیرەدا بۆ (ئالوودە) ی داناون ، دەق وەك مەعناکانی (آلودن) نین ، بەلام
 هینانە ئارای (تەزکردن) نیشانە ی ئەوێهە کە مەعناکانی (ئالوودە) ی
 ئێرە هەر مەعناکانی (آلودن) ی فارسین و بە هەنە ی وەرگێزاون ، چونکە
 (ئالوودە) لە کوردیدا هیچ پێوەندیکی بە (تەزکردن) و (تەزی) یەوێهە نێرە •
 هەرچۆن بێ ، لە فارسیدا (آلودە) شتیکی لە شتیکی تەزەوێهە تلابی پاک
 بێ یا پێس بێ ، لە کوردی یشدا پتر مەعنا ی (تێوێهە گلان) و (ئولفەت گرتن)
 ئەگە یەنێو کە مەتر بۆ شتیکی ماددی وەك خوین یا قوژو شتی و بە کاردی •

ناو :

« •• در صد درجه حرارت بجوش می آید و در درجه صفر منجمد
 میشود » [فع ، ل ۱۷] •

« لە پلە ی سەدی گەرمایی دەکوێو لە پلە ی سفری ساردی دەبێهستی »
 • [دم]

« لە پلە ی سەدی گەرمادا دیتە کوێو لە پلە ی سفردا ئەبێهستی »
 • [مم]

لە فیزیادا پلە بەرز بێتەوێهە یا نزم بێتەوێهە هەر بە گەرما دائەنرێ • ئەلین
 پلە ی گەرما ئەوێهە نە لە ژوور یا لە ژێر سفرەوێهە • کەواتە دوکتۆر بە هەلەدا
 چووێهە کە هاتووێهە لەخۆیەوێهە (ساردی) یەکی خستووێهە سەر (سفر) هە کە
 نە لە زانستدا بە کار ئەهینرێو نە لە (فع) هە کە یشا هەبوو ••

ئەفشان :

« نگا • افشاندن » [فع ، ل ۱۲۱] •
 ژواندن ، بلۆکردنەوێهە ، پەزاگە نە کوردن ، ئاشکرا کردن [دم] •
 « بزوانەرە : افشاندن » [مم] •

دوکتور مارف لیره‌یشدا ، وهك له گه‌لج شوینی‌تری له‌مه‌وپیش و له‌مه‌وپاشدا ، پاشگری به‌معنا ئیسمی فاعیل و مه‌صدەری لج بووه به‌یهك، بویه‌ها‌تووه بۆ زانینی‌معنای (افشان) ، له‌سه‌ر قسه‌ی (عمید) ، گه‌زاوه‌ته‌وه بۆ سه‌ر (افشان‌دن) و مه‌عناکانی (افشان‌دن) ی مه‌صدەری داوه‌ته‌پال (افشان) ی پاشگری به‌معنا ئیسمی فاعیل . له‌خۆ‌یشیه‌وه‌ها‌تووه‌معنای (ئاشکرا کردن) یشی لج زیاد کردوون و له‌وانه‌یه‌وای زانییی ئەم وشە‌ی (افشان) ه‌پێوه‌ندیک‌ی به‌وشە‌ی (افشاء) ی عه‌ره‌ب‌یه‌وه‌هه‌یه .

ئه‌له‌ج‌هد :

• « شکاف در گور که جای سر مرده باشد » [فع ، ل ۸۹۸]

• « ئەو جێ‌یه‌یه‌که‌له‌گۆژدا سه‌ری مردووی له‌سه‌ر داده‌تین » [دم]

• « درزیکه له گۆژدا که جینگای سه‌ری مردوو بێن » [مم]

ئاشکرایه‌که‌وا دوکتور بۆ ئەم وشە عه‌ره‌ب‌یه‌زووته‌یش گه‌زاوه‌ته‌سه‌ر (فع) ی فارسی و به‌هه‌له‌یش تیکستی فارسی‌یه‌که‌ی وه‌رگێژاوه‌ته‌سه‌ر کوردی . به‌لام فارسی‌یه‌که‌خۆ‌یشی هه‌له‌یه . ئه‌له‌ج‌هد ئه‌وه‌که‌ندزه‌یه‌که‌له‌پاش هه‌لکه‌ندنی گۆژ له‌ناویه‌وه‌زوو به‌قیبله‌که‌ندژ ئه‌کرئ و مردوو‌ه‌که‌ی تی‌ئ‌خرئ و به‌ته‌له‌به‌رد به‌ره‌که‌ی ئه‌گیرئ ، ئه‌نجا چاله‌بۆشه‌که‌ی گۆژه‌که‌به‌خۆ‌ل پزئه‌کرته‌وه . ئەم‌جۆره‌گۆژانه‌له‌وشوینانه‌دا هه‌لئه‌که‌نرین‌که‌زه‌وی‌یه‌که‌ی زه‌ق‌ه‌ن بێ و ترسی ته‌پینی نه‌بێ ، ئه‌گینا گۆژ ته‌نها چاله‌که‌یه‌که‌له‌ناوه‌وه‌ته‌سکتر ئه‌کرته‌وه‌و مردوو‌ه‌که‌ی تی‌ئ‌خرئ و زوو‌ه‌که‌ی به‌ته‌له‌به‌رد دائه‌پۆشرئ و پاشان خۆ‌لی به‌سه‌را ئه‌کرئ و دائه‌گیرته‌وه .

ئه‌مو‌بار :

• « خواردن ، خواردن و بردنی زۆر ، قووت‌دان » [دم]

ئەمەى دوكتور نووسىويە گوايە وەرگىزانی ئەوہیە کہ [فغ] لەسەر
 وشەى (اوبارىدن) ى نووسىوہ . لەوئى لەسەر ئەم وشەى نووسراوہ :
 « بلع کردن ، فرو بردن ، ناجاويدە فرو بردن » ، واتە : « قوت دان ،
 بردنە خواروہ ، بردنە خواروہ بە نەجاوراوى » . بەلام نازانم دوكتور
 چ پتوہ ندىكى لەتوان (ئەوبار) ى لە بنەچەدا عەرەبىي نالى و (ئەوبارىدن) ى
 فارسيدا ديوہ تەوہ و بۆچى مەعناکەى ئەوى بە دەسکاری کراوى هيتاوہ بۆ
 ئەم ؟ بۆچى ھەر ھىچ نەبى مەعناى (ئەوبار) ى فيعلى ئەمرى مەصدەرى
 (ئەوبارىدن) ى نەھيتاوہ کہ ھەر نەبى خۆ بە ديمەن لە يەك ئەچن ! ژاستە کەى
 (ئەوبار) وشەى کى عەرەبىيەو جەمعى (وەبەر = وەر) ى بە مەعنا (کورک) ە .

ئىحرام :

« در حرم درآمدن ، حرام کردن چیزی ، بر خود حرام کردن بعضی
 چیزهای حلال را چند روز پیش از زیارت کعبه و بمعنی دو تکه جامه
 نادوخته که در ایام حج یکی را بکسر میبندند و دیگری را بدوش می اندازند »
 [فغ ، ل ۶۷] .

« (۱) دوو پارچە قوماشى سپى نەدووراوہ حاجىيان لە ھەجدا
 بەکىکيان لە کەمەر دەئالين و ئەوى تريان بە خۆياندا دەدەن . (۲) لە ھەرەم
 ھاتنە دەرەوہ . (۳) ھەرام کردنى شتيك ، نەخواردنى شتيك (۴) ھەرام کردنى
 ھەندى شتى ھەلال لە پيش زيارەتى کەعبە بە چەند ژۆژيک » [دم] .

« ھاتنە ھەرەم ، ھەرام کردنى شتيك ، لە خۆ ھەرام کردنى ھەندى شتى
 ھەلال چەند ژۆژى بەر لە زيارەتى کەعبە . بە مەعناى دوو پارچە جلی
 نەدووراویشە کہ لە ژۆژەکانى ھەجدا بەکىکيان دەبەستەن پشت و ئەويان
 دەدەن بە کۆلدا » [مم] .

وەك ديمان ئەوہى دوكتور نووسىويە وەرگىزانی ئەوہیە کہ (فغ)

نوسویوه له گه‌ل هه‌ندئ هه‌له‌ی مه‌عناگۆژۆ جی‌گۆژکئی پی‌کردنی
ژسته‌کانا . دیاره‌هاتنه‌هه‌رمو له‌هه‌رم هاتنه‌ده‌روهه‌ ژۆریان له‌یه‌ک
جیا به‌، هه‌روه‌ها ج‌ل به‌خۆدا دانو ج‌ل به‌کۆلنا دانیش جیان له‌یه‌ک .

له‌ژاستیدا (ئی‌حرام) واته‌چوونه‌ئهرزی هه‌رم که‌پیتوانه‌یه‌کی
دیاری‌کراوه‌به‌دهوری شاری مه‌ککه‌دا . به‌م چوونه‌ئهرزی هه‌رمه‌چه‌ند
شتیک له‌سه‌ر هه‌موو موسولمانیک و چه‌ند شتیکی زیاتریش له‌سه‌ر که‌سی
که‌بۆحه‌ج یا‌عه‌مه‌ر چووبی ، هه‌رام ئه‌بی . ئه‌م هه‌رامبوونه‌به‌ش‌به‌حالی
حاجی و عه‌مه‌ر که‌ر له‌وکاته‌وه‌ده‌ست‌پێ‌ئه‌کا که‌پاش چوونه‌ئهرزی هه‌رم
به‌رگی ئی‌حرام ئه‌که‌نه‌به‌ریانو . به‌دامالینی ئه‌و به‌رگانه‌، پاش لی‌بوونه‌وه‌له
کاروباری هه‌ج یا‌عه‌مه‌ر ، دواپی‌دی . که‌واته‌ئه‌و مه‌عنا‌نا‌ته‌واوه‌ی دوکتۆر
مارف له‌خانه‌ی ژماره‌(١)دا باسی کردووه‌، مه‌عنا‌ی به‌رگی ئی‌حرامه‌نه‌ک
ئی‌حرام خۆی و دوکتۆریش و عه‌میدیش به‌هه‌له‌دا چوون . .

ئێخوانوسسه‌فا (اخوان الصفا) :

« جمعیة ذات طابع سیاسی دینی (نحو ٩٨٣) اسماعیلیة النزعة . ات‌خذ
اعضاؤها البصرة مركزا لنشاطهم . . الخ » [مع ، ل ٢٨] .

« کۆمه‌له‌ییکی سیاسی - ئایینی بوو به‌بیروباوه‌ژی ئیسماعیلی خۆی
ده‌رده‌خست ، له‌ده‌ورو به‌ری (٩٨٣ ز) له‌به‌سه‌ره‌دروست‌بوو » [دم] .

کۆمه‌له‌یه‌ک بوو شیوه‌یه‌کی سیاسی - ئایینی هه‌بوو (له‌ده‌ورو به‌ری
٩٨٣ ی . زدا) . ئه‌ندامه‌کانی به‌سه‌ریان کردبوو به‌مه‌لبه‌ندی هه‌لسووژانی
خۆیان » [مم] .

ئێستیتاعه (استطاعة) :

« سرمایه داشتن » [فع ٩٤] .

- « سرمایه » [دم]
- « بوونی سرمایه » (که سیک سرمایه به کی ببی) [مم]

نیسناد (اسناد) :

- « نسبت دادن » [فغ ، ل ۱۰۳]
- « نهژاد دان » [دم]
- « دانه پال » [مم]

من له معنای (نهژاد دان) حالی نابم ، هرچه ند به معنای باوی (نهژاد) و به معنای رسته فارسی به که دا وای بو نه چم مه بهستی دوکتور نه وه بی که سنی بلنی فلان که س له فلانه زه گزه ، به لام بوی نه هاتبی فارسی به که ی (عمید) باش معنای لیداته وه .

نیشتیباھ (اشتباه) :

- « مانند شدن چیزی بچیز دیگر در نظر انسان » [فغ ، ل ۱۰۶]
- « یه کیک له جیی یه کیک تر دابریی به هله » [دم]
- « شتی له بهرچاوی بنیادم وهك شتیکی تر واین [مم] »

نالی رش هر نه معنایه ی مه بهست بووه [ج : دم ، ق ۳ ، ب ۴ ، ل ۱۳۸] که (فغ) نووسیویه و (دم) وا به هله معنای لیدایه وه و ئیمه معنای رسته که یمان نووسی . ته ماشای مه عناکانی تری نه م وشه یه که (فغ) نووسیونی و (دم) کردوونی به کوردی ، نه وه مان بو دهر نه خا که نه م رسته یه ش هر هی (فغ) مو (دم) به هله وه ری گیزاوه .

نیعجاز (اعجاز) :

« عاجز ساختن ، ناتوان گردانیدن ، انجام دادن کاری که دیگران از آن عاجز باشند » [فغ ، ل ۱۱۴]

« نه توانين له هيتانه دى كار ، هيتانه دى كارېك كه زوربه ي هره
زورى خلكى بويان نه كړئ » [دم] .

« بېده سولات كردن ، بې توانا كردن ، كردنى كارې كه به خلكى تر
نه كړئ » [مم] .

دوكتور معنای په كه مو دووه مى كرد به يه ك زسته و به هه له شه
ليكى دايه وه . معنای دووه مىشى به جوړئ گوژئ كه وشه كه مه به سته
ئيسيتلاحي به كه نه گريته وه كه موعجيزه ي پيغه مبرانه ، چونكه موعجيزه ي
پيغه مبران كارىكي له عاده ت به دهره به كه سى تر ناكړئ له پيغه مبره كه
خوى به ولاره كه خوا به تايه تى بوى نه كا بوئه وه ي بوى بې به به لگه له
ئيدديما كردنى پيغه مبريتى داو . نيشانه ي زاستى ئيدديعا كه ي بې لاي
خه لك .

ئيقبال (اقبال) :

« پيش آمدنو و روى آوردن بچيزى ، رو آوردن دولت ، در فارسي
بمعنى بخت و طالع هم ميگویند » [فع ، ل ۱۲۴] .

« (۱) پيشوازي كردن ، زوودان . (۲) بهخت ، چاره نووس ، تالم
[دم] .

« هاتنه پيشه وه و زوو كرده شتى ، ده ولت زوو بكتانه كه سى ، له
فارسيدا به بهخت و تاليش نه وترئ » [مم] .

ئيمكان (امكان) :

« قادر گردانیدن بر امرى ، پا بر جا كردن . . . » . « عالم امكان :
مجموع انسان ، حيوان ، نبات ، جماد » [فع ، ل ۱۳۷] .

« تووانایی بهرامبر به کاریک ، زیگه خوش کردن ۰۰۰ » • « ئەمە
 کۆمەلی ئینسان و جانەوهر و کشتوکال و بێ گیانه » [دم] •
 « توانا کردن (ی که سیک) به سەر کاریکا ، زۆی بۆ خوش کردن ۰۰۰ » •
 « جیهانی ئەو شتانهی که بوون و نه بوونیان چونیه که : تیکزای ئاده میزاد و
 گیان له بهرو شینایی و بێ گیانه کانه » [مم] •

نوفاده :

« زمین خورده ، از پا در آمده ، فروتن ، زبون » [فع ، ل ۱۱۸] •
 « (۱) هاتنه خواره وه له سه ره وه به ره وه زه وی ، له زه وی نزیك
 بوونه وه • (۲) زه بوون ، پهك كه وتوو • بۆ پیری بێ تووانا به کاردی » [دم] •
 « كه وتوو زه وی ، له بچ كه وتوو ، لهش داهه ژبو ، زه بوون » [مم] •
 بهشی یه که می ئەم معنایه ی دوکتور مارف نووسیویه له معنای وشه ی
 (افتادن) وه رگیراوه له (فع) دا ، ئەویش به هه له یه کی زۆره وه • ئاشکرایشه
 (افتادن) مه صده ره وه (افتاده) صیفه ته وه معنای ئیسی مه فموول ئەگه یه نین •
 معنای راستی ئەوه ی له (فع) دا له سه ر (افتادن) نووسراوه به م جوړه یه :
 کهوتنه خواره وه له به رزی به وه ، کهوتنه زه وی • نالیش باسی پیربوون و
 لێ کهوتنی خۆی ئەکا [چ : دم ، موسته زاد ، ب ۱ ، ل ۱۶۸] •

**هه‌ندی لهو هه‌له زه‌قانه‌ی ، دوکتۆر مارف
له لیكدانه‌وه‌ی وشه‌ كوردی و به‌ كوردی بووه‌كانو
هه‌ندی وشه‌ی تری پیتی ((ئ)) دا ، تووشیان بووه**

ناخۆز :

قوولایی‌تیکه له‌ناو دیوار یا له‌ قه‌راخی‌دا دروست ده‌کری و ئالیکی
ده‌خړیته ناوه‌وه [دم] •

ئالیک ده‌کړته ناو ئاخۆزه‌وه ، تیی ناخړی و . شوینه‌کش قوولایی
نیه ، چالایی‌یه •

ناخیر :

دیاره ، بی‌گومان ، له‌وانه‌یه ، ئیتر [دم] •

هیچ‌کام له‌م مه‌عنايانه له‌ کوردیدا مه‌عناي (ناخر) نین که دوکتۆر
گیژاویه‌ته‌وه بو سه‌ر (ناخیر - آخر) • هیی (ناخیر)خۆشی نین • (ناخړی
كوردی سه‌ره‌تای زسته‌ی وه‌لامه‌و جوژه به‌رپه‌رچ‌دانه‌وه‌یه‌کی قسه‌ی کابرای
به‌رابه‌ر ئه‌گه‌یه‌نێ ، وه‌ك ئه‌وه كه‌سیك پیت بلێ : وه‌ره‌وه بو مال ، تۆیش
بلێی : ناخر ده‌ستم گیراوه •

ناری ناری :

دلۆپ دلۆپ ، دلۆپ دواي دلۆپ ، ئاره‌زووی ئاوکردن ، به‌ ئاو
ووتن : به‌لێ به‌لێ وه‌ره ! [دم] •

معنای وا بۆ (ئاری) نه له کوردی و نه له فارسیدا نیه • مه‌گەر
دوکتۆر خۆی بزانی له کۆتیه‌ی هیناوه • ئەنجا ئاخۆ چۆن به ئاو ئەوتری :
به‌لێ به‌لێ وەرە ؟ چۆن دیت ؟

ئارده‌لووك (ئارده‌لووكه) :

• وردەى به‌فر ، وردە به‌فر ، زه‌ژزاتی به‌فر [دم] •

ئارده‌لووك [نهك ئارده‌لووك] له كوردیدا به‌و وردە ئارده‌ ئەلین
له‌ژێر به‌رداشه‌وه به‌رز ئەبیته‌وه له ده‌وروبه‌ریدا جێگیر ئەبیته‌وه • له
به‌یته‌كه‌ی نالیدا [چ : دم ، ق ، ٥ ، ل ١٤٦] بۆ ئەو وردە خۆی به‌كاره‌یتراوه
كه به‌هۆی ئاوه‌وه له‌سه‌ر خاکی ژووره‌كه په‌یدا بووه •

ئاسمان :

• چه‌رخ و فه‌لهك [دم] •

ته‌نانه‌ت به‌ كینایه‌ش له كوردیدا به‌ ئاسمان نه‌وتره‌وه چه‌رخ و فه‌لهك ،
به‌لام به‌ گه‌ردوون و تراوه •

ئاگره سووره :

پشكۆ ، په‌نگر ، پۆلوو ، ئەو ئاگره كه‌مه‌ی كه ده‌خواستری بۆئه‌وه‌ی
ئاگری تری پێ بکریته‌وه [دم] •

ئاگره سووره له كوردیدا به‌ موته‌قی ئاگر ئەوتری و ، به‌ كینایه‌ له
به‌لایه‌کی ناگه‌هان كه به‌گورجی به‌سه‌ر كه‌سیكدا پێ – به‌كارئه‌هینسری •
كورد ئەلین : « ئاگره سووره له خۆم دووره » •

ئاگر بەردان :

• سووتاندنی شت به ئاگر [دم]

كورد ئەلین « ئاگر تی بەردان » یا « ئاگر بەردانهوه » • هەرچە ندیش سووتاندن هەر به ئاگر ئەبی ، به لām ئاگر بەردانهوه معنای گهورهیی ئاگره که ی تیایه که پێوانه یه کی زۆر بگریتهوه • ئەو مهعنایهی دوکتۆر گوتوو یه تی ئەوهش ئەگریتهوه که پارچه قاقهزێک به هه لگراندنی دهنکه شقارته یه ک بسووتینی ، که چی له کوردیدا بهوه نالین ئاگر بەردانهوه •

ئالی عبا :

• مه بهس که سوکارو نهوه و ئالی پینغه مبه ره [دم]

ئالی عبا به حه زره تی عه لی و فاطیمه و حه سه نو حه سه ین ئەلین که پینغه مبه ر (د) عاباکه ی داوه به سه ر خۆی و ئەواندا • (فع) یش به ژاست مهعنا ی لێ داوه ته وه [ل ٤٤] ، به لām دوکتۆر وادیاره به پێویستی نه زانیوه ته ماشای بکا •

ئالته :

• هه موو شتیکی که به هۆی ئەوه وه کارێک بگاته ئەنجام [دم]

ئوه (ئالته) ه نه ک (ئالته) • (ئالته) ئەوه یه که دوکتۆر مهعنا ی دووه می بۆ داناوه و به وچۆره (ئالته) و (ئالته) ی کردووه به یه ک شت •

ئالو والا :

• سوورو بلند ، سه وزو سوور ، ژه نگاو ژه نک [دم]

• ته نها مهعنا ی سێهه میان ژاسته •

ئاوا :

•• وونبوونی ژۆژو مانگ و ئەستیره ، وونبوونی هەموو شتیك له بەر دووری یا كهوتنی به دیویکی تر [دم] •

ئەمەى دوكتور باسى لى ئەكا (ئاوابوون) ه نەك (ئاوا) • (ئاوا) به (ئاوابوون) كه ئەلین • له گەل ئەو شدا (ئاوابوون) (ونبوون) نى به به گشتى ، ئەو ته ئیواران یا شهو ژۆژ یا مانگ یا ئەستیره له ئاسۆوه ون بین • بۆ نمونە ئەگەر ژۆژ یا مانگ یا ئەستیره بکەونه بهر پهله هەوریکهوه ، ناوترى (ئاوابوون) ، یا ئەگەر نیوژۆ له شوینیکدا خۆر بکەوتتە پشتی شاخیکهوه نالین (خۆر ئاوا بووه) ، ئەلین (خۆر لهو شوینە ئاوا بووه) • هەروا (ئاوابوون) بۆ دوورکەوتنەوهى شتیك ، وهك شه مەنده فەریك ، به کارناهیترى • به لى به کینایه ئەوترى : ئەستیرهى بهختى فلان کەس ئاوا بووه •

ئاوات :

• ئامانج [دم] •

ئاوات ئامانج نى به • ئامانج کارى بۆ ئەکرى و هەولى بۆ ئەدرى ، کهچى ئاوات به دلدا دى و شتیك نى به له ژیر دەسلاتی ئاده میزاد خۆیدا بى •

ئاوهدان (ئاوهدانى) :

(۱) ئاوهدان کردنهوه • ئاوهدان کردنهوهى شارو گوند • (۲) گوند ، دى ، هەر جینگه ییکی ئاوو کشتوکال و سهوزى و ژيانى لى بى [دم] •

(ئاوهدان) و (ئاوهدانى) جيان له يەك • مەعناى يەكەميش مەعناى هيچيان نى به • مەعناى دووهەم مەعناى (ئاوهدانى) يە • (ئاوهدانى) شوینە و (ئاوهدان) صيفه تیه تى • بۆ نمونە ئەتوانرى بووترى : ئەم ئاوهدانى به ئاوهدان نى به ، واتە ئەوئەندە ویرانه وهك ویرانى راسته قینه وايه •

ئاوس :

- زگپىرى ھەموو گيانلارنىكى چوار پى [دم]
- ئاوس بۆ ئافرهتى زگپىرىش بە كاردى

ئاھو سەف :

- زىزى مامز ، مىنگەلى مامز [دم]
- زىزبەستوو ۋەك مامز كە زىزبەستىن

ئاھوۋى بەز :

- مامزە كىۋى ، مامزى كىۋى ، مامزى ۋەھشى [دم]
- ئاسكى دەشت كە زىنگا زوو ئەبىزى

ئايەت :

- ھەر يەككىك لە زىستەكانى قورئان [دم]

ئايەت بە ھەر كۆمەلە ۋەشەيەكى قورئان ئەوتىرى كە بەھۆى جياكەرەمەيەكەۋە لە كۆمەلە ۋەشەيەكى تى جوى بوۋىتتەۋە • جا ۋائەپىن ئەم كۆمەلە ۋەشەيە تەنھا يەك زىستەى ۋاتابەخش (جملة مفيدة) يان لىن پىك دى يا زىاتر •

ئىھرامى ئەدەب :

بارەگاي ئەدەب ، پىۋىستە ئەۋ شتە يا ئەۋ جىنگەيەى بەرھەمى ئەدەبى لەسەر يا لىنى دەنوو سىرتتەۋە پىرۆزو پارىزراۋ بىن [دم]

ۋەشەكە (ئىھرامى ئەدەب) ھەۋ تىكزاي مەئناكەى دوكتورىش ھەلەۋ بىن شۆيتە • مەبەست لە ئىھرامى ئەدەبىش ئەۋەيە ۋەك چۆن كەمىك بۆ ھەج چوۋىتتە ئىھرامەۋە ھەندى شتى لىن ھەرام ئەبىن ، ئالىش بەھۆى

بوونیه وه له حوزووری یاردا ئەدهب کردیتکی تایه تیی له سه ر پتویست
بووهو ، وهك له ئیحرامی ئەدهب کردنا بئ ، ناتوانی جۆره قسه یهك بكا
ناهزو بهدکاری بئ ده مكوت بكا .

ئهمهق :

• • تزن [دم]

له كوردیدا ههیه به كهسێ كه قسه ی بئ جئ و زیاد له خوی بكا ،
ئهلین «تزنه» یا «قسه تزنه» • • بهلام نه بیستراوه به كهسێ كه ئهمهق و
بئ ئەقل بئ بلین «تزنه» •

ئهمهدی مورسهل :

یه کیکه له ناوه کانی محمه د کوزی عه بدوللای پتغه مبهری موسولمانان
• [دم]

وا نیه • ته نها (ئهمه د) ه كه ناویه تی • مورسهل ، كه واته
فروستاده ی خوا ، صیفه تیه تی •

ئهمزل :

• ئه وه ی سه ره تاو دووایی نیه ، هه ر بووه و هه ر ده بئ [دم] •

وا نیه • ئهمزل واته كونی ، بئ سه ره تایی • ئه وه ی كه سه ره تایی
نه بئ پتیی ئهلین (ئهمزه لی) • ئه وه ی ش كه دوایی نه بئ (ئه به دی) یه •

ئهمسفران :

• دل و زمان [دم] •

• ئهمسفران : واته دوو بچوو كه كه • كینایه یه له دل و زمان •

ئەشكى زەوان :

• فرمىسكى زۆر بە خوز [دم] •

• زەوان : واتە جارى • ئىتر نە زۆرو نە بە خوزى تيا نىرە •

ئەشكىز :

• ئەوكەسەيە كە دەگرى ، ئەوكەسەيە كە فرمىسك دەزىزى • [دم] •

نالى باسى (مۆم) ئەكا [چ : دم ، غ ، ۸۱ ، ب ، ۱۱ ، ل ، ۱۰۷] ، ئىتر
بۇچى ئەبى ئەشكىز (كەس) بى ؟

ئەلواحى ئەلحەد :

• ئەو بەردەيە كە سەرى مردووى لەسەر دادەنزى لە گۆزدا [دم] •

ئەمەش ھەلەيە • ئەلواحى ئەلحەد بەو تەلە بەردانە ئەلئىن كە بە لاپالى
كە نەزى ناو گۆزەكەو ، لە ئىوان مردووەكەو چالى گۆزەكەدا قىچ
دائەزىن ، ئەوجا چالەكە پزئەكەنەو ، يا ئەگەر مردووەكە لە چالەكەدا
زاكىشرا بوو سەرى چالەكەيان بىن ئەگرن ، وەك لە وشەي (ئەلحەد)دا
زۈونمان كەدەو • ديارە دوكتۈر مارق ئەو قسە كوردىيەي نەبىستووە كە
ئەلئى : « •• مەگەر كاتىن كە لووتم ئەدا لە بەردى ئەلحەد » •

ئەمەل :

• ئارەزوو • ئامانج [دم] •

• ئەمەل ئومىدو ھىوايە ، ئارەزوو و ئامانج نىرە •

ئەنجومى قوبور :

• ئەستىزەي گۆزستان • ئەستىزەي مردووان [دم] •

• ئەم دوو وشەيە لە بەيتەكەي نالىدا [چ : دم ، ق ، ۴ ، ب ، ۲۵ ، ل ، ۱۴۲]

به ته‌نا خۆیان مه‌عنايان لڅ نادریته‌وه ، تا به‌م‌جۆره بڼ که دوکتور مارف نووسیویه ، پیوست به تیکزای به‌یته‌که‌و به‌تایه‌تی به وشه‌ی (دائیره‌یی) هه‌یه که له‌پیشیان‌ه‌وه‌یه ، واته : ئاخۆ سه‌یوان وه‌ک جاران وایه ، یاخود بووه به‌خولگه‌یه‌کی پز له‌ئه‌ستیره که ئه‌ستیره‌کانیش قه‌بره‌کانن ؟

ئهنکووتن :

• شنه ، شنه‌ی با [دم] •

• شنه‌ی با ئه‌نگوئی ، هه‌له‌کا ، ئه‌پیکڼ ، به‌لام ئه‌نگووتن نیه‌ ••

ئهو خواره :

ئهو جیره‌ی له‌و نزیکه‌وه‌یه ، جڼی‌یکڼی نزیکڼی‌وا ئه‌گه‌ر ئاده‌مزاد بڼه‌وی سه‌ری بدا زۆری بڼ ناچڼ و دڼته‌وه (دم) •

ئهمه‌ی دوکتور نووسیویه مه‌عنا‌ی (ئهو خواره) نیه‌ له‌ کوردیدا • (ئهو خواره) ئیشاره‌ته‌ بو شوینڼ که به‌نیسه‌ت شوینڼی کابرای قسه‌که‌ره‌وه که‌وتیته‌ لای خوارو لڼزی‌یه‌وه ، با دووریش بڼ • له‌ کوردستان ئه‌لڼن : کۆزه‌که‌مان له‌م خواره سه‌ربازه ، واته له‌ شاره‌کانی به‌شی خوارووی عیراق •

ئهو‌زاع :

• کۆمه‌لی خه‌لک • تیره [دم] •

تڼ ناگه‌م دوکتور باسی چی ئه‌کا !

ئهو‌ومل :

• دونیای یه‌که‌م [دم] •

• ئهو‌ومل به‌ته‌نا خۆی قه‌ت مانای دونیای پتوه نیه‌ •

ئىبنولحاجيب :

له نووسينه هره گرنگه كانى (كافيه) له نهحوو ، (شافيه) له سهرف ،
(موخته سهر) له فيقه [دم] .

موخته سهر له ئوصولى فيقهدايه ، نهك له فيقهدا . له جيى خويدا بوو
دوكتور باسى ئه وهشى بكردايه كهوا ئىبنولحاجيب كورده .

ئىحياء (احياء) :

كۆي (حهى = حى) ه ، (۱) زىندوو ، زىندوو كردنه وه ، دژى مردن .
(۲) ئاوه دانى ، گوند ، گهزهك ، ههوار [دم] .

به داخه وه دوكتور نهك ههر حالى له گهئ فارسى به كه دا شره كه گله يى
لن ناكري ئه گه نه يزاني ، ههرچه ند ههر له كۆليشى نايته وه ، عه ره بى به كه شى
ئه وه نى به بنيادهم دلى پىن خوش كا ، ئه گينا تو خوا كه ي زه واي هه قه
كه سىن پتر له بيست سال له مه وه بهر به شى عه ره بى زانكۆي ته واو كرد بى ،
(ئىحياء) و (ئهحياء) بكا به يهك و مه عناكانيان وا تيكه ل و پيكه ل بكا .

ئىحياء مه صده رى « ئه حيا يوحىي = احيى ، يَحْيِي ، احياء » ه .
ئه حيا ئيش جه مى (حهى) ه . ئىحياء واته زىندوو كردنه وه ، دژى مراندن
نهك مردن . ئه حيا ئيش واته كۆمه له زىندوو يهك ، كۆمه له گونديك ، كۆمه له
گهزه كييك ، كۆمه له هوزيك . . تاد . .

ئىخلاف :

به لىنى به درۆ [دم] .
ئىخلاف واته به جى نه هيتانى به لىن .

ئيفك : (الافك) :

گوناه ، خه تا ، خراپه ، خستن ، زال بوون [دم] .

سځي مه عنای پيشوو مه گهر به وهدا بلټين ژاستن که (افک) واته (درؤ) و
درؤيش گونا هه و خه تايه و خراپه . مه عنای چواره م و پينجه ميش فهره نگی
عهره بي نايانگريته خوی .

نيلاه (اله) :

خودا ، نه وهی ده پهرستری [دم] .

(خودا) له کوردیدا (ئيلاه) ني به ، (الله - نه للاه) ه . (ئيلاه) و
(نه للاه) جيان له يه ک . (ئيلاه) به پهرسترا و نه وترئ بي گوي دانه نه وه که
(حق) بي يا (به تال) بي ، به لام (نه للاه) ته نها به پهرستراوی (حق) نه وترئ .
(خودا) يش وانا سځيرئ که (نه وه يه ده پهرستری) چونکه نه وهی
ده پهرستری گهلچ زورتر نه گريته وه له (خوا) که له کوردیدا به زاتيکی
تايه تي نه وترئ که به حق نه پهرستری .

ئيتيخاب :

هه لټزاردنی شتيک له ناو شتيکی تر [دم] .

شتيک له ناو شتيکدا هه لټا بټيرري ، له ناو چه ند شتيکدا هه لټه بټيرري .
شتيک له شتيکی تر هه لټا وټيرري . .

ئينساني ههرزه :

که سی بي هووده ، که سی بي کاره ، که سيک به قولی ته ماشای ژيان
نه کاو بير له گوزهران نه کاته وه [دم] .

نه مانه هيچيان مه عنای (ههرزه) نينو نالی يش هيچ کام له مانه ی مه به ست
نه بوه [ج : دم ، غ ٦٦ ، ب ٥ ، ل ٩٦] . ههرزه واته به ره للا که که سيکی
نه بي زئي چاكو خراپي بو ديارى بكاو به ناره زووی خوی بجووليتته وه .
(ههرزه کار) يش له بنچينه دا هر به مه عنای يه .

ههندی لهو مهعنايانه‌ی له پیتی ((ئ)) ی فهره‌هنگه‌که‌دا نه‌وتراون

شویین	مهعناکه‌ی	وشه
غ ٥٢ ، ب ٤ ، ل ٨٤	تفه‌نکچی	ئاتمش به‌کهف
غ ٧٠ ، ب ٦ ، ل ٩٩	که‌ستیک که ئاسوده‌ی	ئاسوده
غ ٦٥ ، ب ١ ، ل ٩٥	نه‌نجام	ئه‌سهر
ق ٢ ، ب ٩ ، ل ١٣٧	پرژو بلاو	ئاشوفته
غ ٥٢ ، ب ١ ، ل ٨٤	مایه‌ی ئاشووب	ئاشووب
ق ٧ ، ب ٦٧ ، ل ١٥٨	موسولمانانی به‌نی هاشمو به‌نی موطه‌لیب	ئال
غ ٧٩ ، ب ١ ، ل ١٠٤	تووژه	ئالۆز
غ ١٠٠ ، ب ٢ ، ل ١٢٣	شیتواو ، تیکچوو	ئالۆزاو
غ ٨٧ ، ب ٢ ، ل ١١٢	ئاوی خه‌نجه‌ر	ئاو
غ ١٧ ، ب ٥ ، ل ٥٧	تیه‌ تلاو	ئالووده
ق ٦ ، ب ٣٥ ، ل ١٥٠	سوولکوو بی‌بايه‌خ	ئه‌حقه‌ر
ق ٦٠ ، ب ١ ، ل ٩١	ئیمی ئیشاره بو نادیار	ئهو
ق ٤ ، ب ٢٠ ، ل ١٤٢	کاروبار	ئوموور
غ ٩١ ، ب ٤ ، ل ١١٦	ئه‌مین	ئه‌یمن
غ ٧٥ ، ب ٤ ، ل ١٠٢	سه‌رده‌م	ئه‌یام
غ ٨٨ ، ب ٣ ، ل ١١٣ (هه‌روا شوینی‌ت‌ریش)	خه‌لک ، دانیشتووان	ئه‌هل
غ ٦٤ ، ب ٦ ، ل ٩٤	ئاوازیکی موسیقا	ئه‌وج
ق ٧ ، ب ١٠ ، ل ١٥٣	لووتکه	ئه‌وج

غ ۱۶ ، ب ۴ ، ل ۵۵	نیسبته دانی شتیک بو لای که سیک	ئیددیم
ق ۳ ، ب ۱۸ ، ل ۱۴۰	مه عنای (عهلا = علی) حرفی جهز .	ئیسیتعلا
غ ۷۳ ، ب ۲ ، ل ۱۰۰	موسولمانان زوو تی کردن (شتی زووبکاته	ئیسلام ئیقبال
غ ۹۴ ، ب ۲ ، ل ۱۱۸ (همروا شوینی تریش)	تو یا تو زووبکته شتی)	
ق ۶ ، ب ۴۰ ، ل ۱۵۰	تکا	ئیتيجا
غ ۶۲ ، ب ۱ ، ل ۹۲ .	ها. لیزارده	ئیتیحاب

★ ★ ★

هه‌ندی له‌و وشانه‌ی له‌ دیوانه‌که‌دا هه‌نو له‌ فهره‌نگه‌که‌یدا نین^(۱)

(۲) وشه

(۳) شوین

ق ۵ ، ب ۱۱ ، ل ۱۴۶ (۴)	ئابروو تکاو
غ ۶۷ ، ب ۶ ، ل ۹۷ (۵)	ناسه‌ف سه‌ف
غ ۱۰۹ ، ب ۷ ، ل ۱۳۳	نا‌تر‌کردنه‌وه
غ ۱۰ ، ب ۳ ، ل ۵۱	ئال
ق ۷ ، ب ۱۴ ، ل ۱۵۴	ئال
ق ۳ ، ب ۱۴ ، ل ۱۳۹	ئاله‌تی ته‌قریر
ق ۳ ، ب ۱۵ ، ل ۱۳۹	ئاله‌تی عممه‌ل
غ ۵۶ ، ب ۱ ، ل ۸۸	ئاوابوون
غ ۱۰۵ ، ب ۶ ، ل ۱۲۹	ئاوی دیه

- (۱) له‌ناو ئه‌م وشانه‌دا ، ئه‌و وشانه‌یان که‌ له‌ دوو پارچه‌ پیکهاتوون ، زوربه‌یان به‌که‌ به‌که‌ی پارچه‌کانیان له‌ فهره‌نگه‌که‌دا هه‌ن . به‌لام چونکه‌ به‌وجۆره‌ مه‌عنا‌ی مه‌به‌ست ناده‌ن به‌ده‌سته‌وه ، نه‌مانتوانی به‌ بوویان بژمیرین . جگه‌ له‌م وشانه‌ وشه‌ی تریش زۆره‌ که‌ له‌ فهره‌نگه‌که‌دا نین ، به‌لام له‌به‌ر بوونی وشه‌ی‌وا که‌ له‌گه‌ل ئه‌و وشانه‌ یه‌که‌ ژیشه‌یان هه‌بج یا پیتوه‌ندی به‌کیان پیکه‌وه هه‌بج ، به‌ پیتویستمان نه‌زانی باسیان بکه‌ین .
- (۲) به‌پیتی شوینی ژیک‌خستنیا‌ن له‌ فهره‌نگه‌که‌دا ، ئه‌گه‌ر دوکتۆر مارف خۆی دای‌بنانا‌یه .
- (۳) له‌ «‌دیوانی نالی‌» به‌که‌ی دوکتۆر مارف خه‌زنه‌دار خۆیدا .
- (۴) ق : قه‌صیده . ب : به‌یت . ل : لایه‌زه ، به‌پیتی تیکستی دیوانه‌که‌ی دوکتۆر خۆی .
- (۵) غ : غه‌زهل .

ق ۳ ، ب ۱۶ ، ل ۱۳۹
 غ ۱۰۵ ، ب ۸ ، ل ۱۲۹
 ق ۱۰ ، ب ۲۶ ، ل ۱۶۴
 ق ۱۰ ، ب ۱۵ ، ل ۱۶۴
 غ ۴۹ ، ب ۳ ، ل ۸۲
 غ ۶۲ ، ب ۲ ، ل ۹۲
 غ ۶۷ ، ب ۲ ، ل ۹۶
 ق ۸ ، ب ۱۶ ، ل ۱۶۰
 ق ۸ ، ب ۹ ، ل ۱۶۰
 ق ۳ ، ب ۳ ، ل ۱۲۸
 غ ۸ ، ب ۸ ، ل ۴۹
 ق ۶ ، ب ۶۲ ، ل ۱۵۲
 ق ۱۰ ، ب ۱۲ ، ل ۱۶۳
 ق ۷ ، ب ۷ ، ل ۱۵۳ (هروا شوینی تریش)
 غ ۴۹ ، ب ۱ ، ل ۸۲
 غ ۶۹ ، ب ۲ ، ل ۹۸
 غ ۶۹ ، ب ۴ ، ل ۹۸
 ق ۷ ، ب ۵۲ ، ل ۱۵۷
 ق ۸ ، ب ۵ ، ل ۱۵۹
 ق ۱ ، ب ۱۵ ، ل ۱۳۶
 ق ۷ ، ب ۶۳ ، ل ۱۵۸
 غ ۱۶ ، ب ۱ ، ل ۵۵
 غ ۸۰ ، ب ۲ ، ل ۱۰۵
 غ ۸۰ ، ب ۲ ، ل ۱۰۵
 غ ۳۲ ، ب ۵ ، ل ۶۹
 غ ۹۳ ، ب ۷ ، ل ۱۱۸
 ق ۸ ، ب ۱۳ ، ل ۱۶۰
 م ، ب ۱۳ ، ل ۱۶۸ (۶)
 غ ۹۹ ، ب ۸ ، ل ۱۲۳

ناوی عمهل
 ناهوو زهوش
 ناودران
 ناونهران
 ناهووی حمراه
 ناهووگم
 نایه (نایمت)
 نمبریشم
 بریشم
 نمسهف دریز
 نمستوونهیی زهزین
 نمسفر
 نمسلهن (اصلا)
 نهگهرچی
 نهگهر خو
 نهمیشه
 نهمیش
 نمنجوم سویمهر
 نمنجومهن
 نهنوار (جهمی نهور)
 نهو نمدنا (او ادنی)
 نهوا
 نهولا
 نهملا
 نهوهنده
 نههلی دنیا
 نههلی سونهن
 نههلی موناچات
 نهیمهنی

★ ★ ★

(۶) م : موستهزاد .

دَفَاعًا عَنِ الْأَدَبِ ..
دَفَاعًا عَنِ «نَالِي» ..

«ديوان نالي وقاموس نالي» للدكتور معروف غزندار
في كفة الميزان النقدي

« دفاعا عن الأدب .. دفاعا عن نالي .. » هذا هو العنوان الذي اخترته لكتابي هذا الذي الفته لانقد به كتاب الدكتور معروف خزندار « ديوان الشاعر الكردي نالي (١٨٠٠ - ١٨٥٦) ومعجم ديوان الشاعر » الذي وصفه بأنه « بحث ودراسة وتحقيق » ، ولكنه - كما تبرهن على ذلك الموضوعات التي أطرحها في هذه الورقات - يفتقر الى أوليات البحث والدراسة والتحقيق حسب المفهوم العلمي المتداول لهذه المصطلحات ..

يتضمن كتاب الدكتور خزندار مقدمة في ٢٦ صفحة وهي القسم الاول من الكتاب ويقول عنه انه « عرض وتحليل وتقييم لطبعات الديوان المختلفة والنسخ المخطوطة التي توافرت » لديه . أما القسم الثاني من الكتاب فهو ديوان الشاعر ، ويقول الدكتور عن هذا الديوان انه « اعتمد في تقريره النهائي للنصوص الشعرية وثبيتها على مصادر كثيرة من طبقات الديوان والمخطوطات الفريدة التي دونت في أوقات مختلفة » . ويقول عن منهجه في اختيار النص الصحيح انه اختيار «أقرب تلك النصوص الى الجو الشعري للشاعر ، وأما في حالة وجود اختلاف بين نص ونص آخر أو نصوص اخرى فقد دون تلك النصوص في الحواشي أيضا » . ويقول عن قسمه الثالث والآخر انه « معجم لديوان الشاعر ، يتناول شرح وتفسير جميع الكلمات والمفردات والمصطلحات والتعابير الشعرية التي وردت في النصوص . ان جانبا كبيرا من تلك المفردات هي مشتركة وردت في الشعر الكلاسيكي للشعوب الاسلامية . فالمعجم هو ليس لديوان نالي فقط أو

لديوان الشعر الكلاسيكي الكردي وانما يمكن الافادة منه حتى لتفسير جوانب مهمة في الادب الكلاسيكي للشعوب الاسلامية المختلفة ، هذا بالاضافة الى كونه معجما لتفسير ديوان الشعر الكلاسيكي الكردي منذ بدايته والى نهايته التي تمتد الى مابعد الحرب العالمية الاولى « (١) » .

ويشتمل الكتاب كذلك على خاتمة ، كتبها الدكتور خصيصا للدفاع عن نفسه ازاء أي تهمة قد توجه اليه بشأن سكوته عن الاشارة بكلمة واحدة الى طبعة اخرى لديوان نالي أعدها والذي الشيخ عبدالكريم المدرس و أخي فاتح وراجعتها أنا مراجعة زيادة وتنقيح (٢) . فقد نالت هذه الطبعة التي جاءت متكاملة الى حد كبير حسن تقدير المعنيين بالادب في الاوساط الثقافية للشعب الكردي ، وقد صدرت قبل صدور طبعة الدكتور معروف خزندار بسنة ، ومع ذلك فقد أهمل الدكتور الاشارة اليها تماما الا في هذه الخاتمة التي ألحقها بكتابه ، زاعما أن كتابه قد اكتمل قبل صدور طبعتنا بوقت طويل ، وأن هذه الطبعة ما كانت لتصبح مصدرا له حتى وان تأخر صدور

---

(١) الفقرات الموضوعة بين اقواس صغيرة مقتبسة من الملحق العربي لكتاب الدكتور معروف خزندار نفسه .

(٢) اعتمدنا في تحضير هذه الطبعة على اكثر من ١٢ مخطوطة اضافة الى طبعات الديوان وقد صدرناها بمقدمة مسهبة في اكثر من ٧٠ صفحة . تتلوا القصائد التي رتبناها حسب الحروف الهجائية ، وقد علقنا على كل بيت من ابياتها بتفسير مفرداتها التي بحاجة الى تفسير . يتلوه شرح مفصل للبيت فبيان الاشارات الدينية والعلمية والتاريخية وغيرها التي قد توجد فيه ، ثم بيان الفنون البلاغية المختلفة الموجودة فيه ، وفي ختام كل بيت ثبتنا الاختلافات الموجودة في النسخ المختلفة التي كانت بين ايدينا . وقد اخترنا نص المتن من بين جميع النصوص حسب فهمنا للأحسن بين كلها ، وان كان ذلك بطريق التلفيق بين عدة نسخ في آن واحد . وفي الختام ثبتنا احسن ما كتب من قبل عن نالي في الكتب والصحف والمجلات الكردية ، كما تحدثنا باسهاب عن خصائص النسخ التي كانت لدينا ، و ينتهي الكتاب بخاتمة نقدية و ببعض الايضاحات اللازمة .

طبعته هو سنتين آخرين ، وقد وثق ادعاءه هذا بوضع تاريخ (١) نيسان ١٩٧٥ في ذيل مقدمة كتابه ، وقد كان غرضه من هذه القضية التي أثارها دونما مبرر تقادي الاعتراف بأنه اقتبس من طبعتنا عدة قصائد لنالي لم يسبق لاحد أن نشرها ، وكان هذا الاقتباس ، اذا وقع فعلا ، يعتبر بمثابة نقيصة له ولعمله والامر بالعكس تماما كما يقر بذلك كل الذين يعطون للعمل العلمي معناه الحقيقي .

وقد ضمن الدكتور خاتمته هذه بعض الطعون الى طبعتنا ، منها أنها انما تتجه الى بيان الاشارات القرآنية والدينية في شعر نالي و ذكر المحسنات البلاغية ، مما يعرفه أي (ملا) أو متخرج من قسم اللغة العربية في كليات الاداب ، في حين أنه عنى بتحقيق النصوص الشعرية أكثر من عنايته بأي شيء – وسنعلم فيما بعد أي تحقيق هو هذا الذي عنى به الدكتور – و ذكر في معجمه كل معانى المفردة ، وعلى القاريء أن يستخدم علمه وذكاءه للعثور على المعنى المطلوب ، الذي سنبين أن الدكتور نفسه عجز عن العثور عليه في أكثر موارد استعمال المفردات ، كما عجز عن التوصل الى الاشارات القرآنية والدينية وفهم المحسنات البلاغية بل وحتى عن قراءة الايات القرآنية التي ضمنت بعض الايات بصورة صحيحة ، مع كونه متخرجا من القسم العربي في دار المعلمين العالية ببغداد منذ أكثر من عشرين سنة ، فضلا عن حملته الدكتوراه في الادب الكردي منذ حوالي خمسة عشر عاما . . .

لقد تصفحت كتاب الدكتور معروف خزندار بعناية ، فوجدته – والحق أولى أن يقال – مليئا بالثغرات والهفوات والاطعاء الكبيرة والصغيرة ، ولذلك فقد رأيت من واجبي كأحد العاملين في حقل التراث الادبي الكردي أن أقدم الى القراء نقدا بناء منصفا مما يقتضيه لا مقام نالي وحسب في الادب الكردي ، بل والحرص كذلك على عدم افساح المجال لحشو ادمغة أبناء الجيل الصاعد البعيد عن قضايا التراث بالاطعاء . ولذلك فقد بدأت أناقش

القضايا التي تطرق اليها الدكتور في مقدمته وما زعمه من أن النص الذي اختاره لأشعار نالي هو أصح النصوص وأقربها الى روح الشاعر . كما درست قاموسه كلمة كلمة مقارنا مفرداته بنظائرها في (قاموس العميد) (فرهنگ عميد) و(المنجد في اللغة والاعلام) وتوصلت الى تحديد الاخطاء الكثيرة التي نادرا ماتخلو منها كلمة واحدة من كلمات القاموس ، وناقشت كذلك عرضه العربي للكتاب وخاتمته التي أشرت اليها آنفا و ثبتت الاستنتاجات القاطعة التي توصلت اليها بعد عدة أشهر من العمل المضني ، كما اتخذت من حرف (ئ) من قاموسه مشرحة عامة لاطخائه التي تشمل عدة أبواب .

و بودي أن أذكر في هذه الصفحات القلائل رؤوس أقلام لبعض ما تضمنه كتابي هذا ، لعل ذلك يلقي ضوءا أمام أقطار القراء العرب على مدى ما توافر في كتاب الدكتور خزندار من مفاهيم « البحث » و « الدراسة » و « التحقيق » . واني لأشكر سلفا كل من يرشدني الى زلل وقعت فيه في محاولتي بيان مواضع الزلل في الكتاب المذكور .

أرخ الدكتور معروف خزندار لميلاد الشاعر نالي و وفاته ب ١٨٠٠ — ١٨٥٦ ميلادية . و قد برهنت على عدم امكان معرفة تاريخ ميلاد الشاعر ، ذلك لانه ابن فلاح ولد في بيئة متخلفة مما ينفي أي امكانية لتثبيت تاريخ ميلاده ما لم يعثر عليه مدونا على ظهر كتاب مثلا ، و هو ما لم يدعه أحد حتى الان . أما بشأن تاريخ وفاته فقد برهنت على أنه لم يميت في سنة ١٨٥٦ و لا في عمر يناهز الستة والخمسين عاما ، ذلك لان شهودا موثوقين رأوه في مكة المكرمة في ١٢٨٨ من الهجرة (١٨٧١ — ١٨٧٢) ولانه ذكر في قصائد عديدة له أن شعره ابيض من الشيخوخة وأنه بات عاجزا وبلغ من الكبر

عتيا أو أن عينه عميتا أو باتتا في حكم العمياوين بسبب العجز ، فضلا عن أن هذا التاريخ لا يفصله عن سقوط الامارة البابانية الا ثلاث سنوات وهي لا تكفي بأي حال للاحداث الكثيرة التي مرت على الشاعر بعد سقوط هذه الامارة والتي سجلها في شعره . ومما تجدر الاشارة اليه أن الدكتور لم يأت بدليل واحد للبرهنة على ما ذكره بشأن ميلاد الشاعر و وفاته .

و قد ناقشت كذلك ما قاله الدكتور خزندار من أن نالي ترك السليمانية قبل اقراض العهد الباباني ، ودحضت ما قاله مبرهنا على ما ذكرت بقصائد نالي تهسه التي يناشد فيها تهسه أن يترك ديار الظلم والخراب . وما هذه الديار الا السليمانية التي استولى عليها العثمانيون اذ أنه كان من مقربي آخر أميرين بابانيين هما سليمان باشا و أحمد باشا .

تحدث الدكتور معروف خزندار في مقدمته كثيرا عن اكثر من ٢٠ مخطوطة كانت بحوزته ، و كيف أنه قارن بينها و خرج من تلك المقارنات كلها بالنص الذي اختاره ، على نحو ما اقتبسناه منه في صدر هذه الصفحات . و قد برهنت بما لا مزيد عليه على أنه لم تكن لديه الا نسخ قلائل هي التي نشر صوراً زكوغرافية لصفحات منها وبعض منها نسخ جد حديثة ، و على أنه لم يجر أي مقارنة حتى بين هذه النسخ بل اعتمد فقط على طبعة (علي مقبل) السنديجي ، ولكنه لاحظ ما اذا كانت هناك قطعة شعرية أو بيت في نسخة اخرى غير موجودة في طبعة علي مقبل . ففي هذه الحالة استنسخ مثل هذه القطع الشعرية أو الابيات وأدخلها في صلب الديوان الذي أعده . ومما استدلت به على ذلك أن نسخته لا تختلف الا قليلا عن نسخة (علي مقبل) و أن الاختلافات المدونة في الهوامش قليلة جدا و غير ذات أهمية في الاغلب ، في حين أن طبعتنا التي ثبتنا فيها غالبية الاختلافات الموجودة في كل بيت في نهاية الشرح تتضمن عددا غير قليل من الاختلافات في أغلب الأبيات و في معظم

النسخ المخطوطة التي كانت لدينا ، و بعض منها مما كانت لدى الدكتور خزندار نفسه بعض الوقت . و قد تساءلت خلال هذه المناقشة عن السبب الذي حدا بالدكتور لثلا ينشر صوراً لصفحات من جميع النسخ التي ادعى توافرها لديه .

لقد احتوت طبعتنا على قصائد غير معروفة سابقاً لنا ، وقد نشرها الدكتور معروف كذلك ، لكنه ادعى انها كانت موجودة لديه و لم يقتبسها من طبعتنا نحن . وللبرهنة على ذلك فقد ادعى أنه انتهى من اعداد كتابه تماما في ربيع ١٩٧٥ وقد أرخ لمقدمته بالأول من نيسان من تلك السنة وأكد في خاتمة كتابه ان كل شيء من هذا الكتاب ، بما في ذلك مقدمته ، قد انتهى اعداده في ذلك التاريخ ، الا أنه ناقض نفسه بنفسه اذ تحدث في المقدمة نفسها عن كتاب للسيد مسعود محمد صدر في ١٩٧٦ وعن مقالات لنفسه كتبها في ١٩٧٦ ايضاً . و مما استدلت به كذلك على اقتباس تلك القصائد من طبعتنا انها احتوت في طبعة الدكتور حتى على الاشارات الكتابية التي ثبتناها نحن في تلك القصائد في حين أن الدكتور يتحاشى عادة تثبيت الاشارات تفادياً لما قد ينجم عن ذلك من تثبيت اشارات غير دقيقة فيما يتعلق بمكان استعمالها . وان أي اختلاف بين نصوص تلك القصائد في الطبعتين غير موجود اطلاقاً . و قد طلبت من الدكتور أن ينشر صوراً زكوغرافية لمخطوطات تلك القصائد ان كان يملكها حقاً .

هناك قطعة شعرية منسوبة الى نالي نظمها باللغة التركية كما أن هناك بيتاً واحداً ايضاً بالتركية نسب اليه . وقد جرينا نحن في طبعتنا على صحة هذه النسبة مستدلين بالمستوى الفني الرفيع للقطعة و للبيت و على وجودها في عدة نسخ مخطوطة موثوقة . الا أن الدكتور نفى صحة هذه النسبة و ادعى جازماً أنها مختلفة ، وقد تصور الدكتور أن القطعة الشعرية والبيت المفرد

يؤلفان غزلا واحدا وثبتها في مقدمة ديوانه على هذا الاساس . وقد قلت في مناقشته أن من لا يستطيع التمييز بين قطعة شعرية غزلية و بيت مفرد في التصوف ، ولا يدرك اختلافهما في القافية وفي البحر الشعري كذلك فضلا عن وجود الاخطاء اللغوية العديدة في النص الذي ثبته ، لا يحق له أن يعتبر نفسه حكما يعطى مثل هذا الرأي القاطع .

وقد ناقشت كذلك مسائل عديدة أخرى ذكرها الدكتور معروف في مقدمته ، لكن الأهمية الاساسية لكتابي هذا تكمن في ما قمت به بالنسبة لفحص نصوص الاشعار كما ثبتها الدكتور ولحوتيات قاموسه .

ففي مجال النصوص الشعرية ثبتت أخطاء لغوية وكتائية وعروضية متعددة على النص الذي ثبته الدكتور ، كما سجلت ملاحظات نقدية عديدة على عمله ، مبرهنا بذلك على صحة ما ذهبت اليه من أنه لم يجر أي مقارنة بين المخطوطات ، مستشهدا بوجود العديد من النصوص ذات القيمة الشعرية التي لا تثنى ، في حين أن الدكتور خزندار أتى ببدائل غير ذات مستوى فني، لالشيء الا مجارة للنص الذي ثبته (علي مقبل) في طبعته بسبب صعوبة قراءة المخطوطات القديمة التي دونت بالخط الفارسي . وفي هذا المجال برهنت أكثر من مرة على أن الدكتور لم يتوصل الى سبر أغوار نالي وفهم قصائده ، والا لاختار في أماكن عديدة نصوصا أخرى غير النص الذي اعتمد عليه وهو نص السيد على مقبل .

أما في نقد قاموسه والذي اقتضى مني عمل حوالي أربعة اشهر ، فقد قارنت المفردات الواردة في الابيات الواحدة بعد الاخرى بتفسيراتها التي ثبتها في القاموس ، فتوصلت الى اكتشاف حقائق مذهلة أذكر فيما يلي بعضا منها .
● لا صحة مطلقا للوصف الذي اطلقه الدكتور على قاموسه والذي اقتبسته منه في صدر هذا البحث ، من أنه ، أي القاموس ، « يتناول شرح

وتفسير جميع الكلمات والمفردات والمصطلحات والتعابير الشعرية التي وردت في النصوص .. الخ » .

● اعتمد الدكتور معروف في اعداد قاموسه على (فرهنك عميد) وهو قاموس فارسي - فارسي وعلى المنجد ، وليس له اي مرجع كتابي آخر في هذا المجال ومع ذلك فانه لم يشر الى اسم أي منهما .

● لم يلاحظ بتاتا ما اذا كان المعنى المذكور للكلمة المستعملة في اللغة الفارسية أيضا ، موجودا في اللغة الكردية أم لا ، وما اذا كان نالي قد استعمل الكلمة لذلك المعنى أم لا ، وهذا هو ما فعله كذلك بالنسبة للكلمة العربية الاصل المستعملة في الكردية .

● ثبت العديد من المعانى التي لم تكن تمتلكها الكلمة لا في الفارسية ولا في الكردية في عهد نالي .

● أثبت الدكتور في ترجمة المقتبسات من قاموس العميد أنه يجهل اللغة الفارسية ، ولذلك فان ترجماته مليئة بالأخطاء الفاحشة ، وقد ذكرت العديد من الامثلة على ذلك .

● غير حركات العشرات من الكلمات الكردية وحركها على اساس كونها فارسية لأنه وجد هذه الكلمات في القواميس الفارسية، متناسيا أن اللغتين، بوصفهما من عائلة اللغات الايرانية ، تشتركان في العديد من الكلمات وان كانت حركاتها تختلف لدى اجداهما عنها لدى الاخرى .

● لم يتطرق ابدا الى فنون البلاغة التي استخدمها نالي في أي مفردة ، وذلك ما أوقعه في أخطاء فظيعة . وعلى سبيل المثال يصف نالي حماره بأنه (ذو قلم جميل) وهذا التعبير في اللغة الكردية كناية عن (ممشوق القوام) . ففسر الدكتور ذلك بأنه أديب ممتاز و شاعر فحل وكاتب عظيم .

● لم يشر الدكتور الى أي من الاشارات العلمية والدينية والتاريخية والاسطورية التي ثبتها الشاعر . وهكذا فان القاريء لا يفهم أبدا من قاموس الدكتور معروف ان لكلمة (رقود) مثلا صلة برقود اصحاب الكهف .

● ابتعد الدكتور عن الاجواء التي يخلقها الشاعر ابتعادا أوقعه في أخطاء فاحشة . وعلى سبيل المثال يتحدث الشاعر في احدى قصائده وقد ظمها في طريق مكة عن (العشاق) ، ويفسر الدكتور كلمة العشاق هذه بأنها تعني الذين يطاردون نساء الغير ويلاحقونهن لقضاء وطرهم منهن ٠٠٠ في حين أن العشاق لدى نالي في هذه القصيدة تعنى مجبي الحقيقة والسائرين وراء الله ورسوله ، أي أولئك الذين يسمون في عالم التصوف بأصحاب العشق الحقيقي ٠٠

● ان عدم اطلاع الدكتور خزندار على التراث الأدبي الاسلامي والشرقي يوقعه في مزالق لا مخرج له منها . وعلى سبيل المثال يتحدث الشاعر عن (تسبيح الطيور) امام النبي سليمان ، ويفسر الدكتور (تسبيح الطيور) هذا بأنه (سبحة حباتها من بيض الدجاج ، وهي كناية عن كبر حبات السبحة) . ● يبرهن الدكتور في قاموسه على أنه يجهل اللغة العربية كذلك . وعلى سبيل المثال فهو لا يفرق بين (أحياء) و (أحياء) و (جفّاء) و (جفّاء) و (غناء) و (غنى) .

● ويبرهن كذلك ، في أكثر من موضع ، على أن حظ اللغة الكردية ليس أحسن بكثير من حظ اللغة العربية في قاموس الدكتور ، وقد ذكرت أمثلة عديدة لذلك .

● يجزىء الدكتور الكلمات المركبة التي تعطى بمجموع أجزائها المعنى المقصود ، ويفسر مفرداتها واحدة واحدة ، مما يفقد المعنى المطلوب من الكلمة المركبة .

● لا يفرق الدكتور بين (ياء المصدرية) و (ياء النسبة) في الكلمة الكردية ، كما لا يفرق بين المصدر والصفة وبين اللازم والمتعدى .

● وهناك حقائق أخرى عديدة ذكرتها بالتفصيل في متن الكتاب ولا مجال لاستعادتها هنا لأن المقام يطول بنا .

هذا كله الى جانب أن مصطلح (معجم الشاعر فلان) لا ينطبق على أي معجم قاموسي يرتب لكلمات شعره وان كان صحيحا ١٠٠٪ . فلهذا المصطلح مفهوم آخر يتعلق بابداع الشاعر في الاشتقاق ونحت الكلمات والايان بالغريب في الصورة وفي المعنى ، كما هو مذكور في أمهات الكتب المعنية بالدراسات الادبية .

وفي خاتمة الكتاب قدمت عرضا لبعض الأخطاء الواردة في قاموس الدكتور لبعض مفردات حرف الألف كنموذج لما عليه البقية وكبرهان لا ينقض على صحة ما ذكرته من قبل .

دفاعا عن الأدب ..

دفاعا عن نالي ..

« ديوان نالي و معجم ديوان نالي » للدكتور معروف خزنadar

في كفة الميزان النقدي

(باللغة الكردية)

مع عرض واف لمضامين الكتاب باللغة العربية

تأليف

محمد الملا عبدالكريم

بغداد — ١٩٧٩

★ ★ ★

MUHAMMAD I MALA KAREEM

IN DEFENSE OF LITERATURE

IN DEFENSE OF NALI

Dr. Maa'roof Khaznadar's ((Collection of Nali's Poetry
and Nali's Dictionary)) in the Scale of Literary Criticism
(In Kurdish)

Baghdad — 1979

★ ★ ★

٦٠٠٠ دانه لم كتيبه له چاپ دراود

دهست پين كردنى له چاپ دان ١٩٧٩/٢/٢

ته واو بوونى له چاپ دان ١٩٧٩/٤/١٨

ژماره ٥١٧ ي سالي ١٩٧٩ به

دانه ٥١٧ ي سالي ١٩٧٩ به

دانه ٥١٧ ي سالي ١٩٧٩ به